

Әдібай ТАБЫЛДЫ

**МЕКТЕП
САХНАСЫ**

(пьесалар)

III ТОМ

Алматы – 2017

ӘОЖ 821.512.122

КБЖ 84 (5 қаз)-4

Т 12

*«Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі
«Мәдениет және өнер саласындағы бәсекелестікті жоғарылату
қазақстандық мәдени мұраны сақтау, зерделеу мен насихаттау және
мұрағат ісінің іске асырылу тиімділігін арттыру» бағдарламасы
«Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін сатып алу, басып
шығару және тарату» кіші бағдарламасы бойынша жарық көрді»*

Т 12 **Табылды Ә.**

Таңдамалы шығармалары: 13 томдық / Ә. Табылды – Алматы:
«ИИЦ Азия Арна» баспасы. – 2017 ж.

ISBN (т. 3) 978-601-80125-3-2

Т.3: Мектеп сахнасы. – 2017. – 384 бет

ISBN 978-601-7299-26-2 (жалпы)

Скетчтер атты тарауда «Қыздың жұмысы», «Кербақбай мен Керденбай» сияқты сатиралық-юморлық шығармалар енген. Олар қызықты оқиғаларға құрылған (11 скетч).

Қойылымдар атты тарауда «Кім болам?», «Біз мектепке барамыз», «Әліппемен қоштасу», т.б. даталық күндерге арналған қойылымдардың мәтіндері берілген (24 қойылым).

Кештер және ертеңгіліктер деген тарауда «Ұшырды ұямыз», «Айналайын ақ мамам», «Білім күні» сияқты ертеңгіліктердің, кештердің мәтіндері берілген (13 қойылым).

ӘОЖ 821.512.122

КБЖ 84 (5 Қаз) - 4

ISBN (т. 3) 978-601-80125-3-2
ISBN 978-601-7299-26-2 (жалпы)

© Табылды Әдібай, 2017
© «ИИЦ Азия Арна» баспасы, 2017

СКЕТЧТЕР

ҚУАНЫШ

ҚАТЫНАСУШЫЛАР:

Асан. – 4-сынып оқушысы,

Ғани. – оның інісі, 2-сынып оқушысы,

З а д а – олардың анасы.

Перде ашылғанда, балалар бөлмесін жинап, есік сүртіп тұрған Асан, еден сыпырып жүрген Ғани көрінеді.

Ғани. Асан, мен еден сыпырып болдым.

Асан. Жақсы, Ғани. Бар енді, беті-қолыңды жуып кел.

Ғани. Мақұл! *(Ол кетеді).*

Асан. *(есіктің жақтауларын сүртіп, ыңылдап әндемеді).*

Біз – қайратты жас ұлан,

Еңбек сүйген жасынан!..

Ғани кіріп келеді. Ол апыл-зұпыл бетін сүртіп тұр.

Асан. Немене, мысықша бет сипау ма?

Ғани. Мен мысық емеспін... Жудым ғой бетімді...

Асан. *(тексере қарап).* Бар, тырнағыңды ал... Бар...

Ғани. Барсаң, бар!.. Бұйырмай-ақ айтуға болмай ма? *(Ғани бұртыңдап шығып кетеді. Асан тағы әндемеді).*

Асан. *(әндеп).* Біз – Отанның ұланымыз,

Халқымыздың қыранымыз!

Ғани алақанын жайып, кіріп келеді.

Ғани. Міне, тырнағымды алдым, қолым таза, көрші!

Асан. *(тәптіштей қарап).* Кел, енді сабаққа дайындаламыз.

(Екеуі жазу столына келіп отырып, сабаққа дайындала бастайды).

Ғани. *(дауыстап оқып).*

– Ерте тұрып, елең етті,
Орман жаққа орғып кетті.

Ол қандай аң?

– Қорқақ қоян!

Асан. *(кейін).* Ғани, мен де сабаққа дайындалып отырмын ғой... Кедергі жасама, ішіңнен оқы, білдің бе?

Ғани. Мен іштей оқи алмаймын. *(Дауыстап оқи бастайды).*

Еңбек десе ерінеді,

Ерінбесе...

Асан. *(ол да дауыстап).* Көбейткіштердің орнын ауыстырғанмен көбейтінді өзгермейді.

Ғани. Асан! Дауыстама! Миым ашып кетті.

Асан. Саған мен не дедім?

Ғани. Маған сабақ оқу керек. *(Дауыстап).*

... Іске марғау

Ол кім?

– Жалқау!

Асан. *(орнынан тұрып, Ғаниға кіжінеді).* Сен неге тәртіп сақтамайсың, а? *(Ғаниға төнеді).* Мойныңды...

Ғани. *(айғай салып).* Ма-ма-ау!

Төргі бөлмеден Зада келеді.

З а д а. Не болды, Ғанижан?

Ғани. Қой деңізші, Асанға. Бұл менің «мойнымды жұлып алам» дейді.

Асан. Өтірікті соқпа. Мен саған ондай сөз айтқан жоқпын.

З а д а. Бір-біріңе өре тұрып, ерегеспендер.

Асан. *Мама, айтыңызшы осы, Ғани үлкен бе, жоқ мен үлкенмін бе?*

З а д а. Әрине, сен үлкенсің.

Ғани. Үлкен болса, жөндеп болсын... Маған дікіндей береді өзі, мама! *(Жылап жібереді).*

Асан. *Көрдіңіз бе? Бір сөзге келмей, көзіне жас алады. Егер*

бұл кіші болса, менің тілімді алатын болсын. Әйтпесе сыбағасын беремін!

Ғани. *(өзінен-өзі айғай салып).* Ма-ма-ау!

З а д а. О, не, шырағым-ау?!

Ғани. Асан маған тиісіп жатыр.

Асан. Тәртіп бұзған бала жазалануға тиіс.

З а д а. Кәне, екеуің де менің айтқанымды істендер, бір-біріңе кедергі жасамай, сабақтарыңды орындандар.

Ғани. Мақұл. *(Өзінше сабақ оқиды).*

Асан. Мен маманның айтқан сөзін тыңдаймын. *(Өз бетінше есеп шығарады).*

З а д а. Міне, осылай тату болсаңдар, істерің алға басады. *(Кетеді. Пауза).*

Ғани. *(күбірлен).* Асан, мен мынау өлеңді жаттап алдым.

Асан. *(қуанып).* Ғани, мен мынау қиын есепті тез шығарып қойдым. *(Екеуі қуанып құшақтасады).*

Ғани. Ура! *(Зада кіріп келеді).*

З а д а. Бұл не қуаныш?!

Асан. Мама, бүгін сабақтан «бес» аламыз.

Ғ а н и м е н Асан. «Бес» аламыз.

Анасы күліп тұрады, екі бала құшақтасып, билей жөнеледі.

ІС КЕРЕК

ҚАТЫНАСУШЫЛАР:

Асан. – топбасшы,

Асхат. – көмекші,

Арман. – қатардағы оқушы.

Сынып бөлмесі. Арман класта сурет салып, мәз болып отырады. Асхат келеді.

Асхат. Сәлем, Арман!

Арман. Аман ба, жолдас топбасшы!

Асхат. Мен саған қабырға газетін тез арада безендіру керек деп едім... Мынауың не? Босқа уақытыңды өткізіп отырсың... Бұл дұрыс емес!

Арман. Қабырға газетін безендіремін, сынып мүйісін жасаймын, альбомын шығарамын... үлгеремін...

Асхат. Уақыт деген қымбат, сен оны біліп қой. Қымбат уақытыңды арзан іске қор қылма...

Арман. Мен әрбір минөтімді пайдалы өткіземін. Көркем-өнерпаздар үйірмесін басқаруға да уақытым жетеді.

Асхат. Түбінде сенен Репин, Айвазовский шықпаса да, өзіміздің ағамыз Қастеев сияқты халық суретшісі боларсың.

Асыға басып Асан келеді.

Асан. Әу, достар, сәлем! Әу, ойларыңда не бар осы, ә? Жоспарланған іс қайда?

Асхат. Міне, Арманның отырысы – мынау. Сынып мүйісін тез безендір деп зар қақсадым. Бұл менің орнымда болса ғой... Міндетті істі уақтысында орындау керек!

Арман. Құп болады! Бәрін де үлгеремін. *(Орнынан атып тұрып салют береді).*

Асан. Оқушы жолдастар! «Құп болады», «мақұл» деп айту оңай, ал іс жоспарын орындау жөнінде ойларыңда не бар, а?

Асхат. Айттым ғой топбасшы «сөгеді» деп. Арман, сен осы тапсырманы дер кезінде неге орындамайсың, ә? «Мақұл» деп алып... Сен менің орнымда болсаң ғой... Ашуланар едің.

Асан. Асхат, сенің бұйыра сөйлегенің маған ұнамай тұр... Сен әуелі өз міндетінді жауапкершілікпен атқаруың керек емес пе?

Асхат. Айттым ғой... Арман, саған сынып мүйісін безендір, альбом шығар дедім. Ағай тапсырған көрнекті құралдарды да тез арада жаса дедім ғой... дедім. Әуесқой суретшілерді ұйымдастыр дедім бе? Дедім...

Арман. Құп болады! Мен бәрін де орындаймын, оған қам жемендер. Міне, сөйлеп отырып-ақ, Асхаттың бейнесін салып қойдым. *(Салған суретін көрсетіп)*. Мұндайды «достық әзіл» дейді.

Асхат. Бұл – достық емес! Бұл маскаралаяу! Адамды келемеждеуге бола ма? Менің орнымда сен болсаң ғой, төбелесер едің.

Асан. *(суретті алып көріп)*. Мына достық әзіл жақсы салынған! Шынында, Асхат сөзге – шебер, іске – олақ, мұның тілі ұзын екені рас!

Асхат. Мен... мен... мен! Мұндай «сынға» төзбеймін! «Достық» деп сын көрсеткенше, бастық деп сый көрсетпейсің бе, Арман!

Арман. Бұл – жай достық әзіл ғой! Ал, әлгі тапсырмаларыңды кезінде орындауға сөз беремін! Әкел қолыңды! *(Ол Асхаттың қолын қысады да, сурет салуға отырады)*.

Асхат. Жақсы! *(Кетуге ыңғайланады, оны Асан тоқтатады)*.

Асан. Асхат, тоқтай тұр! «Жақсы» дейсің,... несі жақсы? Меніңше, онша жақсы емес. Іс жоспарын орындау саған байланысты... Ойыңда не бар осы, ә?

Асхат. Арман тапсырмаларды орындайтын болды ғой... Енді... Мен болсам ғой... бастықпын!

Асан. «Бастықтың» өз міндеттері бар емес пе? Жоспар бойынша, бүгін сыныпта әдеп сабағын өткізуің керек.

Асхат. Ол жұмысты мана Арманға тапсырғамын...

Арман. *(атып тұрып)*. Құп болады!

Асхат. Арман көркем шығармаларды көп оқып жүр...

Арман. *(тағы да орнынан атып тұрып)*. Құп болады!

Асан. Немене «құп болады»?

Асхат. Бұл бәрін біледі. Бұл – біздің сыныптың мақтанышы!

Асан. Асхат, мынауың оқушылық құлыққа жатпайды.

Асхат. Арманның қолынан бәрі келеді... Әрі суретші, әрі әдебиетші... әрі... әрі...

Асан. Бір ғана Арманның мойнына барлық міндетті арта берген жақсы ма?

Асхат. Біздің сыныпта Арманнан артылатын жұмыс жоқ. Солай ма, Арман? Сен тапсырмаларды орындайсың ғой?

Арман. Құп болады!

Асан. «Құп» болмайды! Арман, сен тапсырылған істі орындай алатындай өз мүмкіндіктеріңе қара. Асхат, сен бүгін сынып алдында әдеп сабағын өзің өткіз.

Асхат. А, солай ма? Шынында, солай екен-ау, ә?

Арман. Мен сынып тапсырса, бәрін де... не жұмыс болса да орындаймын, сурет салу қолымнан келеді...

Асан. Арман, нағыз оқушысың! Бірақ «мен» деген сөзді айта бермей, «біз» деп бірлесіп, көппен бірге жұмыс істеу керек.

Арман. Жолдас топбасшы, біз бәрін де істейміз: сыныпты безендіреміз, альбом шығарамыз, сынып мүйісін ілеміз... Біз... біз...

Асхат. Біз бар ғой... Біз... біз...

Асан. Кәне, іске кірісейік, жолдастар! Бізге бос сөз емес, нақты іс керек.

ТЕКЕ ТІРЕС

ҚАТЫНАСУШЫЛАР:

Бастаушы,

Ерлан. – 3-сынып оқушысы,

Нұрлан. – 4-сынып оқушысы.

Балалар бөлмесі. Радио арқылы бастаушының сөзі естіледі.

Бастаушы. *(радио үні).* Ағайынды Ерлан мен Нұрлан бір нәрсе жөнінде пікір таластырса, ешқашанда ортақ келісімге келіп көрген емес.

(Бөлмеге келісе алмай даурыққан Ерлан мен Нұрлан кіреді).

Нұрлан. *Күннің ұясы бар дегенің дұрыс емес, күн жерді, жоқ жер күнді айналып тұрады...*

Ерлан. Ол жағын білем. Күн ертемен ұясынан шығады, кешке ұясына батады.

Нұрлан. Оны сен қай киіз кітабыңнан оқыдың?

Ерлан. Кітапты «киіз» деп қорлама. Әжем айтқан. Кітапқа жазылғандай бұл – әжемнің сөзі.

Нұрлан. Әжем сауатсыз емес, сөйтіп те айта бере ме екен?

Ерлан. Күн ұясынан шығады деп халық айтады. Сен халықтан білімдісің бе?

Нұрлан. Ол дұрыс емес. Жер өзінің білігінен өзі айналып тұрады.

Ерлан. Ау, білігің не? Жерді білігі бар арба дейсің бе? Қалай-қалай соғасың, ә?!

Нұрлан. Сен түсін. Жердің осі бар, оны қазақша кіндігі дейді.

Ерлан. Түсінігің болса, кіндіктен айналу оңай емес, білдің бе? Ал кіндігіңнен айналып көрші, күшті болсаң...

Нұрлан. Сен оқымаған соң, ойланбай соғып тұрсың, бізге Ахмет ағай тәжірибе жасап көрсеткен, түсініп қой.

Ерлан. Білемін. Ол тұрмақ, поляр жарқылы туралы да білемін.

Нұрлан. Білсең айтшы поляр жарқылы деген не?

Ерлан. Поляр жарқылы дегеніміз – күн сәулесінің үздіктері білдің бе?

Нұрлан. Ха-ха-ха! Түк білмейсің десем ғой, намыстанып жарылып кете жаздайсың...

Ерлан. Немене, білмейтіні бар? Қайта мен ойды қысқаша тұжырымдап, ғылымға бір жаңалық сөз қосып тұрмын, білдің бе?

Нұрлан. «Білген адам білдім демес, білдім десе, білгені емес», – дейді атам.

Ерлан. «Білсең, тасыма: айт, жасырма» деген әжем.

Нұрлан. Сен білем деме, білуге талаптан. Ал, енді «күннің ұясы бар» деген сөзінді менен басқа ешкім естімесін.

Ерлан. Бәлі... Ол сөзді екінің бірі айтады. Өзің білгішсінбе... Сен әуелі торғайдың қанша түрі бар екенін де білмейсің.

Нұрлан. Ал, білсең айта ғой...

Ерлан. *Бозторғай, қараторғай, сұрторғай, иә... әлгі... шырша торғай... әлгі... шырша торғай...*

Нұрлан. Басқасын қайдам, шырша деген ағаш болады, ал «шырша торғай» болады деген сөзді естісем, құлағым керен болсын.

Ерлан. Әлгі Мәсбек ағай да саған ұқсап, «шырша торғай болмайды» деп, болмаған соң, кітаптан оқып, суретін көзіне көрсеткем, білдің бе?

Нұрлан. Кім айтса да мына сөз – бекер.

Ерлан. Шындыққа сенбейді екенсің. Шындыққа сенбейтін адамды кім дейді, білесің бе?

Нұрлан. Кім дейді?

Ерлан. «Дүләк» дейді.

Нұрлан. Мен саған көрсетемін «дүләкті»... Туған ағаңа да сондай сөз айтсаң... өзің «дүләксің» білдің бе?

Ерлан. Жарайды... айтпайын... Ал, күннің ұясы бар екені рас. Міне, басым.

Нұрлан. Өйтіп ұсынба басыңды. Сенің басың қақпаға салатын футбол добы емес.

Ерлан. Ендеше, айтқан сөзіме сен, білдің бе?

Нұрлан. Мен ғылымға сенемін. Құрғақ сөзге сенбеймін.

Ерлан. Мен құрғақ сөз айтпаймын... *(Қатуланып)*. Мен шындық үшін шырылдап тұрмын.

Н ұ р л а н *(ашуланып)*. Мен өтірік үшін өршеленіп тұрмын.

Ерлан. Ә!

Нұрлан. Ә!

Екеуі тұмсықтарын түйістіріп, теке тірес жасап, біраз ерегеседі.

Нұрлан. Әй, Ерлантай. Қой... Осы екеуіміздің біреуіміз жеңілсек қайтеді, ә..?

Ерлан. Жеңілсең, өзің жеңіл.

Нұрлан. Екеуімізді де білім жеңеді ғой...

Ерлан. Бәрібір... Мен жеңілмеймін, білдің бе?

Нұрлан. Ерлан, кәне былай болсын: екеуіміз де күн жүйесі туралы кітаптан оқып алайық, содан соң, сөйлесерміз.

Ерлан. Міне. Мұның – дұрыс.

Нұрлан. Жүр, онда кітапханаға кеттік.

Ерлан. Кеттік. *(Екеуі қол ұстаса, күлісіп шығып кетеді)*.

БІЛМЕГЕН ЖАМАН

ҚАТЫНАСУШЫЛАР:

Асан – озат оқушы,
Ардақ – жұлдызша активистері,
Алмаш – 3-сынып оқушылары.

Оқушылар бөлмесі. Асан, Ардақ, Алмаш үшеуі сөйлесіп отыр.

Асан. Сендер, осы маған неге кінә қоясындар?

Ардақ. Кемшілікті түзеу керек.

Алмаш. Әркім өз қатесін білсін.

Асан. «Беске» оқимын. Менде «қате» жоқ.

Ардақ. Сенде кемшілік көп.

Алмаш. Сен режимді бұзып жүрсің.

Асан. Режим – мен өзім, саған не керек!.. Жақсы оқысам болды да...

Ардақ. Жақсы оқу дұрыс қой... Бірақ...

Асан. Не «бірағы» бар?

Алмаш. Іскерлер қатарына өтерде көп нәрсе сұрайды.

Асан. Оқудан басқа не сұрайды?

Ардақ. Қоғам жұмысын сұрайды.

Алмаш. Ойын-сауыққа қатынас.

Ардақ. Спортқа қатынас.

Асан. Оған уақытым жоқ. Сабақ жаттаймын.

Ардақ. Сен сабақты құрғақ жаттайсың.

Алмаш. Жаттағаныңды тез ұмытасың.

Асан. Мен оқимын да, ойға тоқимын. Мысалы:

«БАҒДАРШАМ»

Қызыл көзін ашқанда,
Сынық сүйем баспа алға.

Сары көзін ашқанда,
Қарап қалма... қалма...
(ұмытып қалады).

Алмаш. Міне, құрғақ жаттағанның кесірі.

Ардақ. Сабақты ықыласпен оқуды білмейсің.

Асан. Мен білемін...

Алмаш. Одан соң қоғам жұмысына қатысуды білмейсің.

Асан. Сендерге не керек, осы? Озат оқушы екенім өтірік пе?

Ардақ. Тәртібің мен ісің озат болмай тұр-ау, Асан.

Алмаш. Сен спортқа қатыспадың, сондықтан біздің топ арта қалды...

Асан. Спорт пен ойын-сауықты өзің-ақ тындырарсың. (Ол *Алмаштың шашынан тартады*). «Мықты!»

А л м а ш (*дауыс шығарып*). Әй! Тарт қолыңды.

Асан. Ойнауға болмай ма? Солай...

Ардақ. Ойын емес... Біз сенің біраз нәрсені білмейтініңді айтып отырмыз.

Асан. Мен бәрін де білемін!

Ардақ. Сенің білмейтінің көп, Асан.

Асан. Мен білмейтін не бар?

Алмаш. Сен әуелі оқушының міндеттерін толық білмейсің.

Асан. Олай деме, Алмаш. Оқушы міндеттерін білемін.

Ардақ. Білсең айтшы.

Асан. Оқушы – болашақ маман. Ол ұқыпты өзі... Жақсы оқиды... Ал... енді солай...

Алмаш. Сенше жақсы оқудан басқа міндет жоқ па?

Асан. Е... ең негізгі міндет сол емес пе?

Ардақ. Оқушы мектебін сүйеді, үлкенді сыйлайды, еңбекшіл, шыншыл, батыл, икемді...

Асан. Ондай шұбыртпаны өзім де жатқа білемін.

Ардақ. Жатқа «білгенше», өзінді іс жүзінде көрсетуің керек.

Алмаш. Қысқасы, сол міндеттерді орында.

Ардақ. Спортқа, ойын-сауық үйірмесіне қатынас.

Асан. Әй, жолдастар, солай: мен доп қуып, өлең айтып жүргенде, оқуды кім оқиды?

Ардақ. Сен біздің топтың намысын ойламайсың ба?

Асан. Жақсы оқып жүргенім – ойлау емес пе?

Алмаш. Міне... Оқудан басқа міндеттерді білмейсің.

Асан. Маған бұйырмандар... Мен өзім білемін. (*Шығып кетеді*).

А р д а қ (*залға қарап*). Көп нәрсені білмейтіндердің өстіп «өзім білемін» дегені – дұрыс емес.

А л м а ш (*көрермендерге*). Білмеген, білгеннің тілін алмаған жаман.

НАМЫС

ҚАТЫНАСУШЫЛАР:

Ғани, Қайрат, Есен – 2 сынып оқушылары,

2-сынып бөлмесі. Ғани сыныпта сабағын оқып отыр.

Ғани. *(мәнерлеп, жатқа айтып).*

«Кел, балалар оқылық!

Оқығанды көңілге

Ықыласпен тоқылық!»

Еріне басып Есен келеді.

Е с е н. Ғани, сен тіпті, жаттап қойғансың ба өлеңді?

Ғани. Әрине... Сен жаттадың ба?

Е с е н. Мен жаттаған жоқпын, «қаттап» қойдым.

Ғани. «Қаттағаның» қалай? . Ол не деген сөзің?

Е с е н. Яғни, кітапты оқымай, қаттап жиып қойдым.

Ғани. Немене, оқуға болмады ма? Неге оқымадың?

Е с е н. Ей, дос. Қалай оқисың? Кешке дейін доп қуып, одан қала берсе, асық ойнадым. Ал, кешінде, өзің білесің, телевизорда қызықты хабарлар болды...

Ғани. Солардың бәрінен де оқу қымбат емес пе? Оқуға уақыт белгілемейсің бе?

Е с е н. Қойшы-ей, оқу-оқу деп, миды ашыта бермей...

Ғани. Ертең сабақтан үлгермей, сыныпта қалып қойсаң, ұят емес пе?

Е с е н. Ептеп-септеп «үш» алсам, сол да жетеді.

Ғани. Егер сабаққа дайындалмасаң, қалайша «үш» аласың?

Е с е н. Сен тұрғанда мен сыныпта екінші жылға қалмаймын.

Ғани. Қалай?

Е с е н. Сен доссың, достық көмек бересің.

Ғани. Әрине, көмек беремін. Бірақ өзің де...

Е с е н. Ауызша сабақта сыбырлайсың, жазбашадан көшір-тесің, сурет салып бересің. Кәне, есебінді шығардың ба? Берші, мен көшіріп алайын.

Ғани. Олай ету ұят емес пе?

Е с е н. Ғани дос, сен ұят-сұятты қой, одан да маған дос адамша көмек көрсет. Кәне, әкел...

Ғани. Сыбыр мен көшіруге дағдыланып, білімсіз қаларсың.

Е с е н. Сыныптан-сыныпқа көшсем болды да, мені бір академик болады деп жүрсің бе? Давай. (Ол Ғаниға төніп, оның сөмкесіне қол салады).

Ғани. Тарт қолыңды! Есепті өзің шығарып үйрен.

Е с е н. Сен өз қара басыңды ойлама. Бер, кәне!

Ғани. Есен сен достықты түсін.

Е с е н. Әне, атаман келеді. Оған айтсам...

Ғани. Атаманың кім?

Е с е н. Кәдімгі боксер – Қайрат.

Ғани. Есен, бір сыныпта екі жыл отырған сол маубасыңнан мен қорқады деп ойлайсың ба?

Балуандарша асықнай басып Қайрат келеді.

Е с е н. Қайрат, мынау саған тіл тигізіп тұр.

Қ а й р а т. Иә! Ғани дос, сен не деп көкідің? Соны айтшы...

Е с е н. Бұл маған көшіріп алуға есебін бермей тұр.

Қ а й р а т. Ей, сен нағыз өзімшіл екенсің. Бер, кәне!

Е с е н. Мен саған айттым ғой, Ғани. Дос болғың келсе, көмектес.

Ғани. Көшіруге беру – достық емес.

Қ а й р а т. Ей, Есен «екі» алса саған мүйіз шыға ма?

Е с е н. Рас-ау... Достықты білу керек...

Ғани. Мен еңбек етпеген жалқауға есеп бермеймін.

Қ а й р а т. Бересің. Бермесең, көресің...

Е с е н. Рас-ау... Көресің... иә...

Ғани. Ар, намыс жоқ екен сендерде.

Е с е н. Намыс деген не?

Қ а й р а т. Ар, намысың өзіңе. Әкел, кәне, есебінді!

Ғани. Намыс сендерге де керек болады.

Қ а й р а т. Кәне, бер есеп дәптеріңді.

Ғани. Бермеймін!

Е с е н. Көрдің бе, Қайрат, қалай шыдап тұрсың?

Қ а й р а т. Мен саған көрсетемін «бермегенді». Кел бокске!

(Ол Ғаниды бокстап ұрмақшы болады, Есен екеуін өшіктіріп тұрады, одан бұрын Ғани тез қимылдап бір ұрғаннан Қайратты нокаутқа түсіреді. Ғани ол жығылғанда нокауттан тұру шартын талап етеді).

Ғани. Қане, тұр. Бір-екі-үш-төрт-бес... *(Қайрат орнынан сүйретіле әрең тұрады).*

Қайрат. Тфу! Мен... Мен көрсетемін саған! *(Кетеді).*

Есен *(сасып).* Жарайды... Ме-ме-мен өзім-ақ есепті нетіп шығарармын... *(Жылжып кетпек болады).* Жақсы... кетейін...

Ғани. Тоқта! Саған не керек? Білесің бе?

Есен. Не, не! Не ке-ке-керек. Керек емес...

Ғани. Саған еңбек, білім, ар, намыс керек... Қайтала!

Есен. Ең-ең... еңбек, намыс... ке-ке-керек... *(Кетеді).*

Ғани. *(тебіреніп).* Намыс керек! *(Қоңырау соғылады).*

Дауыс. Иә... Намыс керек!

ТУРАСЫН АЙТАТЫН БАЛА

ҚАТЫНАСУШЫЛАР:

Күлдірген. – ағасы,

Балдырған. – інісі.

Балдырған бөлмеде тұр. Ол Күлдіргенді шақырады.

Балдырған. Күлдірген! Әй, Күләкең! Кел бері. *(Күлдірген келеді).*

Күлдірген. Мен мұндамын, көке!

Балдырған. Әй, қайда жүрсің? Саған ыдыс-аяқты жу деп едім ғой.

Күлдірген. Міне, қазір! Кір-қоқысты қуамын, аппақ шыны ыдысты айнадай қып жуамын.

Балдырған. Күлдірген, ыдыс-аяқты салдыратпай жу. Сындырарсың...

Күлдірген. Мақұл! Айтқаныңызды ақтаймын, тазалықты сақтаймын.

Балдырған. Әй, Күләкең – балақан! Енді еденді жу. Өне – шелек, міне – шүберек.

Күлдірген. Күп болады, көке! Еден кірін жоямын, жалтыратып қоямын!

Балдырған. Әй, әумесер, еденге су төкпе, оны шүберекпен сүртіп жу.

Күлдірген. Мақұл енді. Бұрыннан айтпайсың ба, көке?!

Балдырған. Әй, қырыс! Мына жерді неге сүртпегенсің?

Күлдірген. Қазір, көке! Енді бәрін де істеймін ғой...

Балдырған. Бол! Енді анау менің аяқ киімімді шөткеле.

Күлдірген. Мен автомат емеспін ғой, көке. Әуелі мынаны бітірейін де.

Балдырған. Әй, осы сен тілазарлықты қашан қоясың, ә?

Күлдірген. Мен тілазар емеспін...

Балдырған. Тілазар болмасаң, анау кілемшенің шаңын шаңсорғышпен тазала. Осының бәрін де өзің біліп істей бермейсің бе?

Күлдірген. Мен мынаны үлгере алмай жатырмын ғой... Оны өзіңіз-ақ...

Балдырған. О, мізбақпас! Әй, сен осы қарсыласуды қашан қоясың, ә?

Күлдірген. Мен мізбақпас емеспін! Мен қарсыласып тұрған жоқпын...

Балдырған. Әй, сенің тілалғаның осы ма? Анау терезенің шаңын сүрт.

Күлдірген. Мақұл, көке. Мына жұмысты аяқтайын...

Балдырған. Әй, қырсық! Сен осы неге тілалмайсың, ә?!

Күлдірген. Мен тілалып тұрмын ғой, көке! Өзіңіз де қарап тұрмаңыз...

Балдырған. Әй, шалағай! Мынауың не? Бір жұмыс бітпей жатып, екінші жұмыспен шұғылданып жатқаның қалай?

Күлдірген. Өзіңіз ғой асықтырған. Сіз де қарап тұрмаңыз, нетіңіз... Екі қолыңызды бүйіріңізге таянбаңыз.

Балдырған. О, кесапат! Бүйірімді таянсам, несі бар?

Күлдірген. Атам айтқан, ол – «кесір болады»...

Балдырған. О, мізбақпас, қырсық!

Күлдірген. Әумесер, тілазар, кесір, мізбақпас дегенше, өзіңіз де былай нетіп, үлгі көрсетпейсіз бе?

Балдырған. Ей, бәрі де сен істейтін жұмыс емес пе?

Күлдірген. Атам айтқан: «Қолқабыс тигізбегеннің қолы сынады»...

Балдырған. Не дейсің, ей, сумұрын?!

Күлдірген. Турасын айтамын, сіз айтқанды білесіз, іске келгенде шөптің басын сындырмайсыз... Судырақсыз!

Балдырған. А-а-а? Әй, шынында, мына сөзіңді ойланатын екен. Әй, әй, бұл сөзіңді атама айтып қойма. Мұны ешкім де естімесін...

Күлдірген. Мен кілемшенің шаңын сорғызайын, сіз өз аяқ киіміңізді шөткелеңіз, мақұл ма?

Балдырған. Әй, мынауың дұрыс екен. Өстіп турасын айту керек.

Шаттық сазы. Екеуі де іске кіріседі.

ӘЙ, МӘЖЕН-АЙ!

ҚАТЫНАСУШЫЛАР:

Ақәже.

Мәжен. – 1-сынып оқушысы.

Ұқыпты жиналған бөлме. Ақәже терезеге қарап тұр, Мәженнің ойынына маз. Футбол ойнаған балалардың дабыры.

Ақәже. (сүйсініп). Айналайын, Мәжентайым! Кекіліңнен айналдым, желбіреген!.. (Көпшілікке қарап). Әлі көрерсіңдер, көкетайым ғарышкер болады. Ол бірінші сыныпқа биыл түсті, енді он-он бес жылда жұлдызым ғарышқа ұшады...

Мәжен. (сырттан созылыңқы айқайлап). Ә-ә-ә-жее!

Ақәже. (күлімдеп). А-а-ау, құлыншағым!

Мәжен. (терезеден қарап). Әже, мен құлын емеспін ғой!

Ақәже. (күлімдеп). Күнім менің, жұлдызым!

Мәжен. (аптығып). Ас, тамақ, тағам, ауқат...

Ақәже. *(бәйпектен).* Қазір, айналайын, қазір! *(Ас дайындауға кіріседі).* Айналып кетейін тіліңнен! *(Стол үстіне дастарқан жайып, ас дайындайды. Көшеде доп ойнаған көп баланың қызу дабыры естіледі. Бәрі де Мәженді мақтайды).* «Ой, сабазым!» «Жарайсың, Мәжен!» «Мәженше ойнау керек».

Мәжен. *(мақтана дауыстан).* Әже-е! Біз жеңдік! Ура!

Ақәже. *(терезеден қарап).* Мәжентай, тамақ әзір!

Мәжен. *(дауыстан).* Әжетай қазір! *(Ақәже орындыққа отырып, іс тіге бастайды, ыңылдап әндегіп қояды. Сағатқа қарап, абыржи бастайды).*

Ақәже. *(терезеден).* Мәжен-ау, ас суып қалды ғой, қарашығым! Келсеңші тез!..

Мәжен. *(ентігіп).* Қазір, әже! Қазір...

Ақәже. Мәжентай! Әй, шырағым-ау, сабағыңа дайындалмайсың ба? Сағат он екіге таянды!..

Мәжен. *(дауыстан).* Әжетай! Қазір дедім ғой. Түү! Әне, допты қақпадан өткізіп алдым, қап!

Ақәже. *(кейіспен).* Допты мезгілімен ойнау керек, жарығым! Мектепке баратын уақытың болып қалған жоқ па?

Мәжен. *(кейіген дауыспен).* Қап! Тағы өткізіп алдым! Әжетай-ау, қазір дедім ғой! Қазір! Қазір! Қазір!

Ақәже. *(жөкіріп).* Мәжен! Не деп тұр әжең? Сағат бірге қарай ауды! Енді сабақтан кешігерсің!.. *(Мәжен сасқалақтап жүгіріп келеді).*

Мәжен. *(аптыға сағатқа қарап).* Әже, кәне, ас бар ма? *(Астан бір шөкім татып).* Әже, менің кітабым қайда? *(Тыпыршып).* Сабаққа дайындалуым керек! «Ана тілім!» Әже, «Ана тілім!»

Ақәже. *(күйбеңдеп).* Міне, кітабың, сабағыңа жақсылап дайындал, күнім!

Мәжен. *(кітапқа үңіліп аз отырады да, сағатқа қарап атып тұрады).* Әжетай!

Ақәже. *(абыржып).* Ау, Мәжентай!

Мәжен. *(сасқалақтап).* Әжетай! Мектепке баратын уақытым болып қалды! Киімім қайда? *(Ақәже абыржып, киім іздейді).*

Ақәже. *(кейіспен).* Шырағым-ау, киімдеріңді қайда қойып

едін? *(Киімдерді іздеп, кейиді)*. Сайда саны, құмда ізі жоқ.

Мәжен. *(кейін)*. Мен киімді далаға тастағам жоқ, осы үйдін ішінде! *(Тытыршып)*. Сөмкем қайда? Әже, сөмкем!

Ақәже. *(абыржып)*. Сөмке түгіл, киімдерінді де әр жерге шашып тастай берісің! Міне, зорға жинастырдым.

Мәжен. *(еңіреп)*. Е-е-е! Сөмкем қайда? *(Жылап)* А-а-а! Сөмкем қайда? *(Ойбайлап)* Ойбай, сабақтан қалдым!

Ақәже. *(аянышпен)*. Не болған, шырағым-ау? Мектепке барарда өстіп, мінезі бұзылып, жылап еңірейтінді шығарды. *(Сөмкесін тауып береді)*.

Мәжен. *(көзінің жасын сүртін)*. Ал енді кеттім. *(Асыға шығып кетеді)*.

Ақәже. *(басын шайқап)*. Тым сасқалақ боп барады. Не шара істесем екен? *(Ойланып отырып қалады)*.

БЕЛГІ

ҚАТЫНАСУШЫЛАР:

Бақыт – 3 сыныптың озат оқушысы,

Санат – орташа оқитын оқушы.

Сынып бөлмесінің бір бұрышы. Санат сабаққа дайындалып отыр.

Санат. Қос қол – ондық сан. Бір көзді қысса – нөл, екі көзді қысса – екі нөл. Мұрын – леп белгісі, құлақ – сұрау белгісі.. *(Бақыт келеді)*.

Бақыт. Сәлем, Санат. Ол не құлақ, мұрын деп отырғаның.

Санат. Оңаша келгенің тамаша болды, Бақыт. Саған айтатын сырым бар.

Бақыт. Ол қандай сыр?

Санат. Сен маған достық көмек бер.

Бақыт. Мен саған көмек беруге әрқашанда дайынмын!

Санат. Екеуіміз оңашада келісіп алайық. Егер мен тақтада тұрып есеп білмей қалсам, белгі бер.

Бақыт. Қандай белгі?

Санат. Былай: бір саусағың – бір, қос қолың – он, бір көзіңді қыссаң – нөл.

Бақыт. Мынадай сұмдықты бірінші рет естіп тұрмын... Менің көзім «нөл» емес...

Санат. Сен – доссың ба? Әлде...

Бақыт. Әрине, доспын. Дос деген «нөл» болмайды.

Санат. Дос болсаң, менің өтінішімді орында... Ал енді жазудан білмей тұрсам, оған да белгі бер.

Бақыт. Санат... «Белгі» деген не өзі? Қойшы соны!

Санат. Ал енді, тыңдап ал: мұрын – леп белгісі, құлақ – сұрау белгісі.

Бақыт. Қой, Санат. Сен менің қолымды – цифр, басымды – китр етіп масқаралама!

Санат. Бұл – масқара емес, достық көмек.

Бақыт. Мынау – көмек емес, нағыз ұят! Мен жұртқа мұрнымды, құлағымды көрсетіп, әбден масқара болмаймын.

Санат. Ал енді... әріптерді білмей тұрсам, олардың да белгісі бар. Мысалы екі саусағыңның арасына бір саусақ қойсаң – «А» болады.

Бақыт. Ха-ха-ха! Санат-ау мұның бәрі не үшін керек.

Санат. Жақсы үлгеру үшін...

Бақыт. Қой, досым, қол көрсетіп, мұрын шұқумен ешкім де жақсы оқушы бола алмайды.

Санат. Бақыт, сен қызық екенсің... Амалын тауып, «төрт», «бес» деген баға алсақ, сол жақсы емес пе?

Бақыт. Біз сонда тек баға үшін оқимыз ба?

Санат. Әрине, баға үшін оқимыз. Егер саған ұқсап үнемі «бес» деген баға алсам, қуанар едім.

Бақыт. Мен «бес» алу үшін не істеп жүрмін? Білесің бе?

Санат. Не істеп жүрсің?

Бақыт. «Бес» деген баға алу үшін, ең әуелі мұғалімнің сөзін ықыласпен тыңдап, айтқанын бұлжытпай орындау керек.

Санат. Сен қызық екенсің... Мен де өзіңмен бірге қатар отырмын ғой. Мұғалімнің сөзін қашан тыңдаған жоқпын? Не деп тұрсың өзің, ә!

Бақыт. Дікеңдеме! Біз баға үшін емес, білім үшін оқуға тиіспіз.

Санат. Бағасыз білім бола ма? Ал енді... сен мені дос десең, тілегімді орында...

Бақыт. Баға білім болмайды. Білім баға болады. Білімнің жақсы болса, жақсы баға аласың...

Санат. Ол дұрыс шығар... мені досым десең үйреткен белгілерді ұмытпа. Қысылғанда керек болады.

Бақыт. Егер ынтамен оқып, ықыласпен үйренсең, «қысылмайсың».

Санат. Әй, Бақыт, маған көмек бергің келмей ме? Достық қайда?

Бақыт. Қол көрсету, мұрын шұқу – достық емес.

Санат. Бәсе, сен – өзімшілсің. Өзім ғана «бес» алсам деп, кеуде керіп, кердендеп... Қарашы өзін. Дос болсаң, жөндеп бол.

Бақыт. Кім «өзімшіл»? Сен «беске» оқысаң мен қарсы болдым ба? Өзің жалқаусың.

Санат. Кім жалқау, ә! Маған басқалар-ақ белгі беріп көмек көрсетеді.

Бақыт. Ондай «белгі беру» көмек емес, жалқаулыққа үйрету.

Санат. Мейлі. Мен сенімен дос болмаймын! *(Ашуланып шығып кетеді).*

Бақыт. Санат! Тоқташы... Түсінсеңші. *(Көрермендерге қарап).* Міне, достықтың қадірін, оқудың мәнін білмейтін кер-жалқаулар осындай болады.

ҚЫЗДЫҢ ЖҰМЫСЫ

ҚАТЫНАСУШЫЛАР:

Күлдірген,

Бүлдірген. – ағайынды балалар

Балалар бөлмесі. Ортада жазу столы. Онда альбом, тағыз басқа заттар жатыр. Күлдірген мен Бүлдірген келеді.

Күлдірген. Ал, Бүлдірген, кел екеуіміз бірлесіп, үй шаруасын істейік. Мен үй сыпырайын, сен ыдыс-аяқты жу.

Бүлдірген. Ыдыс-аяқ жуғың келіп тұрса, өзің... жуа бер. *(Ысқырып теріс айналады).*

Күлдірген. Әу, сен өзің менің екі жас үлкен екенімді білмейсің бе? Өзің соңғы уақытта қарсыласатынды шығарыпсың ғой, ә?

Бүлдірген. Мен – еркекпін. Мен еркектің жұмысын ғана істеймін. Иә... со-о-о-лай.

Күлдірген. Ыдыс-аяқты жуып, тазалағанның нендей сөкеттігі бар екен?

Бүлдірген. Ол – қыздың жұмысы. Қыздың жұмысына қызығып тұрсаң, өзің істей сал.

Бүлдірген альбомды көріп отырып алады. Күлдірген еденді шаңдаттып сыпыра бастайды.

Күлдірген. *Сен әлі отырсың ғой қозғалмай... Апырмай, сен де шынымен-ақ жансыз жалқау болғаның ба?*

Бүлдірген. Жалқау болғың келсе, өзің бола бер... Мен альбом көріп отырмын.. Бұл да жұмыс.

Күлдірген. Жарайды. Ыдыс-аяқты мен-ақ жуайын... Сен бар, шәй қайнат. *(Ыдыстарды сүрте бастайды).*

Бүлдірген. Күлдірген, сен өзің қызық екенсің. Шәй қайнату менің жұмысым емес, солай. Сен менің еркектік намысыма тие берме.

Күлдірген. Әу, шәй қайнату қорлық па? Өз тамағыңды өзің дайындауға намыстанасың, яғни сен жатып ішерсің, білдің бе?

Бүлдірген. Сенің «тұрып ішкенің» осы ма? Еденді сыпырамын деп, шәңын аспанға шығардың... Қыз істейтін жұмысты біз істей алмаймыз... Солай...

Күлдірген. Бүлдірген, мынау – қыздікі, мынау – біздікі деп таңба басып қойған жұмыс жоқ, білдің бе? (*Қолынан ыдысты түсіріп алады*). Міне, бұл – сенің кесірің білдің бе?

Бүлдірген. Айттым ғой саған. Біз істейтін жұмыс басқаша болады. Солай. Хи-хи-хи!

Күлдірген. Әу, сен тілің мен жағыңа сүйене берме. Үлкен екем тыңда мені. Нан тура... Шәйды мен-ақ қайнатып келейін. (*Шығып кетеді*).

Бүлдірген. Өмірімде нан турап көрген емеспін. Қой, бүйтіп жүріп, қолымды кесіп алармын. (*Альбомға қарап*) міне, мынау суретте нанды әжем турап отыр... Ә, нан турау деген әженің жұмысы екен ғой. (*Көрермендерге қарап*). Солай... Солай емес пе, әжетайым-ау? Иә, сооолай...

Күлдірген. (*кіріп келін*). Әу, Бүлдірген, бұл қалай? Әлі отырсың ғой ештеңе істемей. Тірліксіз...

Бүлдірген. Не-ме-не? Тірліксіз мен бе? Мен нан турағыш емеспін... Солай.

Күлдірген. О-о-хой, мынаны-ай!.. Жарайды, сен қызыл кеңірдек болма. Нанды мен-ақ турайын. Сен ас бөлмесіне барып, жұмыртқа қуыр.

Бүлдірген. (*шошып*). Не-ме-не? Ей, Күлдірген, біліп қой, жұмыртқа қуыру қыз баланың жұмысы болып есептелінеді... Солай.

Күлдірген. (*нанды турап болып*). Әу, сен еріншек болма. «Еріншектің ерні жібімейді». Шкафтан қарақат шырыны құйылған ыдысты ал да, тостағанға шырын құйып дайындай бер. Жарайды. Жұмыртқаны мен қазір-ақ қуырып әкелемін. (*Кетеді*).

Бүлдірген. Кәне, қарақат шырыны қайда екен? (*Шырын құйылған қорапты әкеліп*). Мұны қандай ыдысқа құямын. Бұл біздің ісіміз емес, қыздың ісі... Солай...

Күлдірген. (*келіп, оған кейін*). Әу, Бүлдірген, бұл қалай? Бір

ыдысқа шырын құю қолыңнан келмеді ме? Әлжуаз... Әздек.

Бүлдірген. Не-ме-не? Басқа сөздеріңнің бәрін кешірдім, ал енді мынау «әлжуаз» деген сөзің үшін жауап бересің. Мен енді шыдамаймын.

Күлдірген. Сабыр! Сабыр! Жарайды... Мен өзім-ақ барлық істі тындырамын. *(Күлдірген туралған нанды, шырынды алып шығып кетеді. Бүлдірген оны біраз тосып отырады).*

Бүлдірген. Түскі тамақты ішетін уақыт болды. Күлдіргенді жел қуып кетті ме? Бұл неге мені асқа шақырмайды. Күлдірген, ей! *(Күлдірген шығады).*

Күлдірген. Әу, не-ме-не?!

Бүлдірген. Не істеп кеттің?

Күлдірген. Еден сыпырдым, ыдыс жудым, нан турадым, шай қайнаттым, жұмыртқа қуырдым. Енді тамақ ішіп отырмын.

Бүлдірген. Мені неге тамаққа кел демейсің?

Күлдірген. Ас дайындау қыздың жұмысы, ас ішу біздің жұмыс дегеніміз ұят емес пе?

Бүлдірген. Қызым! Әй, шынында, ұят екен-ау, и... ә?

«ЖАЛАҢ АЯҚТАР»

ҚАТЫНАСУШЫЛАР:

Асқарбек ағай,

Күлдірген,

Бүлдірген – оқушылар

*Асқарбек ағай көрермендермен амандаса бергенде,
Бүлдірген мен Күлдірген айтыса шығады.*

Асқарбек ағай. Сәлеметсіңдер ме, балалар!

Күлдірген. Оларды жалаң аяқ деуге болмайды, білдің бе?

Бүлдірген. Аяқ киімі жоқтардың бәрін де «жалаң аяқтар» дейміз.

Асқарбек. Әу, әуелі әдеп сақтап мынау көрермендермен амандасу керек қой, бұларың қалай, әй жоқ, шәй жоқ?

Бүлдірген мен Күлдірген. Сәлеметсіңдер ме, достар!

Бүлдірген. Ағай, мына Күлдірген мен айтсам, түсінбейді, ұшқан құстар мен жан-жануарлардың бәрін де «жалаң аяқтар» дейді. Ол дұрыс емес десем, болмайды, мені мазақтап күледі.

Күлдірген. Ол рас, ағай! Оларға ешкім аяқ киім кигізіп қойған жоқ қой.

Тоңа ма деп аяғың,

Торғай, сені аядым:

Аулаға кел, мен саған

Тары шашып қоямын, – деп, жалаңаяқтарға бәріміздің де жанымыз ашиды.

Бүлдірген. Олар жалаң аяқ болса, қысында тоңып, жазында аяқтарына тікен кіріп, өліп қалмай ма? Бұл дұрыс емес.

Асқарбек. Бүлдірген дұрыс айтады: құстар мен аңдарды жалаңаяқтар деуге болмайды.

Күлдірген. Қалай? Оларда аяқ киім жоқ қой, ағай-ау!

Бүлдірген. Мен білемін. Тұяқтылардың тұяғы – аяқ киімі. Солай емес пе, ағай, ә?

Асқарбек. Дұрыс айтасың. Тұяқтылардың тұяқтары берік, ыстық-суықтан, әрі қатты заттардан аяқты қорғайды.

Күлдірген. Ағай, құстардың сол сияқты мысық, күшік, арыстан, жолбарыс, қасқыр... бәрінің де тұяғы жоқ қой, сондықтан оларды «жалаң аяқтар» деп атамағанда, қалай атаймыз?

Асқарбек. Сен біліп қой... Олардың тырнақтарымен қатар табандары қалың да қатты болып, ыстық-суыққа да, қатты нәрсеге де бейімделіп, қалыптасқан.

Күлдірген. Ағай, әсіресе, жаңа туған ботаның аяғын аяймын. Оның табаны жас бөпенің табаны сияқты жұмсақ болады екен.

Асқарбек. Иә, ботақанның табаны жұмсақ болады. Ол өсе келе, табаны қатайып, онша тасырқамайтын болады.

Күлдірген. Ағай, тасырқау деген не?

Ғалымбек. Түйелер де, жылқылар да тасты және қатты кедір-бұдыр жермен көп жүрсе, табаны қажалып, тұяғы мұқалып, жүре алмай қалады. Өстіп малдың кібіртіктеп жүре алмай қалуын *тасырқау* дейді.

Бүлдірген. Мен білемін аша тұяқтылар да тасырқайды.

Асқарбек. Аша тұяқтыларды тағалай алмаймыз, сондықтан оларды неғұрлым тасырқатпайтын жолмен айдау керек болады.

Күлдірген. Ағай, тау ешкілер үнемі жартастарда жүреді ғой, олар қалайша тасырқамайды?

Асқарбек. Тау ешкі, тау теке, бұғы, арқар, қодас сияқты жануарлардың тұяқтары қатты болады. Сондықтан олар тасырқамайды.

Күлдірген. Мен құстардың аяғына қатты жаным ашиды. Олар қыста қар кешіп жүре алмай, аяқтарын кезек-кезек бауырына басып, дірдектейді.

Асқарбек. Ол – рас. Дегенмен, құстардың да аяқтарында ыстық-суыққа, қатты затқа қарсы бейімделіп, қалыптасқан мүйізді, майлы қабаттары болады. Сөйтіп олар «аяқ-киімсіз-ақ» өмір сүре алады.

Күлдірген. Жан-жануарларды, құстарды «жалаңаяқтар» деуге болмайды екен, ағай, енді түсіндім.

Бүлдірген. Айттым ғой мен саған. Айтсам түсінбейсің.

Күлдірген. Сен ағай секілді түсіндірсең, баяғыда-ақ сөзіңді түсініп, өзіне қарсы шықпас едім. Пікір таластырған саған да, білмегенді білгізген ағайға да көп рақмет!

ТҮС – КИНО ЕМЕС

ҚАТЫНАСУШЫЛАР:

Асқарбек ағай,
Күлдірген,
Бүлдірген – оқушылар

Асқарбек көрермендермен амандаса бергенде, Бүлдірген мен Күлдірген айтысып кіріп келеді.

Асқарбек. Сәлеметсіңдер ме, балалар!

Бүлдірген. Сәлем, ағай! Амансыңдар ма, достар!

Күлдірген. Бүлдірген, сонша сен білгенсіме, білдің бе? Түс дегеніміз ұйықтап жатқанда көретін кино, білдің бе?

Асқарбек. Ол не? Тағы қандай пікірге таласып келдіңдер?

Бүлдірген. Ағай, бар ғой... Күлдірген «түс дегеніміз – кино» дейді.

Күлдірген. Айтқаным айтқан: түс – ұйықтап жатқанда көретін кино, білдің бе?

Бүлдірген. Киноны киномеханик көрсетеді. Солай емес пе, ағай?

Күлдірген. Мен киномеханиксіз-ақ түс көремін...

Асқарбек. Бүлдірген дұрыс айтады. Түсті киномен салыстыруға болмайды.

Күлдірген. Ағай, түс көруді кино сияқты емес деп қалай дәлелдейсіз, айтыңызшы.

Асқарбек. Түс көру ұйқы кезіндегі ми қабаттарының кейбір ояу қалпына сай қызметіне байланысты. Ұйқы кезінде мидың кейбір түйіндері жүрек сияқты өз қызметін аз да болса тоқтатпайды, елестету, еске түсіру, жаңаша жаңғыртып елестету пайда болады. Міне, осының бәрі түс болып «көрінеді».

Бүлдірген. Аға, мен бар ғой, түсімде ғарыш кемесіне мініп, жұлдыздарды аралап жүрмін. Күлдіргенді іздеп таба алмадым... Ол несі, ә?

Асқарбек. Ол түс сенің арманыңа байланысты көрінген түс. Өңінде солай болсам деп ойлаған соң, түсінде сол ой елестері қайталанып көрінген.

Күлдірген. Ағай, мен армандасам да, түсіме қасқыр кіріп есімді шығарды ғой. Ол қалай сонда?

Асқарбек. Сен қасқырды армандамайсың, бірақ ол ойына түседі де, қорқып жатасың. Қорқып жатып ұйықтаған адам қорқынышты түс көреді. Кейде ойда жоқ қорқынышты нәрселер де көрінуі мүмкін.

Күлдірген. Біздің Күлдірген киноны кім жасайтынын, оның қалай жасалатынын білмейді.

Күлдірген. Киноны адам жасайды, білдің бе?

Күлдірген. Мен білемін. Кино түс емес, оның мазмұнын қоюшы жасайды.

Күлдірген. Мәтінін түзуші тек мәтінін жазып береді деп естіп едім, – сен білгенсіп соқтың ғой өзіңше.

Күлдірген. Ағай, солай емес пе, ә? Киноны қоюшы мен жүргізуші екеуі жасамай ма, ә?

Асқарбек. Сценарист қойылымның мәтінін жазады, режиссер оқып шығып оны қоюға даярлайды, оператор артистердің ойнауын киноға түсіреді, композитор соған лайықты музыка жазады, тағы басқа кино жасауға еңбек сіңіретін мамандар көп.

Күлдірген. Содан кейін кинофильм пайда болады.

Күлдірген. Содан кейін «етікші» кино көрсетеді.

Күлдірген. «Етікші» емес, киномеханик. Солай емес пе, ағай?

Асқарбек. «Етікші» деген – кинофильмді жөндеп көрсете алмайтын киномеханикке айтылатын әзіл сөз ғой.

Күлдірген. Киноны тек кинотеатрда ғана емес, үйде де көреміз: «көкшіл айна үйдегі, көрсетеді киноны». Ол не?

Күлдірген. Ол телевизор ғой, білдің бе?

Асқарбек. Киноның қызықты болуы көбінесе актерлар мен композиторға да байланысты.

Күлдірген. Мен өзіндей етіп ойнайтын,

Өнерді күнде тойлайтын

Өнерпаз актер боламын.

Күлдірген. Көресіз: мен композитор боламын! Солай!

Асқарбек. Армандарыңа жетесіңдер. Мен оған кәміл сенемін!

МАЙЖҰҚПАС, СУЖҰҚПАС ЖӘНЕ ТҮКЖҰҚПАС

ҚАТЫНАСУШЫЛАР:

Бастаушы, Ана, Майжұқпас, Сужұқпас, Түкжұқпас.

Бастаушы. *Баяғыда бір ананың үш баласы мінез-құлқына, іс-әрекетіне қарай Майжұқпас, Сужұқпас, Түкжұқпас аталып кетіпті. Обыр, олақ, толық баланы – Сужұқпас, тамақты талғап ішетін арық баланы – Майжұқпас, бойына ас жұқпайтын, сөзге судырақ баланы – Түкжұқпас депті жұрт. Үшеуі де құрғақ уәдешіл, көпірме сөзді, судыр суайт, арсыз болып өсіпті. Олар жесір қалған анасын күніне сан рет алдайды екен. Күндердің күнінде жесір ана төркінінен көмек сұрауға жолға шығар алдында да балаларымен кеңеседі.*

Ана. Ал, балаларым, алдарыңа ас қойдым, тойып алыңдар.

Түкжұқпас. Ойбай, қойыңыз! Мен тамақ ішпеймін, суық су ішемін. Менің ішек-қарныма ас батпайды.

Майжұқпас. Мен бар ғой, менің асқа зауқым жоқ. Ұйқым келіп отыр.

Сужұқпас. *(екі баланың сыбағасын өзіне қарай тартады).* Көкең бәрін де жапырады. Тәбеттерің шаппаса сыбағаларыңды маған беріңдер.

Ана. *(Майжұқпас пен Түкжұқпасқа)* Тамақ ішпей көндей қатып кеттіңдер, бойларыңа шыр жұқпай, Майжұқпас, Түкжұқпас атандыңдар. Бұл жақсы ат емес, балаларым...

Майжұқпас. «Мешкей деген жақсы ат емес» деген соң мен тамақты аз ішемін, апа. Ал мынау Сужұқпас, алдына келген асты қайтарып көрген емес. Бәрін де ішеді. Қампиған қарнын қара. Ха-ха-ха!

Мешкей, мешкей!

Қампидың да,

Қалдың өспей!

Түкжұқпас. Мен су ішсем де, өлмеймін. Тәбетім жоқ... Солай...

Сужұқпас. Құлқыным тартып тұрады. Сен секілді «тамаққа зауқым жоқ» деп өтірік қылымсымаймын. Саған май жұқпайтыны содан шығар, сен тамақты аз ішесің, Майжұқпас. Түкжұқпасқа түк те жұқпайды.

Майжұқпасқа май жұқпас,

Түкжұқпасқа түк жұқпас:

Екеуі де еріншек,

Еңбек десе мізбақпас.

Майжұқпас. Мен Майжұқпас болсам, сен Сужұқпассың.

Сужұқпас. Тамақ ішпей қатасың,

Еңбек етпей жатасың:

Мазмұн болмас сөзінде.

Майжұқпассың өзің де.

Екі бала ерегісе кетеді.

Ана. Е, балаларым, «адам болар ағайын бірін-бірі батыр дейді, ада болар ағайын бірін-бірі пақыр дейді» деген осы, кежілдегендер.

Түкжұқпас. *(ызаланып жылап жібереді).* Ой-бай! Ооо-ой-баай!

Ана. Не болды, шырағым-ау?!

Сужұқпас. Ей, не қарабасты?!

Майжұқпас. *(абыржыңқырап).* Тек – ей, өз қара басыңа көрінгір!

Түкжұқпас. Мені жұрт неге Түкжұқпас дейді. Түк жұқпау маскара! Түк жұқпау деген не сұмдық? Мен намыстың отына күйіп өлермін! Намысым күйдіріп барады. Аааа!

Ана. Сабыр ет, балам. Өмірің алда. Уақтылы тамақ ішіп, әлдену үшін әуелі еңбек ету керек. Мен сендерге қанша жұмыс берсем де құрғақ уәде беріп, бос қарап отырасыңдар. Сондықтан да жұрт әрқайсысыңа ат қойып, айдар тақты. Елдің аузына қақпақ бола алмайсыңдар.

Сужұқпас. Бұдан былай мына көкең айтқаныңызды екі етпейтін ер болады.

Майжұқпас. Мен бар ғой, сіз өл десеңіз өлемін, тіріл десеңіз тірілемін. Сіздің айтқаныңызға көніп, айдауыңызға жүрмесем,

мені адам деменіз. Сізді кейіткенше өлгенім артық!

Түкжұқпас. Ойбай, қой! Өлген деген пәлені айтпа!

Ана. Сендер аман болсаңдар қиыншылық көрдім демеспін. Азық таусылып, жалғыз сиырдың төрт емшегіне қарап қалдық. Мен нағашыларыңа барып, көмек сұрап келейін. Сужұқпас, сен бұзау бақ.

Сужұқпас. Мақұл, ақ бұзауды көк төбенің көгалына бағамын, ақ бұлақтың суына суғарамын. Сіз келгенше бұзаудың түгінен майы шығып құйрығы қайқайып тұрады, оған сеніңіз.

Ана. Сөзің жақсы, шырағым. Жалғыз сиырды жардан құлатып алмаңдар. Майжұқпас сиыр бағуды саған тапсырамын.

Майжұқпас. Құп болады! Сиырды көк шалғынға көсілте бағамын. Көкмайсаға тойынған сиырдан сүт бұлағын ағызамын.

Мен бағамын малды айдап,

Жеймін сөйтіп балқаймақ.

Ха-ха-ха!

Ана. Айтқан сөзің алтындай, Майжұқпас. Ал енді Түкжұқпас, сен білімпаз бола ма деп, көп үміттеніп оқытып едім. Оқуыңнан қалып қойма.

Түкжұқпас. Айтқаныңызды екі етпей орындауға ант беремін. Кітаптың жетесіне, ғылымның төтесіне шығамын. Аман болсам, арманыңызға жеткіземін. Көресіз, өзіңіз риза болып, маған батаңызды бересіз. «Түкжұқпас» деген жаман аттан құтылатын күн болады.

Ана. Өзегімді жарып шыққан өрендерім, сендерге сенемін. Ал енді хош болыңдар. Мен келгенше бірлесіп, татулықпен тірі жандарша тірлік жасаңдар.

Ана төркініне кетеді. Сужұқпас, Майжұқпас, Түкжұқпас әндете билеп жүр.

Бір анадан үш өрен

Бірлік етсек, күш ерен;

Жақсы бала боламыз

Жалқаулыққа түспеген.

Біз емеспіз ақымақ;

Ана сөзін мақұлдап

Айтқанына көнеміз

Мақұл, мақұл, мақұл-ақ!

Бастаушы. Сужұқпас, Түкжұқпас құрғақ сөзбен судырап іске қолы тимейтін, еңбекті сүймейтін керенау балалар еді. «Ауру қалса да, әдет қалмайды» дегендей, асыл анаға өлердегі сөзін айтып, уәде беріп қалған үш баланың берекесі кетеді.

Сужұқпас. *(бар тамақты алдына қойып соғып отыр).* Тамақ тойса, тарықпай іске кірісеміз. Үйдің ішін жинап, ақ бұзуды арқандап, ыдыс-аяқты жуып, шыбын-шіркейді қуып, көкең барлық істі реттейді. Нәйм-нәйм бауырсақ! Аппақ боламыз жуынсақ. Ха-ха!

Майжұқпас. Амандық болса, ақ сиырды отты жерге бағып, қасқыр келсе, тісін қағып, батыр бала атанам. Мен мал баққанда бар ғой, ата-бабамдай жайылымда жақсылап бағам.

Түкжұқпас. *(кітапқа үңіліп отыр).* Тіл-жақтарыңа сүйеніп қақсамай іске кірісіңдер. Әне бұзау мөңіреп тұр. Екі күн болды ғой ежіктеп отырғандарыңа.

Сужұқпас. Нәйм-нәйм. Пысығын-ай, мына Түкжұқпастың. Хи-хи-хи! Бар, бұзау мен сиырды сен бақшы. Біз алатын абырой-атақтың бәрін саған берейік, баршы кәне! Хи-хи-хи-хи! Одан да оқуыңа бармайсың ба? Отырсың ғой омалып.

Түкжұқпас. Ойбай, бұзаудың үні буынып шығады. Бұзау буынып өліп қалса, ел жұртқа не бетімізді айтамыз?!

Майжұқпас. Мен бар ғой, осындай шыдамсыздықты жек көрем. Ей, Түкжұқпас, сен де адамсың. Аяқ-қол, бас-құлақ... Он екі мүшең аман-сау. «Пысық» болсаң өзің бақшы бұзау мен сиырды.

Түкжұқпас. Мен кітап оқып отырмын ғой. Көздерің көрмей ме? Міне! Әліп, би, ти, си, а мынау... а мынау... әлгі немене еді?

Сужұқпас. Белгілі бес жыл оқып, әлі «әліп-би»-ден аса алмай жүрсің. Сенің оқуың оқу емес – шоқу. Енді отырысың мынау, мөлиіп. Мен болсам, бұзауды қалай бағуды ойлап отырмын. Көкең ақ бұзауды көк төбенің көгалына жайып, семірткен уақытта көрерсің. Түгінен майы шығып, құйрығы қайқайып....

Майжұқпас. «Мал баққанға бітеді» деп анамыз ақылды сөз

айтты. Сиырды мен сонылатып бағамын. Ең әуелі Қырықбайдың қырына шығарып, содан кейін Ойықбайдың ойына жайып, ақ бұлақтан су ішкізіп, жусанды беткейге жусатамын.

Түкжұқпас. Әй, заржақ. Өне бұзаудың үні өшті, сиыр өріске бағана кеткен...

Сужұқпас. Ооо-май! Біз құрыдық. Шешеміз келе жатыр. Не дейміз анамызға?

Майжұқпас. Көкең енді сиыр бағып келеді. Кеттім мал бағуға.

Сужұқпас. Бұзауды арқандап келейін. Саған ұқсап сарғайып отырғанды жек көремін. Сау бол, «оқымысты». «Әліп-би»-ден әрі асып оқудың түбіне жет.

Бастаушы. Арып-ашып, ана үйіне келсе, Түкжұқпас мөлііп, кітапқа үңіліп отыр. Сужұқпас пен Майжұқпас малға кеткен екен деп ана қуанып қалады.

Ана. Амансыңдар ма, айналайын балаларым. Анасыз күн көру қиын болған шығар. Түкжұқпас, неге үндемейсің. Кітаптың қызығына түсіп отыр екенсің ғой, оқи бер.

Түкжұқпас. Аман болсам, оқудың түбіне жетемін, апа. Ал мынау Сужұқпас пен Майжұқпас бұзау мен сиырдың түбіне жетті ме деп қорқып отырмын.

Ана. *(шошып кетті).* А? Не дейді? Олар қайда?

Сужұқпас. Мен мұндамын, апа. Мен... Мен... барғанша бұзау буынып.

Ана. А? Бұзау қайда?

Сужұқпас. Буынып... нетіп... тілі салаңдап былай... өліп қалыпты.

Түкжұқпас. Енді құрыдық! Енді аштан өлеміз. Өлеміз!

Ана. Бұзау өлсе, сендерден садаға. Сиыр қайда? Әй, Майжұқпас!

Майжұқпас. Мен келдім, апа. Неге таңырқайсыңдар? Мен Майжұқпаспын ғой.

Ана. Сиыр қайда?

Майжұқпас. Қырықбайдың қырына, Ойықбайдың ойына бағып, жусанды беткейге жусатайын десем, жоқ. Ары іздедім,

бері іздедім, жатпай іздедім, жоқ. Из-түзі білінбейді, жолды болмай, қолды болған-ау деймін, шамасы. Қайран сиыр қандай ұрының қолында кетті... екен! Ұрылар бізді бақытсыз етті. Уһ, Oh!

Түкжүкпас. Ой-ба-ай! Енді қайттік! *(Еңіреп жібереді).*

Сужүкпас. Апатай-ау, енді күніміз не болады? *(Жыламсырайды).*

Майжүкпас. Қайғырмандар, мына көкең аман болса, бәріңді асырайды.

Ана. Е, шырақтарым, құрғақ сөз азық болмайды. Жақсы бала ата-ананың есіктегі басын төрге сүйрейді, жаман бала ата-ананың төрдегі басын есікке сүйрейді, деген осы.

Майжүкпас. Мен сіздің басыңызды төрге сүйреймін!

Сужүкпас. Көкең аман болса, сізді көкке көтереді. Сізді ұшпаққа шығарамын!

Түкжүкпас. Ана балаға сыншы ғой, біздің сырымыз белгілі болып қалды, бауырларым. Біз – ананың сорымыз!

Ана. Бақытсыз болдыңдар, балаларым! Сонда да ана балаға әрқашанда жақсылық ойлайды.

КЕРБАҚБАЙ МЕН КЕРДЕҢБАЙ

Бір перделі, екі көріністі комедия

ҚАТЫНАСУШЫЛАР:

Дәрігүл әже,

Аман (Кердеңбай),

Асан (Кербакбай) – немерелері.

БІРІНШІ КӨРІНІС

Дәрігүл әже үй жинап жүр.

Дәрігүл. *(кейін).* Әй, шырақтарым-ай, киімдері шешкен жерде қалады. Әр киімнің, әр заттың жиналатын орны болмай ма бұл?! *(Жұртқа қарап).* Жұртым-ау, мынау жыланның қабығы емес қой, сыпырып тастап кете беретін... Бұлардың мұнысы несі? Асан, әй!

Асан. *(айқай салып, төргі бөлмеден келеді).* Ааа-уу, әже!

Дәрігүл. Асан шырағым, су әкел, мына еденді жу!..

Асан. *(кенеттен ауырып).* Ойбай, аяғым-ай! Ойбай-ай! Ойбай-ай!

Дәрігүл. Не боп қалды, жаным-ау?! Мамаңды шақырайын ба? Әкенді нетейін бе?

Асан. Ойбай-ай, аяғым ауырып барады! Ойбай-ай, ауырып барады! Уһ! Аһ! Кілт ете түсті... Кілт ете түскенін қарашы. *(Кетеді).*

Дәрігүл. *(аяй сөйлеп, еденді сыпыра бастайды).* Ауырып қалмаса игі еді. Аман-ай! Әй, Аман!

Аман. *(айқай салып, бөлмеге кіріп келеді).* Ааа-уу! О, не, әже?

Дәрігүл. Су әкел, балам. Мына еденді жуайық.

Аман. Су әкелмеймін! Асан неге әкелмейді? Көзіңіз мені ғана көреді екен! Бармаймын!..

Дәрігүл. Асанның аяғы ауырып қалды...

Аман. Жаны шықсын! Аяғы ауырғаны өтірік... Тіл алса, өліп кетпейді ғой... Ол – қу, арам!

Дәрігүл. Бар, су әкел, шырағым...

Аман. Бармаймын! Сабақ оқуым керек... Бармаймын дедім, бармаймын. *(Есікті тартсауып, келесі бөлмеге қарай шығып кетеді).*

Дәрігүл. Оқы, балам, оқы. Бірақ тілазар болып өскеннің несі жақсы дейсің?! *(Әже өзі су әкеліп, шүберек сулап, еденді сұртте бастайды).*

Дәрігүл. *(еденді сұрттеп болып, сағатқа қарайды).* Қой... Балалардың мектепке баратын уақтысы болып қалды. Шай кайнатып қояйын, нанды дүкеннен өздері әкелер. *(Шығып кетеді).*

Дәрігүл әже дастарқан жайып, шай даярлайды.

Дәрігүл. *(жайғаса отырып).* Балалар, шай дайын болды. *(Асан мен Аман есіктен таласа жүгіріп келеді).*

Асан. Аһ, шай дайын болды ма?

Аман. Әже, шайдың жеміс шырыны жоқ қой. Жеміс шырыны қайда?

Дәрігүл. Тез барып, дүкеннен жеміс шырынын әкеле қойыңдар. *(Қалтасынан тиын алып).* Міне, ақша... жеміс шырынын нетіп...

Аман. *(Асанды нұсқап).* Барсын мынау Кербақбай!

Асан. *(Аманды нұсқап).* Барсын мынау Кердеңбай!..

Аман. Барсаң бар, өтірік ауырғыш Кербақбай!

Асан. Барсаң бар, сылтау тапқыш Кердеңбай!

Асан мен Аман бір-бірін нұқып, төбелес шығара жаздайды.

Дәрігүл. *(екі немересін ажыратып).* Өй, өй, күндерім-ау! Кежілдеспендер! Айналайындар, қазір... Мен өзім-ақ нетемін.

Әже кетеді. Асан мен Аман теріс қарасып тұрып қалады. Осы уақытта қоңыраулы сағат шылдырлап, Асандардың мектепке баратын мезгілін білдіреді.

Аман. Міне! Ұят болды!

ЕКІНШІ КӨРІНІС

Әженің бөлмесі. Кең бөлме, сәнді жиһаз. Асан еден жуып жүр. Ол әженің бөлмеге кіріп келгенін де байқамайды.

Дәрігүл. Айналайын, құлыным менің!

Асан. А-а-а... Сіз екенсіз ғой... Әже, сізден өтінемін: мені «құлын» деменіңші!

Дәрігүл. Күлімдеген көздеріңнен айналайын!

Асан. Өстіп, еркелетіп құртасыз адамды. Одан да, мына еденді жақсы жуып жатырмын ба, соны айтпайсыз ба?!

Дәрігүл. Өте жақсы! Сондай жақсы! Жарығым!

Асан. Сізге бәрі жақсы әйтеуір, бір кемшілігімді айтпайсыз.

Дәрігүл. Ой, айналайын сенен! Егер тілімді алсаңдар, сендерді тәрбиелемегенде, не бітіремін? Қолыңнан айналайын!

Асан. *(іске кірісін).* Айып етпеңіз, айналу жетеді! Еденді жуып болайын, содан кейін сөйлесетін сөзім бар...

Дәрігүл. Сөйт, шырағым, мен шай қояйын. Аман келсе, су әкелсін. Тірлік деген жақсы болады, шырағым.

*Әже шай қою үшін шығып кетеді, Асан еденді жуа береді.
Аман келеді.*

Асан. *(Аманға зеки сөйлеп).* Адамша, бөлмеге аяқ киіміңді шешіп кірмейсің бе? Былғама еденді!..

Аман. Ей, ақырын сөйле, мен сенен екі-ақ жас кішімін.

Асан. Бар-бар! Кіші болсаң, тәртіп сақта!

Аман. Өйдөйт, десеңші! Ей, сен қашаннан бері тәртіпті болып қалдың? Айтшы, а?

Асан. Ары тұршы, «ағай», аяғыңның астын тазалайын.

Аман. Сұраққа жауап бер деймін! Сен қашаннан бері тәртіпті болып қалдың, айтшы... осы, айтшы... ә?!

Асан. *(тік тұра қалып).* Бүгіннен бастап әрі еңбекшіл, әрі тәртіпті болуға бел байладым, осы ойымды орындауға әкемнің атымен ант етемін!

Аман. Ой, шіркін-ай! Өз атыңнан-ақ сөйле!

Асан. Менде де бас бар! Көп сөйлемей, су әкел! Әжем сені суға жұмсады. Бар!..

Аман. Аяқ киімді шеш дегенің дұрыс, ал су әкелуге уақытым жоқ. *(Шығып кетеді).*

Асан еден жуып, сүртіп бола бергенде, әже кіріп келеді, ол Асанның ісіне сүйсініп, оның маңдайынан сүймек болады.

Дәрігүл. Міне, азамат! Еденді айнадай етіпсің ғой. Әкелші сол үшін маңдайыңнан...

Асан. Қойыңызшы! Жетеді енді еркелету, мен жас бала емеспін. Мұғалімдерден сөгіс естіп жүргенім аз емес.

Дәрігүл. Оларға не жазып едің? Неге сөгеді олар сені?

Асан. Тілазармын, жалқаумын! Олар сол үшін сөгеді. Кеше бүкіл сынып мені үшінші рет талқыға салып, ақыры уәдемді алды...

Дәрігүл. Мен ешкімге сен туралы тіс жарған жоқ едім ғой, онысы несі?! Аанада, мұғалімнің сұрағанда, сені мақтап едім ғой, бұл қалай?

Асан. Мәселе «тіс жаруда» емес, әже! Жамандықты кім көрмейді дейсіз, Жамал апай ақылын айтты, жолдастарым аямай сынап, көзімнен жасымды ағызды.

Дәрігүл. Сонда не дейді олар? Сен сонша не бүлдіріп едің!

Асан. Әжеңді де сыйламайсың, оқуды нашар оқисың, қырсықсың, тілазарсың, Кербақбайсың дейді.

Дәрігүл. Бүлініп кеткен ешнәрсе жоқ... Онысы несі-ей! Баланы сонша сөгіп...

Асан. Намыстан өліп кете жаздайды екенсің! Жұрттың бәрі жақсы оқиды, тәртіпті, ал мен неге осыншама қырсық болдым екен?! *(Жыламсырайды).*

Дәрігүл. Баланы сонша жасытып, онысы несі-ей?! Мен сөйлесемін ол Жамал апайыңмен. Менің баламды түземей-ақ қойсын.

Асан. Мұныңыз дұрыс емес, әже, осыдан еркелік туады, менің қиқар болғандығыма сіз кінәлісіз?

Дәрігүл. Күнтайым-ау, сенің жақсы болғандығыңа қайта куанбаймын ба? Мен саған не істедім?

Асан. Осынша еркелетесіз, бетімізбен жібересіз, аяймын деп, ақымақтығымызды да кешіресіз! Бұл дұрыс па?

Дәрігүл. Алақаныма салып, аялап өсіріп отырған гүлдерім – сендерсіңдер. Сендер үшін жанымды да аямаймын... Сендердің алдарыңда өлсем, арманым жоқ!

Асан. Әжетайым! Өлмеңіз...

Аяңдай басып Аман келеді.

Асан. Су әкелдің бе? Қайда кеттің?

Аман. *(қабաқ шытып).* Кітап оқыдым. Әкелсең, әкел суды өзің!

Дәрігүл. Су әкелінер, кейімендер, шырақтарым.

Асан. Сенің әжемнің тілін алатын күнің бола ма? «Керденбай» десе, Керденбайсың... білдің бе?!

Аман. Менде жұмысың болмасын! Мен саған ұксап «нашар» оқып жүрген жоқпын. Сабақ оқудан қолым тимейді...

Дәрігүл. Тіл алу деген жақсы ғой, балам... Оқу да керек...

Асан. Осыған сөз айтпай-ақ қойыңызшы! Айтқаныңыздың бәрі зая кетеді...

Аман. Менің сабақ оқудан қолым тимей жүр ғой, әйтпесе тіл алмайын деп жүрген жоқпын! Жақсы оқу оңай емес...

Асан. Сен мың жерден жақсы оқығаныңмен, егер тәртібің жаман болса, адам емессің!

Аман. Сен не деп тұрсың, Асан? Адам болмасаң, сен адам емес шығарсың!.. *(Тап беріп)*. Аузыңды арқаңнан!..

Дәрігүл. Жә! Керілдеспендер, шырақтарым, екеуің де адамсың, айналайын! Қойыңдар!..

Асан. Жоқ, біз шын адам емеспіз! Бұдан былай адам болуға тиіспіз...

Аман. Адам бол... Жақсы оқы... ол өзіңе байланысты.

Асан. Сен тек жақсы оқысам дейсің, ал ата-ана, бауырды сыйлау дегенді ойлайсың ба?

Аман. Ей, сенің жайың белгілі ғой, маған ақыл үйретпей-ақ қойшы сен!..

Дәрігүл. *(екеуін ажыратып)*. Қойыңдар деймін, шоқыспай. Ой, шырақтарым, ой! Өмірің өскірлер, ой! Бұларың не?

Асан. Көріп тұрмыз сенің кім екенінді!..

Аман. Мен қайтсем де үздік оқи беремін, ешкім маған кедергі жасай алмайды.

Дәрігүл. Саған ешкім кедергі жасайын деп жүрген жоқ, шырағым. Сабақ та оқы, басқа жұмысты да бітір, несі бар?

Асан. Біз уақытты дұрыс пайдалана білмейміз, әже!.. Егер уақытты дұрыс пайдалансақ, бәрін де істеуге үлгерер едік.

Аман. Су әкеліп, от жағуға уақытым жоқ...

Дәрігүл. Көзімнің тірісінде сендерге отын алғызбаймын. Оқу деген инемен құдық қазғандай. Бірақ сендерге мұғалімдерің

«шөптің басын сындырма», кітапқа үніл де отыр деген жоқ шығар, балам?!

Асан. Бізде режим деген болады, әже! Онда қай сағатта не істеу керек екені жазылып қойылған.

Дәрігүл. Бәсе, естуім бар... Онда ата-анаға көмектес, дене еңбегімен шұғылдан деген де сөз жазылған шығар?

Асан. Әрине, ең әуелі дене шынықтыр, дене еңбегімен шұғылдан деп жазылған, әже!.. Ал біз болсақ...

Аман. Ей, қойшы сол режим-прежимінді...

Дәрігүл. Ой, айналайын ұстаздар-ай, әрбір адамның уақтысына дейін есептеп, жол көрсетіп қойған екен ғой...

Асан. *(Аманға).* Сен әжемнің алдында ашығын айтшы, режимді орындайсың ба, орындамайсың ба?

Аман. Ал, сен ше?

Асан. Бүгіннен бастап режимді бұлжытпай орындауға серт беремін!

Аман. Қойшы соны, қағазға не жазылмайды... Шынын айту керек. Мен... мен оныңды орындай алмаймын...

Дәрігүл. Ол не дегенің, Аманжан? Адам болатын бала сөйтеді ме екен?!

Асан. Бұл адамгершілікті ойлап жүр ғой дейсіз бе, әже?

Аман. Қойыңдаршы, сендер. Көп сөйлеуге уақытым жоқ. *(Ол қолын бір сілтеп, төргі бөлмеге еніп кетеді).*

Дәрігүл. Тоқта, балам! Сабыр етші!..

Асан. Тоқта! Тыңдасаңшы әжемнің сөзін. *(Аман тыңдамай кетеді).*

Дәрігүл. Ой, күдірет-ай! Не дейін бұған?! Дүниеде баланың тіл алмағанындай қасірет бар ма, сірә!

Асан. Ашуланбаңызшы, әжетай! Бұдан былай еркелік пен есерлікті қоямыз! Мен Аманға бәрін де түсіндіремін қазір. *(Ол Аман кірген бөлмеге еніп кетеді. Олардың «Осы еркелік те жетер», «Әжетайымның көңілін қалдыру – қылмыс», «Бұл не сұмдық», «Келісейік» деп, дабырлаған үндері естіліп тұрады).*

Дәрігүл. Е, заман-ай! Бұл заманның балалары да өздерінше «данышпан». Ешқайсысына ақыл үйрете алмайсың. Бір мезгіл бұлар ана сөзін де ескерсе қайтеді, жұртым-ау?!

Асан мен Аман Дәрігүлдің алдына келеді.

Асан. Әже, Аман өз қатесін түсінді, енді кейімеңіз...

Аман. Мен... мен енді бұдан былай сіздің тіліңізді аламын.

Дәрігүл. Бәсе! Айналайындарым! Адам болды деген осы. *(Көпшілікке қаран).* Уа, халайық, менің немерелерім адам болады! Көрдіндер ме, адам болды деген осы!

БАҒААРШАМ

ҚАТЫСУШЫЛАР:

Күлдірген – 4 сынып оқушысы,

Ербол – 4 сынып оқушысы,

Ақбай – ата.

(Жол торабына Күлдірген мен Ербол келеді).

Күлдірген. Ербол абайла. Қызыл сәулені көрмейсің бе?

Қызыл көзін ашқанда,

Сынық сүйем баспа алға!

Сары көзін ашқанда,

Қарап қалма аспанға!

Жасыл көзін ашқанда,

Жүре бергін жасқанба!

Ербол. Ей, сен білгішсіме. Өзім де білем ғой жол тәртібін. Қақсай бермей, қара ана шамға.

(Жүгін көтеріп Ақбай ата келіп қалады).

Күлдірген. Ассаламуғалейкум, Ақбай ата!

Ақбай. Уағалайкумассалам! Сен қай баласың?

Күлдірген. Мен Бүлдіргеннің Күлдіргенімін ғой ата! Қалай бақуаттымысыз?

Ақбай. Бақытты бол балам! Әкең Әбен әдепті жігіт. Міне, «Әке көрген оқ жонады» деген осы.

Ербол. Ей, Күлдірген сен «оқ жонып» тұрғанда, жол жабылып қалатын болды. Жүр!

Күлдірген. Ата, жүгіңізді маған беріңіз, мен аялдамаға дейін Сізді жеткізіп тастайын.

(Үшеуі жолдан өтеді).

Ақбай. *(жүгін Күлдіргеннен алып).* Рахмет, балам! Әдептілігің үшін батамды беремін.

Ербол. Ата, бұл бата беретін жер емес... Күлдірген, жүр кеттік!

Күлдірген. Ербол, сен кете бер. Мен Ақбай атаны көлікке мінгізіп, содан соң барамын.

Ербол. Ей сен «мінгізіп» жүргенде күн қызып кетеді. Блин! Мен кеттім. О, кей! *(кетеді).*

Ақбай. Күлдірген шырағым, бұл кімнің баласы?

Күлдірген. Бұл – Ертай ағаның Ерболы ғой, ата.

Ақбай. Е, балам, баланың мұндай әдепсіз болуы әкенің тәрбиесіне байланысты. Халықта «салтын сүймеген халқын сүймейді» деген мақал бар. Халқын сүйіп, салтын сыйламаған бала жақсы адам болмайды.

Күлдірген. Ататай, кешіріңіз, ол үшін мен ұялып тұрмын.

Ақбай. Өстіп ұятты сезініп, намысты болғаның – кісілік болады балам! Рахмет! Бақытты бол!

Күлдірген. Айтқаныңыз келсін, ата, сау болыңыз.

ҚЫС ПЕН ҚҰС

Сахнаға Білдірген мен Балдырған шығады.

Білдірген. Сәлематсындар ма, балалар!

Балдырған. Сәлем достар! Қыс қызығын көп көріп, қыста қысылған құстарға қамқорлық жасап жүрсіндер ме?

Білдірген. Балдырған, мен үйдегі үйрек-қаздарға жем беріп, күнде күтіп жүрмін.

Балдырған. Оның дұрыс. Бірақ басқа да құстарды күту керек. Емес пе?

Білдірген. *(қуанышпен).* Мен құстар үшін жемтақта жасап, терезенің алдына оны жақсылап орнаттым. Содан сөк-тары сеуіп қойып едім, торғайлар қонып, тойып алды.

Балдырған. Қыста құстар қандай аянышты! Мен тауықтарға жем шашып едім, тауықтар таласып қалды. Үй құстарының аяқтары аязда тоңып, тойса да, тырнақтарын бүгіп, біресе оң аяғын, біресе сол аяғын бауырына басып, дір-дір етеді. Жаным ашып кетті.

Білдірген. Үйрек-қаздардың да әлі жақсы емес. Олар қазір суға түсіп, шалпына алмайды, уақтысында шомылғандықтан, кейбіреуінің қанаттарына сірке түсе бастады.

Балдырған. Құстардың жағдайы нашар дейсің. Ол үшін біз кінәліміз. Оларға қамқорлықты күшейтуіміз керек, білдің бе?

Білдірген. Білмегенде ше?!

Балдырған. Оған қоса, біз осы тауық, үйрек, қаз сияқты үй құстарынан басқа біздің жерде қыстайтын пайдалы құстарға да жанымыз ашып, жақсылық істеуіміз керек.

Білдірген. Мен көгершіндерге күнде жем шашамын. Олар қолыма қонақтап, төбеме қонып, еркелегендей болады. Сонда қуанып қаламын.

Балдырған. Көгершіндер біздің аулаға да келіп тұрады. Олар қаз-үйректермен бірге жем шоқып жүр.

Білдірген. Көгершіндер де қолға үйренген қорғаушысы бар құстар ғой. Ал анау көк торғай, сары торғай, бозша торғайлардың халі ше? Қыста қысылып, жем таппай, шыр-шыр етеді.

Балдырған. Біздің елде қыстайтын сол кішкентай достарды мен де аязды қыстан қорғап, жем шашып, қамқорлық жасап жүрмін.

Білдірген. Біз оларды «қанатты достар» дейміз.

БОРЫШ ПЕН ПАРЫЗ

Қатысушылар: Асан ата

Дарқан – немересі.

Ортаңғы бөлмеде Асан ата немересімен әңгімелесіп отыр.

Асан ата. Иә, Дарқаным, бүгін атаңа қандай сауалың бар?

Дарқан. Ата Әділ ағай келесі сабақта «борыш», «парызы» деген сөздердің мағынасын талдаймыз деп еді. «Борыш» деген не?

Асан ата. Борыш деген сөздің мағынасы зор, балам. Ата-анаң сені тәрбиелеп, өсіреді. Сен өскенде ата-анаңды асырап, оларға қызмет етуге міндеттісің. Ол міндетті халқымыз борышы деп атайды.

Дарқан. Кешіріңіз. Борыш деген кәдімгі үзіміз ішіп жүрген нәрсе екен деп ойлап едім.

Асан ата. *(күліп).* Әрбір сөздің мағынасын түсініп ал, балам.

Дарқан. Ал, «парыз» деген не, ата?

Асан ата. Әрбір саналы адам өсе келе ата-анасына, еліне, отанына, қолынан келсе, бүкіл адамзатқа жақсылық жасап, адамдық міндеттерін орындауға тиіс. Бұл «парыз» деп аталады. Туған елге қызмет ету – перзенттік парыз болады.

Дарқан. Ата, борыш, парыз деген сөздердің мағынасын енді түсіндім.

Асан ата. Әрбір сөздің мәнін терең түсінгенің жақсы, балам.

Дарқан. Ата, амандық болса, көресіз, мен өскенде ата-ана алдында борышымды, ел алдында перзенттік парызымды өтеймін.

Асан ата. Ниетіңнен айналайын! Ол үшін осы бастан білімді, еңбекқор, өнерпаз болуға құштарлан, балам.

Дарқан. Әрине, ол жағынан аздап әрекет бар ғой, ата!

Асан ата. *(мейірлене сүйіп).* Аллаға шүкір, амандық болса, атаң ол қызығыңды да көреді!

ОТБАСЫЛЫҚ ҚОЙЫЛЫМДАР

ДӘУӘЖЕ

Қатысушылар: Әсем – нағашы әжесі,

Әйгерім – жиен қызы,

Ардақ – нағашы ағасы.

Бастаушы. Әйгерім алты жаста. Ол нағашы әжесінің шөбересі. Кішкентай ғана тәмпіш қыз ол кісіні Дәуәже деп атайды. Әйгерімнің атасы Раушанбек үйге жаңа телефон орнатты. Әйгерім қалада бөлек тұратын Дәуәжесімен жалғастыратын түйінді біліп алды. Дәуәжесімен ол күнде сөйлеседі:

Бөлмеде Әсем әже мен Ардақ телефонмен сөйлесіп отыр

Әйгерім. Әлло! Дәуәже, мен ғой!..

Әсем әже. Әйгерім, үніңнен айналайын!

Әйгерім. Әлло! Дәуәже, сәламатсыз ба? Дәуатам қайда?

Әсем әже. Әйгерім! Даусыңнан айналайын, күнім! Дәуатаң жұмыста.

Әйгерім. Әлло! Әлло! Мен ғой, Дәуәже, мен сізді қатты сағындым!

Әсем әже. Әйгерім, садағаң болайын! Көзіңнен, сөзіңнен, өзіңнен айналайын! Папаңнан, мамаңнан айналайын!

Әйгерім. Әлло! Дәуәже! Ардақ көкем қайда?

Әсем әже. Әйгерім! Көке деген тіліңнен айналайын! Міне, көкең.

Ардақ. Әйгерім, аман ба, жаным? Атаңа, апаңа, мамаңа, әкеңе сәлем айт. Сау бол, алтыным!

Әйгерім. Сау болыңыз, көке!

Ардақ. Сау бол, жаным! Өстіп, нағашыларыңмен сәлемдесіп тұр, Әйканам.

Әйгерім. Әлло! Дәуәже! Денсаулығыңыз қалай?

Әсем әже. Аллаға шүкір. Денсаулығым жақсы, жаным. Аздап белім...

Әйгерім. Әлло! Дәуәже! Енді ауырмаңыз! Иә ма?

Әсем әже. Мақұл, жарығым!

Бастаушы. Шөбересінің тілегі Дәуәжесінің денсаулығына қуат берді. Аруана жатқан орнынан тұрып, тірлігін істеп жүр.

ӘЛЕПТІ ҚЫЗ

Қатысушылар: Асан – атасы,

Тұмаржан – немере қызы

Әсем – әжесі.

Ортаңғы бөлмеде Асан ата газет оқып отыр. Күлімден, Тұмаржан келеді.

Тұмаржан. Қайырлы таң, ата!

Асан ата. Таң қайырлы болсын, жарығым!

Әжесі Әсем келеді.

Әсем әже. Маржантай, кел, жаным, дастарқан жаяйық...

Тұмаржан. Мен дастарқан жаййын. Сіз шәй дайындаңыз.

Тұмаржан дастарқан жаяды. Әсем әже шәй әкеледі.

Әсем әже. Отағасы, дастарқанға тілек айтыңыз.

Асан ата. Бисмиллаһи!

Рахмани-рахим! Ас берекелі болсын! Өмір мерекелі болсын!
Әмин!

Әсем әже. Отағасы ас алдын өзіңіз алыңыз.

Асан ата. Алыңдар, ас тәтті болсын.

Тұмаржан. Асыңыз сіңімді болсын, ата.

Асан ата. Ниетіңе рахмет, жаным.

Астан соң, Әсем әже мен Тұмаржан. қол жайып, бата сұрайды.

Әсем әже мен Тұмаржан. (қол жайып). Әмин!

Асан ата. Бақытты заман болсын! Балалар аман болсын! Қызығын көре берейік! Әмин!

Әсем әже. Ас болсын, отағасы.

Тұмаржан. Асыңыз сіңімді болсын, ата. Жүзіңізден әр таймай,

Жүз жасаңыз қартаймай!

Әсем әже. Елімізге ырыс-құт қонсын, ғаламда тыныштық болсын!

Асан ата. Иншалла, ғаламда тыныштық болсын!

ІС ТӘРТІБІ

Қатысушылар: Асан атасы,

Күлдірген – немересі.

Күлдірген бөлмесінде ұйықтап жатыр.

Бастаушы. Күлдіргеннің атасы кеше немересінің күнделікті «іс тәртібін» қағазға түзіп, оны өзінің стол басына іліп қойғанын көріп, қуанып қалды. Енді атасы Күлдіргеннің сол «іс тәртібін» орындауын қадағалай бастады.

Асан ата келеді.

Асан ата (*сағатына қарап*). Күлдірген балам ұйқыдан ояна-тын уақытың болды. Тұр, жарығым.

Күлдірген (*көзін уқалап*) Ата, қазір... (*көзін аша алмай, қайта қалғып кетеді*).

Асан ата. Көзінді аш, балапаным... сен сағат сегізде тұруың керек, әне сағатқа қара, жаным.

Күлдірген көзін уқалап, күлімдей қарайды.

Күлдірген. Ата, кешіріңіз! Оооо-хой! Он минут кеш ояндым

Асан ата. Мен кешіремін ғой... бірақ уақыт кешірмейді... Балапаным...

Күлдірген. (*Керіліп, созылып*). Ата, мен күнделікті «іс

тәртібін» қағазға түзіп қойғам. Іс тәртібім бойынша қазір шынығам... Бір-екі-үш!

Асан ата. Мұның дұрыс, айналайын. Іс тәртібін түзіп қойған екенсің, соны орында.

Асан ата шығып кетеді. Күлдірген кенет теледидарды қосып...

Күлдірген (*қызыға айғайлап*). Тура соқ! Соооқ! Гооол!

Асан ата қарбалас келеді.

Асан ата. Не болды, балақаным?!

Күлдірген (*айғайлап*). Гооол! Гоол болды ата. (*Атасының алақанын ұрады*).

Асан ата. (*сағатқа қаран*). Жарығым-ау, гол көретін уақыт емес, сабаққа баратын уақыт кой бұл!

Күлдірген (*ол да сағатқа қаран*). Аааатаа! Мен кккееешік-тім!... Ке-ке-шіріңіз-ші!

Асан ата. Мен кешіремін ғой, бірақ уақыт кешірмейді. Уақытты анау өзің түзіп қойған іс тәрбіңе бағынып, пайдалан, балам.

Күлдірген. Мақұл, ата! (*Атасының қолынан сүйеді, шығып кетеді*).

АҚБОТА

Қатысушылар:

Ажар – анасы, Ақбота – қызы.

Ортаңғы бөлмеде Ақбота тірлік істеп жүр.

Бастаушы. Он жастағы Ақбота анасы Ажарға көмек беріп, көңілді жүреді.

Ауылдағы балабақшаны басқарып жүрген анасы, жұмыстан шаршап келгенде, ол анасының алдынан шығып өзінің істеген тірліктері туралы баяндайды:

Ақжарқын ана Ажар келеді. Ақбота оны қуанып, қарсы алады.

Ақбота. Апатайым, ақжаймаларды үтектеп қойдым, міне.

Ажар. Айналайын, көмекшім менің! «Оқу инемен құдық қазғандай қиын ғой. Сабағыңа дайындалдың ба?

Ақбота. (анасын құшырлана құшып). Әуелі сіздің киімдеріңізді үтіктейін, содан соң сабағыма дайындалармын.

Ажар. Жарқыным, қамқоршым менің! Бүгін мен басқарып жүрген балабақшаға ат қою қажет болды. Мен «Ақбота» деп ат қоюды ұсынғанда, басқалар қолдады. (құшып, сүйіп) Ақботам менің, балабақшаның атын «Ақбота» қойдық.

Ақбота. (ыңғайсызданып). Апатайым-ау, бұл ұят емес пе?! Менің сонша құрметке әлі еңбегім сіңген жоқ қой.

Ажар. Ботам, сен мектепте үздік оқып жүрсің, сыныптың топбасшысысың, өнер үйірмесін басқарасың, анаңа қамқорлық жасап жүрсің, оның үстіне, Ақбота деген тек сенің атың емес, бұл сендей талай қызға қойылған қасиетті ат.

Ақбота. Апатайым, енді түсіндім. Ал, атақ деген, меніңше, болашақтағы өзімнің еңбектерім мен біліміме байланысты емес пе?

Ажар. Әрине... Ақылыңнан айналайын, Ботам! Дұрыс айтасың. Болашағыңа бақыт тілеймін. (Ақботаның маңдайынан сүйеді).

ЖАНАШЫР

Қатысушылар:

Асан – атасы, Әсем – әжесі, Тұмаржан. – немересі.

Ұйқы бөлмесінде Тұмаржан ұйықтап жатыр. Асан ата кітап оқып отыр.

Бастаушы. Тұмаржанның әжесі Әсем кеше қаладағы қайнысының үйіне кеткен. Ол әжесін ойлап, бүгін түсінен шошып оянды.

Тұмаржан. (түсінде шошып). Әже, олай жүрмеңіз! Тоқтаңыз! (шошып оянады).

Асан ата. Ол не, ботам?! (оны құшып, маңдайын иіскейді).

Тұмаржан. Әжем көше тәртібін бұзып, айғайласам да болмай, қызыл сәулеге қарсы бара жатыр... (өксіп, жылап жібереді).

Асан ата. Уайымдама, ботам! Әжең көше тәртібін біледі. (атасы оны жұбатып, елжірей құшады).

Тұмаржан. Ата, әжем қала көшелерінен адасып кетпей ме?

Асан ата. (жұбатып) Әжең адаспайды, ботам! Әжең көше тәртібін жақсы біледі. Қорықпа, жаным..

Тұмаржан. Ата, сіз де қорықпаңыз. Мен қасыңыздамын зой...

Асан ата (көзі жасаурап) Сен қасымда болсаң, мен ажалдан да қорықпаймын, Ботам. (күбірлеп). Ее, Алла! Кішкентай ботам денсаулық, амандық бер!

Тұмаржан. үйдің ішін жинай бастайды. Әсем әже келеді, қуанышпен қауышу.

Тұмаржан. Алақааай!Әжем келді!

Асан ата. Қош келдің әжесі.

Әсем әже. Қош көрдік! Тұмарым, жарығым! (Тұмаржанның бетінен сүйіп, сыйлықтарын ұсынады). Мынау суретше – кітапшаларды Бақ көкең сәледемеге беріп жіберді. Мынау масатыдай көйлекті Әсия жеңешең саған арнап тігіп, беріп жіберді. Мынау кестелі кеудешені өзім саған базарлыққа әкелдім.

Тұмаржан. Таа-маа-шааа! Рахмет, әжетайым!

Асан ата (ризашылықпен) Тұмаржаным әжесі жоқта маған сенімді серік болды, айналайын! Жанашырым менің! (құшып, сүйеді)

Тұмаржан. Мен әрқашанда сіздерге қамқоршы боламын.

ӘДЕП САБАҒЫНА

Қатысушылар:

Төртінші сынып оқушылары. Оқытушы – Әбен ағай.

Сахнада төртінші сынып оқушылары екі топқа бөлініп тұрады, әдеп туралы айтысты Әбен ағай басқарады.

Әбен ағай. Өткен жолы әдеп сабағынан «жұмбақ айтыспақ», «санамақ айтыспақ» қызықты өткен. Бүгін бәріміз әдеп туралы «мақал айтыспаққа» даярланып келдік. Сынып екі топқа бөлініп, бірінші топтың атынан – Асан, екінші топтың атынан Досан сөйлесін.

Кәне, Төле би, Қазбек би, Әйтеке би бабаларыңның аруағы қолдасын, мақал айтыспаққа қалай даярланып келгендеріңді байқайын, әдеп туралы мақал айтыспақты бастандар. Күлдірген сен төреші бол.

Оқушылар екі топқа бөлініп, мақал ойтыс басталады.

Әбен ағай. «Әдеп туралы мақал айтыспақты» бастаймыз...:

Асан. *Үйрен жақсы әдептен,*

Жирен жаман әдеттен.

Досан. *Әдепсіз бала қор болады,*

Әдепті бала зор болады.

Асан. *Әдепті бала иманды,*

Әдебі үшін сыйланды.

Досан. *Әдептілік – әдемелік.*

Әдеппен сөйле әдемі қып.

Асан. *Қыз әдептілігімен көркем,*

Ұл өжеттілігімен көркем.

Досан. *Әдепті кім сақтайды,*

Әркім оны мақтайды.

Асан. *Әдептілік – әдептен:*

Әдеппен сөйлеп әдеттен.

Досан, Асан. *Әдеппен танықпыз:*

Біз әдепті халықпыз.

Күлдірген. *Ағай, екі топқа да он баллдан қойдым.*

Әбен ағай. *Рахмет, екі топ мақал айтыспақта тең түсті. Әдеп туралы айтылған мақал-мәтелдерді дәптерлеріңе жазып алып, жатқа айтып жүріңдер..*

Бәрі *(бір ауыздан) Мақұл, ағай.*

КҮЗЕТШІ

Қатысушылар: *Әсем – әже*

Асан – ата

Тұмаржан. – немере қызы

БІРІНШІ БӨЛІМ.

Жатын бөлмеде Әсем әже ауырып жатыр. Тұмаржан. оны күтіп отыр.

Бастаушы. Алты жасар Тұмаржан.ның әжесі Әсем мейірімді, ақкөңіл жан. Немере қызы әжесін күтіп жүр.

Тұмаржан. Әжетай, қалайсыз?! Міне, қызуыңыз басылыпты...

Әсем әже. Тәуірмін, күнім! Балабақшаңа бара бер.

Тұмаржан. Міне, дәріңізді ішіңіз... Жазылып кетесіз.

Әсем әже. Иншалла, жазылып кетемін. Әләзір мені ажал алмайды, күнім, уайымдама.

Тұмаржан. Ажал аламын десе, бармай қойыңыз, әжетай. Мен сізді жібермеймін! (жыламсырайды).

Әсем әже. Мақұл, жаным. Мен ол жаққа бармаймын. Сен балабақшаңа бара бер.

Тұмаржан. Сау болыңыз, әже ауырмаңыз. (кетеді).

Әсем әже. Аман бол, күнім! (оның ақ маңдайынан иіскейді).

ЕКІНШІ БӨЛІМ.

Жатын бөлмеде Асан ата ұйықтап жатыр, Тұмаржан. шығар есікті тіреп отыр.

Бастаушы. Кешінде Тұмаржан. балабақшадан үйге келді. Бірақ әжесін көре алмады. Жүрегі зуылдап кетті.

Мамасы «Әжеңді күтпесек, ажал алып кетедің деген болатын Тұмаржан. жатын бөлмеде ұйықтап жатқан атасын көріп, «Енді атамды ажалға бермеймін, өзім күзетемін» деп ойлады. Сөйтті де, есікті мықтап жауып, есіктің жақтауын басып, нықтап отырып алды. Тықырдан оянған атасы басын көтерді.

Тұмаржан. *Ата қорықпаңыз, мен отырмын ғой.*

Асан ата. *(күлімдеп). Панам – ау, неден қорқамын?*

Тұмаржан. *Сізді әжем сияқты ажал алып кетпейді.. Мен сізді күзетіп отырмын... Сізді ажалға бермеймін, ата.*

Асан ата. *(құшып, сүйіп, көзіне жас алып). Садағаң болайын, батырым, сен күзетіп отырғанда, мені ажал алып кетпейді.*

АҚ ӘЖЕҢІҢ ҚУАНЫШЫ

Қатысушылар: Ақ әже,
Ақжан – немере қызы,
Әженің ауылдағы немерелері...

Ақ әже үлкен бөлмеде дастарқан даярлап жүр.

Бастаушы. Қалада тұратын Ақжан немересін ауылда тұратын Ақ әжесі оның ауылға келуін сағына күтті. Көктемгі демалыста сәті түсіп, немересі ауылға келгенде, әжесінің қуанышы қойнына сыймады.

Ақ әже. *(сағатқа қарап).* Ақжанымның келетін уақтысы болып қалды. Мұндағы құрбыларын да шақырып қойып едім...

Артынып Ақжан келеді.

Ақжан. Ақ әже! Амансыз ба? Көкем мен мамам Сізге сәлем айтты.

Ақ әже. *(қуана құшып).* Ақ көгершінім-ау! Мен сені сағындым ғой, ақ балапаным!

Ақжан. *(аса қуанышпен).* Әжетайым! Мен де Сізді сағындым.

Ақ әже. *Аппағым! Ақ балапаным! Сен келеді деп, осындағы немерелерімді шақырып қойдым, қазір келеді.*

Бір топ балалар мен қыздар келеді, қуана амандасады, дастарқан басына орналасады. Ақ әже олардың маңдайларынан иіскеп, мәз болады.

Ақ әже. (бір шара етті алдыға қойып). Ақжаным қаладан келеді деп, соғымнан жал-жая, қазы-қарта сыбаға сақтап едім...

Ақжан. (ыңғайсызданып). Әже, мен үлкен кісі емеспін ғой, осынша сыбағаны...

Ақ әже. Ақ балапаным-ау, сен көптен бері ауылға келген жоқсың ғой... Оның үстіне, Аллаға шүкір, биыл он үш жасқа толдың.

Ақжан. (әжесін сүйіп-сүйіп алады). Ақ әжем! Аппақ әжем! Әжетайым! Кәне бауырларым, әже туралы тақпақты бәріміз қосылып айтайық.

«Ақ әжеміз – күніміз!

Әженің біз – гүліміз.

Әже, бізді қуантып,

Ұзақ өмір сүріңіз!».

ТҰМАРЖАННЫҢ САҒЫНЫШЫ

Қатысушылар:

Ғалым – әкесі, Аяжан – анасы, Тұмаржан – қызы.

Экран арқылы Жерорта теңізінің жағасы көрсетіледі. Жағада Тұмаржан ойнап отыр.

Бастаушы. Бес жастағы Тұмаржан ата-анасымен бірге Жерорта теңізінің жағасындағы саяжайға келген. Ол құмнан мүсін жасап ойнап отыр.

Ғалым мен Аяжан келеді.

Ғалым (күлімден). Тұмаржан не істеп отырсың?

Тұмаржан. Ойлап отырмын.

Аяжан. (таңырқап). Не ойлап отырсың?

Тұмаржан. (көзі жасаурап). Әжем мен атамды ойлап отырмын.

Ғалым. Ол кісілермен кеше телефонмен сөйлестік қой...

Тұмаржан. Атамның қарыны ашып қалған шығар.

Аяжан. Уайымдама атаңның қасында әжең бар.

Тұмаржан. Әжемнің аяғы ауырады ғой...

Ғалым. *(қарқылдап күліп).* Әжең тамақты аяғымен дайындамайды ғой.

Тұмаржан. Көке, неге күлесіз? Әжем ауырып жатса, ол кісіні аяу керек деген мамам. Сіз соны да білмейсіз бе?

Аяжан. *(Тұмарды құшып).* Жарығым, әжесін сағынды ғой...

Тұмаржан. *(жыламсырап).* Атамды да сағындым.

Ғалым. Атаң мен әжеңе жақында барамыз... Мынау жағажай қандай тамаша. Тымық теңіз, тұнық тау, таза ауа, рақат.

Аяжан. Бәрінен де әже мен атаның қасында болу қандай жақсы!.

Тұмаржан. *(мамасын құшып).* Әжем мен атама барам.

Ғалым. Онда жүріңдер. Дүкеннен әжең мен атаңа базарлық алайық.

Тұмаржан. *(қуанып).* Алақай, атама, әжеме базарлықты мен таңдаймын!

Ғалым. *(мейірлене күлімдеп).* Ата-ананы сағынған жүрегіңнен айналайын. Жүр кеттік. Атаң мен әжеңе барамыз... *(Тұмаржанды мойнына мінгізіп алады).*

САЛАҚ БОЛМА

Қатысушылар: *Асан – ағасы,*

Алтай – інісі.

Ортаңғы бөлмеде Алтай ойыншықтарымен ойнап отыр.

Бастаушы. Кішкентай Алтайды ағасы Асан жанындай жақсы көріп, оны «алтыным», «ақ балапаным» дейді.

Асан келеді.

Асан. *(шашылып жатқан ойыншықтарды жинап бастайды).* Алтыным-ау, мынау ойыншықтарың әр жерде шашылып жатыр, мұны жинап қою керек қой....

Алтай. *(бұйыра сөйлеп).* Көке, сіз жинай салыңызшы.

Асан. Алтан-ау, салақ болма, жаным...

Алтай. Көке, «салақ» деген не ол, ә?

Асан. *Халық «олақтан салақ жаман. Өз ісіңді істемей, ерінсең, «салақ деп, жұрт сені жек көреді.*

Алтай. *Көке мен салақ болмаймын: ойыншықтарымды ертең жинап қоям, содан соң еденді жақсылап сыпырып қоям. Иә ма?*

Асан. *(қабағын түйіп).* Ұқыпты бала бүгінгі ісін ертеңге қалдырмайды. Мынау ойыншықтарың шашылып жатқан бөлмең, қоқсықтың қоймасы сияқты болып кетті.

Алтай. *(Үй ішін жинастыра бастайды).* Көке, онда, мақұл, үй ішін қазір-ақ жинаймын.

Асан. Санасыз бала – салақ болады. Сен санасыз емессің, алтыным.

Алтай. Көке, мен енді санасыз болмаймын. Міне ойыншықтарды жинап қойдым, енді еден сыпырамын.

Асан. *(інісінің бетінен сүйіп).* Сары алтыным, міне осылай тірлік жаса, салақ болма, саналы бол.

Алтай. Мақұл көке. Мен салақ болмаймын. *(көкесінің қолынан сүйеді).*

ӘДЕПТІ БАЛАЛАР

Қатысушылар: *Асан ата,*

Жасұлан – оқушы,

Ербол – оқушы.

Асан ата қала сыртындағы саяжайда бау-бақша күтіп жүр. Жасұлан мен Ербол келіп, оған сәлемдеседі:

Жасұлан, Ербол. Ассаламууағалайкүм, ата!

Асан ата. Уағалайкүмассалам, балалар, жол болсын!

Жасұлан. Әлей болсын ата. Біз Сізге көмек берейік деп келдік, ата.

Асан ата. *(күлімдеп, маңдай терін сүртіп).* Ниеттерің қабыл болсын балалар. Қандай іс қолдарыңнан келеді?

Жасұлан. Бақша күту, бақ күту қолымыздан келеді, ата.

Асан ата. Жарайсың балам! Жасың нешеде?

Жасұлан. *Мен он екі жастамын, ал мынау Ербол менің інім он жаста.*

Асан ата. Е-е-е, шырақтарым, нағыз еңбек десе ерінбейтін, шаршауды білмейтін кездерің бұл.

Ербол. Ата, мен де Сізге ұқсап, бақ күтіп, бақша суғара аламын.

Асан ата. Онда былай болсын: екеуің әуелі мына жеміс ағаштарының түбін қопсытыңдар. Одан соң, анау көкөністі арамшөптен тазартыңдар...

Жасұлан. Ата, мен талдардың түбін қопсытайын. Ал, Ербол арамшөптерді жұлуға шебер *(күлімдеп, інісіне қарайды).*

Ербол. Мақұл!

Сахна жабылып, қайта ашылады. Дастарқан басында Асан ата ризашылығын айтып отыр.

Асан ата. Жасұлан, сен бір үйдің азаматы болып қалыпсың, балам. Әкең бар ма?

Жасұлан. *(жыламсырап).* Әкемді ұрылар өлтіріп кеткен.

Асан ата. *(аянышпен қарап).* Анаң бар шығар.

Жасұлан. *(ауыр күрсініп).* Анам бар... «Оптым» алып, сауда жасайды.

Асан ата. Е-е-е, шырақтарым, екеуің де нағыз ер екенсіңдер. Еңбек ақысыз болмайды *(екі балаға көп ақша ұсынады).*

Жапсұлан. *(ыңғайсызданып).* Ата, мынау ақша көп қой.

Асан ата. Сендердің ықыластарыңа, еңбек сүйгіштіктеріңе ризамын. Осылай еңбек ете берсеңдер, аналарыңа ауырлық болмайды, балақандар...

Жасұлан, Ербол. Рахмет, ата!

Асан ата. *(бата беріп).* Өркендерің өссін! Қалаған мақсаттарыңа жетіндер, татулықтарың тәтті болсын! Әмин!

АНА – МАҚТАНЫШ

Қатысушылар: Екінші сынып оқушылары:

Гүлжан мен Жанар.

Екінші сыныпта оқитын Гүлжан мен Жанар аулада өздерініше сырласып, өз мамаларын мақтап отыр:

Гүлжан. *(ернін шүйіріп, танауын көтеріп).* Менің мамам мені «Айналайын, Гүлім» дейді.

Жанар. *(жсайнап, күлімдеп).* Менің апатайым ешқашанда кейімейді, мені «жаным» деп жақсы көреді.

Гүлжан. Жанар сен білесің бе? Мамам маған бауырсақ пісіруді үйретті. Мен енді торт пісіруді үйренемін!

Жанар. Гүлжан, сен біліп қой.. Менің апам маған ою оюды, кесте тігуді үйретіп жүр... *(танауын көтеріп).* Мен апатайымдай іс шебері боламын!

Гүлжан. Мен мамамнан «Ана» деген ән үйрендім. *(Ән салып)*

Анашым – ақ мамам,

Ардақтап, шаттанам.

Ақ сүтін емізген

Анам деп мақтанам.

Жанар. Менің апам маған «Аққу» биін үйретті *(би билеп).*

Гакку-гакку-гаккуім:

Мен – биші аққумын.

Гүлжан. Жанар кел екеуміз «Ана – Күн» деген әнді айтайық.

Жанар, Гүлжан *(қосылып ән айтады):*

Ана – біздің күніміз,

Ана – біздің жырымыз:

Аман-есен күлімдеп,

Алдымызда жүріңіз.

АТЫП ОЙНАМА

Қатысушылар:

Асан – ата, Ғалым – немересі, Темірлан – шөбересі.

Бастаушы. Бес жастағы Темірланға Ғалым ағасы туған күн тойында автомат сыйлады. Ол енді «сарбаз» болды, «сарбазша киініп, автомат асынып келіп, бар даусымен атасына «шабуыл» жасады.

Ортаңғы бөлмеде Асан ата мен Ғалым сөйлесіп отыр.

Ғалым. Темірланның туған күні құтты болсын. Оған сыйлыққа автомат әкеп бердім.

Асан ата. Өстіп тату болсаңдар, бақытты боласыңдар, балаларым.

Сарбазша киініп, автомат асынып Темірлан келеді.

Темірлан. *(айғайлап).* Ата! Тік тұр! Атамын! Құла! Тыр-рыр-рр! Өл! Құла! *(Атасы айтқанын орындайды).*

Ғалым. *(ашуланып).* Темірлан! Мұның не? Атаңды атуға бола ма?!

Асан ата. *(мейірлене күліп).* Темірімнің ойыны ғой бұл!

Ғалым. Сіз де қызықсыз! «Атам! Өл!» деген ойын ба? *(қабағын түйіп, Темірланға ызбарлана қарайды).*

Асан ата. *(аңқылдап).* Өл десе, несі бар?! Мен сарбаздың бұйрығын орындаймын, «өле қалам».

Ғалым. *(ашуланып).* Ату – ойын емес. Атасын ату – ауыр қылмыс.

Темірлан. *(жыламсырап).* Мен... Мен атамды ешқашанда атпаймын!

Асан ата. *(Темірланның маңдайынан иіскеп).* Міне! Мұның – дұрыс! Атаны атуға болмайды, күнім!

Ғалым. Атаны ғана емес, ешбір адамды атуға болмайды.

Темірлан. Көке, онда автомат не үшін керек?

Ғалым. Автомат елді жаудан қорғау үшін керек.

Темірлан. *(тік тұра қалып).* Онда, мен кейін, өскенде, ел қорғаймын!

Асан ата. *(қуанып).* Міне, әдепті бала өстіп елін ойлайды.

Ғалым. *(ашуын басып).* Теміржан, сен теледидардан көріп, атыс-шабыс ойын екен деп ойлама, жаным!

Темірлан. Кешіріңіз, ата! Мен сізді атпаймын! Мен сізді қорғаймын.

Асан ата. Ел қорғайтын ер болып өс, балапаным. Амин! *(Темірланның маңдайынан сүйеді).*

ЖАМАН ӘДЕТ

Қатысушылар:

Әбен ағай,

Жапал – оқушы,

Оқушылар.

Сыныпта. *Сабақ үстінде. Сабақ басталды. Жапал тынышсызданып отыр. Әбен ағай оны бақылауда.*

Жапал. Ағай, қарындашым еденге түсіп кетті...

Әбен ағай. *(күлімден).* Ала ғой.

Жапал. Ағай, Маржан мені бүйірімнен шұқылап отыр... *(ол қасында отырған Маржанның бүйірінен түртіп қалады).*

Әбен ағай. Әдеп сақта, Жапал. *(Ол «әдеп сақтап» екі қолын партаның үстіне қойып, түзу отыра қалады).*

Әбен ағай. Балалар, кім айтады? Әдептілік деген не?

Жапал. *(қолын шошаңдатып).* Ағай! Ағай! Мен айтайыншы!

Әбен ағай. Айта ғой, Жапал.

Жапал. Әдептілік... Иә... Солай... Былай...

Маржан. Ағай, бұл білгенсиді, – өзі білмейді.

Әбен ағай. Онда сен айта ғой. Әдептілік деген не?

Маржан. *(жайнаңдап).* Әдеп сақтап, тәртіпті болу-міне, әдептілік деген – сол.

Жапал. *(қызараңдап).* Оны мен де білемін ғой.. Сонша... Білгенсіме...

Әбен ағай. *(қатаң ескертіп).* Жапал, «жаман әдет жарға жығады. Сабақ үстінде тыныш отырмайсың. Жаман әдетті қой, сонда сені әдепті бала дейміз.

Жапал. Ағай... ағай мен енді жаман әдетті қойдым. Жаман әдетті қойдым.

Сыныпта тыныштық орнады.

АТАТЕК

Қатысушылар:

Асан ата,

Дарқан – немересі.

Ортаңғы бөлмеде Дарқан Асан атасымен әңгімелесіп отыр.

Дарқан. Ата, Әбен ағай бізге жеті атаға дейін ататектеріңді біліп келіндер деді. Ол не үшін керек, ата?

Асан ата. Еее, балапаным, Қазақта «Жеті атасын білмеген – жетесіз» деген сөз бар. Ататекті білу – әдептілік болады.

Дарқан. Ата, сіз менің ататегім туралы не білесіз?

Асан ата. Е, балам, әкең болса ұстаз, атаң – мен зейнеткермін.

Дарқан. Сіздерді білем ғой... Арғы ата-бабаларым туралы не білесіз?

Асан ата. Бабаң атбегі болған, арғы атаң Қабанбай батыр болған... Солардың мұрагері болып, ата даңқына кір келтірмей өс, балам. Жетесіз болма.

Дарқан. Атеке-ау! Сонда мен «жетесізбін» бе?!

Асан ата. Сен жетесіз болмау үшін, ататегіңді біліп ал. Солардың жолын қу. Қабанбай бабандай батыр бол.

Дарқан. Атеке, мен қалай батыр болам?! Қазір соғыс жоқ қой...

Асан ата. Е, балам! Ылайым, соғыс болмасын. Еліңе ерінбей еңбек сіңірсең, батырлық деген – сол...

Дарқан. Атеке, сонда мен жеті атамның бәріне айнымай тартуым керек пе?

Асан ата. Ататекті біліп, олардың жолын қуып, ата-бабаны ардақтасаң, тегіңе тартып, әдепті болсаң, текті болу деген – сол.

Дарқан. Атеке, өз ататегімді біліп, басқаларды білмей-ақ қойсам, не болады?

Асан ата. Әрбір жақсы адам әуелі өз ататегін, содан соң ұлтын, одан кейін бүкіл адамзатты ардақтап, нағыз адам болу керек, балам.

Дарқан. Ата, мен ататегімді біліп алайын... енді... Иә ма?

Асан ата. Ол – сенің перзенттік борышың, балам! Ататекті білу, тану – әдептілік.

Дарқан. Мен ататегімнің намысын қорғаймын, ата.

Асан ата. Сенің тегің – қазақ. Қазақтың ар-намысын қорға, барлық адамзатты сыйлай біл, балапаным.

Дарқан. Мақұл, ата.

Асан ата. Міне, сен нағыз қазақсың! (*құшып, сүйеді*).

АРҰЛАН

Арұлан ортаңғы бөлмеде киініп, шашын тарап тұр.

Бастаушы. Балабақшаға Арұланды 3-сынып оқушысы – Аружан әпкесі ертіп барып жүр. Ол өзі бір «пысық» бала болды. Таңқы мұрны пысылдап, әпкесі оятпаса да, ерте тұрады. Өзі жуынып, шашын тарайды. «Өзім кием» деп, киімдерін де өзі киетін болды.

Арұланның әпкесі Аружан келеді.

Арұлан. Әпке мен дайынмын!

Аружан. (*құшып*). Айналайын үніңнен, айналайын күнімнен! Төсек-орныңды жинап қойыпсың, өстіп жинақы бол, күнім.

Анасы Аяжан келеді.

Аяжан. (*Арұланды аймалап*). Айналайын балдырған, ана мейірімін қандырған! Аяқ киіміңді шөткелеп қойыпсың, өстіп ұқыпты бол, жарығым.

Арұлан. Мама столыңыздың шаңын сүртіп қойдым.

Аяжан. (*көтере құшып*). Жаным! Ақ балапаным! (*Сүйеді*).

Арұланның күмістей сыңырлаған қуанышты күлкісі үй ішін шаттыққа толтырады. «Балалы үй базар болады.

Арұлан. (*Аружанға күлімден*). Әпке, Сіз туралы тақпақты жаттап алдым, тыңдаңызшы.

Аружан. Айта ғой тақпағыңды, күнім.

Арұлан:

Қамқор дәйім,
Күн мен айым –
Әпкетайым!
Жұмсасаң,
Болам дайын!

Аружан. Арұланым – алтыным! (*Құшақтап билейді*).

Аяжан. Айналайын Арұланым, өзі тілалғыш, өнерлі бала.
Әлі, көрерсіңдер, бұл нағашы атасына тартқан өнерпаз болады.

АРУ ҚЫЗ

Дастарқан басында Аружан Әсем әжесіне сұрақ қойып отыр.

Аружан. (*нұры жайнап*). Әже, сіз мені неге «Аруым» дейсіз?

Әсем әже. Әдепті, ақылды, бойжеткен қызды халық «ару қыз» дейді, күнім.

Аружан. (*еркелей сөйлеп*). Мен әлі бойжеткен жоқпын ғой, әже...

Әсем әже. Сен – ақылдысың, нағыз ару қыз болып өлесің, жаным.

Аружан. Әже, «әдепті қыз» деп қандай қызды айтады?

Әсем әже. Сен апаң жұмысқа барарда әдеппен қоштасасың, көкең жұмыстан келгенде, киімін іліп, шәркесін алдына қоясың... Әдепті қызсың.

Аружан. Ол – менің міндетім ғой, әже.

Әсем әже. (*мәз болып*). Өз міндетіңді білуің де – әдептілік, күнім.

Аружан күлімдеп, дастарқан жинай бастайды, Әсем әже тілегін айтады.

Әсем әже. (*көпшілікке қаран*). Аружаным ару қыз болып өсіп келеді. Қазақтың ару қыздары өсе берсін, әмин!

АТАНЫҢ ӨСИЕТІ

Қатысушылар: Асан – ата,

Дарқан – немересі.

Ортаңғы бөлмеде Асан ата немересі Дарқанға өсиет айттып отыр.

Асан ата. Балам, Абай дананың өсиет сөздерін жаттап алдың ба?

Дарқан. Ата, Абай бабаның әрбір сөзін ойға тоқып алам.

Асан ата. Дұрыс айтасың, күнім. Өсиет сөздерді ойға тоқып алу керек.

Дарқан. Абай бабамыздың «Ғылым таппай мақтанба» деген өлеңін біз сыныпта жаттап алдық.

Асан ата. Абай өлеңінде «бес асыл іс» деген сөз бар. Оның мәнісін айтшы, кәне.

Дарқан. Оны білем, ата. Ол – талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым.

Асан ата. «Талап, еңбек» деген сөздердің мәні неде, балам?

Дарқан. «Талап» деген – талап, «еңбек» деген – еңбек.

Асан ата. Ұлы дана бұл сөзінде «әрекет жасауға талаптан, талабыңды іске асыру үшін еңбек ет» деп тұр. Солай емес пе?

Дарқан. Әрине, ата, акын бабамыз «әр нәрсені терең ойла, дүниеге қанағат қыл, адамға рақымды бол, яғни жақсылық жаса» деген болатын.

Асан ата. *(Дарқанның маңдайынан иіскен).* Даналық сөздерді жақсы түсінген екенсің, күнім менің!

Дарқан. Ата, осы қазақта «азға – қанағат, көпке салауат» деген мақал бар. Оның мәні неде?

Асан ата. «Азға қанағат» деген сөз «аз да болса, бар нәрсені бағала, қанағат қыл» деген мәнді білдіреді.

Дарқан. Ата, қазақта «құрғақ қанағат қарын тойғызбайды» деген мәтел де бар емес пе?

Асан ата. Дұрыс айтасың. «Құрғақ қанағат» жасама. Барды бағалап, оны көбейту үшін еңбек ет.

Дарқан. Ата, еңбек арқылы табыстан-табысқа жете беру – әркімнің мақсаты емес пе?

Асан ата. *(рахаттана күлімдеп).* Дұрыс айтасың, күнім. «Ақыл – жастан» деген осы. Атаның өсиетін өстіп өнеге тұт, айналайын!

АРУАНА

Қатысушылар:

Аруана, Дулат – шөбересі,

Дарқан – шөпшегі,

Аружан – неменесі.

Сахна сыртында Дулат аруана туралы қуаныш хабарлап тұр:

Дулат. Біздің баба анамыз – атамның анасы биыл жүз жасқа толды. Баба анамыз жүз жасқа толған күні, той жасадық. Тойды мен басқардым. Аруананың балалары, немерелері, шөберелері, шөпшектері сыйлықтарын ұсынып, ақжарқын жүзінен сүйіп, оны қуанышқа бөледі.

Сахна ашылады, аруананы ұрпақтары қаумалап, жайғасады.

Аруана. *(зор қуанышпен).* Шөберелерім мен шөпшектерім алдыма, немерелерім сол жағыма отырыңдар.

Дулат. Келіндеріңіз бен күйеу балаларыңыз, жиендеріңіз ше?!

Аруана. *(күлімдеп).* Олар оң жағыма отырсын.

Дулат. Құттықтау сөз ең алдымен ұлы ананың шөпшектерінің атынан Дарқанға беріледі.

Дарқан. Мен әжекеніме такпақ айтып беремін.

Аналардың анасы,

Балалардың панасы –

Әжекемді сүйеміз!

Әдеппен бас иеміз! *(ол аруананың ақ жаулығынан сүйеді).*

Аруана. *(Дарқанның маңдайынан сүйіп).* Өнеріңнен айналайын! Өркенің өссін! Балапаным!

Дулат. Әжекеніміздің немене қызы Аружан «Әжеме» деген әнін айтады.

Аружан. Әжекенім туған күніңізбен құттықтаймын!

Бізді дәйім «айналайын!»

Деп, сүйеді әжетайым!

Қуанады, құшады!

Ыстық әже құшағы!

Жасай бер, әжетай!

Ә-леу-лай!...

Аруана. *(Аружанды аймалап сүйеді).* Өнерпаз боп өсе бер, гүлім!

Дулат. Мен әжеме арнап Дина Нүрпейісова әжеміздің «Бұлбұл» күйін тартып берейін *(күй тартады).*

Аруана. Өнерлі болып, өркендей беріңдер!

Қойылым «Ана туралы жырмен» аяқталады.

НҰРБАЙ БАЛАНЫҢ ЖЕҢІСІ

Бастаушы. Нұрбай – төртінші сыныпта топбасшы. Ол күнде сабақтан соң үйге келісімен, әкесіне әдеппен өзінің бір күнгі жетістіктері мен кемшіліктерін баяндайды.

Нұрбай көкесі Көлбаймен әңгімелесіп отыр.

Нұрбай. Көке, бүгін екі сабақтан «бес» әкелдім.

Көлбай. Өркенің өссін балам! Достарыңның үлгерімі қандай?

Нұрбай. Достарымның тірлігі жаман емес. Аздап «үшті-гіміз» бар...

Көлбай. Нұржан-ау, ернің неге ісіп қалған? Мәнісің болмай тұр ғой өзіңнің, не болды, балам?!

Нұрбай. Көке, айтыңызшы, адам өміріне ең зиянды нәрсе не?

Көлбай. Зиянды нәрсе көп қой. Меніңше ең зор зиянды нәрсе темекі мен арақ. Ал тірліктегі зиянды нәрсе – жалқаулық.

Нұрбай. Көке, мен сол өмірге зиянды нәрсемен «соғысып» келдім.

Көлбай. «Соғысканы» қалай?!

Нұрбай. Мектепте, үзіліс кезінде, әжетханада «соғыс» болды.

Көлбай. Ол қандай «соғыс»?

Нұрбай. Әжетхана ішіне кіріп алып, оныншы сынып оқушысы Оман темекі тартып тұр екен, мен оған:

– Омеке, өңешіңіз ыстанып кеткен шығар, – деп, күлдім.

– Не дейсің, ей «Мәмбет»? – деп ол менің жағама жармасты.

– Темекі тартқан зиян, – дедім мен қылқынып.

– Міне саған «зиян»! – деп, ол тұмсығыма берді.

Көлбай. Қорланып тұра бердің бе? Қорғанбадың ба?

Нұрбай. Қорғандым ғой. Ойда жоқта, «оқыс-бокс» басталды. Үлкен адамға қол жұмсау – әдепсіздік болар деп, қорғанып жүріп, ол ағаның көзіне қолымды, байқамай, нетіп, тигізіп алдым. Ағай аямай соғып, ернімді ісіріп қойды.

Көлбай. Бәрібір жеңіс – сенікі!

Нұрбай. Қалайша? Оман мені оңдырмай, нетіп, соғып тастады ғой...

Көлбай. *(ризашылықпен күлімдеп).* Сен темекі тарту сияқты зиянды нәрсемен күрестің. Өстіп, салауатты азамат боп өс, алтыным!

Нұрбай әкесінің әділ бағасына масаттанып, оған әдеппен бас иді. Ол жаман әдетпен күресіп, жеңілмегеніне қуанды.

БАҒБАН МЕН БАЛА

Қатысушылар: Асан ата,

Дарқан – немересі.

Асан ата бақты күтіп жүр, Дарқан атасына көмектесуде.

Асан ата. Балам, байқап тұрсың ба? Бақтағы алма ағаштары әдеп сақтаған сарбаздарша сап түзеп тұр. Аралықтары біркелкі алма ағаштары бір-біріне бөгет болмайды. Тәрбиелесе, тал да инабатты.

Дарқан. Ата, талды қалай тәрбиеледіңіз? Ол адам емес қой...

Асан ата. Е-е, балам! «Бақтың құты – бағбан» деп халық бекер айтпаған. Жеміс ағашын күтіп, баптау – нағыз тәрбиенің өзі. Ағаштардың түбін қопсытып, жерді тыңайтып, бақты суарып, жеміс ағаштарын баламдай тәрбиелеймін.

Дарқан. Ата, оның бәрі талды күту емес пе? Ол да тәрбие ме?

Асан ата. Нағыз тәрбие – сол. Талдың қисық бұтақтары болады. Қисық бұтақтар – қисық мінез сияқты. Ол жеміс бермейді, басқа бұтақтарға кедергі жасайды. Ондай қыңыр бұтақтарды мен қырқып тастаймын.

Дарқан. Ата, адамның қисық мінезін де қырқып тастауға бала ма?

Асан ата. Қисық мінез қырқылмайды, тәрбие арқылы түзеледі.

Дарқан. Кешіріңіз, ата. Мен «Қисық мінез түзеледі» деген сөзіңізді онша түсінбей тұрмын.

Асан ата. Адам саналы. Қисық мінездің зиян екенін түсінген бала, ол кемшілігін жояды да, мінезін түзейді.

Дарқан. Ата менің қисық мінезім болса, ашып айтыңыз, мен ондай мінезді құрғамын.

Асан ата. Сенің жаман мінезің жоқ. Жемістен қалағаныңды үзіп же, балам.

Дарқан. Рахмет ата! Жүзіңізден әр таймай,
Жүз жасаңыз қартаймай!

БАЛДЫРҒАННЫҢ БАҒЫ

Асан ата мен Балдырған тал тігіп жүр.

Асан ата. Балдырғаным – күнім менің! Мынау алма тал – сенің талың.

Балдырған. Алақай, талымды өзім күтемін!

Балдырған су сепкіш әкеп, қолдана бастайды.

Асан ата. Жаным-ау не істеп жүрсің?

Балдырған. Ата, мен талымды суғарып жүрмін...

Асан ата. Талабыңнан айналайын! Талды бұлақпен суғарамыз. Мен бұлақтан құлаққа су салып келейін.

Балдырған. *(қол шапалақтап).* Алға, бұлақ! Ақ құлдырап! Сылдырап!

Балдырған күрегімен талдың түбін қопсыта бастайды.

Асан ата. Тірлігіңнен айналайын!

Балдырған. Ата, талымның түбіне тыңайтқыш септім. Енді қопсытып...

Асан ата. Алтыным-ау, міне, былай қопсыту керек.

Балдырған. Рахмет, ата! *(атасының бетінен сүйіп, риза болады).*

Асан ата. Әдептілігіңнен айналайын, жарығым! Өстіп рахмет айтуды да білу керек. Істі осылай үйрену керек...

Балдырған. Мен енді талды қалай күтуді білемін, ата

Асан ата. Іске сәт, құлыным!..

ҚАСИЕТТІ ШАР

Қатысушылар:

Ардақ – әкесі,
Дулат – немере ағасы,
Темірлан – баласы.

Ортаңғы бөлмеге үшеуі қарбалас кіріп келеді.

Жарайсың, Әлім!

Әлім. Суретті де өстіп, нетіп, бояп нетемін.

Көкен. *(мақтанышпен)*. Мен көмектескемін, ағай!

Әбен ағай. Көкен, сен досыңа қалай көмектестің?

Көкен. Есебін шығарып бердім, суретін салып бердім.

Әбен ағай. *(күліп)*. Ол – көмек емес, еріншек ету.

Көкен. Ағай, өзіңіз көмек көрсет деген соң...

Әбен ағай. Есепті шығарып берудің орнына, сол есепті қалай шығарудың жолын үйрет. Сурет салудың тәсілі.

Ардақ. Жолсапардан Темірланға ғажап шар әкелдім.

Дулат. Шарды мен үрлеп берейін, *(шарды үрлеп)*. Ғажап! Көке, мынау жер шары ғой. Мә, ал Темірлан.

Темірлан. Рахмет, көке! Кәне, теуіп көрейінші *(шарды тебеді)*.

Дулат. Мұндай шарды теппе, Темірлан.

Темірлан. *(аңырып)*. Неге теппеймін, көке?

Дулат. Бұл – Жер шары.

Темірлан. Жер шары шар емес пе, көке?

Дулат. Бұл Жер ананың бейнесі. Ананы тебуге болмайды.

Темірлан. Жер ананы шар жасауға бола ма, көке?

Дулат. Бұл шар төбеге көтеру үшін жасалған.

Темірлан. Көке, кешіріңіз! Мен енді жер шарын теппеймін.

Дулат. *(шардан көрсетіп)*. Міне, мынау – біздің Қазақстан.

Темірлан. *(шаттанып)*. Көке, міне, мен жер шарын төбеке көтерем.

Дулат. Ақылыңнан айналайын! *(Темірланның маңдайынан)*

сүйін). Ананы осылай ардақтау керек.

Ардақ. (*риза болып*). Жер – ана. Ананы өстіп ардақтап, биікке көтеріндер.

Жер шары төбеде қалқып тұр.

КӨКЕННІҢ КӨМЕГІ

Қатысушылар: Әбен ағай,

Көкен – озат оқушы,

Әлім – салақ оқушы.

Сыныпта Көкен мен Әлім қатар отыр. Әбен ағай тапсырманы тексеруде.

Әбен ағай. Міне, Әлім есебін бұл жолы жақсы шығарыпты.

Әлім. Ағай, бұдан былай есепті өстіп жақсы шығарамын.

Әбен ағай. Міне, сен суретті де жақсы салатын болдың, ерін үйрет. Нағыз көмек – сол.

Көкен. Ағай, бұдан былай сөйтіп, нетіп, нетемін...

Әлім. Ағай, мен енді өзім де жақсы оқимын.

Әбен ағай. Міне, осылай талаптансаң, жақсы оқи аласың.

Көкен. Ағай, Әлім ерінбесе, жақсы оқи алады.

Әлім. Мен енді ерінбеймін, ағай, сеніңіз.

Әбен ағай. Мен сендердің жақсы оқитындарыңа сенемін.

Көкен, Әлім. Сеніміңізді ақтаймыз, ағай.

АЖАР МЕН АҚ ЛАҚ

Қатысушылар: Асан – әкесі,

Ажар – қызы.

Сахнаға Ажар шығады, әкесі Асан оған ақ лақ әкеп береді.

Асан. Ажаржан, міне лағыңды әкелдім, мұны өзің бақ, жарай ма?

Ажар. *(қатты қуанып).* Алақай! Ақ лақты өзім бағам!

Асан. Ақ лақ – сенің бәсірең.

Ажар. Ақ лағым – аппағым! Кел, екеуміз сүзісейік. Міне, былай...

Асан. Ажар, жас малды сүзісуге үйретпе.

Ажар. Көке, мен жай ойнадым, былай нетіп...

Асан. Лакқа сүзуді үйрету – өзіңе зиян. Оған секеңдеп билеуді үйрет.

Ажар. Апааа! *(ақ лақты ұрмақшы болады).* Тентек сүзіп алды...

Асан. Өзің ақ лакқа сүзуді үйретіп, енді одан таяқ жедің.

Ажар. *(жыламсырап).* Мені бұл аяйды ғой деп едім... Ойнап едім...

Асан. Ойнасаң да, досыңды сүзісуге үйретпе.

Ажар. Енді түсіндім, көке. Жақын досты жақсыға үйрету керек екен...

Асан. Міне, мұның – дұрыс. Досыңды достыққа үйрет.

Ажар. Мақұл, көке. Досымды достыққа үйретемін.

АҚ ҚАЙЫҢНЫҢ КӨЗЖАСЫ

Қатысушылар:

Дарқан – табиғатты қорғаушылар тобының бастығы,

Санжар – бақ күтуші,

Көбен – бақ күтуші.

*Табиғатты қорғаушылар қайың талдың түбінде ақылда-
сып тұр.*

Дарқан. Санжар, біз Көбен екеуміз сенің қайың талыңның күтімін көрейік деп келдік.

Санжар. Міне, әуелі талдың түбін қопсыттым, содан соң суардым.

Көбен. Көз тимесін, талың құлпырып тұр ғой, тегі, жарайсың, бауырым.

Дарқан. Бәріміз де табиғатты қорғаушылар ретінде талды осылай күтуіміз керек.

Санжар. Мен сендерге бір қызықты көрсетейін... Қайыңның қабығын тесіп, міне былай укол салуға болады (көрсетеді).

Көбен. Неге укол саласың? Бұл ауру емес қой.

Санжар. Міне, уколға су тамшылай бастады. Бұл суды ішсең, тәтті... рахат...

Дарқан. Бұл су емес қайыңның көзжасы ғой, Санжар-ау.

Санжар. Қалайша? Бұл жылап тұрған жоқ қой...

Дарқан. Әрине, тал жылап тұр. Өстіп шырынын сора берсең, бойынан суы таусылып, солып қалады.

Көбен. Бәле, сен талды күтіп жүр десек, «мітіп» жүр екенсің ғой, зиянкес.

Санжар. Көбен, сен байқап сөйле. Мен зиянкес емеспін... білдің бе?

Дарқан. Мен табиғатты қорғаушылардың атынан ескертемін. Бұдан былай талдың шырынын сорып, мұны жылатпа.

Санжар. Мен талды жылатқан жоқпын. Талды күтіп жүрмін. Енді бұдан былай талыма укол салмаймын, біліп қойыңдар.

Көбен. Міне, мұныға қосыламын... Әкел қолды *(қолын қысады)*.

Дарқан, Көбен, Санжар. *(қосылып)*. Табиғатты қорғай білейік, достар!

ӘЙГЕРІМНІҢ ӘДЕБІ

Қатысушылар: Асан – ата,

Әсем – әже,

Әйгерім – немере қызы.

Асан ата мен Әсем әже қаладан келген немере қызын күтіп алады.

Әсем әже. Таңқиған танауыңнан айналайын! Ақ балапаным менің.

Асан ата. Қызғалдағым! Қызыл гүлім!

Әсем әже. Атасы, әуелі мейманыңа ас ұсынбайсың ба?

Асан ата. Әрине, алдымен қаладан келген мейманды күту керек.

Әйгерім. Дәуәже, Дәуатаға ұрсуға бола ма?

Әсем әже. Дәуатаңа ұрсып отырғаным жоқ, күнім!

Әйгерім. Дәуатама неге қабақ түйдіңіз?

Әсем әже. Дәуатаң әуелі мейманға ас ұсыну керек еді.

Асан ата. *(күлімден)*. Дәуәжең ұрыспайды, сөздің жөнін айтады.

Әйгерім. Дәуәже!

Әсем әже. Ау, жарығым!

Әйгерім. Дәуатаға қабақ түюге болмайды...

Әсем әже. Неге жаным?!

Әйгерім. Дәуатамды бәріміз жақсы көреміз *(атасын сүйеді)*.

Асан ата. Ақылыңнан айналайын! Мен де сендерді жақсы көремін.

Әсем әже. Әдептілігіңнен айналдым, жарығым!

Әйгерім. *(атасы мен әжесінің қолдарын түйістіріп)*. Тату болыңыздар.

Асан ата, Әсем әже. *(бір ауыздан)*. Біз әрқашанда тату боламыз.

ҚҰСТАР – БІЗДІҢ ДОСЫМЫЗ

Қатысушылар: Әлтай – оқушы,
Досан – оқушы.

Әлтай мен Досан құс ұясын қызықтап тұр.

Әлтай. Досан, міне, қараторғай ұясы.

Досан. Өзі әдемі екен.

Әлтай. Мұны анада әтекем жасап, ілген болатын.

Досан. Бұған қараторғай ұялады ма?

Әлтай. Бұған екі қараторғай ұя сап, балапан шығарды.

Досан. Неге екі торғай ұялады.

Әлтай. Сен білесің бе? Торғайдың біреуі – ана торғай, біреуі – ата торғай.

Досан. Сен оны қайдан білдің?

Әлтай. Ана торғай екі жұмыртқа салып, басып шығарды.

Досан. Ата торғай не істеді?

Әлтай. Ата торғай оған жем әкеп беріп, күтті.

Досан. Балапандар жұмыртқадан шығып, ұшып кетті ме?

Әлтай. Сен білесің бе? Балапандар қызылшақа болатын.

Досан. Олар қалай өсті?

Әлтай. Ана торғай мен ата торғай оларға кезек-кезек жем әкеп берді.

Досан. Балапандар қанша күнде қанаттанды?

Әлтай. Балапандар оншақты күнде қанаттанып, ұшып шықты.

Досан. Балапандар қайда енді?

Әлтай. Өне, олар анау талда қонып отыр.

Досан. Міне, бұлар біздің досымыз.

Әлтай. Бұлар егінді, тал-дарақты қалай қорғайды, сен білесің бе?

Досан. Бұлар өсімдіктерді шегірткеден, зиянды шыбын-шіркейлерден қорғайды.

Әлтай. Қалай сонда?

Досан. Бұлар зиянкестерді ұстап, жеп қояды.

Әлтай. *(Досанның қолын қысып).* Дұрыс!

Досан мен Әлтай. *(қол ұстасып).* Құстар – біздің досымыз!

ТҰМАРЖАННЫҢ ӨНЕРІ

Қатысушылар: Асан ата,

Әсем әже,

Дарқан – Тұмаржанның немере ағасы,

Тұмаржан – Дарқанның немере қарындасы.

Ортаңғы бөлмеде Тұмаржан ойнап отыр, Әсем әже іс тігіп отыр, Дарқан көрермендерге сыр айтып тұр.

Дарқан. Біздің Тұмаржанның өнері көбейе бастады. Отбасында оны біз «ақ көгершін» дейміз. Бұйра шашы атасына, қарақат көзі шешесіне, тәмпіш мұрны әкесіне, толықша денесі әжесіне тартқан. Ол, әсіресе, атасы үйге келгенде қатты қуанады. Қайдан болса да іздеп тауып, атасының шәркейін алдына қояды.

Асан ата келеді. Тұмаржан атасын қуана қарсы алады.

Тұмаржан. Келіңіз ата. Міне шәркейіңіз.

Асан ата. *(Тұмаржанның маңдайынан сүйіп).* Айналайын! Менің Тұмарым – балапаным.

Әсем әже. Ақ көгершінім менің!

Асан ата. Тұмаржан, аналар күніне әзірленейік, жаным. Домбырамды бер, кәне, әніңді, биңді даярлайық.

Дарқан. Тұмарым, мамасына тартқан, биші болады.

Асан ата. *(домбыра тартып).* Кәне, Тұмаржан «Қаражорға» биін билеші.

Тұмаржан. *(билеп).* «Қаражорға» биіне, би билеймін сүйіне.

Әсем әже. Әдемі қыз әжесінен ән үйренді.

Тұмаржан. *(әндетіп).* «Әлемнің жарығын

Сыйладың сен маған.

Даланың әр гүлін

Жинадың сен маған».

Дарқан. Тұмаржан мамасына арнаған такпағын айтады.

Тұмаржан. «Мамам-мамам-мамам-ай,
Мамасынан ананай!».

Дарқан. Тұмаржан әжесіне арнаған такпағын айтады.

Тұмаржан. Әжеміз – күніміз:

Әніміз, жырымыз,
Аман болып осылай
Алдымызда жүріңіз.

*Бәрі қол соғып, құттықтайды, Әсем әже оны құшып, ба-
тасын береді.*

ТЕМІРЛАНЫҢ АТАСЫ

Асан ата бөлмесінде газет оқып отыр. Темірлан келеді.

Темірлан. Атата!

Асан ата. Ау панам!..

Темірлан. Атата, ананай!

Асан ата. Сенен мен айналайын, жарығым!

Темірлан. Атата, сен «этшу» болшы.

Асан ата. (*төрттағандап*). Кәне, міне ғой атыңа.

Темірлан. (*атасына мініп*). Этшу, ақ атым! Алаңнан айлан.

Асан ата. (*айналып*). Айналдым, айналам!

Темірлан. Ата, тұр, жаяу жарыс!

Темірлан атасымен жарысады, озады.

Асан ата. Темірлан, сен менен озып кеттің, жарайсың!

Темірлан. Ата, сіз жүгіре алмайсыз.

Асан ата. Мен кәрі шалмын ғой, күнім. Жүгіре алмаймын.

Темірлан. Ата, Сіз күнде дене шынықтырыңыз. Сонда жүй-
рік боласыз.

Асан ата. Мақұл онда. Кәне баста.

Темірлан атасымен бірге дене шынықтырады.

Темірлан. Бір! Екі! Үш!

Бізде күш!

Алға бас!

Еркеліктен қаш!

Темірлан шығып кетеді.

Асан ата. Қызықтырған қылығыңнан айналайын!

БҰЗЫҚ БОЛМА, БӨПЕМ

Қатысушылар:

Зада – анасы,

Бота – қызы,

Бөлтік – бөпесі.

Бастаушы. Бөлтіктің құрдасы Қазбекті де әпкесі ойнатып жүрген. Екі бөбек кездесті. Қазбек қарақаттай көзі күлімдеп, Бөлтікке құшақ жайды. Бөлтік құшақтасудың орнына, оның шашынан тартып жылатып қойды. Ұят-ай! Бота намыстанып, жылап жіберді.

Бота намыстанып, мамасына жылап келді, Бөлтік таңғалып тұр.

Бота. Апа, ұят болды!

Зада. Боташым-ау, неге сонша кейідің, жаным-ау?!

Бота. Бөлтік бөпем кішкентай Қазбектің шашынан тартып, жылатып қойды.

Зада. *(күліп).* Бөлтіктің әкесі де кішкентай кезінде осындай «балуан» болған.

Бота. Бөпені жылату – балуандық емес қой, апа.

Зада. Е, балам күштілігін көрсетсе, несі бар?

Бота. Ол күштілік емес... Бұзықтық!

Зада. Тек, қайдағыны айтпа. Бөбек әлі бұзықтықты білмейді.

Бота. Қазбек күлімдеп құшағын жайды. Бұл оның шашынан тартып...

(Бота одан әрі сөзін айта алмай, жылап жібереді).

Зада. Жылама Ботам, Бөлтік төбелескен жоқ қой сонша.

Бота. Жұрт інің бұзық екен демей ме? Намысым келді! Тіпті ұят!

Зада. Бөпенің әрбір қимылы қызық. Бөлтігің бұзық болмас.

Бота. Бөлтіктің бөпені жылатқаны қызық емес, бұзықтық.

Бөлтік жылаған әпкесін аяп, өзінше былдырайды. Ол жаутаңдап анасына қарай береді.

Зада. Бұдан былай Қазбек бөпені жылатпа.

Бота. *(Бөлтіктің маңдайынан иіскеп).* Үбай болады! Бөпенің шашынан тартпа, мақұл ма?

Зада. Ботам, жаңа дұрыс айттың, бөпене әдепті болуды осы бастан үйрет...

Бота. *(күліп).* Әлдиім әлден шашқа жармасты, қайдам.

Зада. Көресің әлі. Тәрбиелесең, інің бұзық болмайды.

Бота. *(Бөлтіктің бетінен сүйіп).* Бұзық болма, мақұл ма? *(Бөлтік «мақұл» дегендей, басын изейді. Бота мен оның анасы қуанып қалады).*

ДОСЖАННЫҢ ДОСТАРЫ

Қатысушылар:

Асан – ата,

Әсем – әжесі,

Досжан – немересі,

Ваня – орыс баласы,

Хуан се – негір баласы.

Асан ата мен Әсем әже дастарқан дайындап жүр, Досжан орынжайларды реттеп жүр. Хуан се мен Ваня келеді.

Хуан се, Ваня. Ассаламуалайкум, ата!

Асан ата. Алайкумассалам, балаларым!

Ваня. Досжан, туған күнің құтты болсын *(сыйлық ұсынады).*

Хуан се. Досжанның денсаулығы мықты болсын, ата! *(сыйлығын ұсынады).*

Асан ата. Рахмет, балалар! Бәрің де, тату-тәтті бақытты өмір сүріңдер.

Әсем әже. Кәне, балапандарым, дастарқанға келіндер.

Достар дастарқанның айналасына жайғасады.

Асан ата. Досжан, достарыңнан айналайын!

Ваня, Хуан се: Рахмет, ата!

Асан ата. Айналайын!... Әй, Досжан, мына тәмпіш қараның аты кім?

Хуан се. Атым – Хуан се! *(қазақша анық сөйлеп, атаның қолын алады).*

Асан ата. Бақытты бол, құлыным! Атың негр болғанмен, затың қазаққа ұқсас екен. *(Хуан сенің қасында тұрған балаға тесіле қаран).* Күнім-ау, мынау көк күзді сары бала әлгі Сергейдің баласы емес пе? Сары алтындай болған түр-сипатыңнан айналайын!

Ваня. *(күліп).* Ата, менің атым Ваня. Сіз дұрыс таныдыңыз.

Асан ата. Е, балапаным-ау, өзіміздің Сергейдің баласы екенсің ғой.

Досжан. Ата, бұлар менің – парталас достарым.

Әсем әже. *(мәз болып).* Әдепті де, әйбат достарыңнан айналдым!

Асан ата. «Дос» деген ұлы сөз, оны білесіңдер ме?

Хуан се. *(күлімден).* Дос дегеніміз – дос қой, ата!

Асан ата. Достар – жаны жақын адамдар, бірін-бірі ерекше сыйлайды.

Досжан. Мен достарымды сыйлау үшін шақырдым ғой, ата.

Әсем әже. Достық – қымбат. Досжан – сары нәсілден, Ваня – ақ нәсілден, Хуан се – кара нәсілден – доссындар, ағайынсындар.

Досжан. Ата, Жер шарындағы барлық адам бір-бірімен дос, бауыр. Біз сіздерге «Ағайынбыз бәріміз» деген тақпақ айтып береміз.

Ваня, Хуан се, Досжан. *(бірауыздан):* Бір ана – Жершарымыз,

Бірдей біздің қанымыз:

Ақпыз, кара, сарымыз –

Ағайынбыз бәріміз.

Асан ата. Рахмет, балаларым! Бірліктерің – мерекелі болсын! Тірліктерің берекелі болсын!

Әсем әже. Айналайын балалар, өстіп ата-аналарды қуантып, тату-тәтті, бақытты өмір сүріңдер!

Ваня, Хуансе, Досжан: Аса мәнді – тым ыстық;
Жаса мәңгі, тыныштық!

ДОСЖАННЫҢ КӨКЕЛЕРІ

Қатысушылар: Асан ата,
Досжан – немересі,
Ардақ – баласы,
Ғалымбек – баласы.

Бастаушы. Досжан алты жасқа толғанда, атасы «атқа» мінігізіп, той жасады. Ат дегені – үш дөңгелекті велик. Содан бері ол ағайындардың бас қосқанын көрген емес. Аанада атасы ауырып калып еді, Досжанның ағалары келді.

Асан ата ауырып жатыр, Досжан күтіп отыр, азасы Ардақ келеді.

Ардақ. *(әкесін құшып).* Жәкетайым, қалай? Денсаулығыңыз жақсы ма?

Асан ата. Тәуірмін, балам. Мынау Досжаным күтіп, содан тәуір болдым.

Ардақ. *(Досжанды төбесіне көтеріп, маңдайынан сүйіп).* Айналайын, Досжанымыз өсіп қалыпты ғой!

Асан ата. *(сүйіне күлімдеп).* Бұл – Ардақ көкең ғой, айналайын.

Ардақ. *(мақтанып).* Досжанның көзі – қара, қасы – қара, шашы – бұйра. Өзі маған тартыпты ғой, Жәке.

Ғалымбек келеді.

Ғалымбек. *(Асан атаны құшып).* Ассаламууағалайкум!

Асан ата. *(Досжанға).* Бұл – Ғалымбек көкең ғой.

Ғалымбек. *(Досжанның танауын түртіп, құшырлана сүйеді).* Әлгі Досжан деген дос осы ма?!

Досжан. Сәлематсыз ба, көке.

Ғалымбек. Бақытты бол бауырым! Әкең сияқты әдемі бала екенсің.

Асан ата. Айналайын, Ғалымым, Аяжан келінімді ерте келмедің бе?

Ғалымбек. Аяңыз Англияға жолсапармен кеткен, айып етпеңіз, Жәке...

Досжан. Ата, бұл көкемдер неге бұрын келмеген?

Асан ата. *(көзіне жас алып).* Бұлар қашықта, басқа қалада, тұрады. Менің ауырғанымды естіп, көңілімді сұрап келгендері ғой күндерімнің!

Досжан. *(қуана күлімдеп).* Енді көкелерімді таныдым, ата.

Асан ата. Айналайын, ағайындар, өстіп, келіп, араласып тұрындар.

Досжан. Келмесеңіздер, мен сіздерді сағынамын.

Бастаушы. Досжанның атасы басын көтерді. Ол балалары мен немересінің бас қосқанына мәз болды. Ақкөңіл ата ауруынан айығып, күлімдеп отыр.

«СЫЙЛАУ» ДЕГЕН НЕ?

Қатысушылар: Асан ата,

Дарқан – немересі,

Аружан – немере қызы.

Алты қанат ақбоз үйдің алдында Асан ата немерелеріне өсиет айтып отыр.

Асан ата. Еее, балаларым! Бұл өмірде бір-бірінді сыйлай біліндер...

Дарқан. Ата, сыйлау деген не?

Асан ата. *(Дақанның мұрнын түртіп).* Сен сыйлауды білмейсің бе?

Дарқан. Ата-ау, мен білсем, сұраймын ба?

Асан ата. *(Дарқанға күлімдей қарап).* Сыйлау деген – үлкенкішіге құрмет көрсету. Олардың алдында әдеп сақтау.

Дарқан. Сонда сіз маған құрмет көрсетесіз бе?

Асан ата. Сыйлау ең әуелі кішіге қамқорлық көрсетуден

басталады. Ал үлкенге құрмет көрсету – әдеп, сыйласымдық болады.

Аружан. Мен күнде Дарқанға қамқоршы болып, киімін үтік-теп берем, ата.

Асан ата. Оның – дұрыс. Кішіге ізет көрсету дегеніміз сол болады.

Дарқан. Ата, мен сонда үлкен адамды қалай сыйлауым керек?

Асан ата. Үлкенді сыйлау ең әуелі сәлем беруден басталады.

Аружан (*күлімдеп*). Дарқан, сен атама күнде сәлем беріп жүрсің бе?

Асан ата. Менің Дарқаным маған күнде ертеңмен сәлем беріп жүр.

Дарқан. (*атасының қолынан сүйіп*). Сыйлау деген сөзді енді түсіндім, ата.

Асан ата. (*Дарқанның маңдайынан сүйіп*). Сыйлаудың мәнін түсінгеніңнен айналайын! Барлық адамды сыйлай біл, жаным.

ОРАЗБЕК

Ортаңғы бөлмеде Әсем әже ауыз ашып отыр. Кішкентай Оразбек қасында.

Оразбек. Әже, сіз менің атымды неге Оразбек деп қойдыңыз?

Әсем әже. Сен ораза айында дүниеге келгенсің, жарығым.

Оразбек. Мен жаздыгүні туыппын ғой. Қазір қыс емес пе? Бұл қалай?

Әсем әже. Ораза айы жылда он күн алға ауысып отырады.

Оразбек. Әже, ораза тұту не үшін керек?

Әсем әже. Айналайын, қоңыр қозым! Бұл мұсылмандық дәстүр. Оразада жан мен тән тазарады, иман берік болады.

Оразбек. Әже, жан мен тән басқа уақытта таза болмай ма?

Әсем әже. Дәрет аламын, тәнім – таза, жақсылық ойлаймын, жаным – таза болады, күнім.

Оразбек. Әжетай, мен де ораза тұтайыншы...

Әсем әже. Сен әлі балапансың ғой, қоңыр қозым. Үлкен кісі бол...

Оразбек. Әже, мен онда сізге ауыз ашарда кәмпит қоям, жент, май берем, қазы-қарта жеңіз...

Әсем әже. Мақұл, жаным, ауызашарда менімен бірге бол, қызмет жаса.

Оразбек. *(көрермендерге қарап).* Мен әжеммен бірге «ауыз ашып» жүрмін. Жент, мейіз, өрік, алма, шырын, май... Бәрі бар. Әжем қалаған тамағымды беріп, төбесі көкке жеткендей қуанып жүр.

КЕШІРІМДІ ЖАНДАР

Қатысушылар:

Асан – атасы,

Әсем – әжесі,

Дарқан – немересі.

Ортаңғы бөлмеде Дарқан орынжайда дөңбекшіп жатыр, Асан ата келеді.

Асан ата. Дарқан, жаным-ау! Мұның қалай? Неге жатып қалдың?

Дарқан. *(қабағын түйіп, көзін жыпылықтатып).* Ата, кешіріңіз!

Асан ата. *(оның қасына отырып).* Алтыным-ау! Сұрың қашып тұр ғой!

Әсем әже келеді.

Әсем әже. Отағасы! Ол не?

Дарқан. *(қабағын түйіп).* Кешіріңіздер! Мен әбестік жасадым...

Асан ата. *(бетіне бетін таяп).* Ол қандай әбестік?

Дарқан. Мен сіздерден рұқсатсыз, піспеген алманы ерте жұлып, жумай...

Әсем әже. *(күлімден)* Онда тұрған не бар? Жарығым-ау! Саяжайдағы барлық жеміс сенікі емес пе?

Дарқан. Әжетай, әдеп сақтауым керек еді. Енді, міне, ішім ауырып...

Асан ата. *(бетінен сүйіп)* Өз кемшілігіңді білгенің дұрыс. Ата-ана бәрін де кешіреді, тек кемшілігіңді түзей біл, балапаным!

Әсем әже. *(дәрі беріп).* Мә, құлыным! Жазылып кетесің...

Дарқан. *(дәріні ішіп).* Ата, әже, кешіріңіздер мені.

Асан ата, Әсем әже. Ке-ші-ре-міз!

МАҚҰЛБЕК ПЕН МАМАСЫ

Аяжан ана ас дайындауда, аптығып, Мақұлбек келеді.

Мақұлбек. Апа, ойнап келдім, енді тамақ ішем!

Аяжан. Ас дайын, балам, жуынып кел.

Мақұлбек. Беті қолымды кеше жуғамын!

Аяжан. Ойыннан соң жуыну керек, балақай.

Мақұлбек. Маааақұл.

Мақұлбек жуынып келеді.

Аяжан. Кәне, жуындың ба?

Мақұлбек. Міне апа, беті-қолым аппақ.

Аяжан. Балам үсті-басыңды таза сақта...

Мақұлбек. *(танауын көтеріп).* Тазамын ғой, апа!

Аяжан. Балам, таза болсаң, денің сау болады.

Мақұлбек. Денім сау ғой, апа...

Аяжан. Кеше «ерте тұр, шынық, жуын!» деп едім ғой саған. Сен бүгін кеш тұрып, ойнап кетіпсің, бұл қалай?

Мақұлбек. Мақұл, апа! Ертең ерте тұрам, шынығам, жуынам...

Аяжан. Міне, мұның – дұрыс. Шынықсаң, сымбатты жігіт боласың.

Мақұлбек. Сымбат деген не, апа?!

Аяжан. Шынықсаң, таза жүрсең, бойың түзу, өзің сұлу, сымбатты жігіт боласың.

(Асан қабырғадағы шар айнаға қарап, өзінің таңқиған танауындағы кір-қожсалақты көреді).

Мақұлбек. Ұят-ай! Тырнағым өсіп, шашым қобырап не боп кеткем?!

Аяжан. Сен тырнағыңды ал, шашыңды тара, балам.

Мақұлбек. Мақұл! Апатай, кешіріңіз! Қазір тырнағымды алам, шашымды тараймын, міне.

Аяжан. *(қуанып).* Міне! Өстіп әдепті де, әдемі бала бол!

Мақұлбек. Мақұл, апа. *(анасының қолынан сүйеді).*

АЙГҮЛДІҢ УАЙЫМЫ

Қатысушылар: Ажар – анасы,

Ахан – ағасы,

Айгүл – қарындасы.

Сахнада Ажар ана, Ахан, Айгүл.

Ажар ана. Ахантай, дүкеннен нан әкеле ғой, балам.

Ахан. Мақұл, апа, он минут ойнап келейін.

(Ахан үйден асығып, аптығып тез шығып кетеді).

Ажар ана. *(қатты қапаланып).* Ахан адам болмайды!

Айгүл. *(шошып).* Ағатайым неге адам болмайды?

Ажар ана. Ағаң адамға ұқсап, айтқан сөзінде тұрмайды...

Айгүл. *(есік жаққа алаңдап).* Ағатайым қазір келеді ғой, апа...

Ажар ана. Ахан келгенше, дүкеннен нанды өзім әкелейін. *(шығып кетеді, Ахан келеді).*

Ахан. Айгүл, неге ренжіп отырсың?

Айгүл. Сіз адам болмайсыз *(жылап жібереді).*

Ахан. Мен адаммын ғой. Неге жылайсың?

Айгүл. Сізді апам «адам болмайды» деді ғой...

Аптығып Ажар ана келеді.

Ажар ана. Айгүлжан, неге жыладың, ботам?!

Айгүл. Ағатайымды «адам болмайды» дедіңіз ғой...

Ажар ана. Ол – Ахан айтқан сөзінде тұрмаған соң, айтылған сөз ғой.

Ахан. Мен тіліңізді алам. Мен енді бұдан былай сөзімде тұрам, апа.

Ажар ана. Міне, сөйтсең, нағыз адам боласың.

Айгүл. *(қуанышпен Аханның қолынан сүйіп).* Сіз нағыз адам боласыз, көке.

Ажар ана. *(күлімден).* Ниеттеріңе жетіңдер, балапандарым.

ӘКЕНІҢ СӨЗІ – ӨСИЕТ

Бақытбек ағай баласы Балбекке өсиет айтып отыр.

Бақытбек. Балам, халқымыз «асыл – тастан, ақыл – жастан» деген...

Балбек. Ол сөзіңізді жаттап алғам, Жәке.

Бақытбек. Жаттап алған сөзді іс жүзінде орындау керек.

Балбек. «Сөзді орындай білу ақылға байланысты» дегенсіз.

Бақытбек. Ең әуелі сөзді ықыласпен тыңдап, ұғып ал.

Балбек. Сөзді ұғам ғой, Жәке. Мен ақымақ емеспін.

Бақытбек. Ақылды бол, айтқан сөзінде тұр.

Балбек. Сөзде тұру деген не, Жәке?

Бақытбек. Сөзді мақұл десең, оны орында. Сөзде тұру деген – сол.

Балбек. Мен айтқан сөзімді орындап жүрмін ғой, Жәке...

Бақытбек. Сөзде тұру жағы сенде нашар, балам.

Балбек. «Нашар» деген жаман баға ғой, Жәке.

Бақытбек. Саған «күнде ерте тұрып дененді шынықтыр» дедім.

Балбек. Иә! Мен сізге «мақұл» дедім ғой.

Бақытбек. Мақұл дегенің – ақыл. Ал, сен сол сөзді орындадың ба?

Балбек. О-о-о-орындаймын ғой, енді. Амандық болса...

Бақытбек. Әке сөзі – өсиет, оны орындамау – әдепсіздік болады, балам.

Балбек. Мен, өлсем де, әдепсіз болмаймын, Жәке.

Бақтыбек. Сөзді тыңдау, Сөзге тоқтау, сөзде тұру дегенді біліп ал, балам.

Балбек. Мен енді Сіздің осы өсиеттеріңізді бұлжытпай орындаймын, Жәке.

Бақтыбек. Өстіп, өз кемшілігіңді түзей білсең, жақсы адам боласың, балам (*Балбектің қолын алып, бетінен сүйеді*).

ИМАНДЫЛЫҚ – ӘДЕПТІЛІК

Қатысушылар: Көкен – әкесі,

Көбен – баласы.

Бастаушы. Көбеннің көкесі Көкен көшеден көңілсіз келді. Күнде жұмыстан қайтқанда, үйге үнемі күлімдеп кіретін күжесі әлденеге кейіп келгенде, Көбен көкесін көңілдендіру үшін, оны жадырап қарсы алды.

Көбен әкесі Көкенді жұмыстан келгенде қарсы алады.

Көбен. (*күлімден*). Қош келдіңіз, көке.

Көкен. (*ренішпен*). Қош көрдік...

Көбен. Ол не, көке тыныштық па?

Көкен. (*қабағын түйіп*). Имансыз екен!

Көбен. Иман деген сөз үлкен кісіге байланысты айтылмай ма? Ол қандай кісі?

Көкен. Бала да иманды болу керек. Әлгі бір қара бала... Жұмыстан шаршап қайттым. Автобұсқа мінсем, отырарға орын жоқ. Қара баланың қасына келіп тұрдым. Ойпырмай, орын беретін емес. Терезеге телміріп, теріс қарап отыр.

Көбен. Орныңнан тұр! Үлкен адамға орын бер! – демедіңіз бе?

Көкен. Ондай оспадармен қарсыласып қайтемін, қасиетімді кетіреді...

Көбен. Өстіп, «өркениетті» бола қаласыз, көке.

Көкен. Сабыр сақтап, имандылық көрсету керек, балам.

Көбен. Имандылық сол ма? Әдеп сақтамаған баланың «әкесін таныстыру» керек еді, көке.

Көбен. Ол имандылық болмайды, балам.

Көбен. Мен сізге түсінбей тұрмын, көке. Иман деген не сонда?

Көбен. Имандылық – әдептілік, сабырлылық, инабаттылық, ізеттілік...

Көбен. Охо! Бұл сөздің мағынасы зор екен ғой, жүдә! Әлгі қара бала иманнан жүрдай екен-ау, көке!

Көбен. Ондай баланы қайта тәрбиелеу керек.

Көбен. Оны кім тәрбиелейді, көке?

Көбен. Отбасы, мектеп, қоршаған орта оған инабаттылық пен ізеттілікті үйрету керек.

Көбен. Мен әлгі қара баладай әдепсіз емеспін. Мен иманды боламын көке.

Көбен. *(күлімдеп).* Оның дұрыс. Инабатты бол, балам.

Көбен. Мақұл, көке *(Көбен күлімдеп, көкесінің қолынан сүйеді).*

ҰСТАЗЫНА ТАРТҚАН ШӘКІРТ

Қатысушылар:

Асан ата,

Балдай – оқушы.

Бастаушы. Ауылымыз асқақ Алатаудың баурайында. Біздің үйдің гүлзарлы ауласы бар. Асан атамыз үй алдындағы сәкіде дем алып отырады. Көрші көшедегі Ақкөз ағаның баласы Балдай мектепке бара жатып, күнде атамызға сәлем береді.

Балдай мектепке бара жатып Асан атаға сәлем береді.

Балдай. Ассаламуағалейкум, ата!

Асан ата. *(ерекше елжіреп).* Уағалайкумассалам!

Балдай. Ата, қуатты барсыз ба?!

Асан ата. Аллаға шүкір! Шырағым, сенің ұстазың кім, осы?

Балдай. Менің ұстазым Әбен ағай ғой, ата.

Асан ата. Сәлем бергеніңе ризамын, балам, ұстазыңа тартқан екенсің.

Балдай. Ата, ұстазыма тартатын, ол кісі менің әкем емес қой...

Асан ата. Жақсы ұстаз әкеден де артық болады, балам.

Балдай. Мен ұстазымды әкемдей жақсы көремін, ата.

Асан ата. Сенің ұстазың – әкең сияқты кішіпейілді, иманды, өнерпаз жігіт.

Балдай. Ата, біздің ағай бәрін біледі, өзі әнші, күйші, биші... Мен өскенде Әбен ағайдай боламын.

Асан ата. Ағайындай болу үшін, оның бойындағы жақсы қасиеттердің бәрін үйреніп ал, балам.

Балдай. Мен ағайдан ән үйрендім, енді күй үйренемін...

Асан ата. Оқуың қандай?

Балдай. Оқуым жақсы, ата! Міне, күнделігімнен қараңыз. *(Балдырған күнделігіндегі (бестік) бағаларын көрсетеді. Асан ата оған риза болады):*

Асан ата. *(батасын беріп).* Балам, өстіп ұстазыңа тартып, ұстазыңдай ұлағатты бол, иманды, инабатты, өнерпаз бол! Әмин!

Балдай. Рахмет, ата! Жүзіңізден әр таймай, жүз жасаңыз қартаймай!

«СІЗ» БЕН «СЕН»

Қатысушылар:

Ажар – ана,

Айтжан – баласы.

Айтжан анасымен дастарқан басында әңгімелесіп отыр.

Айтжан. Апа, сен осы, шайды көп ішесің.

Ажар. *(кейін).* «Сен» деме, «сіз» деп сөйле, балам.

Айтжан. Менің досым Сергей әке-шешесіне «сен» деп сөйлейді ғой...

Ажар. «Сен» деген сөз оларда ең жақын адамдарға айтылады.

Айтжан. Мен де ең жақын анама «сен» дедім. Несі бар?

Ажар. Әрбір халықтың өз дәстүрі бар, қазақ үлкен кісіге, ата-анаға, «сіз» деп, инабат көрсетеді. «Сіз» деген сөз құрметтеуді, сыйласымды білдіреді.

Айтжан. Мен үлкен кісіге «сіз» деп сөйлеймін ғой...

Ажар. Кез келген үлкен кісіге «сіз» деп сөйлемесең, ол сені әдепсіз деп жек көреді.

Айтжан. Апа, сіз мені кешіріңіз, мен енді бұл әдепті ұмытпай орындаймын.

Ажар. Өз халқыңның әдебін сақта, балам. Мысалы өзбек халқында үлкен болсын, кіші болсын, кез келген адамға «сіз» деп сөйлеу – ұлттық дәстүр. Әрбір халықтың өз ұлттық дәстүрі бар.

Айтжан. *(күлімден).* Ұлтымыздың дәстүрін сақтаймын, апа.

Ажар. Өстіп, әдеп сақта, сөз қадірін біл балам!

Айтжан. *(анасының қолынан сүйіп).* Мақұл, апа. Әдепті боламын.

ӘДЕПТІ БОЛ, БАЛАМ

Қатысушылар:

Есен – ата, Асан – ата, Дарқан – немере.

Төргі бөлмеде Асан мен Есен аталар әңгімелесіп отыр.

Асан ата. Балалар – біздің бақытымыз. Балалар аман болсын.

Есен ата. Қазіргі балалар ғаламтормен жағаласып отыратын болды ғой, Асеке.

Асан ата. Сабақ оқудың орнына, сайт іздеп, сарғайып отырады...

Асығып Дарқан келеді.

Дарқан. Есен ата, ассаламуағалайкүм! Асан атам, сіз «маймылжың әңгіменің майын ішеді» деп, Есен атама күлуші едіңіз... Енді өзіңіз...

Асан ата. Не айтайын деп едің, балам?

Дарқан. Мен сабаққа дайындаламын, өгізді өзіңіз суғарыңыз...

Асан ата. Мақұл, балам... Сабағыңа дайындал.

Есен ата. Менің де тірлігім көп, сау болыңдар!

Есен ата шығып кетеді.

Асан ата. Балам, Есен атаңның көзінше кідіндеп, мінез көрсеттің-ау...

Дарқан. Ой, қойыңызшы осы, мен не істедім сонша?

Асан ата. Үлкен кісінің алдында әдеп сақта, балам, әдептілік адам баласының абыройын арттырады. Адамға адырандамай, ақырын сөйле. Әкеге әкірендеп, шешеге шекірендеп сөйлеген бала жақсы емес. Ізет тұтып, инабат көрсету деген болады. Кісіге сөйлегенде ілтипатпен, иман жүзінді бұзбай, сыйласым көрсет. Есен қарттың алдында екіленіп, есімді шығардың ғой, балам. Ол кісі іштей айтса да, «бала емес, пәле тәрбиелеп жүр екенсің» деп кетті.

Дарқан. Әдептіліктен жұрдай емес шығармын, сонша...

Асан ата. Сөзге тоқтап, үлкен адаммен ілмелеспей сөйлес. «Әдептілік-әдемелік» деп халқымыз бекер айтпаған...

Дарқан. Сөзіңіз құлағыма қонды, ата. Кейде өстіп артық сөз айтамын да, өзім өкінемін...

Асан ата. Кінәнді мойындағының дұрыс, балам. Әдепті бол.

Дарқан. Мақұл, ата (*атасының қолынан сүйеді*).

ӘДЕПТІ СӨЗДЕР

Қатысушылар: Асан – атасы,

Дарқан – немересі,

Әділет – оның ағасы.

Асан ата Дарқан немересімен әңгімелесіп отыр.

Асан ата. Әдептілік сөзден білінеді, Әділет ағаңнан әдепті сөздерді үйреніп ал, Дарқан.

Дарқан. Мақұл ата. Әділет ағатайым, келем деп еді, кешікті ғой...

Аптығып Әділет келеді.

Әділет. Кешіріңіз, ата, кешігіп қалдым...

Асан ата. Айыбы жоқ, балам, «жолаушының жолы біледі» деген.

Әділет. Ғафу етіңіз, сізге сыйлайтын сыйлығым да көңілдегідей емес.

Асан ата. Оқасы жоқ, балам! «Ізетке найза болмайды» деген. Маған инабатың мен ілтипатың бәрінен де қымбат...

Дарқан. Қош келдіңіз, ағатайым! Қуаныштымын.

Әділет. *(бетінен сүйіп).* Атамның тілін алып жүрсің бе?

Дарқан. Маған сеніңіз.

Асан ата. Атасының жанашыр, қамқоршысы, күні ғой бұл жарығым!

Әділет. Дарқаным, шкафтағы кітаптарды пәндеп, реттеп қой.

Дарқан. Құп болады.

Асан ата. Дарқантай, мына жуылған киімдерді өтектеп қой, жарай ма?

Дарқан. Сізге қызмет етуге әзірмін, ата.

Асан ата. Мына ініңе әдептілік, инабаттылық, имандылық дегеннің не екенін үйрет, балам.

Әділет. Сөзіңізге құлдық, ата...

Дарқан. Мен Әділет ағатайымның әдепті сөздерін өзімнің өнегелі сөздерді жазып жүрген дәптеріме жазып қойдым: «**жақсы жатып, жайлы тұрыңыз**», «**денсаулығыңызға бұйырсын**», «**мың жасаңыз**», «**тағылымыңызға бас немін**», «**тәліміңізге тәнтімін**», «**айып етпеңіз**»...

Асан ата. Әдептілік – әдемілік деген қасиетті қағиданың мәнін өстіп, осылай түсініңдер, балапандарым,

Әділет, Дарқан. Мақұл, ата *(атасының қолынан сүйеді).*

АССАЛАМУАҒАЛАЙКУМ

Бастаушы. Жаздың жайма-шуақ күні. Балдай ағай баласы Балбекпен кең көшенің кестедей айшықты гүлзарының қасынан өтіп бара жатып, Өтен құрдасымен кездесіп қалды:

– *Ассаламуағалайкум!* – деп, ол Өтеннің қолын алды.

– *Сәлем!* – деп, Балбек күлімдеп, иек қақты.

Былай шыға бере Балдайдың реңі бұзылып, қабағы түйіліп, баласына адырая қарап, ашуын төкті:

Балдай ағай баласы Балбекке кейін келеді.

Балдай. *(кейін).* Балам, мимырт болма!

Балбек. Неге «мимырт» боламын, Жәке?

Балдай. Жаңа Өтекеңмен жөндеп амандасқан жоқсың. Иек қағып, танау көтере салатын кісі емес ол.

Балбек. Сәлем! – дедім. Ол кісі сәлемімді қабылдап, күлмен қағып, күле сөйлеп еді ғой...

Балдай. Кісінің қадір-қасиетін білмей барасың... Кесірленіп, кейкііп сәлем беру анайылық екенін білесің бе, сірә?

Балбек. Ол кісі жайрандап, жақсы амандасып кетті ғой... Мен кесірленгем жоқ, Жәке.

Балдай. Балам, ондай үлкен кісіге «сәлем» деп, иек қаға салмай, адамша амандасу қажет. Амандасу дегеніміз – адамның амандығына қуанып, ақ ниетін білдіру болады.

Балбек. «Сәлем» деген де, не дейміз?

Балдай. Амандасудың да мән-мағыналары болады. Жай «сәлем» дей салу – өз қатарыңа, асығыс кезінде айта салатын сөз.

Балбек. Онда тұрған не бар? Сіз де қызық екенсіз, Жәке.

Балдай. Өтекеңдей үлкен кісіге «ассаламуағалайкум», немесе «амансыз ба?», «сау-сәлеметсіз бе?», «аман-есенсіз бе?» деген сөздердің бірі аузыңа түспеді ме?

Балбек. Сол сөздердің бәрі де «сәлем» деген бір сөзбен мән-дес емес пе?

Балдай. Олай емес, балам. «Сәлем» деген жай ғана аманда-

су. «Амансыз ба?» деп, амандасушы ізетпен сәлем берсе, ол сөз адамның амандығына, қуанышына тілектес екендігін білдіреді.

Балбек. Ал, «аман-есенсіз бе?» деген сөздің не қажеті бар?

Балдай. «Сау-саламатсыз ба?», «Аман-есенсіз бе?» деп, амандасушы тілектестік қуанышын кеңейте айтып, жақындық жақсы ниетін білдіреді.

Балбек. Мен де ол кісімен жақсы ниетпен амандастым ғой, Жәке.

Балдай. Жетесіздей жеңіл-желпі, жай бас изей салдың... Ол – әдепсіздік.

Балбек. Енді не істеуім керек?

Балдай. Амандасу кезінде, қуана күлімдеп, оң қолды жүректің тұсына қойып, бас ию, қол алысу, мейірлене көрісу, қол қушырып, құшақтасу, құшу, қауышу деген болады.

Балбек. Өзіңіз неге ол кісіні құшып, қауышып көріспедіңіз?

Балдай. Көптен көріспей, сағынысқан адамдар көрісіп, қауышады.

Балбек. Жәкетайым-ау, бір амандасқанда бірнеше қимыл жа сау міндетті емес шығар.

Балдай. Мен саған айтқанымның бәрін бір амандасуда орында деп тұрған жоқпын. Сәлем беру және сәлемдесу – ұлттық салт. Сәлем бергенде де инабаттылық пен әдептілік, сыпайылық пен сыйласым керек. Қария кісілермен «ассаламууағалайкум» деп амандасады.

Балбек. Сөзіңіздің төркінін түсіндім, Жәке. Әдепті боламын *(әкесінің қолынан сүйеді)*.

АТ ТЕРГЕУ

Қатысушылар: Әлен – әкесі,
Әскербек – баласы.

Әлен кітап оқып отыр. Қуана аптығып Әскербек келеді.

Әскербек. Әлен Әлменович, бүгін әдебиет сабағынан «бес» деген баға алғанымды Сізге хабарлаймын.

Әлен. Балам, оның – қуаныш. Бірақ менен бойың биік бола бастағанға, ойың да биік бола ма десем...

Әскербек. Құлдық ұрып, құлшылық етуге әзірмін, көке... Не кінәм бар?

Әлен. Балам әдепті бол. Әдептілік әкені құрметтеуден басталады.

Әскербек. Көкеее, құрақ ұшып, құрмет көрсетіп тұрмын ғой...

Әлен. Мені «көке» деуші едің, енді тең-құрбыңдай Әлен Әлменович дейтін болыпсың... «ұрыс «сен» деген сөзден шығады», – дейді халық.

Әскербек. Аты-жөніңізді толық айту да айып па?

Әлен. Қазақ атам ұрпағын әрбір адамды құрметтей білуге үйретеді. Ал адамды құрметтеу үшін атын ардақтап, дәрежесін көтеріп жасы мен туыстық қатысына қарай, ата, әже, апа, шеше, көке, тәте, жәке, аға, ағатайым, нағашы, жиен, бөле деу керек.

Әскербек. Көке, кешіріңіз, шынында да, сый-құрмет көрсету осындай ұсақ-түйектен басталады деп ойлаған жоқ едім.

Әлен. Бұл рәсім ұсақ-түйек емес, балам, ат тергеу – адамгершіліктің белгісі.

Әскербек. Ат тергеу келіндердің ғана міндеті емес пе?

Әлен. Адамды өз атымен атамай, тіпті болмаса атының соңына сыпайылап «еке» деген жұрнақты қосып айту – оны құрметтеуді білдіреді. Ал келіндердің ат тергеуі – үлкен дәстүр. Халқымыз жаңа түскен келіннің адамдық дәрежесін ең әуелі сөзінен, содан кейін іс-қимылы мен жүріс-тұрысынан байқайды.

Әскербек. Жәмпіш жеңешем мені тергемей-ақ, «Әскершік» дейді ғой.

Әлен. Ол әдептілік, көрегенділік емес. Сен ағай дегенді «ақ ешкі», көке дегенді «көк ешкі» деп тұрсаң ұят емес пе?

Әскербек. Сонда жеңешем мені қалай тергеу керек?

Әлен. Ертеде күйеуінің інісін келіндер «кішкене бала», «мырза жігіт», «тетелес», деп тергейді екен, енді «әскершік» демей-ақ «әскержан» деп, қазақ тілінің «жан» деген жағымды қосымшасын қосып айтса да болады.

Әскербек. Мысалы, болашақ келін қайын ата, қайын ене, қайын аға дегендерді қалай тергейді?

Әлен. Атаны – ата, енені – ене, апа қайын ағаны...

Әскербек. Егер атаулар зат атауларымен сәйкес келсе, оны қалай тергеуге болады?

Әлен. Айта берсе қызық: Ертеде бір ат тергегіш келін Қамысбай, Өзенбай, Қойбай, Қасқырбай, Пышақбай, Қайрақбай деген қайнағаларының атын тез тергеп, қайнысына: «Тетелес, тез кел. Сылдыраманың арғы жағында, сарқыраманың бергі жағында, маңыраманы ұлыма тамақтап кетіпті, жанымаға жанып-жанып, білемені алып кел» депті.

Әскербек. Ат тергеу – әдеп екенін енді түсіндім.

ҰЯТ–АЙ

Саяжайдағы сәкіде Бекжан бала Әкесі Ардаққа сұрақ қойып отыр.

Бекжан. Көке, анау Дәмеш деген дәу қыз неге қарнын көрсетіп жүр?

Ардақ. Ол – оның «сәні» ғой, балам.

Бекжан. Қарнын көрсетіп жүру ұят емес пе?

Ардақ. Ол ұялмай жүр ғой, балам.

Бекжан. Ол қыз неге ұялмайды?

Ардақ. Ұятты білу үшін, адам ақылды болу керек.

Бекжан. Сонда, көке, Дәмештің ақылы жоқ па?

Ардақ. Ақылды қыз қарнын қампайтып, ашып жүрмес еді....

Бекжан. Көке, Жекен ағам неге женсіінің тізесін жыртып тастаған, а?

Ардақ. Ол шалбарының тізесін жыртуды «сән» деп ойлаған ғой...

Бекжан. Көке, қарашы... Оның кір-кір тізесі көрініп тұр. Ұят емес пе?

Ардақ. Ұялу әр адамның санасына байланысты болады, балам.

Бекжан. Көке, сонда, Жекенде сана жоқ па?

Ардақ. Жекенде сана болса, ол ұялар еді...

Бекжан. Көке, мен саналы боламын.

Ардақ. Сен саналы баласың. Саналы адам ұят дегеннің не екенін жақсы біледі. Саған ризамын, балам. Өстіп, ұяттың не екенін біліп өс (*баласының маңдайынан сүйеді*).

АНА – БІЗДІҢ КҮНІМІЗ

Қатысушылар: Аяжан – ана.

Дарқан – баласы,

Асқар – баласы,

Маржан – қызы.

Ортаңғы бөлме аналар күніне арналып безендірілген.

Балалар ананы күтуде.

Асқар. Дарқан мектеп шеберханасынан үлкен рама жасап әкелді. Асқар рамаға ақ мата керіп оның ортасына күннің суретін салды. Маржан салған сурет бойынша кесте тікті. Бүкіл ғаламға сәулесін таратып тұрған күннің ортасына ананың фотосуретін орналастырдық. Күлімдеген күн. Гүлжазира кең дала. Апам күннің кеудесінде күлімдеп тұр. Суреттің астына: «Ана – біздің күніміз!» – деп, мәнерлеп жаздық.

Дарқан. Аналар күнінде ерте тұрып, үй жинадық. Маржан тамақ дайындады. Біз оған көмектестік. Бәрі дайын болғанда,

апамды дастарқан басына шақырдык.

Аяжан ана келеді, бәрі құрметпен қарсы алады.

Маржан. Апа, қош келдіңіз. Төрге шығыңыз.

Бәрі. Апа, мерекеңіз құтты болсын!

Дарқан. *(ананы құшырлана құшып).* Бізді жарық дүниеге келтірген, жаным анам, біз сізді сүйеміз!

Маржан. *(құшырлана сүйіп, сыйлығын ұсынып).* Күн – ана!
Әрқашанда жарқырай беріңіз!

Дарқан. Ғаламда бар адам

Анадан тараған

Ақылгөй, балажан,

Аман бол, анажан!

Маржан, мен Асқар қосылып:

Ана – біздің күніміз!

Ананың біз – гүліміз:

Бәрімізді қуантып,

Ұзақ өмір сүріңіз!

Аяжан. *(балаларын құшып).* Татулықтарың тәтті болсын, әрбір іс-әрекеттерің сәтті болсын! Рахмет!

Дарқан. Апа, Сізге арнап әркім өз өнерін көрсетеді. Қабыл алыңыз *(әркім өз өнерін көрсетеді).*

ӨНЕРПАЗДАР

Қатысушылар:

Әділбек атай, Әсем әже,

Аружан – қызы,

Зерде, Маржан,

Марал, Темірлан,

Әйгерім – құрбылары.

Көркем безендірілген кең бөлме. Аружанның әке-шешесі оның туған күніне арнап бай дастарқан жайыпты. Оны қатарлас туыстары, сыныптас құрбы-достары келіп қуана құттықтайды.

Әділбек ағай. Аружанның туған күніне арналған отбасындағы ойын-сауығымызды бастаймыз. Тойда әркім өз өнерін көрсетеді.

Зерде. Аружан, туған күніңмен құттықтаймын.

Анамыздың алтыны.

Ардақтай біл салтыңды.

Биік өссін ой-санаң,

Сүйіп өскін халқыңды.

Маржан. Мен сенің туған күңіңе арнап, «Ана» деген әнді айтып берейін, Әділбек ағатайым әнді домбырамен сүйемелдесін

Анамыз – күніміз

Біз – ана гүліміз:

Ардақтап, мақтаймыз:

Ақ сүтін ақтаймыз.

Марал. Аружан, сен біздің үшінші сыныптағы үздік оқушысың. Жақсы оқуыңа әсер еткен әке туралы әнді домбыраға қосылып айтып берейін.

Темірлан. Әрқашанда ата-ананды ардақта, атаңды құрметте, әжеңді сыйла, бәрін де қуанта бер:

Сыйласа кім атасын,

Ол береді батасын.

Сыйласа кім анасын,

Ол сүйеді баласын.

Ата-анамыз – арымыз:

Ардақтаймыз бәріміз.

Әйгерім. Аружан, әдемі, әдепті қызсың.

Риза қылып атасын,

Алып жүр күнде батасын.

Үлкендерді сыйлайды,

Кіші қамын ойлайды:

Аружан қыз – тілалғыш,

Алатыны – кіл алғыс.

Темірлан. Аружан, мен сені жақсы көремін... Сен әрқашан күлімдеп жүресің, мамаңа тартқасың. Кел екеуіміз билейік.

Бауырлас құрбы-достар қосылып:

Біз балдырған баламыз,
Оқып, білім аламыз:
Туған елдің ұл-қызы –
Жұлдызы боп жанамыз!
Әділбек атай. *(батасын беріп).*

Ризамын күндерім,
Жайнап өскен гүлдерім!
Еркін өсіп толыңдар,
Ел мақтаны болыңдар!

Әсем әже. «Өнер өрге бастырадың. Өнерпаз елдің ұрпағы-сыңдар. Өнерлеріңе ризамын, балаларым! *(Әсем әже нұрлана күлімдеп, балдырғандардың бетінен сүйіп, сыйкәде үлестіреді).*»

«ӨЗІМ ІСТЕЙМІН»

Қатысушылар: Әсем – әже,
Аягүл – ана,
Тұмаржан – қызы.

Ортаңғы бөлмеде Аяжан ана үй сыпырып жүр.

Бастаушы. Тұмаржан бес жасқа толғалы әрбір істі «өзім істеймін» дейтін болды.

Тұмаржан. *(анасынан сыпырғышты алып).* Апатайым, еденді өзім сыпырам, сыпырғышты маған беріңіз. Міне былай сыпырам...

Аяжан. Жарығым, талабыңнан айналайын! Бес жасқа толдың, көмекшім болдың. Аллаға шүкір...

Тұмаржан. Маматай, еденді сыпырып болдым, енді әжеме шәй берем.

Аягүл ананың әдемі жүзі құлпырып кетті:

Аяжан. Мақұл, ботам. Әжеңе өрік, мейіз, қант, жұмсақ нан қою керек.

Тұмаржан. Әжеме асты талғап беруді білем, мама. Сіз жұмысқа бара беріңіз.

Әсем әже. Қамқорлығыңнан айналайын, ботам.

Тұмаржан. Әжетай, Сізге шайды өзім қайнатып берем.

Әсем әже. Талабыңнан айналайын, жарығым... Қолыңды күйдіріп алма.

Тұмаржан. Мен өзім, былай, байқаймын ғой...

(Тұмаржан газпештің отын тұтатам деп, байқаусызда саусағын отқа шалдырып алды. Бірақ ол әжесіне білдірмей, от шалған саусағын аузына салып, ештеме сезбегендей болады).

Әсем әже. Жарығым-ау, саусағыңды күйдіріп алған жоқсың ба?

Тұмаржан. Әжетай, жай әншейін... Енді газпешті жағуды үйрендім. *(Тұмаржан сықылықтап күлгенде, әжесі қоса күледі).*

Әсем әже. Өздігіңнен тірлік істегеніңнен айналайын, жарығым. *(Әсем әжесі немересінің маңдайынан сүйіп, қуанып қалады).*

КҮШТІЛЕР

Қатысушылар: Әділ – әкесі,

Әділет – баласы,

Әділ спорт алаңына Әділетті шақырады.

Әділ. Әділет, кел, бірге шынығайық!

Әділет. Мақұл, көке!

Бір – түзу тұр!

Екі – орнында бекі!

Үш – құс болып ұш!

Төрт – төрт тағанда, төрт!

Бес – қолың – ескек: ес!

Алты – сақталсын бойдың қалпы!

Жеті – шынығуымыз жетті!

Әділ. «Шынықсаң, шымыр боласың!» Міне! *(ақжарқын әке екі қолының қарынан бұлшық еттерін бұлтитып, қыран кеудесін керіп, балуандық бейнесін көрсетеді. Бұлшықтарын бұлтыңдата қимылдатады).*

Әділет. *(қуана мақтанып).* Ойхой! Көөө-кеее, Сіз қандай күштісіз?!

Әділ. Күштімін деп, мақтанбаймын, құрдастарыммен күреске түссем, сонда күшімді көрер едің, құрбыларымның кез келгенін «атып-ұрып» жығамын! Міне, былай!

Әділет. *(танауын көтерін).* Сіз арыстанды да жығасыз ба, көке?

Әділ. Шынын айтсам, арыстанмен алысып көрген жоқпын, балам.

Әділет. Көке, егер арыстанмен алыссаңыз, оның ең әуелі екі азуын екі жаққа былай, нетіп, айырып тастаңыз, аһа иә ма!

Әділ. Мақұл, балам. Ондай күшім болса...

Әділет. Көке, Сіз күштісіз. Мен де күшті боламын. *(Әділет әкесімен бірге жаттығу жасайды).*

Әділ. Ең зор күштілік – денсаулық.

Әділет. Көке, біз – күштіміз! *(әкесінің алақанын шапалақтайды).*

АНА ТІЛІ – АНАМЫЗ

Айтыспақ.

Дарқан. Оқушылар: Бекжан мен Аңсар «Ана тілі – анамыз» деген тақырыпта айтыспақ орындайды.

Бекжан. Ана тілі – анамыз:

Ақыл, ой мен санамыз.

Ата-ананың тәлімін

Ана тілден аламыз.

Аңсар. Ақыл, сана, білім де

Асыл ана тілінде.

Бағыт берер өз тілім

Басқа тілді білуге.

Бекжан. Өз тілімді сүйем мен,

Өзге тіл де үйренем:

Өстіп, тілдің бәрін де

Өз тіліммен игерем.

Аңсар. Асыл ана тіліміз –

Ашық, айқын үніміз.
Абыройын ұлттың
Ана тілден біліңіз.
Бекжан. Ана тілі – арымыз,
Айтатын жыр-әніміз:
Аңсар. Ана тілін анадай
Ардақтаймыз бәріміз.

ОСПАНТАЙДЫҢ ОЙЫНЫ

Қатысушылар: Омар – әкесі,
Оспантай – баласы.

Оспантай компьютермен ойнап отыр. Әкесі кеңес айтып тұр.

Омар. Оспантай, компьютерге көп тесіле берме, көзіңе зиян болады.

Оспантай. Қазір... Қызық... Міне...

Омар. *(қабағын түйіп).* Ойнасаң, дененді, миыңды шынықтыратын ойындарды ойнамайсың ба?

Оспантай. Компьютер де ойды шынықтырады ғой, көке.

Омар. Бұдан гөрі, доп теуіп, түрнекке асылып, жүгіріп ойнағаның жақсы болар еді.

Оспантай. Көке, көп кедергі жасамаңыз дедім ғой сізге.

Омар. Зиянды ойындарды ойнама, балам.

Оспантай. Зиянды ойындар да бола ма, көке?

Омар.. Балам, компьютерге көп қадала бергендіктен, сенің көзің көлегейлей бастады. Ертең дәрігерге барамыз...

Оспантай. Мақұл, көке. Онда мен енді зиянды ойындарды ойнамаймын.

Омар. Міне, мұның – дұрыс. Әке тілін алған әдепті бала қор болмайды.

ТЕЛЕФОННЫҢ КЕСІРІ

Қатысушылар: Ақай – әкесі,

Аман – баласы.

Аман өз бөлмесінде телефонмен сөйлесіп жатыр.

Аман. *(шалқасынан жатып).* Аллооо! Досан! Есебіңді шығардың ба?

Досан. Есепті шығардым, оны сенің дәптеріңе де көшіріп қойдым...

Әкесі Ақай келіп қалады.

Ақай. Аман, мұның қалай? Телефонмен жатып алып сөйлескенің әдепсіздік қой, балам.

Аман. Көке, кедергі жасамаңыз! Досан досыммен нетіп, сөйлесіп жатырмын.

Ақай. Үйге берілген тапсырманы Досанға орындатқаның – жалқаулық қой, балам.

Аман. *(телефонға жармасып).* Мен жалқау емеспін! Аллооо! Аллоооо! Досан, мен әлгі, білесің ғой.... Иә, сол қызбен ұрсып қалдым... Қойшы-ей...

Ақай. Балам, телефонның кесірінен оқудағы үлгеруің бір жақсармай қойды. Сен оны білесің бе?

Аман. Көке, телефонның сабаққа қатысы жоқ қой...

Ақай. Сабаққа дайындалатын уақтыңда, үнемі өстіп, телефонға жабысып отырасың... Сабақты кім оқиды?

Аман. Есебімді Досан досым шығарып береді.

Ақай. Есептен басқа да сабақ бар емес пе, балам-ау?!

Аман. Көөөөөөп! Көөөп сабағым бар...

Ақай. Онда, дайындал сабағыңа.

Аман. Көкеее! Тағы да үлгере алмайтын болдым.

Ақай. Міне! Бұл – телефонның кесірі, балам.

ЕРКЕБАЙДЫҢ ЕРТЕҢІ

Бастаушы. Есен ағайдың баласы Еркебай биыл төртінші сыныпта оқиды. Оның оқуы мен өзіне-өзі қызмет етуі оңып жүрген жоқ. Өйткені ол әрбір ісін өз уақытында орындамайды.

Еркебай ертек оқып отыр, Есен ағай келеді.

Есен ағай. Еркеш-ау, тақпағыңды жаттадың ба?

Еркебай, Тақпағымды ертең жаттаймын, көке.

Есен ағай. Еркеш-ау, мектепке барарда киетін киіміңді өтектендің бе?

Еркебай. Мен ертек оқып отырмын. Киімімді ертең өтектеймін, көке.

Есен ағай. *(кейін).* Сені осы «ертең» құртады. «Еріншектің ертеңі таусылмайды» деген мақал бар, білесің бе?

Еркебай. *(қызараңдан).* Көке, мен еріншек емеспін!

Есен ағай. Еріншек болмасаң, сабақтан «екілік» арқаламай, жақсы оқыр едің ғой, балам.

Еркебай. Көөөкеее! Осы «екілік» деген пәледен қашан құтыламын, ә?

Есен ағай. Сен әдеп сақтап, «ертең» деген сөзден, еріншектіктен құтылсаң, «екіліктен» де құтыласың, балам.

Еркебай. Ондай болса, мен еріншектік деген пәледен құтылу үшін, істі бүгіннен бастаймын, көке.

Есен ағай. Міне, мұның дұрыс болады. Іске сәт, балам!

КЕШІРІҢІЗ, АҒАЙ

Қатысушылар: Асқарбек ағай,

Жапал – оқушы.

Басқарушы. Жапал әдеппен «кешіріңіз» деп сөйлейді.

Жапал оқушы Асқарбек ағайдан кешірім сұрап тұр.

Жапал. Ағай, кешіріңіз, есептен тапсырманы орындай алмадым.

Асқарбек ағай. Сенің осы «орындай алмауың» көбейіп кетті... Тапсырманы орындамауыңа не себеп болды?

Жапал. Өзіңіз білесіз... Түске дейін оқимын, түстен кейін базарға барып, апам алма сатуға көмектесемін. Содан қолым тимейді.

Асқарбек ағай. Уақытты дұрыс пайдалану керек...

Жапал. Ағай, кешіріңіз. Уақыт деген тез зымырап өтіп кеткенін білмей қалам.

Асқарбек ағай. Жапар, өткен оқу жылында да осындай сылтау айтып жүріп, орнында қалдың. Ұят емес пе?

Жапал. Ағай, кешіріңіз.. Ұят болғаны рас енді... Биыл да апамның сауда саттығы көбейіп кетті... Енді білмеймін не істерімді...

Асқарбек ағай. Еңбектің бәріне де үлгеру керек.

Жапал. Ағай, кешіріңіз... Қалай үлгеремін? Оқу, сауда, демалу... Басым қатты.

Асқарбек ағай. Жапал, мен саған уақытты қалай пайдаланудың жолын көрсетіп, іс-тәртіп жасап берейін. Соны орындасаң, бәріне үлгересің.

Жапал. Онда жақсы болды ғой, ағай... Мен олай болса, сіздің іс-тәртібіңізді бұлжытпай орындаймын.

Бір аптадан соң.

Басқарушы. Жапал Асқарбек ағайдың жазып берген іс-тәртібін сағат сайын бұлжытпай орындады. Енді ол көп сабақтан жақсы үлгере бастады.

Жапал. Ағай, кешіріңіз! Бұрын бұл тәртіпті білмеген екенмін... Енді күндіз оқимын, сауда жасаймын, кешінде сабаққа дайындаламын, бәріне де үлгеретін болдым... Сізге мың рахмет.

Асқарбек ағай. Міне, осылай уақытты дұрыс пайдалансаң, оқуыңды жақсы оқисың.

Басқарушы. Жапалдың сабақты жақсы үлгере бастағанына бәріміз қуанып жүрміз.

МӘТЕК

Менің әкем үш тілде еркін сөйлейді. Шешем төрт тілде сөйлей алады.

Екеуі де үлкен қызметкер. Атам от басындағылардың ана тіліне басқа тілдегі сөздерді араластырмай сөйлеуін талап етіп отырады.

Біз бәріміз дастарқан басына жиналғанда атам:

Асан ата. Бұдан былай дастарқан басында ана тілінде таза сөйлейік, балалар, мақұл ма?

Әділет. Атам дұрыс айтады. Бұдан былай дастарқан басында кім де кім ана тілінде таза сөлемесе, одан мәтек алайық.

Асан ата. Әділет сен дұрыс айтасың. Мәтек алушы – төрт жастағы Түкен болсын.

Төкен. (*қутыңдан*). Мақұл ата. Мен кім таза сөлемесе, аямай, мәтек аламын.

Келесі күні.

Әділет. Ата, әже, әке, мама, мен бүгін екі «бес» алдым...

Асқар көке. Молодец, менің болам осындай болу керек қой.

Асан ата. Төкентай, біз келісіп едік қой. Әкеңнен мәтек ал.

Асқар көке. О, неге?

Асан ата. «Молодец» деген сөздің қазақшасы «нағыз азаматсың», «бәрекелді», «жарайсың» деген сөздермен мәндес келеді. Осы сөздің бірін қолдануың керек еді.

Асқар көке. Онда, міне басым.

Төкен бала. (*ұялып*). Ата, көкемнен мәтекті келесі жолы алайықшы...

Асан ата. Мақұл балапаным, ана тілін де осылай аяу керек
Әділет. «Ана тілі – анамыз,
Одан білім аламыз.
Ана тілін білмесек,
Ақымақ боп қаламыз».

БАҒА

Қатысушылар: Асқарбек ағай,
Жомарт – оқшы.

Бастаушы. Менің Жомарт досым біздің сыныптағы жақсы оқитын оқушылардың бірі. Ол барлық сабақтан «төрт» пен «беске» үлгеріп жүр. Бүгін үй тапсырмасын орындауын тексерген Асқарбек ағай оның жауаптарына қанағаттанбады.

Сыныптағы оқиза.

Асқарбек ағай. Жомарт, мен сенің бүгінгі жауабыңа «үш» қоям.

Жомарт. (*көзі жасауран*). Ағай, маған кеше ғана «бес» деген баға қойып едіңіз, енді...

Асқарбек ағай. Бүгін тек «үшке» ғана жауап беріп тұрсың.

Жомарт. Бұрын «үш» деген баға алып көрген жоқ едім....

Асқарбек ағай. Сен кешегі алған «бестік» бағаңа мәз болып, сабаққа дайындалмай келіпсің.

Жомарт. Бүгін Сіз менен сабақ сұрамайды ғой деп ойлап едім.

Асқарбек ағай. Оқушы баға үшін оқымайды, білім үшін оқиды. Оқушы өткенді пысықтап, жаңаны орындап, білгенін іс-әрекетте қолданып отырмаса, оның білімі сапалы болмайды.

Жомарт. (*сасқалақтан*). Ағай, сонда менің білімім сапалы емес пе?

Асқарбек ағай. Сенің білімің жаман емес. Егер сен сабақты күнде пысықтап, білген нәрсеңе жаттығып, білімді іс-әрекетте қолдана білсең, сен бұдан да жақсы оқып, нағыз үздік оқушы болар едің.

Жомарт. Ағай, «төрт» қоя салсаңыз, жақсы болар еді ғой...
Асқарбек ағай. Баға білімге қойылады. Білімсіз баға оқушыны азғындатады.

Жомарт. Ағай, білімімді әділ бағаладыңыз, енді тек «беске» оқимын, оған сеніңіз.

Асқарбек ағай. Мен саған сенемін, іске сәт.

ӨЗАРА СЫН

Қатысушылар: Асқарбек ағай,

Әділет – оқушы,

Досан – оқушы.

Сыныптағы тәрбие сағатында.

Асқарбек ағай. Балалар, бүгінгі тәрбие сағатында «Әділ сөз» атты тақырыпта әңгімелесеміз. Онда өзара сын айтысамыз. Өзара сын айтуда әрбір сынаушы сынайтын досының әуелі жақсылық жағын, содан соң кемшілігін әділеттілікпен дәлелдеп айтуға тиіс.

Әділет. Ағай, мен Досан досымды сынайын, рұқсат па?

Асқарбек ағай. Досан досыңды сына, Сының әділ болсын.

Әділет. Ардақты досым, Досан, сен әдепті, кішіпейілді оқушылардың бірісің. Меніңше, сенің бір жеңе алмай жүрген кемшілігің бар. Ол – жалқаулық. Сен жалқау болмасаң, «үштік» бағаларың болмас еді.

Асқарбек ағай. Досан сен де досыңды сына, кәне.

Досан. Құрметті, сүйікті досым Әділет, сен әділетті, әдемі оқушысың. Сен менің «үштіктерімді» сөз етіп, «жалқау» екенімді дәлелдедің. Мен жалқау болмауға сөз беремін. Ал сенің де кемшілігің бар. Ол – менмендік. Сен – үздік оқушысың. «Мен бәрін білемін! Мен бәріңнен артықпын» деп, кеуденді қағасың. Мұның дұрыс па?

Әділет. Әдепті дос, құрметті құрдас, осы уақытқа дейін менің бұл кемшілігімді айқындап айтқан жоқ едің. Мен енді, сен айтқандай, «менмен» болмауға сөз беремін (*Досанның қолын алады*).

Асқарбек ағай. Міне, осылай! Жақсылықты әділ бағалап, кемшіліктерінді мойындап, өзара сынды өз дәрежесінде жүргіздіңдер, өз кемшіліктерінді түзей аласындар. Сын, осылай, әділетті болу керек. Әділетті сынды мойындай білген адам, өз кемшілігін түзей алады.

Досан, Әділет: Сын түзелді, мін де түзеледі.

МАҚАННЫҢ МАҚТАНЫШЫ

Қатысушылар: Асқарбек ағай,

Әділет – оқушы,

Мақан – оқушы.

Сыныптағы оқиза.

Мақан. *(мақтанып).* Әділет, сен білесің бе? Мен төрт амалды шемішкедей шағамын!

Әділет. Мақан, сен мақтанба. Есепті сен есептеуіш арқылы шығарып жүрсің.

Мақан. Есептеуіш тұрғанда, ойланып, миды ашытудың не қажеті бар?

Асқарбек ағай. *(күлімден).* Есепті жолына қарай, ауызша есептеп, ойланып шығару керек.

Мақан. Ағай, былай нетіп, нетсе... оңай емес пе?

Асқарбек ағай. Есепті ойлап шығарып, ойды шынықтыру керек. «Ойламаған ми сасиды» деген мақал бар.

Мақан. *(үрейленіп).* Ағаааай, сонда ме-ме-менің миым саси ма?

Асқарбек ағай. Әрине, есепті есептеуіш шығарады, сен ойламайсың. Ойсыз адам топас болады.

Мақан. *(жылап жібере жаздан).* Ме-ме-мен! Сонда, топасын ба, ағай?

Асқарбек ағай. Әділетке ұқсап есепті оймен есептеп тез шығарсаң, топас болмайсың.

Мақан. Ағай, мен енді топас болмаймын, есепті жолына қарай есептеп, ойланып шығарам.

Асқарбек ағай. Міне, мұның – дұрыс. Мен саған сенемін.

Мақан. Рахмет, ағай! Мен сіздің сеніміңізді ақтаймын.

АҚ ӘЖЕНІҢ ҚУАНЫШЫ

Қатысушылар: Ақ әже,
Тұмаржан – немере қызы.

Бастаушы. Тұмаржан жақында бірінші сыныпқа барды. Әжесінің «аппақ қызы» бүгін алғашқы бағасын «ақ әжесіне» көрсетуге асықты.

Тұмаржан мектептен қуанып келеді.

Тұмаржан. *(дәптерін ашып, бағасын көрсетіп).* Әже, мен, бүгін, жазудан «бес» деген баға алдым, міне.

Ақ әже. Жан ботам, әжесінің «аппақ қызы», міне, осылай өте жақсы оқу керек.

Тұмаржан. Әже, апайымыз жаттауға тақпақ берді, оны жаттаймын.

Ақ әже. Жарығым-ау, таза ауаға шығып, ойнап келсеңші.

Тұмаржан. Тақпақ көп емес, бір-ақ шумак.

Ақ әже. Кәне, тақпағыңды айтшы.

Тұмаржан. *(мақтанышпен).*

«Мен – оқушы баламын,

Оқып, білім аламын:

Әлпештеген әжемнің

Қуанышы боламын!».

Ақ әже. *(шаттанып).* Рахмет, жарығым! Садағаң болайын, сары алтыным!

ҚИЯСТЫҢ ҚИЯЛЫ

Қатысушылар:

Ақ әже, Тұмаржан – немере қызы.

Бастаушы. Тұмаржан Ақ әжесінің «аппақ қызы». Әжесі оны күнде, мектептен келерінде, алдынан шығып, тосып алады. Ақ әженің сүйікті немересі оқу жылының аяғына қарай үйге ерекше қуанып келді:

Тұмаржан мектептен қуанып келді.

Тұмаржан. Ақ әже, үшінші сыныпты мен озат оқушы болып аяқтадым.

Ақ әже. Айналайын, алтыным! Өстіп озат бола бер. Күн астындағы Күнекей қыздай батыр бол.

Тұмаржан. Ақ әже, мен «Күн астындағы Күнекей қыз» дегенге, сонааау күннің астына ұшып барған батыр қыз екен десе, жай ғана бір ханның сұлу қызы екен ғой.

Ақ әже. Бұл ертедегі арман ғой.

Тұмаржан. Ақ әже, мен Тоқтар Әубәкіров ағам сияқты ғарышкер боламын.

Ақ әже. Қыздардан да ғарышкерлер болған. Арманыңа жет алтыным.

Тұмаржан. Мен ғарышкер болғанда күн астына бармасам да, жұлдыздың үстіне барып, оны зерттеймін.

Ақ әже. Арманыңа жетесің, алтыным. Сенің заманыңда кім еңбек етсе, сол арманына жетеді.

Тұмаржан. Ақ әже, мен ғарышкер болсам, Сізді өзіммен бірге алысқа, Марсқа алып барамын.

Ақ әже. Арманыңнан айналайын, Алла жазса, оны да көрермін. Алла абырой берсе, ұрпақтарым ұлы мақсаттарына жетеді.

КІМ БОЛАМ ?

Қатысушылар: Асқабек ағай,

Досан – оқушы,

Әбен – үздік оқушы,

Әділет – үздік оқушы.

Тәрбие сағатында.

Асқарбек ағай. Балалар, өткен тәрбие сағатында «Кім болам?» деген сұраққа жауапқа дайындалып келіңдер дегенмін. Кәне, Досан, сен айтшы, кім боласың?

Досан. Ағай, мен адам дәрігері боламын. Одан артық кәсіп жоқ.

Асқарбек ағай. Сен кәсіпті дұрыс таңдапсың, медицинаға байланысты пәндердің бәрінен жақсы үлгересің.

Әбен. *(қолын көтерін).* Ағай мен айтайыншы... Мен Сізге ұқсап ұстаз боламын.

Асқарбек ағай. Дұрыс. Ұстаз болу үшін, өнерпаз, әдебиетші, ғалым болу керек. Сенде ондай қасиеттер бар.

Әбен. Ағай, мен оқыту мен тәрбиелеудің әдіс-тәсілдерін сізден үйреніп жүрмін.

Асқарбек ағай. Әділет, сен қандай кәсіпті таңдадың?

Әділет. Ағай, өзіңіз білесіз, өмір өркендеп, техника күн сайын өсіп барады. Мен кәсібімді өмірдің жаңа талабына сай, кейін талдап, таңдаймын.

Асқарбек ағай. Оның да дұрыс. Бірақ болашақ мамандықты осы бастан ойла, арманның жолы алыс болады.

Әділет. Ағай, мен электр маманы боламын.

Асқарбек ағай. Бәрің де мамандықты дұрыс таңдапсыңдар. Енді бүгіннен бастап сол мамандықтарыңа даярлана беріңдер.

Досан, Әбен, Әділет. Құп болады, ағай.

ҰЙҚЫНЫҢ КЕСІРІ

Танертең Матай мамырап ұйықтап жатыр еді, анасы сағатқа қарап, оны оятпақшы болады:

Аяжан ана. Матайжан, тұр, балам. Денеңді шынықтыр.

Матай. Қазір... Тұ-тұ-рам...

Аяжан ана. Матайжан, тұр, балам, денеңді шынықтыр, жуын...

Матай. Қазір, апа, тұрам ғой...

Аяжан ана. (*біраздан соң*). Балам-ау, әлі жатырсың ғой! Тұр! Сабақтан қаласың...

Матай. Тұрам, апа... Сабақтан қалмаймын...

Аяжан ана. Тұр, балам, тұрып, денеңді шынықтырып, жуынып, тамағыңды ішіп, мектепке бар. Кешікпе.

Матай. Түу, аапаа!! Мен кешікпеймін... дедім ғой...

Аяжан ана. Балам, «нас басқанды ұйқы басады» деген мақал бар. Мен жұмысқа кеттім. Сабақтан қалып, маскара болма....

Бастаушы. Матай оянып, сағатқа қараса, сабақ басталатын уақыт таяп қалыпты. Ол апыл-ғұпыл киініп, мектепке келсе, сабақ басталып кетіпті. «Қап! Түнде түн ортасына дейін кино күрмей, ерте ұйықтағанымда, ертерек оянатын едім», – деп ол өкініп, сыныптың есігінің алдына отыра кетті.

Келесі күні сыныптың «Найзағай» атты газетінде Матайдың ұйықтап жатқан суретін көріп, оның астына жазылған:

«Көріңіздер Матайды:

Ұйқысы тым қатайды...

Кешіге берсе, мұны жұрт

Кержалқау деп атайдың» – деген әзілді оқыдық.

Қазір Матай сабаққа кешікпей, мектепке уақтысында келіп жүр.

ҰЖЫМДЫҚ ДӘСТҮР

Қатысушылар: Мейірман ағай – оқытушы,
Достай, Асқар, Садық, Керім, Демеу – оқушылар.

Мектеп алаңында.

Достай. Достар, мен топбасшы ретінде ұсынамын. Біздің «көгалдандырушылар тобы» он бес оқушы он бес тал отырғызып, мектепті бітіргенге дейін, ол талдарды үзбей күтейік. Бұл ұжымдық дәстүр болсын.

Асқар. Достай, ұсынысыңды қабылдаймыз. Біз әрбір талдың өз иесін белгілейік, сөйтіп олардың іс-әрекетін бақылап отырайық.

Садық. Әуелі талды қалай тігуді үйреніп алу керек қой, достар.

Достай. Тал тігудің қандай қиындығы бар? Оқытушы Мейірман ағай бізге бәрін көрсетеді.

Керім. Тал тігу үшін, көшет таңдай білу керек.

Демеу. Менің атам бағбан, көшеттерді мен таңдаймын.

Мейірман ағай. Талаптарыңа нұр жаусын. Сендерге тал тігетін жерді белгілеп беремін, жүрiндер.

Сыртқы алаңда.

Мейірман ағай. Мектепті көгалдандырушылар ұжымы тал тігу жұмысын толық орындады. «Бітті жұмыс» деп, салғырт болмаңдар. Талды суару, бұтау, дәрілеу, қорғау, түбін босату әрекеттерін әрбір талдың иесі жақсы білу керек.

Достай. Біз өзіміз тіккен талдардың жайқалып, жақсы өсуіне бәріміз жауаптымыз, ағай.

Мейірман ағай. Достай, дұрыс айтасың. Өстіп, ұжымдық дәстүрге берік болыңдар.

Оқушылар. Біз дәстүрге берікпіз.

КІТАП ОҚУДЫҢ ПАЙДАСЫ

Қатысушылар: Асқарбек ағай,

Әділет – оқушы.

Оқушы мен оқытушы арасындағы әңгіме.

Асқарбек ағай. Балалар, кітап оқу арқылы әр адам ойын, білімін дамытады, өзін тәрбиелейді. Солай емес пе, Әділет?

Әділет. Ағай, мен бір айда үш кітап оқып шықтым.

Асқарбек ағай. Кітапты таңдап оқыдың ба?

Әділет. Кітаптардың барлығы да таңдаулы емес пе, ағай?

Асқарбек ағай. Әрине, әдебиет – таңдаулы дүние. Ал, сен солардың ішінен өзіңнің өміріңе қажеттілерін таңдай білуің керек. Оның үстіне оқитын кітаптарыңның мазмұны, көбінесе, оқу бағдарына сай болу керек.

Әділет. Мен қызыққан кітаптарымды шетінен алып оқи беремін, ағай.

Асқарбек ағай. Қызыққаның дұрыс, кітапты оқи отырып, одан тіл үйрену де керек.

Әділет. Ағай, мен ана тілін жақсы білемін ғой.

Асқарбек ағай. Ана тілін жақсы білесің, әрине, оның үстіне кітаптағы көркем сөз қолданыстарынан шешендік иірімдерді және өзің бұрын естімеген жаңа сөздерді көшіріп ал да, оны бір-неше рет қайталап оқып, есіңе сақта. Сонда тілің дами береді.

Әділет. Ұқтым, ағай, бұдан былай оқыған кітаптарыма бір дәптер арнап, оған шешендік сөз тіркестерін, жаңа сөздерді жазып отырамын.

Асқарбек ағай. Оқыған кітаптарыңнан тәрбие үйрене біл.

Әділет. Кітап тәбие беру үшін жазылады ғой, оны білемін, ағай...

Асқарбек ағай. Кітаптағы кейіпкерлердің мінез-құлықтары мен іс-әрекеттерін талдап, үлгі-өнеге алатын тұстарын дәптеріңе түртіп қой, Әділет.

Әділет. Ұлттық әдептер мен үлгі-өнегелерді естелігіме жазып оны орындап жүрмін, ағай.

Асқарбек ағай. Міне, балалар Әділеттен үлгі алындар.

МЕНИҢ ҚУЫРШАҚ ТЕАТРЫМ

ҚАСҚЫР МЕН ТҮЛКІ

Мен қасқыр мен түлкінің басынан айнытпай қуыршақ жасадым

Қасқырдың бейнесін оң қолыма, Түлкінің бейнесін сол қолыма кигізіп, қуыршақтарды ойнатып едім, қызық болды:

Қу Түлкі мен сұм Қасқыр сахнадағы қақпанның үстінде жатқан құйрық майды көрді де, сөйлесе кетті:

– Аман ба, қу Түлкі,

Сенде айла, күлкі...

– Сәлем, дос Қасқыр сұм!

Сен неге аш жүрсің?

– Сенің көп айлаң бар, –

Айт, қандай пайдаң бар?

– Тұрғанша қақылдап,

Кел бері жақындап.

– Шақырсаң асыңа,

Келем ғой қасыңа.

Қу түлкі менің қулығымды сезіп қойды. Қасқырды алдады:

– Атамыз тегінге

Дастарқан жасапты:

Әне май. Тегін же,

Маған да асатшы.

– Анау ма... маайың?!

Бір тойып алайын!

– Кергімей, ақымақ,

Кел бері жақындап.

– Әй, мынау құйрық қой!

Әзір дәм – «бұйрық» қой!

Ақ қойдың құйрығы –

Алланың «бұйрығы!»

– «Батпан құйрық –

Тегіннен тегін

Жатқан құйрық!»

Аппақ май, мінекей!..

Ап! – деші, кәнекей.

Қасқыр құйрықты аптығып асап, қақпанға түседі.

– Ап!.. Ойбай!.. Түсіндім!

Қақпанға түсірдің...

Ойбай-ай! Жаным-ай!

Опындым! Залым-ай!

Ойбай-ай! Ойбай-ай!

Алдандым ойламай!

Қасқыр ұлып, жылайды, түлкі мазақтайды.

– Ашқарақ «досым» – ай,

Ажал тап осылай!..

Түлкі сықылықтап күледі.

Мен: Тегін жатқан ас болмас,

Қу мен сұм дос болмас, – дедім де, қақпанға түскен Қасқырдың «терісін» сыпырып алдым, Түлкі қу қашып кетті.

Менің қуыршақ театрыма келіңдер, қызықты ертегімді көріңдер.

МАҚТАНШАҚ ЛАҚ

(ертегі-мысал)

Ертекті. Ақ ешкінің Ақ лағы тастан-тасқа секіріп ойнақтап жүр.

Ақ ешкі. Аппағым-ау, көп ойнақтап, менен алыстап кетпе.

Ақ лақ. Ойнақтай беремін. Несі бар?

Ақ ешкі. Ей, ерке лағым, менен ұзап, алысқа барма, қасқыр жеп кетпесін.

Ақ лақ. Мээ-мээ! Қасқыр қандай болады?

Ақ ешкі. Қасқыр өзімізді сырттай бақылап, бағып жүрген Ақтөске ұқсас, құлағы тікірейген, тұмсығы қара болады.

Ақ лақ. Еее! Ондай болса, мен одан қорықпаймын.

Ақ ешкі. Қасқыр сенің «қорықпайтыныңа» қарамайды, бақыртып ұстап алады да, жеп қояды.

Ақ лақ. Қасқыр анау Ақтөс сияқты болса, ол қорқынышты емес қой...

Ақ ешкі. Сен Ақтөске жақындап, тұмсығын иіскейсің... Өйтсең, қасқыр «әпң деп, сені асап қояды.

Ақ лақ. Енеке! Мен анау Ақ серкеге ұқсап, дәу боламын да, қасқырды сүзіп жіберемін! Мен батыр боламын!

Ертекті. Ақ лақ мақтанып тұрғанда, бұтаның арасынан Ақтөс шыға келді. «Батырың» енесіне де қарамай, қаша жөнелді.

Ақ лақ. Мээ!

Ақ ешкі. Абайла, аппағым-ау! Тоқта! Неге қаштың?

Ақ лақ. Мээ-мээ! Қасқыр келе жатырррр!

Ақ ешкі. Қорықпа. Ол – өзіміздің Ақтөс қой!

Ақ лақ. Мээ! Мәмә! Мен қоо-қорықпаймын... ғой...

Ақ ешкі. Қорқақ болма, сақ бол. Бұдан былай мақтанба. Мақтанумен батыр болмайсың.

Ертекті. Содан бері Ақ ешкінің Ақ лағы қанша ойнақтаса да, енесінің маңынан кетпейтін болды. Ол «Батыр боламын» деп, босқа мақтануды біржола қойып кетті.

ТІЛАШАР

(дәстүрлік қойылым)

Қатысушылар: Оқытушы,
Бірінші сынып оқушылары,
Ата-аналар.

Зал тілашар дәстүріне арналып безендіріледі. Ата-аналар сахна алдына, оқушылар сахнаға орналасады. Сахна алдына оқытушы шығып, бірінші сынып оқушыларын, ата-аналарды тілашар дәстүрімен құттықтап, мерекені бастайды.

Оқытушы: Ардақты ата-аналар, айналайын шәкірттерім, тілашар мерекесі құтты болсын!

Елде ана тілінде
Есік ашық білімге:
Оқу басы – тілашар,
Ол біліммен ұласар.

Көңілді күйдің сүйемелдеуімен оқушылар өздеріне белгіленген атаулардың ретіне қарай рәсімдік жыр-тақпақтарды мәнерлеп орындайды.

Оқытушы: Бесік жыры әнімен,
Тәрбиелі мәнімен,
Әлдиледі анамыз:
Жырдан тәлім аламыз.

1. Бесік жыры. Әлди-әлди, бөбегім!

Ақ бесікке бөледім:

Әлди-әлди-әлди-ай!

Әлди бөпем, қалғы жай!

2. Бесік жыры. Бөпем өсіп, толасың,

Елдің ері боласың.

Әлди-әлди, алтыным,

Ұйықта, бөпем, ал тыным.

Оқытушы: Бала саусақ санап-ақ

Үйренеді санамақ.

Заттың санын біледі:

Заттық мәнін біледі.

1. Санамақ. Бірім – білім,
Екім – еңбек,
Үшім – үміт,
Төртім – төлім.
Бесім – бесік.

2. Санамақ. Алтым – асық,
Жетім – желке,
Сегізім – серке,
Тоғызым – торқа,
Оным – оймақ.

Оқытушы: Жаңылтпаш тіл ширатар,
Жаңылмауды үйретер.
«Р» мен «И» ді байқа да
Шатастырмай, қайтала.

1. Жаңылтпаш. Былдыр-былдыр, бүлдіршін,
Бұл – бір білгір бүлдіршін:
Білгір, бұл бір бүлдіршін
Білгірлігін білдірсін.

2. Жаңылтпаш. Өссе, өсімтал:
Өссе өссін тал,
Кеспе, өссін тал.

Оқытушы: Ерсі күлкі, мазақ бар:
Жаман қылық, мінезді
Мазақтама мазақтар.

1. Мазақтама. Біздің Секен –
Қызық екен:
Үш түймесі
Үзік екен.

2. Мазақтама. Анау бала,
Бетін қара
Кір-қожалақ,
Қап-қара.
Тырнағы өскен,
Шашы көптен
Алынбапты-ау,

Масқара!

Оқытушы: Жұмбақты кім шешеді?

Оның ойы өседі.

1. Жұмбақ. Жалы – темір,

Жолы – темір

Шымыр атты

Зымыраттым.

Ол не?

Бәрі: Трамвай.

2. Жұмбақ. Сабан той бастап,

Салады әнді:

Сабанын тастап,

Жияды дәнді.

Ол не?

Бәрі: Комбайн.

Оқытушы: Пайда тәртіп, білімге –

Мақалдар мен мәтелдер.

Айтты бізге күніге

Аналар мен әкелер.

1. Мақал. Оқу – білім қазығы,

Білім – өмір азығы.

2. Мәтел. Еріншектің

Ертеңі таусылмайды.

Жатқанға

Жан жуымас.

Оқытушы: Ой беретін тақпақты

Жақсы бала жаттапты.

Тақпақ ойды, білімді,

Дамытады тілінді.

1. Оқушы. Біз – оқушы баламыз,

Оқып, білім аламыз:

Саған қызмет етеміз,

Отанымыз – анамыз!

2. Оқушы. Ана – біздің күніміз,

Ананың біз – гүліміз.

Ұландарды қуантып,
Ұзақ өмір сүріңіз.

3. Оқушы. Жаңылтпаш пен санамақ,
Такпақ, жұмбақ саралап,
Мақал-мәтел жаттаймыз:
Ойға бәрін сақтаймыз

4. Оқушы. Тілашар – білім бастауы
Тіл ширата бастадық.
Ақыл – білім бесігі –
Ашты мектеп есігін.

5. Оқушы. Ақыл, ой да, білім де
Анамыздың тілінде.
Ана тілі – арымыз:
Үйренеміз бәріміз.

Оқытушы. Сөзді құрап, тоқышы:
Сөз құралар әріптен
Құрметті оқушы,
Құтты болсын әліппең!

Көңілді музыка. Кітапханашы бірінші сынып оқушыларына «Әліппе» оқулығын салтанатты түрде үлестіреді. Оқушылар музыка сүйемелдеуімен «Алғашқы қоңырау» деген хорды айтады.

Хор:

Құстардың тізбегі
Қайтуда күз келді.
Алғашқы қоңырау
Қуантты біздерді.

Алақай, келіндер,
Сыныпқа еніңдер:
Балалық өмірдің
Бақытын көріңдер.

Ата-аналар оқушыларға ризашылығын білдіріп, сый-сыяпат көрсетіп, бата береді.

Ана. Балаларым – балғыным,
Күндерімсің барлығың.
Білім сырын шешіңдер:
Өнерлі боп өсіңдер.
Әке. Айналайын түлегім,
Айтар менің тілегім:
Бәрің жақсы оқыңдар,
Ойға білім тоқыңдар.
Ата. Оқуларың құтты болсын,
Денсаулықтарың мықты болсын.
Сабақтарың сәтті болсын,
Татулықтарың тәтті болсын!
Әмин!

ҚИЯСТЫҢ ҚЫЛЫҒЫ

Бастаушы. Қияс сөйлесе, әдеппен «сіз» деп сөйлейді. Қиясты әдепті, тәртіпті оқушы деп, Асқарбек ағай да жақсы көреді. Тек, Қиястың біз ұнатпайтын бір қылығы бар. Ол сабақ үстінде тыныш отыра алмайды.

Сыныптағы шатақ.

Маржан. (*мазасы кетіп*). Ағай, Қиясты қараңызшы, шашымды сипай береді.

Асқарбек ағай. Қияс, сабақта тыныш отыр.

Маржан. Ағай, Қияс кой десем, коймайды. Арқамнан сипай береді.

Қияс. Ағай, мен әншейін, былай, нетіп, неттім. Немене сонша?!

Асқарбек ағай. Қияс, тыныш отырмай, Маржанды өкпелете бердің ғой...

Қияс. Ағай, мен Маржанға былай нетіп, тиіскен жоқпын. Қыздарды өкпелеткенше, өлгенім артық...

Асқарбек ағай. Қияс, сен екі қолыңа ие бола алмадың. Енді өзіңше жеке отыр.

Қияс. Ағай, өліп кетейін... Мен енді Маржанға қолымды тигізбеймін.

Маржан. Ағай, Қияс уәде берді ғой... Нетіп... нетпейді енді, бірге отыра берсінші...

Асқарбек ағай. Онда тәртіп сақтаңдар.

Қияс, Маржан. Мақұл ағай.

Бастаушы. Содан бері Қияс «екі қолына ие болып», сабақта сабыр сақтап, тыныш отыратын болды.

ТАҚЫРЫПТЫҚ ҚОЙЫЛЫМДАР

ҚАСИЕТТІ ЖЫЛДАР

(жылнама)

Қатысушылар: Қызыр баба, Жыл, Он екі жыл.

Сахнаға Қызыр баба шығады. Жыл атаулары өздерінің кезегімен, белгілі безендірулерімен шығады.

Қызыр баба:

Ғаламат жер өңіріне,
Адамзаттың өміріне
Бақыт тілеп сан ай жетті,
Уақыт үдеп қалай өтті?
Күнді жылда Жер айналып,
Жерді Ай да шыр айналып,
Кереметтің өзегімен
Келді жылдар кезегімен.

Жыл:

Үш жүз алпыс бес күнімен,
Үдей көшкем ескі жылмен
Жаңаша көп жалғас әні,
Жаңа жыл кеп, жалғасады.

Қызыр баба:

Ойлы білгіш байқар анық:
Он екі жыл қайталанып,
Келер өзге сыр, мәнімен,
Енер елге нұр сәнімен.
Жамиғаттың сан ғылымын,
Табиғаттың заңдылығын
Зерттеп Адам ақыл-ойлы,
Зерлеп, Жылдың атын қойды:
Аңдардың мол қасиеті,
Адамзаттың хас ниеті

Сәйкес келсе Жылмен қалай,
Ат қойған ол соған орай.

Жыл:

Тышқан, Сиыр, Барыс, Қоян,
Ұлу, Жылан, Жылқы, Қой – паң,
Мешін, Тауық, Ит, Доңыз деп,
Жылдардың ол атын қойған.

Тышқан:

Тышқан жылы – тірлікті жыл,
Құштарыңды – бірлікті біл.

Сиыр:

Сиыр жылы – еңбекті жыл,
Сайлы жыл боп еңбек бұл жыл.

Барыс:

Барыс жылы – сәтті, құтты,
Баян етер сәттілікті.

Қоян:

Қоян жылы құт қонады, –
Кейде малға жұт болады.

Ұлу:

Ұлу жылы – әрекетті,
Ұлғайтады берекетті.

Жылан:

Жылан жылы – құрғақ болар,
Жылға дымы құрғап қалар.

Жылқы:

Жылқы жылы – мархабатты,
Жырғап өтер әр талапты.

Қой:

Қой жылы мол өнім болар,
Қораларға төлің толар.

Мешін:

Мешін жылы – бақ, жарасым,
Мереймен іс атқарасың.

Тауық:

Тауық жылы – арманды жыл,
Тауып істі, шаруанды біл.

Ит:

Ит жылы тым мазасыздау,
Игермесең, азасың-ау!

Доңыз:

Доңыз жылы – байсалдылық,
Дос табады жайсаң құлық.

Қызыр баба:

Оның бәрін білген ел де,
Он үшінші жыл дегенде
Әрі жыл өзін қайталайды,
Әркімге ол байқалмайды.

Менің айтар өсиетім:
Жылдардың біл қасиетін!
Құтты жылдар тағы келсін,
Қуаныш, той, бақ әкелсін!
Әмин!

ҰСТАЗДАР КҮНІ

Ұстаздар күніне арналған мерекелік кештің әдеби нұсқасы.

Қатынасушылар: Гүлжан (*бастаушы*), Ғалымбек (*озат оқушы*) және басқа да оқушылар.

Сахна мұғалімдер күніне лайықталып безендірілген.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Әнұраны орындалады.

Сахна төріне Ғалымбек пен Гүлжан шығады.

Ғалымбек: Үйретіп алғаш бізге әліппені,

Мұғалім ғылымға жол салып берді.

Ойшылдың ой-арманы, мақсаттары оқудың сәулесімен жарық көрді.

Гүлжан: Ғылым иесі ғалым да, ел қорғаған батыр да, тілінен бал тамған ақын да, тегеуріні темір балқытқан жұмысшы да, егін салған диқан да, мал баққан шопан да, ғарышкер де бәрі – бәрі ұстаздан білім, тәлім алған, сондықтан, ұлағатты ұстаздар,

Ғалымбек екеуі:

Мерекелеріңізбен құттықтаймыз!

Көңілді күй, сахнаға оқушылар келеді, олар ұстаздарға біркелкі бас иіп, сәлем береді.

1-оқушы: Ғұлама, білгіш ғалымнан,

Оқушы жас жалыннан,

2-оқушы: Мархабатты ойшылдан,

Мал өсірген қойшыдан,

Жазушыдан, ақыннан,

ғарышкерден – батырдан,

3-оқушы: Өнері мол актердан,

Көмір қазған шахтердан,

Мың бұралған бишіден,

Күй толқытқан күйшіден,

4-оқушы: Оқыған жас-кәріден,

Оқушының бәрінен

Бәрі *(қосылып)*.

ҰСТАЗДАРҒА СӘЛЕМ!

5-оқушы: Мен сіздерге «Талап» деген тақпағымды айтып берейін:

Таудай биік талабым,

Оқып білім аламын.

Ғарышкер боп шарықтап,

Ғарышқа да барамын.

Отанның – ел-ананың

Мақтанышы боламын.

Туған елдің көгінде

Жұлдыз болып жанамын.

6-оқушы: Мен сіздерге «Шәкірт ойы» деген тақпағымды айтып берейін:

«Ел сенімін ақтайды», –

Деп, ұстазым мақтайды.

Ұстазымның әр сөзін,

Көкейімде сақтаймын.

Өз ісімнің маманы

Болам іскер, саналы.

7-оқушы: Мен сіздерге «Мектебім» деген тақпағымды айтып берейін:

Ақыл, білім көп бердің,

Анамдайсың, мектебім.

Сенде өсіп, көктедім,

Сенсің – өмір, көктемім.

Алғыстарым көп менің,

Алтын ұям – мектебім.

Гүлжан: Құрметті ұстаздар, біз Сіздер оқытып жүрген барлық пәндерді ардақтаймыз, сабақтарыңызды ықыласпен ынта қойып тындап, пән атаулыны зер салып оқып, үйреніп жүреміз.

Ғалымбек: Жан-жақты білім бергені үшін әрбір пән мұғаліміне алғысымызды айтамыз.

Оқушылар пәндер туралы тақпақ айтады.

1-оқушы: Анашымдай сыр шерткен,

Ақыл – білім үйреткен,

Ана тілін оқимын

Ерекше зор құрметпен.

2-оқушы: Математика сабағын

Жақсылап ұғып аламын.

Сәулесіндей сананың,

Мәнінен ой табамын.

3-оқушы: Ой жіберсек мәніне,

Пәннің жақсы бәрі де.

Өмір сырын үйретер...

Сурет, тарих пәні де..

4-оқушы: Ұлтын сүйген баламын,
Ұлттық тілі – анамның –
Әдебиет пәнінен
Әсер, тәлім аламын.

5-оқушы: Шындап күнде мен енді
Шынықтырам денемді.
Сүйем ән-күй сабағын,
Суретті де саламын.

Бәрі: Оқытушы – анамыз,
Сізден білім аламыз.

Мектеп басшысы ұстаздарды мереке күнімен құттықтап, ұстаздық өнегесімен оқу-ағарту ісінің озаты атанған ұстаздарды және аға мұғалімдер мен әдіскер – мұғалімдерді (ұстаздардың есімдері аталады) зор құрметпен марапаттайды (музыканың сүйемелдеуімен оқушылар ұстаздарға гүл шоқтарын тапсырады).

Гүлжан: Құрметті ұстаздар, енді өздеріңіз туралы жеке оқушылардың алғыс сөздерін тыңдаңыздар.

Жеке оқушылар кезек-кезек алға шығып, мұғалімдерге арналған тақпақтарын айтады (барлық ұстаздардың аты аталады).

1-оқушы:

Сөз сөйлесе, жарқын-ақ:
Күніміздей жарқырап,
Қызық өтіп сабағы
Өсірді ой-сананы.
..... рахмет!

2-оқушы:

Біздермен ойнап-күледі,
Сырымызды біледі,
Қасымызда қашан да
Қамқор болып жүреді.
..... рахмет!

3-оқушы:

Кемшілікті кезінде
Кесіп айтар өзіңе,

Өнеге мол өзінде,
Өсиет көп сөзінде.

..... рахмет!

4-оқушы:

Білімі мол, өрелі,
Бізді жақсы көреді:
Әдеп пен ой-білімге
Әділ баға береді.

..... рахмет!

5-оқушы:

Мінезі де тамаша:
Аймалайды анаша,
Жақсы оқысаң сабақты
Қуанады балаша.

..... рахмет!

Бәрі:

Сіздерді біз сүйеміз,
Басымызды иеміз!

Гүлжан:

Оқушы... «Ұстазыма» деген тақпағын айтады.

Ойламайтын ертеңін,
Ойсыз кейбір еркені
Түзеп жөнге салдыңыз,
Ел алғысын алдыңыз.

Сабырыңыз құрыштай,
Жөн айттыңыз ұрыспай,
Түзедіңіз тентекті
Тұрғызбай-ақ бұрышқа.

Сізден үлгі аламыз:
Нағыз қазақ боламыз!

Оқушылар Гүлжанның басқаруымен «Ақылшы мұғалім» әнін т.б. әндерді айтады, күй тартады, би билейді, бәрі соңғы түйіндеу тақпағын кезектесіп айтады.

Ғ а л ы м ж а н: Еркін білім аламыз –
Ертең біз де маманбыз!

1-о қ у ш ы. Мен ғарышкер боламын,

2-о қ у ш ы. Мен жер шарын шоламын,

3-о қ у ш ы. Мен болашақ шахтермін,

4-о қ у ш ы. Мен қазір-ақ актермін,

5-о қ у ш ы. Егін егіп, баптаймын!

6-о қ у ш ы. Елді жаудан сақтаймын!

7-о қ у ш ы. Берген білім, бұлан күш.

Бәрі:

Ұстаздарға мың алғыс!

*Бәрі «Ұстазым» әнін оркестірге қосылып айтады. Әні –
Ә.Еспаевтікі, сөзі – А.Шамкеновтікі.*

ЖАЗ КҮНІНДЕЙ ЖАЙНАЙМЫЗ

*Күлдірген мен Білдірген «Айгөлек» әнімен қуана билеп шығады.
Бастаушы сырттай бақылап, қуаттап тұрады.*

Күлдірген мен Білдірген *(әндете билеп).*

Жаз қызығын қараңыз,
Жасыл кілем даламыз,
Ойдағы сол кілемде
Ойнап асыр саламыз,
Қырдың нұрын көреміз,
Қызыл гүлін тереміз,
Әдемі гүл шоқтарын
Әжемізге береміз.

Айгөлек-ау, айгөлек,
Жаздың жөні бір бөлек,
Шомыламыз көлге кеп,

Ойнап жасыл дөнге кеп,
Көкмайсалы жерге кеп,
Би билейміз дөңгелеп.

Бастаушы. Жасаңдар! Күлдірген мен Білдірген! Жаз қызығы молая берсін!

Күлдірген, Білдірген. Сәлематсыз ба, апай! Қуаныш бірге болсын!

Білдірген. Біз Күлдірген екеуіміз өңірдегі сан алуан жұпар иісті гүлдерді теріп, әсем қырдағы көк жасыл гүл майсада асыр салып ойнап, шынығып жүрміз, апай.

Бастаушы. Өстіп жұп жазбай тату жүріп, тамаша жаздың қызықтарын бірге көріңдер.

Білдірген. Апай, Күлдірген екеуіміз жазира жазда көк майсада көп билеп, биге жаттығып, әсем ән салып үйрендік.

Бастаушы. Кәне, ән-билеріңді («Айгөлек» әніне билеп).

Гүлді шақта тойлаймыз,
Гүл-қыратта ойнаймыз.
Қызғалдақты даланың
Қазығына тоймаймыз.
Қырдың гүлін тереміз,
Гүлден тәжі өреміз.
Жайраңдасып, қуанып,
Жаз қызығын көреміз.
Айгөлек-ау, айгөлек,
Айдың жүзі дөңгелек!
Жасыл дала кілемдей,
Жаз айында жан бөлек!
Кереметін көрейік,
Кең далаға кел, бөбек!

Бастаушы. Бәрекелді! Ән-билерің тамаша екен!

Күлдірген. Апай, «Жазда серуендеу, сейілдеу, күнге

кыздырыну, суға шомылу, таза ауады гимнастика жасау керек», – десем, Білдірген: «Ей, қойшы, сонша, соның бәрін... Одан да ойнай берейік», – деп болмайды.

Білдірген. Күлдірген, сен де қызыксың. Ойнау дегеніміз де шынығу емес пе?

Күлдірген. Міне, көрдіңіз бе? Бұл сөйтіп талай спорттан құр қалып жүр. Сондықтан да мұның денесі – болбыр, өзі – солбыр.

Білдірген. Күлдірген, сенің айтқан сының дұрыс... Мінімді мойындаймын. Бірақ сен мені кемсітпе...

Бастаушы. Әрине, сын біреудің сағын сындырып, масқаралаудың құралы емес. Ал мен сендерге бір сын айтайын: сендер тек ойнау мен шынығу, тынығу туралы айттыңдар. Ал, еңбек ету қайда?

Білдірген. Апай, біздің Әділет ағай әрі тынығып, әрі шынығып, оның үстіне пішеншілерге көмек көрсетіп шөмеле салып жүр... Мен де қостың басына барып, «қол ұшын» беріп жүрмін...

Күлдірген. Білдірген, «қол ұшын» бергенің сол ма? Өткен аптада менімен күресіп ойнаймын деп, бір шөмеле шөпті шашып тастадың, соның дұрыс па?

Бастаушы. Күлдірген, сен өзің «ойлау не, ойнау не?» білесің бе?

Білдірген. Апай, Күлдірген гүлді таптап, шөпті шашқаннан басқа еш нәрсені білмейді. Өзі алманы жақсы көреді...

Алма баққа қарай жалтақтап қарай береді...

Күлдірген. Апай, бақтағы алмалар пісіп қалыпты. Алма бақты суару керек... Мен соны ойлап...

Бастаушы. Жаз қызығы көп қой. Әрі демалып, әрі шынығып, әрі еңбек ететін шақ – бұл. Ал сендердің істеріңнен ойындарың көп екен.

Білдірген. Біз енді Күлдірген екеуіміз көкөніс жинауға көмектесеміз. Солай емес пе, Күлдірген?

Күлдірген. Әрине, алма жина десе, мен бүгін-ақ дайынмын.

Білдірген. Маған қызанақ, қияр тер, қауын жина десеңіз, бар күшімді саламын, апай.

Бастаушы. Ниеттерің дұрыс, талаптарың жақсы.
Бірлік жасап, тірлік етіндер: егін оруға, көкөніс теріп,
жеміс жинауға қатысындар. Жаз – еңбекпен қызық!
Білдірген мен Күлдірген. *(қосылып).* Мақұл, апай!
Жаз күніндей жайнаймыз,
Жасыл қырда ойнамыз.
Орындап көп жұмысты,
Окуды да ойлаймыз!

ГҮЛ МЕН ЖЕМІС

Сахнада Бүлдірген өзінше күйініп тұр, оған Білдірген тоқтау айтады.

Бүлдірген. Қап! Білместік істегенім-ай!

Білдірген. Мен саған айттым ғой, алма гүлдерін жұлма деп, енді міне...

Бүлдірген. Мен осынша алма өспей қалатының білген жоқпын ғой.

Білдірген. Білмесең, білгеннің тілін алуың керек. Гүлдерді аялап күтсең, жеміс өседі деп, талай рет айтпап па едім соңда? Менің сөзіме құлақ аспаған өзің ғой...

Бастаушы. *(амандаса келеді).* Амансындар ма, көрермен достар! Иә, Бүлдірген, неге мұнайып тұрсың?

Бүлдірген. Жаңа баққа барып қарасам, Күлдіргеннің де алма ағашы жеміске тұнып тұр, ал менің алма ағашымда жеміс өте сирек... Соған күйініп...

Білдірген. Апай, мұның өзі кінәлі. Аңада алма ағашының гүлдерін сиретіп жұлма дедім бұған... Рас па, айтшы сен өзің, Бүлдірген?!

Бүлдірген. Мен алғашында гүлдер жиі болған соң оны сиретіп едім... қайдан білейін...

Білдірген. Гүлден жеміс өседі. Ол туралы Әділеттің тақпағы бар. Ол «Аяныш» деп аталады:

Құлпынайдың гүлдерін
Ара баптап үлгерді.
Қаз келді де, шешекті
Жұлып, істі еш етті.
Ай, қазым-ай, қазым-ай!
Ақылыңның азын-ай.
Өсіріп ек аялай.
Гүлді жұлдың аямай.
Гүлсіз жеміс бола ма?
Кет! Бақшама жолама!

Бастаушы. Білдірген дұрыс айтады. Бүршік гүл жарады, гүл тозаңданып, жеміс салады.

Бүлдірген. Ол енді маған түсінікті болды. Ал, тұқым қайдан пайда болады, апай?

Бастаушы. Жеміс ағаштарының тұқымы жемісте болады. Қандай өсімдік болса да, ол әуелі гүлденеді, гүлден жеміс, жемістен тұқым пайда болады. Ал көптеген өсімдік гүлдеген соң, тұқым түйе бастайды. Гүлсіз жеміс те, тұқым да болмайды.

Білдірген. Айттым ғой саған, Бүлдірген... Сен гүлді сиретуге құмарсың, гүлді жұла берме, обал болады дедім...

Бүлдірген. Мен біраз гүлді басқа жұлған жоқпын ғой, бөпеме сыйлау үшін жұлдым, білдің бе?

Бастаушы. Білдірген, дұрыс айтасың, табиғаттың көркемдігі де, оның көркеюі де гүлденуге байланысты.

Білдірген. Апай, табиғаттың гүлденген кезіндегі көркемдігі туралы тақпағым бар, айтып берейінші.

Бастаушы. Кәне, тақпағыңды айта ғой, Білдірген.

Білдірген.

Қырымызда мың түрлі
Қызыл-жасыл гүл тұнды.
Жалаудай көп қызғалдақ
Алаудай боп құлпырды.
Өркен нұрын көре кет,
Көркемдігі керемет!
Қызыл, сары, көк гүлдер,

Қырмызы нұр – көпсіндер,
Құлпырындар көктемде!
Күздің айы жеткенде,
Көп қызықты көреміз,
Көптеп жеміс тереміз!

Бастаушы. Сөзді жаттау жақсы. Ал оны орындау қажет.
Білдірген, Бүлдірген. Сөзді орындаймыз, апай!

ЖИДЕК, ЖЕМІС, КӨКӨНІС

Сахнаға Күлдірген мен Білдірген шығады.

Білдірген. Күлдірген, сен жеміс пен жидекті ажырата білмейді екенсің...

Күлдірген. Білемін: жейтін нәрсенің бәрін де жеміс дейміз.

Бастаушы. *(амандаса келеді).* Сәлематсындар ма, балалар. Аман ба, Күлдірген? Хал жақсы ма, Білдірген?

Білдірген. Сәлематсыз ба, апай?

Күлдірген. Сәлематсыз ба?

Білдірген. Апай, мынау Күлдірген «дымбілмес» екен... Өзі жеміс пен жидекті ажырата білмейді.

Күлдірген. Білдірген, сен мені «дымбілмес» деп, ызаландырма. Мен де біраз нәрсені білемін.

Білдірген. Ал білсең, айта қойшы: жеміс пен жидектің қандай айырмашылығы бар?

Күлдірген. Жемістің аты – жеміс. Оны жидек деп бөлудің не қажеті бар?

Білдірген. Міне, сен нағыз «дымбілмесің»!

Күлдірген. Білдірген, сен байқап сөйле. «Дымбілмес» деген жаман сөз екенін білмейсің бе?

Бастаушы. Дегенмен жеміс пен жидекті ажырата білу керек.

Күлдірген. Апай, Білдірген білсе, айтсыншы қане: жеміс пен жидектің айырмашылығы неде?

Білдірген. Жеміс талда өседі. Алма, алмұрт, өрік, анар, алуа – жемістер.

Көп өсірсең өрікті,
Көктемде бақ көрікті.
Нарттай қызыл шиені
Шыққан күн де сүйеді.
Алмұрт, алқор, шабдалы...
Алманың да бал дәмі.
Татымды, мол жемістер,
Татыңыздар, жеңіздер!

Күлдірген. Е, оның бәрі жақсы жеміс деп, мен саған айттым ғой:

Анар, алма,
Алмұрт, алуа,
Өрік, жаңғақ
Жейміз таңдап.
Күзгі шақта,
Біздің бақта
Мол береке,
Ол – мереке!

Білдірген. Ал, жидек пен қандай өсімдіктері айтамыз?

Күлдірген. Жеміс дегеніміз – жейтін нәрсе. Ал, «жидек» дегеніміз...

Бастаушы. Жеміс пен жидек екі басқа нәрсе.

Білдірген. Күлдірген, сен әрбір нәрсені аңғарып ал. Жидек ағаштың басында өспейді, ол желі тартып жерде, бұта, не қурай түрінде өседі, білдің бе?

Күлдірген. Жиде дегенді мен де білемін. Ол бұтаның бұтақтарында өседі.

Білдірген. Ол – жиде. Ал жидек жеген – басқа сөз. Құлпынай, бүлдірген, таңқурай сияқты өсімдіктері жидек дейміз, білдің бе?

Күлдірген. Қурайда жеміс бола ма? Өзің білгенсіп, не болса, соны айта береді екенсің.

Білдірген. Таңқурай – екеуміз талай рет жемісін жеген малина.

Күлдірген. Е, оны білемін. Солай де. «Білмейсің» деп, мұқатқанша, өстіп маған үйретпейсің бе?

Бастаушы. Күлдірген дұрыс айтады, үйретпей жатып, білмейсің деу – әдеп емес, Білдірген.

Білдірген. Мен үйретейін десем, мынау Күлдірген «өзім білем» деп, кеудесін көтеріп, сөзімді тыңдамайды, апай.

Күлдірген. Өзің ғой менің «жыныма» тие беретін. Мен қауын-қарбыз, қырыққабат, қияр, сәбіз, шалқан сияқты жемістерді де білемін.

Білдірген. Міне, тағы да білмей тұрсың.

Күлдірген. Нені білмей тұрмын?

Білдірген. Қауын-қарбыз, қырыққабат жеміс емес.

Күлдірген. Білдерген, сен байқап сөйле... Мен топас емеспін. Жейтін қауын мен қарбызды білмесем, мен несіне адам болып жүрмін, ә?

Білдірген. Қауын, қарбыз, қырыққабат, қияр, сәбіз, шалқан – бәрі де көкөністер.

Күлдірген. Апай, мынау Білдірген тағы да не деп көкіп кетті. Бәрі де жейтін нәрсе емес пе? Сондықтан оларжы «жеміс» десек болмай, ма, ә?

Бастаушы. Жейтін нәрсенің бәрін де «жеміс» деуге болмайды. Білдірген дұрыс айтады: қауын, қарбыз, қырыққабат, қияр, сәбіз, асқабақ, шалқан, тарна – бәрі де «көкөніс» деп аталады.

Күлдірген. Бұл қызық екен!..

Білдірген. Сен өзің білмегенінді білгің келмейді. «Бәрін де білемін» деп көкісің. Бұл дұрыс емес.

Күлдірген. Өзің... нетіп, өстіп, бұрыннан мені ашық сынап, былай менің кемшілігімді көзіме көрсетпедің бе? Өткір сыныңды енді мойындаймын.

Білдірген. Дос деген өстіп айтқан сынды ықыласпен тыңдап, айқын түсіне білуі керек.

Бастаушы. «Сын түзілмей, мін түзелмейді» дейді халқымыз. Бірақ сын әділ, жанашырлық сын болсын.

Күлдірген. Білдірген. Мақұл апай!

АЛТЫН ДӘН МЕРЕКЕСІ

Қатысушылар: Дикан баба, өнерпаз оқушылар.

Дала қосында Дикан баба «Молшылық», «Егіншілерге сәлем» т.б. нақыл, ұрандар жазылған жарнама. Сахна шабытты күймен ашылады.

Бастаушы ұл. (алдыға шығып).

Құрметті достар, сіздерді алтын дән мерекесімен құттықтаймыз!

Әсет Бейсеуовтің «Қазақстан – гүлстан» әні орындалады.

Бастаушы қыз.

Ел қойды алдына ұлы шарт
Еңбекпен алынды миллиард.
Оны артсақ машина тізбегі
Жер шарын бір орап, тізіледі,
Бір қаптан жалғасақ не етеді?
Қап тізбек күнге де жетеді.
Оңай тек айтуға санымыз,
Оңаймен келген жоқ нанымыз.

1-өнерпаз.

Құты мол мекен – кең дала,
Құлпыртқан сені ел – ана.
Теңіздей дәннің тасқыны,
Телегей елдің астығы.

2-өнерпаз.

Керуендерге артылған
Керемет байлық – алтын дән.
Дәуірдің жаңа даласы
Дәндерің қымбат алтыннан.

3-өнерпаз.

Маңайдан жаңа сарын ұқ:
Машина сапы сабылып,

Адамзат үшін тынбады,
Астықты тасып, ағылып.

4-өнерпаз.

Отанның толды қоймасы,
Ол да бір ұлы той басы.
Қарқынын баспай еңбектің,
Халқымыз тағы тойласын!..

Әнші, күйші, термеші, бишілердің бірі өнер көрсетеді.

3-өнерпаз.

Дарқандығы жерінің –
Даласын байтақ егіннің.
Игеріп тыңды тұған ел,
Иесі болды өнімнің.

4-өнерпаз.

Егіннің толқып теңізі,
Еңбекпен қызық ең ізгі.
Ересен табыс әкелді,
Ерлікке бейім ел ізгі.

5-өнерпаз.

Егінде бұйра толқын – құт,
Толқыса бидай мол сыр ұқ.
Жасампаз ерлер ісімен
Жасалған тыңда молшылық.

Оркестрдің немесе хордың орындауында музыкалық сәлем жолданады.

6-өнерпаз.

Еңбекте бақыт – қарқындау,
Егінде міндет – сәл тынбау:
От-жалын істің белгісі,
Орнады қырда алтын тау.

Алтын тау біздің қырдағы –
Алыптың салған қырманы.
Отанның бұл да бір наны,
Осында жұрттың жыр-әні.

Кеңейіп көлем – аумағы,
Кемелдеп өсті тау дәні.
Көркейген құтты мекеннің,
Көбейсін алтын таулары.

Бишілер «Алтын масақ» биін билейді, қолдарына масақ макеттерін ұстап шығады. Би соңында масақтар бір жерге шоғырланып жиылады. Одан соң күйі ойналады. Диқан болып киінген ұл мен қыз Диқан бабаға нан-тұз әкеліп ұсынады.

Бастаушы ұл.

Нан иісі қандай,
Пісірілген жаңадан.
Дәмі де балдай
Жүректен ыстық таба нан.
Адамзат бүкіл
Ардақтап сені сақтасын
Түсімің түгіл,
Түйірің жерде жатпасын!
Өлең мен әнім –
Өзіңсің қуат, әрі дем:
Қымбатсың, наным,
Қымбатсың бізге бәрінен.

Бір әнші «Ақ бидай» әнін орындайды. Әннен соң бірнеше биші «Шофер биін» билейді. Биден соң шофер киімін киген біреуі алдыға шығып, «Мен – шофермін» деген тақпақ айтады.

Ешқашан қарап тұрмадым,
Түсірмей жерге бір дәнін.
Тасқындап жатқан егіннен
Тасыдым елдің қырманын,

Машина мінсіз зыр қақты,
Еңбекте күн мен түн қаттым.
От берген менің жаныма
Отанның дәні қымбатты.

Ерліктің асыл сыйларын,
Элеваторға жинадым.

*Әншілер дуэты «Шофер әнін» орындайды (әні Байқада-
мовтікі). Немесе бұл ән дыбыстық жазу арқылы беріледі.*

Қыз бала. Даламда ырыс, береке,
Әманда думан, мереке.
Шалқытқан шексіз байлықты
Шаруа деген ер екен.

Береке басы – алтын дән,
Береген жерге бал тұнған.
Ақ нанын берген Отанға,
Айналдым іскер халқымнан.

Ұл бала. *(тебіреніп).* Уа, кемелденген кең дала, күдіреті көп
құтты мекен! Сан ұлттың басын қосқан салтанатты тұған жер!
Сен – ұлы елдің мақтанышысың! Байлық пен бақыттың, нан мен
әннің мерекелі мекені, тың егіннің тақталарымен өрнектеліп,
өркендей бер.

Қыз бала. Алтын аптап кең даланың астығын,
Аппақ арай сәулелерін шашты күн.
Тербеп күймен теңіздерін егіннің,
Келіп жатыр даламызға жақсы күн.

Туған жерге егін қалай мол шыққан?
Туған ел ғой оны баптап толқытқан!
Алыптары мекенімнің мерейлі,
Алақанда күннің жүзін балқытқан,

Тың жерімнің дәнін мақтан етемін,
Тың бақыты әнін жаттап өтемін.
Құрметтеген бүкіл адам баласы,
Құтты мекен – менің атамекенім!

*Атамекен, туған жер, туған ел, туралы әндер мен күйлер
орындалады.*

1-өнерпаз. Зәулім биік элеватор

Дән тасқынын елеп жатыр.

Keң даладан дәннің оған

Керуені келе жатыр.

2-өнерпаз. Егінжайға жетерлік,

Сүдігерді көтерді.

Астық оған мол шығып,

Ер еңбегі өтелді.

3-өнерпаз. Тағат, таным таппады.

Танаптарды баптады.

Таңнан тұрып түрлентті,

Таңғажайып тақтаны.

Егінші бұл ағаның

Еңбектері бағалы.

4-өнерпаз.

Дән – теңізге комбайнын жүздірді,

Егіндегі ел еңбегін қыздырды.

Ол аңызда дән қалдырмай жинады,

Отанына алтын астық сыйлады.

Жүрген жері – қызыл қырман, берекем,

Комбайншы – елге қамқор ер екен.

5-өнерпаз. Ер ізімен су құлап,

Егін өсті дуылдап,

Өнді бидай теп-тегіс

Өнімдері туындап.

Астық көбі елдегі –

Дикандардың еңбегі.

Бәрі (*қосылып*).

Нан бар жерде күй, ән бар,

Рақмет, дикандар!

Музыка.

Шымылдық.

«АЛТЫН КҮЗ» ОЙЫН-САУЫҚ КЕШІ

Қатысушылар: балалар, бастаушы, күз, алмалар, құстар, тиын, қоян, қошқар, теке.

Сахна күзгі табиғатқа байланысты безендіріледі. Музыка. Сахнаға оқушылар шығады.

1-бала. Буырқанды күзгі дем:

Бұтағынан үзілген

Ай жапырақ сары алтын.

Айналаның бәрі алтын.

2-бала. Бәрекелді, күз келді!

Мерекелік күз келді!

Кел, жемісті алтын күз!

Кемелденсін халқымыз.

(Күздің лебін бейнелейтін күй тартылады. Сары алтын жапырақ шашып, күз келеді).

Күз. Сәлем, өрен достарым!

Сәлем, ерен дос-жарым!

Ән айтыңдар бақытты,

Молайтыңдар шаттықты!

(Балалар күз туралы хор айтады).

Хор. Қалың астық жиылды,

Қамбамызға құйылды.

Алтын күзге мың алғыс:

Алдық өнім үйілді.

Қайырмасы:

Артты құт пен береке,

Астық толы қоймамыз.

Салтымыз – той-мереке,

Алтын күзді тойлаймыз!

Өнім үйіп тастадың,
Өзің оқу бастадың:
Астық толсын, алтын күз,
Ашық болсын аспаның!

Қайырмасы:

Күз. Рақмет балалар өнеріне,
Ризамың өнершілік өреніме!

1-бала. Бірінші қыркүйек
Білімге бастады,

Мал мен аң жүр билеп,
Құс шарлап аспанды.

2-бала. Жаңартқан ғаламды
Жаңбырлы ғажап ай:

Осынау амалды
Әкелген қазан-ай!

3-бала. Мол байлық тергені,
Шаттығы қаншалық?!

Қарашы, өрледі
Қараша ән салып.

Үшеуі. Тізіліп сәнімен,
Құс қайтты әнімен.

(Құстар сахнаға билеп шығады).

Құстар. Қош бол, өскен жеріміз,
Айдын – шалқар көліміз!

Аман болып, жасаңдар,
Айналайын еліміз!

Қаһарлы қыс өткенде,
Қайтып келіп көктемде,

Күнде думан құрармыз
Күн шуағын төккенде.

(Құстар әндете билеп, сахнадан өтеді).

4-бала. Қызды қырдан ел ісі,

Қызыл қырман жер үсті:
Елдегі бұл дарқан той
Еңбегінің жемісі.

5-бала. Өне қызыл алмалар –
Әсем бақтың жұлдызы!
Алма терген балалар,
Албырайды нұр жүзі.
(Алмалар сахнадан билеп шығады).

Алмалардың әні.

Күздік апорт алмамыз,
Күннен қуат алғамыз!
Жұмыр жерден нәр жиып,
Жұлдыздай боп жанғамыз!

Жаз да жақсы, – күз артық:
Жайнадық та, қызардық.
Көк желегін бау-бақтың
Көркемдедік қызартып.
(Алмалар сахнадан билеп шығады).

1-бала. Айуандар – үйірде,
Төрт түлік мал күйінде:
Жан-жануар шаттанып,
Басты күздің биіне.

Күз әуені. Қоян, тиын, қошқар және теке төртеуі күз әуені-
не билеп шығады.

Қоян. Қуып мені састырған
Құтылдым-ау қасқырдаң!
Аңғармасын жонымды:
Ауыстырдым тоңымды.
Күзге бас иеді.

Күз. Ол бір ісің орынды.
Оңды деймін оныңды.

Тиын. Самғап жүрген тиынға

Жаңғақ теру қиын ба?
Күздің алып сыйларын,
Қыстық азық жинадым.
Күз. Тағы да мол сыйларым,
Таңдап жаңғақ жи, жаным!
Қошқар. Арнаған ісін еліне,
Алғыс мол шопан еріме!
Көрсетіп еді ел сенім,
Көбейтті малдың жем-шөбін.
Күз. Еңбегінде береке:
Ел шопаны ер екен!
Бәрі. Қыстың қамын ойлаймыз,
Күздің тойын тойлаймыз!
(Күздің шаттық күйіне бәрі билейді).
Күз. Ау, достарым, тоқтандар!
Шаттықта да тоқтам бар...
Қысқа, қызық тойлаңдар!
Қыстың қамын ойландар!
Бәрі. Қатаң қысқа дайынбыз:
Қарсы аламыз уайымсыз!
Күз. Уақыт өнбес тірліксіз,
Бақыт келмес бірліксіз.
Қыстай еңбек етіндер:
Қыстан аман өтіндер!
Бәрі. Қыста жылы үйіміз,
Қысылмаймыз – күйліміз!
Күз. Байлығымды жинадым,
Барымды мен сыйладым.
Қырмандарда тойлаңдар:
Қыстың қамын ойландар.
Бәрі.
Даламызда – береке:
Қаламызда мереке,
Жасады той халқымыз,
Рахмет, алтын күз!

БЕЙБІТШІЛІК КҮНІ

Қатысушылар: Бастаушы, Әділет, Ваня, Дин Хуан, Ганс, Джон, өнерпаз балалар.

Сахна бейбітшілік пен балаларды қорғау күніне арналып безендіріледі. Балалар сахнаға топ-тобымен өз өнерлеріне лайықты орналасады.

Бастаушы. Ағайын-туған – бар адам
Адалдық үшін жаралған.
Бар елге қымбат туыстық,
Баянды болсын тыныштық!

«Бейбітшілік туы берік қолда» әні (авторы Евгений Брусиловский) хормен айтылады. Хор соңынан балалар кезек-кезек бір адам алға шығып, тақпақ айтады.

Ваня. Ақ көңіл досшыл баламын,
Ананың тілін аламын:

Баулыды анам, мен болам
Бауыры барлық адамның.

Әділет. Әділет деген қазақпын,
Өрқашан істе озатпын.

Тым ыстық маған көрінер
Тыныштық атты ғажап күн.

Дин Хуан. Вьетнамдық Хуанмын,
Жауымды жеңіп, жуандым.

Жетімек едім өксіген, –
Достарды тауып, қуандым!

Ганс. Бақыт тапқан Ганспын,
Барлығыңмен таныспын.

Досым көп менің әлемде
Хат жазып, хабар алыстым.

Джон. Қап-қара негр баламын –
Қарашығымын ананың.

Бар бала маған дос екен!
Бақытты болып өссе екен!

Бесеуі. *(қосылып, қолдарын түйістіре).*

Бір – бірімізге серікпіз,
Бірлікке мәңгі берікпіз!

Бесеуі орындарында тұрады. Өнерпаздар бірінен соң бірі алға шығып, тақпақ, ән айтады.

1-ер бала. Ау, адамдар – даналар!

Соғысқа қарсы балалар!

Ядролық қаруды

Тыйындар «сынап» жаруды!

1-қыз бала. Елдерге қауіп төнбесін,

Егестен адам өлмесін!

Жойындар атом бомбасын

Жойқынды қырғын болмасын.

2-ер бала. Өртенбесін туған жер,

Өркендесін туған ел!

Майқалмасын асқар бел,

Шайқалмасын шалқар көл.

2-қыз бала. Шайқалмасын шаңырақ,

Жай қалмасын қонырап.

Қайғы жасын ел төгіп,

Қайғырмасын аңырап.

3-ер бала. Аналар, қамқор әкелер,

Балаға бақыт әкелер!

Бөбектер аштан талмасын,

Тірідей жетім қалмасын!

3-қыз бала. Анасыз болған әманда,

Панасыз болған жаман да!

Бала жыршы. «Боз торғай» толғауын айтады (авторы Алтынбек Қоразбаев), бөбектің іңгәлаған даусы естіледі.

1-ер бала. Өбектер ана күнім деп,

Бөбектер өссін күлімдеп.

Мақталсын бірлік құрыш, нық:

Сақталсын мәңгі тыныштық!

1-қыз бала. Жер жалғыз анамыз,
Жетілткен панамыз;
Біз оның төсінде
Бірге өскен баламыз.

Бәрі қосылып, «Бейбітшілік сақталады» деген хорды айтады. (авторы Әблахат Еспаев).

Хорды бастаушы. «Әлем сүйген салтымыз бар: Бейбітшілік – ел ұраны»...

Бәрі. (әннің қайырмасына қосылады):

«Кел, достар, шырқайық әр елде,
Бейбіт күн жасасын әлемде!»

2-ер бала. Қаруды сынау оқ ұшқан –
«Қарымтаң жаман соғыстан.

Оқ біткен мүлде жойылсын:
Соғысқа нүкте қойылсын!

2-қыз бала. Былғанып ауа, кеңіс, көк,
Тумасын бала кеміс боп!

Үш бала алдыға шығып «Арал толғауын» айтады...

Ер бала. Алыптар бас қосса,

Халықтар достасса,
Женеді бар тұста:

Жерде де, ғарышта!

3-қыз бала. Отан – қамқор ана бар,

Оттан өткір ағалар,
Әрқашан бізді қорғайды:

Әсемдік өмір орнайды.

1-ер бала. Біреу – ақ күніміз:

Бір біздің үніміз!

Бір жерге иеміз –

Бірлікті сүйеміз!

1-қыз бала. Көгертетін өңірді,

Көркейтетін өмірді

Біз боламыз болашақ, –

Бүлінбесін бала шақ!

2-ер бала. Адам дос – менің қимасым!

Адал дос теңін сыйласын!

2-қыз бала. Оңбасын күншіл қастандық!

Орнасын шыншыл бостандық!

3-ер бала. Бірдей біздің қанымыз,

Бірлікшіл жас жанымыз.

Бәрі. (*қосылып*). Ақпыз, қара, сарымыз –

Ағайынбыз бәріміз!

*«Ақ көгершін» әні айтылады (авторы Ахмет Жұбанов),
оган бір топ қыздар билейді, бәрі әннің қайырмасына қосы-
лады:*

«Ел тілегін алып ұш

Адамзаттың бағына,

Қара бұлтты жарып ұш,

Самғай бер тағы, тағы да!»

1-ер бала. Бейбітшілік ұранымыз,

Достық, бірлік – жыр-әніміз.

Таңғажайып ұлы Отанда

Тату-тәтті тұрамыз біз!

1-қыз бала. Аман-сау болса аналар,

Бақытты барлық балалар.

2-ер бала. Анашым – менің жүрегім!

Жанашыр, қамқор, тірегім!

2-қыз бала. Бақытым – анам білемін:

Анашым күлсе, күлемін!

3-ер бала. Аналар қабақ шытпасын,

Ағалар саптан шықпасын!

3-қыз бала. Бақытқа жетіп бар адам,

Балалар тыныш ұйықтасын!

*«Тыныштық» (әні: И.Нүсіпбековтікі) хоры айтылады,
бәрі жалаушаларын бұлғап, жігерлі шабытпен хордың қайыр-
масына қосылады.*

Бейбіт күн – тыныштық!

Біз үшін тым ыстық,

Тыныштық тұтқасы –
Ынтымақ, туыстық!

Жер ана – бағымыз
Туыстық сәні – біз.
Тыныштық әнін біз
Шырқайық бәріміз.

Алапат болмасын
Жаумасын қорғасын!
Тыныштық сән құрып,
Мәңгілік орнасын!

Нұр тұнсын қырымыз,
Құлпырсын гүліміз.
Жайқалсын бағымыз,
Жайнасын күніміз.

АЙНАЛАЙЫН, АҚ МАМАМ

Аналар күніне арналған қойылымның мәтіні.

Қатысушылар: бастаушы, Айгөлек, қыздар мен балалар.
*Аналар күніне, ерлікке, еңбекке аналар мен балалар бақы-
тына лайықты құрылған безендіру.*

Бастаушы. (шаттана күлімдеп):
Сендерден өскен балалар,
Батырлар мен даналар,
Құттықтаймыз мейраммен.
Құрметті аналар!

Хор («Ана туралы жыр» әні: Ш. Қалдаяқовтікі, сөзі: F. Қайыр-
бековтікі).

«Әлемнің жарығын
Сыйладың сен маған.
Даланың әр гүлін
Жинадық сен маған!»...

(Хор соңынан құттықтау тақпақтар айтылады).

1-бала. Бәрімізге анасың, –
Біз үшін күн боп жанасың,
– Құтты болсын мейрамың
Құттықтаймын, анашым!

2-бала. Аналарды сүйеміз,
Сөзін ойға түйеміз!
Әжені де ардақтап,
Әдеппен бас иеміз.

(Бас иеді).

**Қыздар «Айгөлек» биін билейді, балалар «Айгөлек» әнін
хормен айтады:**

Әннің мәтіні: Әлпештеген анамыз,
Біз бақытты баламыз.
Оқып, білім аламыз,
Жұлдыз болып жанамыз,
Өнерлі боп өсеміз,
Өмір жолын шешеміз:
Өсіріп ой-сананы,
Қуантамыз ананы!
Айгөлек-ау, айгөлек,
Айдың жүзі дөңгелек.
Аналардың тойында
Би билейміз дөңгелеп.

3-бала. Достықты біз ойлаймыз,
Бірге күліп-ойнаймыз.
Қыздарды да құттықтап,
Мерекесін тойлаймын!

Бастаушы. Әлпештеген баласын,
Ана – бақыт, ана – күн,
Әркім сүйіп, өзінің

Мақтан етер анасын

1-қыз бала. Ерлік, еңбек атқарған,

Еңбегімен мақталған,

Ел сенімін ақтаған,

Айналайын ақ мамам!

4-ер бала. Бізді өсіріп, баптаған,

Жақсы болсақ, шаттанған.

«Алтыным!» деп мақтаған,

Айналайын, ақ мамам!

2-қыз бала. Біз үшін тыным таппаған,

Айналайын, ақ мамам!

3-ер бала. Әр сөзіңді жаттағам,

Жүрегімде сақтағам:

Анашым деп мақтанам,

Айналайын, ақ мамам!

(Барлығы да қол шапалақтайды).

Бастаушы. *(мейірлене):*

Мақтаныңдар, аналар, –

Қыздардан батыр, дана бар.

Әлем сүйген батырлар –

Әлия, Мәншүк, Валялар!

Айгөлек. Ана – көркі көгімнің,

Ана – нұры жерімнің,

Ана – бағы баланың

Мақтанышы елімнің.

Шаттық күйі. Қыздар «Гүлдер» биін билейді. Би соңынан бірнеше балалар өз аналары туралы мақтаныштарын айтады.

6-ер бала. Менің мамам – өнерлі:

Би мен әннің шебері.

Еңбек еткен қыс-жазы:

Әжем – елдің ұстазы.

Одан жас та, кәрі де,

Оқып шыққан бәрі де!

7-ер бала. Өрлеп биік.

Күнді сүйіп,
Айдап қран,
Болған қыран,
Салған қала –
Біздің мама!

3-қыз бала. Жоғарыға сайлапты ел:

Менің мамам – қайраткер!

Бәрі. *(қосылып).*

Ана – мақтан, ана – жыр,
Ана – бақыт, жанашыр!

(Қыздар мен балалар «Ақ мамам» әнін айтады. Әні: Ә. Бейсеуовтікі, сөзі: Ә.Дүйсембиевтікі).

Бастаушы. Қанаттанса балапан,

Қалайынша ұшпайды:

Әрбір қыз, әр балақан

Мамасына ұқсайды.

Ойлы қызы халқының

Отаным деп туады

Бос жібермей әр күнін,

Ана жолын қуады.

Айгөлек. Оқып, өсіп, толамыз:

Бәріміз де анамыздай боламыз!

4-қыз бала. Мен мұғалім маманның

Өнегесін аламын.

Ертең мен де маманмын:

Оқытушы боламын!

5-қыз бала. Мен де білім аламын,

Жұлдыздарды шоламын,

Валентина апамдай

Ер ғарышкер боламын!

6-қыз бала. Менің атым – Әлия,

Атым елге жария,

Лайықты салтына,
Қызмет етем халқыма!
7-қыз бала. Мен кәдімгі Мәншүкпін,
Ол туралы ән шықты!
Апам солай атапты,
Ақтаймын ол атақты.
5-қыз бала. Ақын болам Шолпандай!
2-қыз бала. Әнші болам бал таңдай,
Күйші болам Динадай!
3-қыз бала. Ғалым болам
Нәйладай!
Бастаушы. Пайдаланса уақытты,
Біздің қыздар бақытты!..
Арманға жетер балалар!
Аман болсын аналар!
Бәрі. *(қосылып).* Ана – біздің күніміз,
Ананың біз гүліміз.
Ұландарды куантып,
Ұзақ өмір сүріңіз!
Хор *(«Айналайын ақ мамам», әні: И. Нүсіпбековтікі).*

БІЛІМ КҮНІ

«Білім күніне» арналған мерекелік кештің әдеби-музыкалық қойылымы.

Қатысушылар: ұстаз, Білім, пәндер.

Сахна білім күніне лайықталып, безендіріледі. Әрбір пән ретімен, өз әуенімен шығады. Музыка. Сахнаға ұстаз шығады.

Ұстаз. Құрметті шәкірттер, ардақты ұстаздар, қадірлі ата-аналар, сіздерді білім күні мерекесімен құттықтаймын! Білім күнінде оқу пәндері өнер көрсетеді.

Білім-ой мен арымыз,
Рухани нәріміз.
Әне, Білім келеді,
Қол соғайық бәріміз.

Басына кітап макетін тәж етіп, Білім салтанатты түрде сахнаға шығады.

Білім. Күн нұрындай біліммін,
Күнімін мол білімнің
Құттықтаймын, достарым!
Құтты болсын ұлы күн!

Білім аққан селдей-ді, –
Бірақ оңай келмейді.
Ала білсең, білім көп:
Ақыл-ойға кендей-ді.

Менің терең мәндерім
Мерейінде пәндердің:
Мерекеде сөйлесін
Мектептегі пәндерім.

Мәре болған білімге,
Мән көп ана тілінде
Сөз беремін алдымен
Сөзшең ана тіліне!

Өз әуенімен Ана тілі билеп шығады да, көрермендерді білім күнімен құттықтап өзі туралы ән айтады.

Ана тілі. Сәлем, достар, аман ба?
Аман боңдар әманда.
Ана тілін ардақтар
Ата бабам, анам да

Әндетіп: Елдің атын сақтаған –
Ана тілімін – мақтанам.
Ұлы халық тілі деп
Ұрпақтары жаттаған.

Тілсіз ойың толмайды,
Ойсыз білім болмайды.
Ана тілін білмесең,
Ақыл миға қонбайды.
Адалдықтың жыр – әні,
Адамдықтың құралы –
Ана тілмін, сөзіммен
Ана білім құрады.
(Көрермендерге бас иіп, қатарға тұрады).

Білім. Өнегелі, өзекті
Өмір жайлы сөз етті:
Әдебиет пәніне
Берем енді кезекті.
(Домбырамен әндетіп Әдебиет келеді).

Әдебиет. Амансындар ма, достарым,
Ана тілім – дос жарым!
«Меңгерді кім тілін?» деп
Мен де білім қосқанмын.

Адамға мол тәлімім:
Ақыл – ойдың нәрімін!
Әдеп, тәртіп үйреткен
Әдебиет пәнімін.

Естілердің арымын:
Естілер мұң-сарыным.
Әңгіме, жыр, роман...
Әсері мол бәрінің.

Батырлық, жыр, ертегі
Батыл қып, жан ертеді,
Әр елдік бір шығарма
Әлемдік сыр шертеді.

Мақал, мәтел, санамақ...
Маңызын біл саралап.
Оқысаң, көп білесің
Ойлы әлемді аралап.
Оу, шәкірттер – жалындар!
Ойлы сөзде жалын бар:
Ой мен білім менде көп,
Оқып білім алындар.
(Бас иіп, қатарға тұрады).

Білім. Шексіз тарих тереңін
Шежіреден көремін:
Танытатын көнені
Тарихқа сөз беремін!
(Қолына домбыра ұстап Тарих пәні келеді).

Тарих. (әндетіп)
Мен білемін әр елдің
Шежірелік әлемін:
Алып келдім тарихтың –
«Алып елдің» сәлемін.

Өсті қоғам, өзгерді,
Өзгергенін көз көрді.
Кереметі күрестің
Келешекке сөз берді.

Жаңалықтар тамаша
Жатыр өсіп жараса.
Ой бағады бар адам,
Ойланады жаңаша!

Еңбек, достық, тыныштық
Елге қосып ырыс – құт,
Достасады халықтар,
Достар сәні – туыстық!

Елдер өстіп тойынар:
Ерегестік қойылар!
Ару күткен күн туып,
Қару біткен жойылар!
Білім. Еңбек, білім мәнін де
Есептейтін бәрін де
Еселі сөз беремін,
Есептердің пәніне.

*Музыка, Математика пәні сахнаға маршпен маңғаздана
басып шығады.*

Математика. Сәлем шәкірт достарым!
Сабағы боп жоспардың,
Еңбек пәнін есептеп,
Еліме көп қосқаным.

Асылы – мен білімнің:
Амалыммен біліндім.
Төрт амалды қолданған
Төресімін ғылымның.

Есеп – істің әр қамы
Есеппен ой артады:
Еміншекті іске үндеп,
Еріншекті тартады.

Бересі мен аласы
Белгілер көп, санашы:
ЭАМ мен компьютер...

Есеп – оның анасы.
Ақыл-ойға тетемін,
Ақиқатқа жетемін,
Есептесе дұрыстап,
Елге қызмет етемін...
(Бас иіп, қатарға тұрады).

Білім. Табиғаттың сәніне
Таңғалтып мол әніне,
Жақсы лебіз білдірсін
Жаратылыс пәні де.
(Қолына баян ұстап, Жаратылыс пәні әндетіп шығады).

Жаратылыс. Сәлем жасқа, кәріге!
Сән қостыңдар әріме!
Табиғаттың бөлшегі –
Жамиғаттың бәрі де.

Жарқырап күн нұрланып,
Жайнады тал бүр жарып,
Байқалып тұр бар даму,
Жайқалып гүл ырғалып.

Жан-жануар, құс балық...
Бәрінде бар құштарлық
Жаратылыс көркіне
Жасалмасын дұшпандық!

Бақ көп, тоғай, ормандар...
Бақ боп соған орнаңдар,
Таңғажайып көркейсін,
Табиғатты қорғаңдар!..
(Бас иіп, қатарға тұрады)

Білім. Көркем тау, қыр, бәрін де
Көрсеткен өз мәнінде,
Жақсылап сөз беремін,
Жағрафия пәніне!

*Музыка. Кеудесінде Жер шарының картасы салынған
Жағрафия пәні ұршықша үйіріліп, билеп шығады.*

Жағрафия. Армысыңдар, жарандар!
Айналаға қараңдар:
Елім тыныш болмаса,
Менің көңілім алаңдар.

Елдің бәрі – панамыз,
Жердің шары – анамыз.
Ол көркейсе, өркендеп,
Ол өртенсе, жанамыз.

Таласпаңдар Жерге енді,
Аластаңдар менменді.
Адал, мығым достықты
Адам бүгін меңгерді.

Адам – дана, күшті де,
Абыройы – ісінде.
Аман болсын Жер ана,
Адам толсын үстіне.

Ақ, сары бар, қара бар
Алуан, пәк балалар
Құшақтасып ойнасын,
Қуансын әз аналар.

Өзен, бұлақ, көлдерім,
Өміршең боп елдерім,

Тамылжысын көркейіп,
Тау мен дала белдерім...
(Бас иіп, қатарға тұрады).

Білім. Өмір шамын жандырған,
Өрісі – ток жаңғырған,
Сөз алады физика!
Ал тартылсын музыка!

*Музыка. Үсті-басын шамдармен жарқыратып, әр түрлі
рациялық ән шығарып, ерекше қимыл жасап, Физика келеді.*

Физика. Механика – электр...
Бар ғаламды демеп тұр:
Ток халыққа күн болып,
Ток жарыққа бөлеп тұр.

Ньютон мен Омдардың
Заңдарын көп қолдандым:
Жетік білім алсаңдар,
Жетер көкке қолдарың.

Атом күшін анықтап,
Адам ісін парықтап,
Еселенем еңбекпен:
Өсе берем шарықтап.
(Бас иіп, қатарға тұрады).

Білім. Элементі қыруар
Ерекше мол сыры бар
Химияға сөз берем:
Қисындарын ұғындар!

*Музыка. Кеудесінде Менделеев кестесі түзілген Химия
пәні сахнаға маршпен шығады.*

Химия. Сәлем, білгіш ағайын!

Әлем сырын табайын
Оқып білім алыңдар,
Ойларыңа салайын.

Киімнің де, астың да,
Металдың да, тастың да
Менмін – тегін үйретер
Ғылымдағы бас тұлға.

Өңірге у толмасын,
Өсімдіктер солмасын!
Коррозия жоқ болсын,
Эрозия болмасын!

Оқты досқа атпаңдар!
Отты босқа жақпаңдар!
Тоздырмай бар әлемді,
Толығымен сақтаңдар!
(Бас иіп, қатарға тұрады).

Білім. Әр алуан, салалы
Әлем сурет салады:
Сурет-сызу сабағы
Пәндік кезек алады.

Музыка. Кеудесінде сурет, сызу бейнеленген екі оқушы сахнаға әндетіп, билеп шығады.

Сурет, сызу. Сәлем, шәкірт балалар!
Сурет, сызу сала алар
Оқушылар дарынды
Ойлантамыз бәріңді!
Бар дүние – әсемдік,

Барлығын да әсем қып
Суретшімін жайнатар:
Суретім нұр ойнатар.
Ақиқатты – өмірді,
Аспан мен гүл өңірді.
Сурет, сызу өрнектеп,
Сүйкімді етер: көр зерттеп.
(Олар билеп барып, қатарға тұрады).

Білім. Қызыққа жұрт кенелді,
Қуанышқа бөленді:
Шынығудан бастаушы –
Шынықтырғыш кел енді!

Музыка. Шынықтырғыш спорт киімін киініп, гимнастикалық жаттығу жасап келеді.

Шынықтырушы.
Сәлем, достар, білімдар!
Кәне, түзу тұрындар!
Мәнді қимыл жасаймыз
Маған назар бұрындар!

Демалындар: бір-екі!
Демалындар біркелкі!
Үш-төрт-бес! – деп, біз енді
Бүгейік қос тізені!

Көтер ал да қолға гир,
Көтер оңға, солға бір!
Терең дем ал: бір-екі-үш!
Терең демал жүре түс!

Жаттығулар не түрлі –
Жан саулықтың кепілі!
(Бас иіп қатарға тұрады).

Білім. Ердің құты, сәні де
Елдің күй мен әнінде:
Кезек берем ән-күйге –
Музыканың пәніне!

Музыка. Қолына музыкалық аспап ұстап «әнші» пән алдыға шығады.

Музыка. Сәлем, әнші халайық!
Көне көпке лайық
Әуезді де көңілді
Әсем әнге салайық!
(Ол хор бастайды. Бәрі хорға қосылады).

Хор: ОТАН – БІЗДІҢ АНАМЫЗ

Отан – біздің анамыз,
Отан сүйген баламыз
Шалқып білім күнінде
Шаттық әнге саламыз.

Қайырмасы:

Гүлден Отан – анамыз!
Біз – бағбаның боламыз!

Әрбір ісі – жыр аңыз,
Әрекетшіл ұланбыз:
Өнер, білім шыңына
Өрлеп, биік шығамыз.
Қайырмасы:
Гүлден Отан – анамыз!
Біз – бағбаның боламыз!

Ұстаз:

Өнерпаздар – дарындар,
Өнерге кезек алыңдар!

Музыка. Сахнаға өнерпаздар шығып, ұстаздың басқаруымен өнер көрсетеді.

ТУҒАН КҮНДІ ТОЙЛАЙМЫЗ

Бірнеше баланың бір мезгілде туған күнін атап өту рәсімі.

Қатысушылар: Бастаушы, почташы, оқушы балалар.

Бөлме тойға лайықталып безендіріледі. Алдыңғы қатарға тойшыларға арнайы орын даярланады. Бастаушы алдыға шығып, той бастайды.

Бастаушы. Ардақты достар! Бүгін біз бір топ жолдастарымыздың туған күнін тойлауға жиылып отырмыз. Тойшылар орындарына келсін.

Тойшылар алдыңғы орынға жайғасады. Сол кезде қуана дауыстап почташы келеді.

Почташы. Алақай! Құрметті достар! Мен сіздерге үлкен қуаныш әкелдім. Қыдыр бабам тойшыларды туған күнімен құттықтап, жеделхат жіберіпті. Мен сол жеделхаттарды сендерге оқып берейін:

1-хат. Мінезі жарқын күн дер ем,

Мін дегенді білмеген,

Білімге құмар, талпынған

Жайраңдаған жарқын жан.

... сезімді,

Құттықтаймын өзіңді!

2-хат. Кіші қамын ойлаған,

Кісі жанын сыйлаған,

Өнері мен ісімен

Өзгелерге сыйлы адам –

..... жарқыным,

Бақытты болсын әр күнің!

3-хат. Кемелді білім іздеген,

Кемісін тездеп түзеген.

Жалқауға жақын қосылмай,

Жақсыдан достық үзбеген,

..... жарығым,
Қарқындап өссін дарының!

4-хат. Аяулы ата-анасын
Ардақтаған баласың.
Өзің тауып бақытты
Өміріңнен аласың.

..... күн ассын!
Тойың тойға ұлассын!

5-хат. Ерте тұрып ерінбей,
Жалқаулыққа берілмей,
Еңбек етгің, шырағым,
Еліміздің еріндей.

Құттықтап туған күніңмен,
Құшамын.... күнім, мен!

6-хат. Зерделі де, зейінді,
Зерек, кішіпейілді
Білікті жан.....

Білмейтін еш кеюді..
Жайнап жарқын нұр жүзің,
Жасай бергін, жұлдызым!

7-хат. Қиқарлықты қоятын
Тентектігін жоятын,
Өнеге, үлгі алатын,
Өзін жолға салатын,
..... ой қуған,
Құтты болсын той думан!

Почташы жеделхаттарды иелеріне тапсырып, оларды құттықтайды. Рәсім күймен безенеді.

Почташы. Өсті достар, мерейің
Өстіп күнде көрейін!
Сыйлы халық қуансын:
Сыйлық алып келейін!

Бастаушы. Құрметті достар, тойшылар қосылып туған күн туралы хор айтады, әсем әнге қосылыңдар.

Хор. ТУҒАН КҮН

(әні: Ы. Нүсіпбаевтікі)

Бүгін туған күніміз
Қолда шоқ-шоқ гүліміз
Көңіліміз көркейді,
Көп ән-би мен жырымыз.
Жасымызға жас қостық,
Жақсы күнде бас қостық
Арманы бір құрдастар
Ағайын боп достастық.

Еркін күліп ойнаймыз,
Ертеңді де ойлаймыз.
Туыстықты қастерлеп,
Туған күнді тойлаймыз.

Бастаушы. Тойға келген достарым,
Ойлай келген жоспарын
Орындасын өнермен:
Орындап ән мәнермен,
Тақпақ айтсын жас құрбы:
Мақтап айтсын жақсыны!

Қолдарына гүл ұстап Тетебай мен Айгүл келеді. Олар гүл шоқтарын тойшыларға үйлестіре бастайды. Бір тойшы «Ана туралы» ән айтады.

Анажан.

Ақ мамаңнан нұр алғам,
Ақ сүтіңнен жаралғам,
Күлімдеген көзіңнен
Күн шуағы тараған,
Анажан!

Аянбаған баладан,
Айналайын анадан
Ардақтаймыз өзіңді
Аман болғын жан анам!
Анажан!

2-тойшы. Біздерге бақыт әкелген
Айбынды кім бар әкеден?
Әкеге өлең арнаймыз,
Аталар даңқын жырлаймыз.

«Әке туралы» ән айтылады (әні: Шәмші Қалдаяқовтікі).

*Ерлік туралы тақпақтар айтылады, күй тартылады.
Почташы келеді.*

Почташы. Ау, ұландар – жалындар,
Сендерге мол сый бүгін
Көптей көріп алындар
Көпшіліктің сыйлығын!

*Почташы сыйлық үйлестіреді. Бәрі қол соғып, тойшылар-
ды құрметтейді.*

5-тойшы. Құшақтасып ойнаған,
Құрметтеп сыйлаған
Құрбыларға рақмет!

6-тойшы. Күлімдеген атаға
«Күнім» деген апаға,
Әпкелерге құрмет!

Бәрі. Өсірген бізді гүлім деп,
Өскелең елге құрмет!

Бәрі қол соғады. Той ән-бимен ұласады.

«КІМ БОЛАМ?»

ҚАТЫСУШЫЛАР. Бастаушы – ұстаз, мамандар. Әділет – оқушы.

Сахнаға әр түрлі мамандықты бейнелейтін суреттер ілінген. «Мектеп вальсі» (музыкасы Ә. Бейсеуовтікі) ойналады. Сахнаға бастаушы шығады.

Бастаушы. Әрбір шәкірттің асқар арманы, алға қойған мақсаты бар. «Мен кім болам?» деп ойланып, мақсат қойып жүрген шәкірттердің ой-арманын бейнелейтін «мамандықтар» сөйлейді.

(«Құрылысшылар әні» (музыкасы И. Нүсіпбаевтікі) тартылады. Сахнаға әділет шығып, ол әрбір мамандық туралы айтып тұрады. Мамандар билеп шығып, тақпақ айтып, соңынан өз орындарына тұрады).

ӘДІЛЕТ.

Қуанып әр жанұя,
Алды пәтер – кең ұя.
Ол – ең іскер елдегі,
Құрылысшының еңбегі.

(Құрылысшы киімін киген екі оқушы билеп шығып, «Кім болам?» әнін айтады).

1-құрылысшы.

Үлгілерге қараймын,
Үй іргесін қалаймын.
Өрнектерін оямын,
Терезесін қоямын.

2-құрылысшы.

Терезеден күн күліп,
Аулада гүл құлпырып.
Шаттансын бар балалар,

Бақыт тапсын аналар.

3-құрылысшы.

Үйге толып ырыс-құт,
Үйлесіп тұр тыныштық.

Еңселі әр үйіміз,
Елге тартқан сыйымыз.

Үшеуі. *(қосылып).*

Құрылысшы – ізетті

Құрметті – қызметі.

Әділет. Шаттандырып бар елді,

Шарлаған кең әлемді

Ғарышкерлер кемелді.

Нағыз ерлер келеді.

(Екі ғарышкер маршпен шығады да, бәрі қол соғып оларды қарсы алады).

1-ғарышкер.

Тұңғиықты – ғарышты,

Тұнып тұрған алысты,

Орындалып арманы,

Ғарышкерлер шарлады.

2-ғарышкер.

Көркіне Жер-ананың

Ғарыш жақтан қарадым –

Қуат алып Отаннан

Марс жақтан қарадым.

Екеуі. *(қосылып).*

Әрі батыр ғалымбыз,

Әлемге біз мәлімбіз.

Әділет.

Орны бөлек елдегі

Шахтердің көп еңбегі:

Тау-тау болып үйілген
Таушылардың кендері.

(Музыка. Екі оқушы шахтер болып киініп, «Шахтер» биін билейді. «Шахтермін» тақпағын кезектесіп айтады).

1-шахтер.

Машинамды қамдаймын.
Мен қазуға дап-дайын:
Қазам кенді темірлі,
Ағылтамын көмірді.

2-шахтер.

Өндіріп мол кенімді
Өркендетем елімді.
Өнді болат, өнді мыс,
Өсті біздің өндіріс.

Екеуі. (қосылып).

Еңбегіміз тым қатты
Кендеріміз қымбатты!

Әділет.

Қызып күнде, кештерде
Домналық пештерде
Алып металлургтің
Алау оты өшкен бе?

(Музыка. Екі оқушы металлург болып киініп, «Металлургия» тақпағын кезектесіп айтады).

1-металлург.

Қорытқанмын құрышты,
Қорғасын мен мырышты,
От жалын боп, арнаймын
Отаныма ұлы істі.

2-металлург.

Кендер пеште балқыды,
Метал құйма қалқыды,

Күндей етіп жайнаттым
Күміс, алмас, алтынды.

Екеуі. *(қосылып).*
Құрметтеген еліміз
Еңбектің біз еріміз!

Әділет.

Ақ күрішті, ақ нанды,
Аппақ алтын мақтаны
Егіншілер береді,
Елдің олар мақтаны!

(Музыка. Диқаншы болып киінген екі бала «Егіншілер» биін билейді. Биден соң «Диқан сөзі» деген тақпақты кезектесіп айтады).

1-диқан. Сан машина, комбайн
Сайлап іске қамдаймын,
Мерейлімін ісіммен,
Мезгілден кеш қалмаймын.

2-диқан. Тракторды жүргізіп,
Дала сәнін кіргізіп.
Өсіремін егінді,
Еңбек маған көңілді.

Екеуі. *(қосылып).*
Мақта, астық-егінім –
Мақтанышы елімнің!

Әділет. Берген ет, май, киімді,
Шопанға ел сүйінді.
Жеңімпаздар олар да
Жеңіп жүрген қиынды

(Музыка. Шопан болып киінген екі бала би билеп, ән айтады).

1-шопан. Егеменді Отанның
Малын баққан шопанмын,
Сыйлы менің әр ісім

Күйлі баққан отарым.
2-шопан. Қойым қоздап егізден,
Қойшы құтты дегізген,
Атақты мен малшымын
Ақтылы қой өргізген.

Әділет. Елде сақтап амандық,
Емдеп жұртты аман қып.
Қуантады қашан да
Құт дәрігер мамандық.

(Музыка. Дәрігер болып киінген екі бала сахнаға шығады. Бәрі қол соғып қарсы алады. Олар «Дәрігер сөйлейді» тақпағын кезектесіп айтады).

1-дәрігер. Денсаулығын баланың,
Жансаулығын ананың,
Қал жағдайын қарттың да
Қамқорлыққа аламын.

2-дәрігер. Ел ісімді түсінді.

Емдеп берем тісінді.
Аялаймын жаныңды,
Арттырамын күшінді.

Екеуі. *(қосылып).* Қамқор, дертке араша,
Дәрігерлік – тамаша!

Әділет. Искер – ғалым инженер
Меңгереді мың өнер.
Оның игі ісімен
Отанымыз гүлденер.

(Музыка. Инженер болып киінген екі бала сахнаға шығады. «Инженер тақпағын кезектесіп айтады).

1-инженер.

Өндіріске көптеген
Өрісі мол ток берген.

ГРЭС, ГЭС-тер жұмысты
Мен арқылы өткерген.

2-инженер.

Инженермін шын іскер,
Игерілер ұлы істер
Ұқсаң менен басталар
Ұшу, жүзу, жүрістер.

Екеуі. *(қосылып).*

Құдіретін білген ел,
Құт мамандық – инженер!

Әділет.

Оқу – білім арнасы,
Ұстаз – оның анасы.
Дамытады ол адамның
Ақыл-ойын, санасын.

(Музыка. Сахнаға ұстаз болып киінген бала шығады. Оны бәрі қол соғып қарсы алады).

Ұстаз.

Терең ойлы ғалымды,
Ақындарды жалынды,
Баурадым мен біліммен,
Алға бастап бәріңді.

Болса кімнің талабы,
Өмірден жол табады.
Мақсатына лайық
Мамандығын алады.

(Бәрі көрермендерге бас иеді. «Кім болам?» әуеніне (вальске) билейді).

Әділет.

Әркімнің бар талабы:
Әрбір кәсіп бағалы,
Әрекетпен, біліммен
Маман орнын табады.

БІЗ МЕКТЕПКЕ БАРАМЫЗ

Мектепке баратын балдырғандар тобының балалар бақшасымен қоштасу кешінің қойылымы.

Қатысушылар: тәрбиеші, балдырғандар, ойыншықтар, Әліппе.

Сахнада балдырғандар салтанат құрып тұрады. Сахна ашылғанда көңілді музыка ойналады. Бір шеттен тәрбиеші шығып, балаларға сүйсіне қарап, күлімдей сөз бастайды.

Тәрбиеші. *(тебіреніп).*

Айналайын балалар,
Алдыда мектеп-ана бар!
Өздеріңнен өседі
Өнерлілер, даналар.

Өтті қызық көп күндер,
Жеті жасқа жеттіңдер!
Барасыңдар мектепке
Бір белестен өттіңдер!

Өсті міне бойларың,
Өсті ақыл, ойларың.
Қуанышқа ортақпын,
Құтты болсын тойларың!
(Бәрі ду қол шаталақтайды).

1-қыз бала.

Ойыншықты жинаймыз,
Бөбектерге сыйлаймыз
(Тәрбиешіге бас иіп).
Өнер білім үйреткен,
Өзіңізді қимаймыз!

1-ер бала.

Мектепке ертең барамыз,
Оқимыз, сауық құрамыз...

(Тәрбиешіге күлімдеп).

Қашық та болмас арамыз,

Сіздерге келіп тұрамыз!

2-ер бала. *(тәрбиешіге бас иіп).*

Баулып, баптап өсірдіңіз, –

Балалық етсек, кешірдіңіз!

2-қыз бала. *(тәрбиешіге ізетпен).*

Ұмытпаймыз сөзіңізді,

Ұмытпаймыз өзіңізді!

Балдырғандар. *(бір ауыздан, тәрбиешіге).*

Адам етіп баптаған.

Ардақтап бізді мақтаған,

Анамыз, Сізге мың алғыс!

Бәрі тәрбиешіге бас иеді, бірнеше балдырған оған гүл ұсынады, әрі ду қол шапалақтайды.

Тәрбиеші.

Айналайын гүлдерім,

Ақ шуақты күндерім!

Ерекше қызық тілдерің

Естен кетпес үндерің!

Сендердікі болашақ,

Өтер балғын бала шақ!

Озат болып оқыңдар,

Ойға білім тоқыңдар!

Балдырғандар. *(бәрі қосылып).*

Еске сізді сақтаймыз

Еңбегіңізді ақтаймыз!

3-қыз бала *(тебіреніп).*

Бақша біздің панамыз,

Мектеп – біздің анамыз!

3-ер бала.

Біз мектепке барамыз,

Оқып білім аламыз!

Сахнаға ойыншықтар «Шалқыма» биіне билеп шығады, оларды барлығы қол соғып қарсы алады, көңілдегі биден соң, әрбір ойыншық алға шығып, өзі туралы тақпақ айтып, балдырғандарға құрмет көрсетеді.

1-ойыншық (Мысық).

Мен – ойыншық мысықпын.
Мейірімін, пысықпын!
Мектепте мені ойлаңдар:
«Мысық-тышқан» ойнаңдар!

2-ойыншық (Күшік).

Көзі шамдай күшікпін,
Көп ойынға түсіппін!
Сендермен енді қоштасам,
Бөбектермен достасам!

3-ойыншық (Ат).

Аттарыңмын сәйгүлік,
Жүрген жоқпын жай жүріп!
Сендерге жігер қосқамын,
Сау болыңдар достарым!

4-ойыншық (Машина).

Машинамын, көлікпін,
Мамандарға көніктім!
Үйренген соң білімді,
Білесіңдер «тілімді!»

5-ойыншық (Зымыран).

Зымыранмын, самғаймын!
Мен сендерден қалмаймын!
Менімен кім танысса,
Сол ұшады ғарышқа!

Балдырғандар. (бәрі қосылып).

Ойнағанбыз сендермен
Ой алғанбыз сендерден!
Ризамыз сол үшін!

Сахнаға Әліппе шығады, бәрі ду қол шапалақтап, оны салтанатпен қарсы алады, қарсы алу маршы тартылады.

Әліппе. *(жайраңдай күлімдеп).*

Сәлем гүлдей балғындар
Бақшадан тәлім алдыңдар.
Ер жеткен достар, ақылды,
Енді мектеп шақырды!
Үлгеріңдер әр іске:
Үйретемін әріпке.
Үйретемін білімге.
Кәне қалмай бірің де
Мектеп жаққа жүріңдер!

Балдырғандар. *(бәрі қосылып).*

Әліппені сүйеміз,
Әдеппен бас иеміз!

Бәрі Әліппеге бас иеді.

Тәрбиеші *(Әліппеге).*

Оқуға, ойға жан құмар,
Оқысын сені балғындар!
Қанықсын әрбір сөзіңе.
Қамқоршы болғын өзің де.

Әліппе.

Әріптен ғылым басталған
Оқуды менмін бастаған.
Ұстазын кімдер тыңдаса.
Ұқыппен оқып, тынбаса.
Сыныпта қалмай өтеді,
Мақсатына жетеді.

Балдырғандар. *(бәрі қосылып).*

Мектепте жақсы оқимыз,
Ойға білім тоқимыз!

Ойыншықтар. *(«Шалқыма» биінің қайырмасын билей келіп,
балдырғандардың алдына сәнмен тұра қалып, бас иеді).*

Бізді күтіп ойнаған,
Оқуды да ойлаған

Достар, аман болыңдар!

Оқып, маман болыңдар!

Ойыншықтар балдырғандарға құрмет көрсетіп, қол соғады.

Тәрбиеші. (балдырғандарға).

Болашақ шәкірт балғындар,

ұстаздың тілін алыңдар!

Уәде, сертті құп алам.

Орындасаңдар қуанам!

Ойыншықтар. (бас иіп).

Пайдаланып уақытты,

Болыңыздар бақытты!

Балдырғандар маршпен басып. «Қош бол, әсем бақшамыз!» деген хор айтады, хор мен маршты ойыншықтар мен тәрбиеші қол соғып сүйемелдейді!

Хор («Қош бол, әсем бақшамыз»).

Өсті біздің бойымыз,

Өсті біздің ойымыз.

Бақшамыздың төрінде

Қызық думан тойымыз!

Отан – қамқор анамыз,

Біз – болашақ панамыз!

Шагтық берген өмірде

Шам шырақтай жанамыз!

Біздер жеті жастамыз,

Сәбиліктен асқанбыз!

Мектеп бізді шақырды,

Қош бол, әсем бақшамыз!

Қуана құлшынып Әліппе бастаған балдырғандар маршпен шығып бара жатады.

Тәрбиеші. (тебіреніп).

Қош, сүйікті балалар!

Ойыншықтар. (бәрі қосылып).

Қош апалар, ағалар!

«Төрт», «бес» болсын бағалар!

ӘЛІПМЕҢ ҚОШТАСУ

Әліппемен қоштасу салтанатының қойылымы.

Қатысушылар: Мұғалім, Әділет (озат оқушы), Жалтай (жалқау оқушы), Әліппе, Ана тілі, әріптер.

Мектеп клубының сахнасы. Сахна ашылғанда, мұғалім сахнаға шығып, оқушыларды Әліппе тойымен құттықтайды.

Мұғалім. *(күлімдей, қуанышпен).*

Өтті оқу, сан сабақ,
Бүгін – үлкен салтанат!
Оқулықпен достассак,
Әліппеміз қоштаспақ!
Ой-білімі жаңғырып,
Әліппеден мәңгілік
Әріптерді таныған,
Өңкей білгіш балдырған,
Өсті білім, бойларың:
Құтты болсын тойларың!
(Ду қол шапалақтау).

Сахнаға тез басып Әділет шығады. Ол мұғалімге оқушылар атынан рақмет айтады.

Әділет. *(шаттықпен).*

Оқытты ұстаз анамыз,
Өсті білім санамыз!
Білгіш ер боп өсетін
Біз бақытты баламыз!
Бойымызда бұлан күш:
Болашақты ұланбыз!
Оқу-білім үйреткен
Ұстаздарға мың алғыс!
(Мұғалімдерге бас иеді).

Мұғалім риза болып Әділетті құшақтайды. Құттықтау

маршы ойналады.

Сахнаға Әліппе мен Ана тілі шығады. Жұрт ду қол шапалақтап, оларды қарсы алады.

Мұғалім (қошаметпен).

Жақсы достар, келіңдер,
Тамашаны көріңдер.
Төрімізде орын бар.
Құтты мейман болыңдар!

Әліппе. (көпке қарап).

Ау балалар, балалар,
Ұрпақтарға келесі.
Сыйлығы көп бересі...
Танысыңдар досыммен
Достасыңдар осымен.

Аттанғанда бүгін мен –
Ана тілін таныңдар,
Оқып, Ана тілінен
Ақыл, білім алыңдар!

Ана тілі. (көрермендерге бас иіп):

Сәлем, достар, ой-салалы,
Әрбір сөзім ой салады.
Ғылым, тәлім, өнерім көп.
Достасқанға берерім көп!

Әділет. (Ана тіліне):

Сәлем, Ана тіліміз,
Сенсің асыл үніміз.
Ана тілін сүйеміз,
Ардақтап, бас иеміз!
(Бәрі бас иеді).

Ана тілі. (қуанышпен).

Амансыңдар ма, ұландар –
Арман қуған қырандар!
Сөз қадірін сақтаңдар:
Сөздерімді жаттаңдар.

Әділет. (серт беріп).

Әр сөзінді жаттаймыз,
Жүрегімізде сақтаймыз!

(Бәрі қол соғып қуаттайды).

Әділет. *(көпшілікке қарап, мәнерлей тақпақтап):*

«Кел, балалар, оқылық,

Оқығанды көңілге

Ықыласпен тоқылық!»

Ана тілі.

Рақмет жарқыным!

Табысты болсын әр күнің!

Мұғалім.

Оу, Жалтай қайда?

Аптыға жүгіріп Жалтай келеді.

Жалтай. *(аптыға, бас ие сәлем беріп):*

Сәлем, бәріңізге,

Үлкен-кіші, кәріңізге!

Мұғалім.

Кешіктің сен Әліппенің тойына,

Беріліпсің бос жүруге, ойынға,

Әліппені оқып бітпей, салақсып,

Әлі жүрсің, не бар сенің ойыңда?

Жалтай.

Әділеттің тілін алдым,

Әріптерді біліп алдым!..

Мұғалім.

Әліппені оқып біттің бе?

Әліппе тойын сен де күттің бе?

Жалтай. *(сипақтап):*

Соңғы беттерге жетпей...

Нетіп... Нетпей!

Ана тілі. *(шошып):*

Мұндай бала дос болмайды менімен,

Қалсын мейлі қатарынан, теңінен!

Жалтай.

Бар шығар қабілетіміз,

Тоқтаңыз, сабыр етіңіз!
Батыра айттыңыз сөзіңізді! –
Танымай тұрмын өзіңізді!..

Әділет.

Бұл оқулық – Ана тілің,
Бұдан әркім алар білім!

Мұғалім.

Әліппені оқып бітпесең,
Бұдан достық күтпе сен!

Жалтай.

Жалынып, өтінемін:
Жалқаулыққа өкінемін,
Әзірше әліппе кетпесін,
Мен соңғы бетіне жеткесін...

Ана тілі. (кейін):

Міне, бұл – Әліппені қинайды,
Қайтіп бізді сыйлайды?
Сырымды жасырмайын:

Мен бұған
Бетімді аштырмаймын!

Әділет.

Әрбір істің кезеңі бар, досым-ай,
Үлгермесең өкінесің осылай!

Әліппе.

Уақыт тез: бөгелмейді, зырлайды,
Жалқаулардың жайын күтіп тұрмайды.

Ана тілі. (ашуланып):

Жалынса да мың есе,
Жазу, оқу білмесе,
Жалқаумен таныспаймын:
Жақындамай, алыстаймын!
(Жалтай жыламсырайды).

Әділет. (Ана тіліне):

Жалтайдан түңілмеңіз,
Кітапқа бірге үңілгенбіз.

Жалтай. *(жыламсырап):*

Енді... енді ерінбеймін,
Жалқаулыққа берілмеймін!

Мұғалім.

Көркем оқу үйренбедің, кеш қалдың,
Бұдан былай Әділетше «бес» алғын!

Жалтай. *(қуанып):*

Мақұл... оқиын,
Ойыма бәрін тоқиын!

Әділет. *(құптап):*

Жалтайға сенеміз,
Көмек береміз.

Ана тілі. *(сынап):*

Жазсын Жалтай адам атын, тау атын
Сөйлем оқып көрсетсін өз сауатын.

(Басқалары мақұлдайды).

Жалтай тақтаға «Жалтай» деген сөзді «Жалай», «Алтай» деген сөзді «Атай» деп кіші әріппен жазады.

Мұғалім.

Оқы. Жалтай, не жаздың?

Жалтай.

Мынау – адам аты Жалтай.

Мынау – таудың аты Алтай.

(Бәрі ду күледі. Жалтай да күледі).

Мұғалім.

Қатең бар, байқа,

Оқышы қайта...

Жалтай. *(күлімдеп):*

Жалтай,

Алтай! Хи-хи-хи!

Мұғалім.

Әділет, Жалтайдың қатесін түзе...

(Әділет Жалтайдың қателерін түзейді).

Жалтай. *(желкесін қасып):*

Бұдан былай дұрыс жазам, ойлаймын,

Бұдан былай қателерді оңдаймын!

Ана тілі.

Серт бергенмен күнде сен,
Тіл қадірін білмесең,
Класта қалып, өкінерсің,
Сонда жылап өкірерсің.

Жалтай. *(тік тұра қалып):*

Енді сертті орындаймын:
Өзімді-өзім қор қылмаймын!

Ана тілі. *(күлімден):*

Бар екен онда сенің есің.
Әліппеден не білесің.

Жалтай.

Сауатымды әріппен
Ашқан алғаш Әліппем.
Дыбыс, буын, сөз, сөйлем,
Бәрін білдім танып мен!

Әліппе.

Оның, дұрыс, оқушым, –
Оқуды нашар оқысың!
Мына жұртқа жайыңды,
Шын айт, болсаң пайымды.

Жалтай. *(күмілжіп):*

Рас, буын, оқысам,
Әрқашан оқығанда мүдіремін,
Бірақ маған сеніңіздер,
Бірге тойлауға,
Оқуға, ойлауға,
Рұқсат беріңіздер!

Мұғалім. *(көрермендерге):*

Ау балалар, дәл осындай,
Әділеттің досындай
Жалқау да арамызда.
Жалтайдың сөзіне нанамыз ба?
Қатарға аламыз ба?

Әділет және басқалары. *(бір ауыздан).*

Жалтайдың сертіне нанамыз,
Қатарға аламыз!

Мұғалім. *(көрермендерге):*

Жалтайға бұл да қатты сын
Серт берді тойға қатыссын!

Бәрі де қол соғып, мұғалімнің сөзін қуаттайды.

Әділет.

Жалтай, қоштас ойынмен...

Құттықтаймын, тойыңмен!

Ол Жалтайдың қолын алып, құттықтайды.

Мұғалім. *(салтанатпен хабарлап):*

Әліппемен қоштасу тойы басталады,

«Әліппе тойын» Әділет басқарады.

Сахнаға би билеп әріптер шығады. Сапқа тұрып, көрермендерге бас иеді. Оларды жұрт ду қол соғып қарсы алады. Әділет Әліппе тойын бастайды. Мұғалім, Әліппе, Ана тілі жиынға қатысушыларды қуаттап, олармен бірге жүріп, думандайды: ән мен биді, сөздерді мақұлдайды.

Әділет *(қуанышпен той бастан):*

Әліппенің тойында

Әркім құмар ойынға,

Әріптер сыр ашады,

Әсем биге басады!

Әрбір әріп саптан билей алға шығып, өз мәнін айтады.

«А» әрпі.

Мен білмеймін басқаны:

«А»-дан оқу басталды!

Ата, ана, ақыл, ар,

«А»-мен Айы, аспаны.

«Ә» әрпі.

Әкең, әжең, әлемің...

«Ә»-де әнді, әсем үн.

«Ә»-сіз аты аталмас

Әділітің, Әсемнің.

«Б» әрпі.

Бала, бақыт, бал, бақша,
Бақташы, бас, балдақ та
«Б»-сыз атау болмайды:
Барлаушы да, бармақ та!
«Б» сендерден қалмақ па?

«В» әрпі.

Володя кім білесің:
Владимир ұлы есім!
«А» да сөзге қосады,
Өзінің мол үлесін!

«Г» әрпі. (*гүлше иілін*):

«Гүл» десең, гүлдеп жатырмын!
«Гагарин» десең батырмын!
«Гу»» деп «Г»-мен бөбек те
Гүлдейді ақырын.

«Ғ» әрпі (*маңғаздана, белін таянып*):

Ғылым, ғалым, ғасырды
«Ғ» білімге асырды:
Ғазиз ғалым адамға
Ғарышың да бас ұрды!

«Д» әрпі.

Дастарқанды, даланы,
Даңқы шыққан дананы
«Д»-мен айтып, білген жұрт,
Дауылпазды, даланы.

«Е» әрпі.

Еркелетіп ер, ерен.
Еңбегімді елеген:
Ерлік етсең, еліңді
Елжіретер «Е» деген!

«Ж» әрпі.

Жан, жақсылық, жаңалық,
Жатыр «Ж»-дан таралып!
Жария «Ж»-мен жаңалық!

«З» әрпі.

Зау-зау заңғар, заңғарлар
Замандар бар, заңдар бар:
«З»-да барлық заңдылық
«Заң» да «З»-мен «Заң» болар!

«И» әрпі.

«И»-мен ине, имегің!

«К» әрпі.

«К»-сіз киім кимедің!

«Қ» әрпі.

Қырданды мен үйгенмін.

«Т» әрпі.

«Ти-ти» деді, тимедім.

«Я» әрпі (*ерекше айқайлап*):

Даурықпандар, әріптер!
Бәріңді жұрт дәріптер:
Мен «Я»-мын, соңғы әріп,
Менен әрі барып көр!

Мұғалім. (*әріптерге*):

Ау әріптер – достарым,
Ақ ниетті қос бәрің!

Әділет.

Әріпсіз сөз болмайды.

Жалғай.

Буын онсыз толмайды.

Екеуі.

Адам барлық әріпті
Бағалайды қолдайды!

Бәрі қуана дуылдасып, қол соғады.

Әріптер. (Әліппеге).

Бізді ізгі ниетпен
Шәкірттерге үйреткен
Әліппе мен ұстазға
Бас иеміз құрметпен!
(Бас иеді).

Әліппе.

Алғаш рет өзімнен
Білім алды балалар:
Оқу сырын сөзімнен
Біліп алды балалар.

Біліммен өскен санасы,
Елжірейді жүрегі...
Маған адам баласы
Алғыс айтып жүреді!

Ана тілі.

Балдырған балғын балалар
Ақ басты ғалым даналар...
Оқушың жас та, кәрі де
Риза саған бәрі де!
Басталған ғылым әріптен,
Бас кітап сенсің, Әліппем!

Бәрі.

Бас кітап – сенсің Әліппе!

Би күйі. Әріптер билей жөнеледі.

Әділет пен Жантай. (әріптердің би күйіне қол соға қосылып).
Біз қараймыз сүйіне

Әріптердің биіне,
Достар, билеп тамаша,
Сөз құраңдар жаңаша!

Әріптер «Буын құрау», «Сөз құрау» ойынын көрсетіп билейді. Би соңында әріптер сап құрап тұра қалғанда, «Әліппеге рақмет!» деген сөз құралады. Жұрт ду қол соғып әріптерге риза болады.

Әліппе.

Ау, балалар, балалар,
Ау, болашақ, даналар,
Кәрі-жасқа ой сала,
Үйрететін ой-сана
Ана тілін сүйіндер,
Осыған бас иіндер!

Бәрі Әліппенің сөзін қуаттап, Ана тіліне бас иіп, «Ана тілі» деген хор айтады.

Хор.

Біз атаның ұлымыз,
Біз – ананың гүліміз.
Адамдыққа үйреткен
Асыл Ана тіліміз.

Үйрететін сана, білім
Ардақтаймыз Ана тілін!

Өмірдің тіл – шырағы,
Өнер – ойдың бұлағы,
Ана тілі – қадірлі,
Халқымыздың жыр әні.
Үйрететін сана, білім
Ардақтаймыз Ана тілін!

Ақыл-ой да, білім де,
Туған Ана тілінде.
Ана тілсіз ұғылмас
Ауа, жер, су, күнің де!

Үйрететін сана, білім
Ардақтаймыз Ана тілін!

Ана тілі. *(ризалықпен).*

Рақмет, достарым,
Бүгін ниет қосқан күн,
Аямаймын сырымды:
Баяндаймын ғылымды,
Талаптыға бәрі бар...
Менен оқып алыңдар!

**Қуаныш күйі тартылады. Әліппе оқушылармен тебірене
қоштасады, оқушылар мен әріптер оны ризалық салтанат
салтымен шығарып салады.**

Әліппе *(тебіреніп).*

Айналайын балғындар,
Менен білім алдыңдар!
Озат болып оқыңдар,
Ойға білім тоқыңдар.
Оқумен өсіп толыңдар,
Аман-есен болыңдар!

Бәрі *(қол бұлған).*

Қош бол, сүйікті Әліппеміз!
Ана тілін дәріптейміз!

СҮЙІКТІ БІЗДІҢ ӘКЕЛЕР

Әкелер күніне арналған қойылым.

Қатысушылар: Гүлмейрам, Ерден-ата, қыз балалар, ер балалар, Балдырған.

Сахнада бастаушы, Гүлмейрам және оқушылар. «Әке туралы жыр» әні айтылады.

Бастаушы (тебіреніп). Балалар, бүгін әкелер күні. Мереке құтты болсын! «Сүйікті біздің әкерлер» деген тақырыпта тақпақ айтып, ән шырқаймыз.

Гүлмейрам

Көктем – мамыр айында,

Әкелердің тойында,

Ән сап, тақпақ айтамыз

Ерліктері жайында.

1-қыз (күлімдеп).

Әкенің біз гүліміз:

Әке – біздің күніміз –

Ел қорғаған, ер әке,

Құтты болсын мереке!

1-қыз сарбазша киінген балаларға бас иеді, балалар сарбаздар биін билейді. Би соңынан бәрі қол соғады. Әркім өз әкесі жайында мақтаныш сезімін білдіреді.

2-қыз

Әкелерді құрметпен

Сүйеміз шын жүректен!

Мен әкеммен бір жүріп,

Ауламызға гүл еккем!

3-қыз

Менің папам мейірлі,

Білмейді бір кеюді.
Жолдас әрі дос, қамқор.
Жомарт, кішіпейілді!

1-бала

Ер Жәкеміз еңбекші,
Елдегі сол ең көпшіл.
Ордендер мен медальдар
Омырауын кернеп тұр!

2-бала

Менің әкем күнбе-күн,
Мемлекеттік міндетін
Ерлік іспен орындап,
Елдің көрді құрметін.

Бір топ қыздар мен балалар (*тебірене қосылып*).

Өсіреді сананы,
Тура жолға салады.
Әкелерге мың алғыс
Әлпештеген баланы!

Балалар «Теңізшілер биін» билейді, қыздар қол соғып, биді сүйемелдейді. Би соңынан «Отан», «Солдат сәлемі!», «Жас қазақ марсельезиясы» т.б. әндер айтылады. Сахнаға Ерден-ата шығады, балалар оны тік тұрып қарсы алады.

Балдырған (*қуанып*).

Ұзақ жасап, көп көрген,
Ұлы өмір өткерген.
Ерден ата келеді,
Ертегі айтып береді!

Гүлмейрам

Ерден ата келіңіз,
Ертек айтып беріңіз,
Тақпақты біз айтайық,
Тамашаны көріңіз!

Ерден-ата (*толғанып*).

Айналайын балалар,
Сендерге сұрақ берейін.

Ойлап жауап айтыңдар,
Өссін менің мерейім:
Халқын өзі басқарған,
Күресте елін бастаған.
Жаңа заман орнатқан
Кім еді жауын сорлатқан?

Бір топ бала

Олар – біздің бабалар,
Отты батыр даналар!

Ерден ата (*тебірене*).

Салып сансыз қаланы
Көркейткен кім даланы?

Бір топ қыз

Олар – біздің аталар!
Аталар, мың жасандар!

Ерден-ата

Дұшпанға соққы берген кім,
Күрестерде жеңген кім?

Бір топ бала

Олар – батыр әкелер,
Әкелер бақыт әкелер!

Ерден-ата

Бақытыңды орнаған,
Батылдықпен қорғаған,
Түн ұйқысын төрт бөлген,
Кім еді елге серт берген?

Бір топ қыз

Олар батыр ағалар,
Отан сүйген паналар!

Қыздар мен балалар

(*қосылып*).

Әлпештеген баланы,
Әке, ата-бабаны
Әрқашан да сүйеміз,
Ардақтап бас иеміз.

Барлығы бас иеді, ду қол шапалақтайды.

Ерден-ата

Әке – бізге тым ыстық,
Ойлайтыны – тыныштық!
Ойран соғыс болмасын,
Тыныштық мәңгі орнасын!

Гүлмейрам

Өсіп бейбіт заманда
Өркендейміз әманда:
Әке сүйген ұланбыз –
Әкелерге мың алғыс!

Ерден-ата

Әкеше өсіп, толыңдар!
Ғарышты да да шолыңдар!
Еңбек етіп ерекше,
Елдің ері болыңдар!
Әмин!

Ерлік туралы хор айтылады.

ЭРҚАШАН КҮН СӨНБЕСІН

Бейбітшілік тақырыбына арналған әдеби музыкалық монтаж.

Қатысушылар: Бастаушы, Ваня, Дин, Хуан Ганс, Досжан, өнершіл балалар мен қыздар.

Сахнада бейбітшілік пен балаларды қорғауға арналған безендіру. Өнершілдер топ-тобымен өз өнерлеріне лайықты орналасқан.

Бастаушы (*тебіреніп*).

Ағайын туған бар адам
Адамдық үшін жаралған.

Күлсін деп күнге қараған!
Жарқырып тұрсын күніміз,
Жайқала берсін гүліміз!
Бар елге қымбат туыстық,
Баянды болсын тыныштық!

«Бейбітшілік туы берік қолда» хормен айтылады. Бәрі қызыл жалаушаларын бұлғай көтеріп, орындарында тұрып маршқа басады. Хор соңынан Ваня, Дин Хуан, Ганс, Джон кезек-кезек бір адым алға шығып, бейбітшілік туралы тақпақ айтады.

Ваня (күлімден).

Ақ көңіл, досшыл баламын,
Аппағы менмін ананың!
Бейбітшіл әрбір досымның
Ісіне мен де қосылдым!

Дин Хуан (елжіреп).

Вьетнамдық Хуанмын,
Жауымды жеңіп жуандым!
Жетімек едім өксіген,
Достарды тауып, қуандым!

Ганс (күлім қағып).

Бақытты жас Ганспын,
Барлығыңмен таныспын!
Сендерді, достар, сүйемін,
Хат жазып, хабар алыстым!

Досжан (күлімден).

Қазақпын, қара баламын,
Қарашығымын ананың
Бостандық – достық талабым!
Бар бала маған дос екен!
Бақытты болып өссе екен!

Төртеуі (қосылып, қолдарын түйістіре).

Бір-бірімізге серікпіз,

Бірлікке мәңгі берікпіз!

Төртеуі орындарына тұрады. Өнершілдер бірінен соң бірі адым алға шығып, бейбітшілік туралы тақпақ айтады.

1-бала (*тебіреніп*).

Ау, адамдар – даналар!
Соғысқа қарсы балалар,
Өркендей берсін қалалар,
Гүлдене берсін далалар!
Тыныштық керек ол үшін!

1-қыз (*оны қуаттап*).

Елге қауіп төнбесін,
Егестен адам өлмесін!
Есен-аман болайық,
Енді соғыс келмесін!

2-бала (*шабыттана*).

Өртенбесін туған жер,
Өркендесін туған ел!
Майқалмасын асқар бел,
Шайқалмасын шалқар көл!

2-қыз (*шаттана тебіреніп*).

Біздің жер гүл-гүл жайнайды,
Балалар еркін ойнайды.
Өйткені Отан ұлы елім –
Бейбітшілік тірегі.

Бәрі (*қосылып*).

Бейбітшілік – ұранымыз,
Бейбітшілік – жыр, әніміз.
Таңғажайып ұлы Отанда.
Тату тәтті тұрамыз біз!

Ән (*«Бейбітшілік жыры»*).

«Әлем сүйген салтымыз бар:
Бейбітшілік ел ұраны»...

Бәрі (*әннің қайырмасына қосылады*).

«Кел, достар, шырқайық әр елде,
Бейбіт күн жасасын әлемде!»

3-бала *(ерекше қуанышпен).*

Халықтар достасса,
Қамқор боп дос досқа,
Женеді әр тұста:
Жерде де, ғарышта!

3-қыз *(шаттанып).*

Отан қамқор ана бар,
Өжет, батыр ағалар,
Жаудан бізді қорғайды,
Тиіскен жау сорлайды!

4-бала *(мақтанышпен).*

Ағалар тыным таппайды,
Тыныштықты сақтайды!
Еліне жаулар тимесе,
Ешкімге оғын атпайды!

Тақпақ биге ұласады. «Ақ көгершін» биін екі қыз немесе бірнеше оқушы орындайды. Бишілер әдеппен бас иіп, көрермендерге құрмет көрсетеді.

4-қыз *(шаттанып).*

Бірдей ақ үніміз!
Ұқсайды тіліміз!
Бірлікті сүйеміз,
Бір біздің күніміз!

5-бала *(масаттанып).*

Көгертетін өңірді,
Көркейтетін өмірді,
Еркін өссін ұландар!
Сақ болыңдар, адамдар!

5-қыз *(масайран).*

Бірлікшілміз дос, бауыр,
Бірлікке жоқ тосқауыл!

Бәрі *(қосылып).*

Ақпыз, қара, сарымыз, –

Ағайынбыз бәріміз!

Ән. «Ақ көгершін» әні айтылады. Бәрі бейбітшілік жалауын бұлған, әннің қайырмасына қосылады.

«Ел тілегін алып ұш
Адамзаттың бағына,
Қара бұлтты жарып ұш,
Самғай бер тағы, тағы да!»

Бастаушы (*тебіреніп*).

Бейбітшілік ұранымыз –
Бейбіт елде тұрамыз біз.
Жалындаймыз, еңбек етіп,
Жаңа заман құрамыз біз!

6-бала (*мақтанышпен*).

Ертең өсіп, толамын,
Ер ғарышкер боламын!
Жұрттың бәрін қуантып,
Жұлдыздарға қонамын!

Бәрі (*тебірене қосылып*).

Атқарар әркім мол ісін, –
Тыныштық керек ол үшін!

6-қыз (*толғанып*).

Ұшақтар бейбіт самғасын,
Автобус жолдан қалмасын,
Кемелер тоқтап тұрмасын,
Пойыздар еркін зырласын!

Бәрі (*қосылып*).

Тыныштық керек ол үшін!

7-бала (*тебіреніп*).

Ағалар саптан шықпасын,
Аналар қабақ шытпасын!
Бакытқа жетіп бар адам,
Сәбилер тыныш ұйықтасын!

Бәрі (*тебірене қосылып*).

Сол үшін қымбат туыстық, –
Бұзылмасын тыныштық!

Хор (бәрі қосылып, «Әрқашан күн сөнбесін» хорын айтады). Бәрі жалаушаларын бұлғап, орындарында марш басып, жігерлі шабытпен хордың қайырмасына қосылады.

«Әрқашан күн сөнбесін,
Аспаннан бұлт төнбесін!
Қасымда болсын мамам,
Болайын мен де аман!».

НАУРЫЗ – ТОЙ

Наурыз мерекесіне арналған қойылым.

Қатысушылар:

Қызыр баба.

Жаңа жыл (*атаулы жылдың пернебейнесімен шығады*).

Наурыз ай

Көктем қыз

Алдаркөсе

Тазша бала

Гүлдер

Ақ әже

Асқар ақын

Асан, Ажар (*Оқушылар*).

Әсем әуен, қуанышты той сазы. Тамылжыған табиғат, таң рауандап атып келеді. Сахнаға Асқар ақын шығады.

Асқар ақын

Ау, аман ба, жарандар!

Алтын таңға қарандар:

Ерте жайнап атты таң,

Естіліп тұр шаттық ән.

Жұрағатым қуанып,

Рақатын тапты жан.

Наурызбен қол ұстасып,

Көктем қызбен достасып,

Қызметі оңында,
Қызыр баба соңында
Келе жатыр жылымыз:
Мейрамдаймыз мұны біз.
Жас балаша нұрланып,
Келді жаңа күніміз.
Күннің жаңа нұры бар:
Мұның ғажап сыры бар!
Халық сүйген мейрам – бұл:
Қарсы алайық, тұрыңдар!

*Бәрі орындарынан тұрып, ду қол шапалақтап, келе
жатқан Қызыр бабаны, Көктем-қыз бен Наурыз айды, Жаңа
жылды (Ұлуды) қарсы алады...*

Қызыр баба

Ассаламуалайкум!
Абзал ата-аналар!
Айналайын, балалар!
Жасыл әлем аман ба?
Жаса жайлы заманда.
Жаңа жылмен келдім мен
Бақыт тілеп ғаламға!

Жаңа жыл

Жаңа жылмын жайнаған,
Жаңарды тау, бай далам!
Кемелденем, құттымын:
Келді жаңа – құтты күн!

Наурыз-ай

Әсем көктем айымын:
Өн мен күйге бай үнім.
Жаңа жылдық тойыма,
Арналады байлығым.

Көктем қыз

Жылдың Көктем қызымын
Әкелдім Күн қызуын.
Қудым Жерден суықты:

Қырдан салқын бу ықты.
Қол жайындар көктемге:
Гүлден сыйлық көп менде.
Әне гүлдер келеді
Ән сап, билеп береді.

Шаттық биі. *Салтанатпен әндеге билеп гүлдер келеді.*

Олар айнала билеп, гүл шоқтарын қойып сахнадан өтеді:

Көктемнің гүліміз:
Көкке шалқыр үніміз.
Біз – даланың нұрымыз,
Қуанышты жырымыз!

Гүлмен ғалам жайнады,
Құстар қонып, сайрады:
Гүлге толы даламыз,
Еліміздің бай бағы.

Қызыр баба

Арман тойы ананың,
Қуанышы ғаламның,
Құрметті Жаңа жыл,
Құтты болсын қадамың!
Сені тойлап, қарсы алып,
Бар әлемге жар салып,
«Бейбітшілік тойы!» деп,
Қол соғады барша жұрт.

*Көрермендер қол соғады. Жаңа жыл, Наурыз ай, Көктем қыз
оларға бас иіп, ізет білдіреді, көңілді күй.*

Көктем қыз

Ашық болса Күніміз,
Ашылады нұрымыз:
Бай, тұлғалы өңірде
Айтылады жырымыз.
Күн менен түн теңелді
Гүлмен жерді жайнатып,
Жыл құстарын сайратып,

Гүлдендірем мен енді.

Жаңа жыл

Жаңа бақыт, жаңа нұр,
Жаңа жылда жаңа жыр:
Мерейлі боп тірлігі,
Мереке боп бірлігі,
Еңбекшіл ел – бақытты
Тойласын бұл уақытты.
Наурыз тойды басқарсын,
Нағыз қызық басталсын!

Наурыз ай

Ау, жарандар, келіндер!
Той қызығын көріңдер!

Дауыс

Жайна лала күн!
Жаса, жаңа күн!
Наурыз оң болсын!
Ақ мол болсын!

Көктем күйі тартылады. Бір топ оқушылар және Ажар мен Асан шығып, Көктем, Наурыз, Жыл туралы тақпақтарын айтады:

1. Той әкелген ғаламға,
Наурыз бен Жыл, аман ба?
Көркем нұрлы, Көктем қыз,
Бас иеміз, саған да.
2. Елжіреді көкте Күн,
Ел гүлдентіп еккенін,
Жаңаша жұрт тойлайды
Жаңа жылдық көктемін.
3. Барлық ғалам жайнады,
Бақта құстар сайрады:
Көктем жырын жырлаймыз,
Көңіліміз жайдары.

Асан

Жүрегін әр адамның

Қуантады жаңа күн.
Шаттанамын, мен-дағы
Шаттық әнге саламын.

Ажар

Түн менен Күн теңелді:
Түнді Күнім жеңеді.
Барлық Күндер біздерге
Бақыт алып келеді.

Көктем әуендері айтылады. Көкпар күйі тартылады, екі оқушы «Көкпар» биін билейді. Нұргиса Тілендиевтің «Құстар» әні айтылады. Кәсіп иелері сахнаға шығып, өз мамандықтарын дәріптейді:

Малшы

Мен малшымын төрдегі,
Төрт түлігім төлдеді:
Иесімін бұл жыл да
Зор байлықтың елдегі.

Егінші

Егінші ел бегімін:
Бітік шықты егінім.
Арқаладым мол қылып
Бар тамағын елімнің.

Жұмысшы

Өндірістік жұмысты
Өндіреді жұмысшы:
Тың мұралы қарқынмен
Тындырамын мың істі.

Ғалым

Мен – жаңашыл ғалыммын,
Ғылымыммен мәлімін:
Даналықпен жасаймын
Жаңалықтың барлығын.

Көңілді күй. Сахнада домбырамен әндетіп Асқар ақын Наурыз тойын жырлайды.

Асқар ақын:

(Жұртқа қарап).

Өнерпазды халқымыз,
Той – рәсім салтымыз:
Құтты болсын наурыз-той,
Қуанышты жалпымыз.

Мынау шаттық заманда
Той думан көп әманда:
Ән-жырымды толғаймын,
Кезек келді маған да.

Қайтқан емес талайым:
Той болсын деп толайым,
Айтам шаттық жырымды,
Айналайын ағайын!

Қызыр баба:

Аман болғын жарқыным!
Көңілін көтер халқыңның!
Қыздыр тойын қазақтың
Көрсет көркін салтының.

Асқар ақын

Тойшыл, әнші халқым бар,
Тойда түрлі салтым бар:
Ел дәстүрі – арымыз:
Қызыр баба – кәріміз...
Тойбастарды бастаңыз,
Ал тыңдайық, бәріміз!

Қызыр баба

(домбырамен шаттана, той бастайды):

Ұлы тойды бастайын,
Той бастап ой тастайын!
Күн, Ай туды жаңаша:
Күлкі, шаттық тамаша!
Зымырайды өмірім:

Зымыран-ды – көлігім!
Даңқым кетті тым алыс,
Халқым, сенде қуаныш.
Күткен қыстай сағына
Тойда елдің бағына
Тал егіндер, балалар!
Уыз сауып аналар,
Келін жайсын дастарқан:
Елім тойсын – ас дарқан!
Көпшілікке өнерін
Көрсетсін жас өренім.
Көкпар тарту, қыз қуу...
Көк майсада қызсын ду.
Тамашаның түрі көп.
Жаңаша күн – дүрілдет:
Аймалаған аналар,
Айналайын балалар,
Өнерлі көп жарыста...
Өнерінді қарышта!

Көңілді күй. Алдар көсе, Тазша бала келеді.

Екеуі (*қосылып*).

Аман ба тойшылар –
Әманда ойшылдар!
Өнерді ізденіп,
Бұл тойға біз келдік.

Бәрі:

Қош көрдік, ата қонақтар!

Асқар ақын:

Қонақкәде, ойын бар!
Ойынға бір тойыңдар:
Алдар айтсын кәдені
Кәне құлақ қойыңдар!

Алдар

Уа – ааау!

Алдармын мен – көсемін,

Айтар сөзге шешенмін!
Алдап, сараң байлардың
Айықтырғам «кеселін».

Енді бүгін тойлаймын.
Елдің қамын ойлаймын.
Шолжыңымды қойсам да,
Қалжыңымды қоймаймын!

Тойға мен де иемін:
Тамашаны сүйемін!
Ақ көңілді достарым,
Алдына бас иемін!

Бәрі

Рахмет, Алдар көсе!

Асқар ақын

Тойда өнер сынайық:
Өнер жасқа лайық.
Өлең айтқыш Тазшаның
Өлең-жырын тыңдайық.

Тазша (*домбырамен әндепін*):

«Айтпаймын өлтірсең де өтірікті!»
Аттайын шыбын китті өлтіріпті!
Өріңдер шыбын жоннан таспа тіліп,
Көріңдер өжеттік пен өткірлікті.

Мен өзім айға мініп, Күнге бардым,
Мінезім құбылындай күнбағардың.
Түңілме, ағайындар, суайттықтан
Түбінде өтіріктен жүлде алармын!
(*Көрермендерге бас иеді*).

Асқар ақын

Қызыр баба – атамыз
Елге дәру – батаңыз.
Өсиет айтып беріңіз:

Бақ тапсын ел, көріңіз!

Қызыр баба

Бисмиллаһи, рахмани рахим!

Өнегемді тыңдаңдар,

Өсиетті құндаңдар!

Болып есті, саналы,

Ардақтаңдар ананы!

Тойсаңдар, тасып, бөспеңдер,

Топастықты кешпеңдер,

Ананың сүтін ақтаңдар,

Арларыңды сақтаңдардар!

Жалқаулық жаудан жаман-ды,

Аңқау қып бұзар наданды,

Жеңіңдер оны күреспен:

Жеңіске жетер бірлескен.

Кең пейіл, дарқан халқымыз,

Кеңейді дәстүр салтымыз:

Дәстүрін елдің сыйлаңдар!

Дәстүрлі салтты тойлаңдар!

Болмасын тек жамандық,

Тілейтінім – амандық!

Наурыз тойы жылылық,

Жылылықтың жылы – құт.

Тынығыңдар мейрамдап,

Шынығыңдар сайрандап!

Орындалып ойларың,

Тойға ұлассын тойларың!

Әмин!

Бәрі

Әмин!

(Қол соғады).

Асқар ақын

Ақыл, білім – жастарда,

Сөз беремін жастарға:

Ажар, Асан – өреннің,

Тыңдайық айтыс – өнерін!

Ажар мен Асан ортаға шығып, көрермендерге, бас иіп, айтысты бастайды.

Асан

Ажаржан, жасымыз бір, бойымыз да,
Асқардан асар біздің ойымыз да.
«Әсемнің әрін айтпа, тірлігін айт»,
Әкелдің қандай шашу тойымызға?

Ажар

Толмайды той шашумен, әріптесім,
Толмайды тойханада нарық – шешім...
Намысты жібермейді біздің мектеп,
Табысты сенбегендер, барып көрсін.

Асан

Наурызда өз аулаңа тал тікпедің,
Еңбексіз тойлаймын деп, шалқып келдің:
Аңқаудай арсыл-гүрсіл сөз айтасың,
Жалқаубай ағамызға тартып тегің.

Ажар

Асанжан, қарасаңшы өз жайыңа:
Басқадан үйреніпсің сөз дайындап...
Гүлдеңгі Наурыз қырды, гүл күтейік,
Міндетін орындайық тез пайымдап.

Асан

Қол шешіп, білек түріп, кел екеуміз
Еңбекке кірісейік, тел екенбіз:
Наурызда ауламызға тал тігейік,
Тартады көп сый бізге мерекеміз...

Ажар

Артады еңбек етсек берекеміз...

Екеуі

Бірлікті мақсат етіп ұлы тойда,
Тірлікті қыздырайық кел екеуміз!

Олар қол алысып, домбыраға ауыстырады, жұртқа бас иіп, сахнадан шығады, күй тартылады, сахнаға бишілер шығады.

Асқар ақын

Бишілер де өнер көп,
Билейді биді мәнерлеп:
Аққу келді, қаз келді,
Жыл құстары мәз енді,
«Аққулар» биін көріңдер,
Өнерге баға беріңдер.

«Аққулар» биі, кептерлер ұшырылады.

Асқар ақын

Тойымызда қызды ду:
Дәстүрлі би – «Қыз қуу!»

Бір бала мен бір қыз «Қыз қуу» биін билейді. Ақ әженің әсем әуені естіледі. Ол наурыз көжеге жұртты шақыра келеді.

Ақ әженің әуені

Ау, аталар, аналар!
Айналайын, балалар!
Жеп-ішсін деп, тамсанып,
Жеті түрлі дәм салып,
Наурыз көже пісірдім:
Тойға қазан түсірдім.
Құйдым алтын табаққа,
Құлшыныңдар тамаққа!
Бал көжеден татыңдар,
Бар қызыққа батыңдар!
Көктем – Наурыз тойында,
Құмар болып ойынға,
Іске үлес қоспаған.
Ішер бір-ақ тостаған.
Еңбекшілге талапты
Қоямын қос табақты.
Көжеге жас-кәріңді,
Шақырамын бәріңді!

Бәрі «Наурыз – шаттық әніміз» деген хорды (әні: Т. Тайбековтікі) айтады.

Хор

Наурыз тойы – береке,
Наурыз тойы – жыр, аңыз.
Қызып дулы мереке,
Қызық думан құрамыз!

Күн әкелген Жыл – керім:
Күллі әлем жайдары.
Желкілдетіп гүлдерін,
Жер-анамыз жайнады.

Наурыз – шаттық әніміз,
Наурыз – сәтті сәніміз:
Ән салып жас-кәріміз,
Би билейміз бәріміз.

ӘР БЕЛГІНІҢ ОРНЫ БАР

*Тіл-әдебиет пәнінің тақырыптық кешіне арналған сценка.
Оқиға ана тілінің ауылында өтеді.*

Қатысушылар: ана тілі мен тыныс белгілері.

Ана тілі бөлмесінде тыныс белгілер дабырласып, әр қайсысы өз артықшылығын айтып, пікір таластыруда.

Музыка. Ана тілі келеді. Бәрі оны құрметтеп, қарсы алады: қол қусырып бас иеді.

Ана тілі

Саумысыңдар, белгілер!

Салыспандар ел күлер.

Таласпандар осынша,

Жарассандар досымша,

Өздеріңмен келісем,

Өз ойымды бөлісем.

Тыныс мықты орнайды:

Тыныштықты қолдайды.

Айтыс бастап айтыңдар.

Ақын, әнші, қайсың бар?

Сынағасын, өнердің

Шын бағасын берермін.

Тыныс белгілері дәстүрлі айтыс жырын бастап, бәрі де айтысының соңғы екі тармағын әнге қосады, ол ән музыкамен сүйемелденеді.

Үтір

Ақау! Сөзден қашпайын:

Айтыс өлең бастайын!

Абыржымай түк те мен,

Айтысамын нүктемен:

Айтшы нүкте әніңді,

Аңғарайын халіңді.

Үтірді сен түсін де
Үңіл байқап ісіне.
Қойыламын жаңа айша,
Жойыламын қалайша?!
Айтсам ойды бүкпей мен
Амалым көп нүктеден!

Нүкте

Ау, үтіржан айтарым:
Ауқымыңды байқағын!
Сенің қандай сәнің бар?
Сенетін не мәнің бар?
Сөкпе! Менде бар үлгі,
Төкпе, досым, арымды.
Сөздер тапса жарасым,
Сөйлемдердің арасын
Айқындайтын нүктемін:
Ағаңда жоқ түк те мін!

Үтір

Сені, нүкте, сөкпеймін,
Сенім артам, – көппеймін!
Тынысыма келіссең,
Ығыстырма мені сен...
Сөздің мәнін, ырғағын
Сөзден бөліп тұрамын.
Мүшелерді бірыңғай
Мүше жасап тұрмын ғой!

Нүкте

Қалқам, менен аспайсың,
Қарауымнан қашпайсың.
Мені қанша күт мейлі,
Менсіз сөйлем бітпейді.
Мен сияқты бірақ та
Мекен бар ма сұрақта?

Сұрау белгісі

Ау, нүктежан, абайла!

Ауқымдымын қалай да.
Оқушыдан сұрағын
Орным айқын, тұрағым.
Жаңылысса бір адам,
Жаным ашып тұрамын:
Айқын сұрақ құрадым,
Айтсын жауап, сұрадым.
Бәрімізден ең кіші
Бәсең «нүкте» белгісің.
Менменсініп, тартыстың
Менен қалай артықсың?

Нүкте

Білем, сұрау, жайынды:
Білімді де, пайымды
Адам терең ойлайды,
Артық сұрақ қоймайды.
Ал сен ылғи сұрайтын
Аңғалдарға ұнайсың.
Мен әрқашан жайлымын,
Мекеніме сайлымын!
Көркем сөйлем біткенін
Көрсететін нүктемін.

Сұрау белгісі

Ойлағанда әр адам
Ойдан сұрақ тараған.
Сұрамаған білмейді:
Сұрау «бәрін біл» дейді.
Біздер қайта тынышпыз:
Білімқұмар тыныспыз.
Лепті, даңғой, шенқұмар,
Лепіргіш те белгі бар.

Леп белгісі

Әй, сұраудың белгісі,
Әсерлі де, ең күшті
Мен емес пе ойласаң?!

«Мен»-ді биік қоймасам,
Жоямын ғой мәнімді,
Қоямын ғой әнімді,
Лепті десең, лептімін!
Лепті менің екпінім!

Сұрау белгісі

Леп белгісі, досым-ау!
Лептілігің осы ма?
Құбылғыш-ақ айбының:
Қуаныш пен қайғының
Одағайдың жанысың...
Оңғақ мәнің, мәнісің!
Ардақтап ел намысын
Айт ұрандап табысын.
Құры босқа көкіме,
Құрғақ сөзге бекіме.

Леп белгісі

Бәріңнен де лептімін,
Бәсең емес екпінім!
Қашан сенше тек тұрдым?
Қадірім бар, тектімін!
Айғай салып тұрмасам,
Адам көңілін бұрмасам,
Ұранда мән бола ма?
Ұлы сөз боп оңа ма?
Сөзінде бар өр өкпін
Сөйлемдерге керекпін!

Сұрау белгісі

Соқпа, желдей еспегін.
Сотқар мен қу бөспенің
Сөзін қолдап анайы,
Сөкеттеген талайды
Екпіндетіп, алдайсың
Екіленсең, қандайсың?

Леп белгісі

Асыл сөзге бейіммін:
Адамдардың зейінін
Аударамын сөйлемге,
Айқын, ашық сөйлеуге.
Үйрететін мәнім бар,
Үйлесетін әнім бар!

Сұрау белгісі

Бойыңда күш қайнаған,
Ойыңда – іс, ойлаған.
Демесе де пайдалан,
Дефисті сен сайлаған.
Ой қозғадың сен тұрып:
Деміктің дефисті,
Дефисіңнен не түсті?

Дефис

Әй, қорлама! Лепті мен
Әйгілеймін: еп білем!
Тұқырдым деп, басынба!
Тұрам кейде қасында.
Сын айтсаң айт, сызыққа
Сызықшадай бұзыққа.
Үтір мен бұл расында
Леп пен сұрау қасына,
«Деді» сөзін тіркейді,
Демігуін бүркейді.

Сызықша

Әй, дефисжан, қарағым!
Әліңе бір қарағын.
Менің жартым болсаң да
Менсінбейсің соншама!
Менің де өз әлім бар...
Сенің қанай мәнің бар?
«Өлесің» деп, қорықпа,
Өзге мәнге жорытпа.
Менің де өз мәнім бар,

Менен ғибрат алыңдар:
Баяндауыш, бастауыш,
Бастауышта – бас дауыс...
Тең мәнді сөз жанасар
Теңдік үшін таласар.
Олар шықса ойымнан
Ортасына қойылам.
Кейде мәнмен басқа да
Келіп кірем жақшаға.

Дефис

Онда жақша бұзық қой:
Ортасынан сызып қой!

Жақша

Әй, белгілер, бөспеңдер,
Әңгілікке көшпеңдер!
Мәндеріңе осынша
Мән беремін қосымша.
Ұғымдарын басқаның
Ұғындырар жақшамын.

Тырнақша

Ойхой! Жақша мақтанба!
Ол да саған мақтан ба?
Тыныш! Досым, бүліндің
Тырнақшаға іліндің.
Тура сөз, не кекесін...
Тұрам беріп төтесін.
Мағынам көп те тым
Маған қайсың жетесің?

Ана тілі

Белгі тауып тынысты
Белгілесе дұрыс-ты.
Айқынсыңдар белгілер,
Сөз қадірін ел білер:
Қос нүкте мен көп нүкте...
Қосар мәні көп тіптен.
Өршіл леп пен тырнақша,

Өз орнында тұр жақша!
Талай істі бітірген
Тарықпандар үтірге.
Ойлы сөйлем біткен соң
Орнында тұр, нүкте, сен.
Ауыстырған адам тек
Айыпталар «надан» деп.

Тыныс белгілері

(«Айгөлек» әнімен).

Ақ сәулесі сананың,
Ақылшысы адамның,
Ана тілі ардақты
Ақ сүтіндей ананың.
Асқақтаған үніміз,
Айтатын ән, жырымыз,
Алтын күндей нұрымыз,
Асыл ана тіліміз!

Қайырмасы:

Айгөлек-ау, айгөлек!
Айдың жүзі дөңгелек!
Ана тілде жөн бөлек,
Ардақтаймыз төрле деп,
Анамызды ортаға ап,
Би билейміз дөңгелеп.

Оқушылар, ойлаңдар,
Ойсыз белгі қоймаңдар!
Әр белгінің өзінде,
Әуені бар сөздің де.

Сөз бен сөйлем соңында,
Солында не оңында
Әділ белгі орнығар:
Әр нәрсенің орны бар!

Қайырмасы.

ЕРАІК – ЕЛ МҰРАТЫ

Тақырыптық кешке арналған әдеби қойылым.

Сахна төріне Абылай хан, Бөгенбай батыр, Қабанбай батыр, Наурызбай батыр, Райымбек батыр, Сыпатай батыр, Исатай батыр, Бауыржан батырдың портреттері ілінеді, ғимарат іші тарихи ерліктерге лайықталып безендіріледі.

Тарихшы. (Тарихшы мен жыршы сөзіне сәйкес кинокадрлар көрсетіледі). Қазақ елі – сонау Алтайдан Пиренейге дейін билік еткен ер Еділ батырдың елі. Қазақ елі – асқан батырлығымен, ақыл-парасаттылығымен Египет еліне билік жүргізген Бейбарыстың, Үндіні билеген Бабырдың елі.

Жыршы. Қазақ жері – қонақжай төрдің жері,
Қазақ елі – Қас сақтай ердің елі.
Елі кедей болмаған – жері байтақ,
Еділ ердей, Бабырдай шерлер елі.

Азат бүгін байлыққа тұнған жерім,
Азап жүгін, ел жауын қуған ері.
Әділет пен бірлікке жанын қиып,
Әділ өткен билердің туған жері.

Қазақ жері көп шеккен қасіретті,
Қазақ ері – өнерлі, өсиетті,
Египетті билеген Бейбарыстың
Елі – текті, киелі, қасиетті.

Қорлаған жау – басқыншы, халыққа мұң,
Қорғаған ер – ойлаушы халық қамын.
Қобыланды, Ер Тарғын, Алпамыстар...
Қорғап қалды ел бағын алыптарым!

Тарихшы. 1793 жыл. Ел жайлауға көшіп жатқан кез. Алтайдан Атырауға дейін тыныштық орнатқан қазақ елі.

Қаннен-қаперсіз, шат-шадыман жаз жайлау қызығын көруге бет алғанда, Жонғар қалмақтары тұтқиылдан шабуыл жасап, қазақ халқын қан жылатты. Дүрліккен ел шұбыра қашып, табаны езіліп, шұбырынды халық ақ табан болды. Андыздаған жұрт Алқа көлге аялдап, қасиетті Қаратауға бас сауғалады.

(Зарлы әуен. «Елім-ай» хоры айтылады).

Зар: Қаратаудың басынан көш келеді,

Көшкен сайын бір тайлақ бос келеді.

Қарындастан айырылған қиын екен,

Қара көзден мөлтілдеп жас келеді.

Тарихшы. Қаратаудың баурайында қалың қазақ бас қосты. Елдің елдігін, ерлігін соңғы рет сынайтын күн туды. Жауға сокқы беріп, жалпы жұртты аман алып қалу үшін, данышпан ата Төле би батырларды батылдыққа, елді бірлікке шақырды.

Жыршы. «Дадан қашық жүріндер, дүрлікпе тек!

Жаудан қашып, қор болып үрікпе» – деп,

Біріктірді қазақты Төле биі:

«Бақыт, жеңіс, азат күн – бірлікте!» – деп.

Тарихшы. «Алтау ала болса, ауыздағы кетеді, төртеу түгел болса, төбедегі келеді! «Тұрған жерін тұрақтаған тұғыры берік ел едік, іргемізді ірітпей, бір жеңнен қол шығарып, бір жағадан бас шығарып, атам қазақтың абыройын сақтайық», – деді Төле бабамыз. Кіші жүзден кісілігін танытқан Әйтеке би, орта жүздің ордасын тіккен Қазыбек би ұлы жүздің ақсақал биінің билігіне бас иіп, елді біріктірді. «Жүзге бөлінгеннің жүзі күйсін», – деді олар. Кең пейілді, бауырмал халық бір тудың астында «Сабалақ батыр» аталған Абылайды хан көтерді.

Жыршы. «Абылайлап», Сабалақ қол бастады,

Абылай хан аталып, ел басқарды.

Ерлігінен хандардың басталады

Егемендік, елдіктің сел бастауы.

(Бұхар жыраудың Абылай хан туралы жырларынан үзінді жырланады).

Тарихшы. «Ат ауыздығымен су ішкен, ер етігімен су кешкен» заман болды. Қалың елді қара керек Қабанбай, қанжығалы

Бөгенбай, шапырашты Наурызбай батырлар бастап, азулы жауды Аңырақайда аңыратып жеңді, Райымбек сияқты киелі батырлар кейін шапқан кесепат жауды қасиетті қазақ жерінен біржола қуып тастады.

Жыршы. Ер елінің Қабанбай тірегі боп,
Өренінің мақтаны, жігері боп.
Ерлік сапта жүр мәңгі өзі бастап,
Әр ұрпаққа күш берер жүрегі – от.

Етсе егес Бөгенбай дана батыр,
Жауларына орнатқан «заманақыр».
Айбары боп елдіктің – ердің ісі,
Айғағы боп ерліктің дала жатыр

Райымбек әулие – қасиеттім,
«Құдайым!» деп жаулары бас иетін.
Балалары батыр боп орындайды
Бабалардың өнеге-өсиетін.

(Батырлық жырлардан үзінділер айтылады).

Тарихшы. Қаралы қалмақ қырғынынан соң, ес жиған елді есеңгіреткен, ердің намысын өртеген тағы бір оқиға – Қоқан хандығының жүгенсіздігі болды. Халық батырлары ел намысын қорғады. Елім деп туған ер Сыпатай халық бірлігін қорғап, достық туын көтерді.

Жыршы. «Мықтымын» деп қоймаған қоқаңдауын,
Ықтырды көп Сыпатай Қоқан ханын.
Ойран етті ниетін басқыншының,
Ойлап өтті бірлікті – Отан қамын.

Тарихшы. XVIII-XIX ғасыр. Қазақ билері мен хандары иек артып, көмек күткен орыс патшалығы біртүрлі өз мақсатын орындап, қазақ жерін отарлап, қазақ елін аздыра бастады. Ел ішіне іріткі салып, зымияндық саясатпен ел бірлігіне, ұлттық қасиетімізге, тіліміз бен дінімізге, кеңдігіміз бен елдігімізге

кесір келтірді. Оған қазақ шаруалары ызаланып, кек көтерді. Исатай мен Махамбет бастаған ел көтерілісі, сәтсіз болса да, ер намысының айғағы еді.

(Құрманғазының «Кішкентай» күйі тартылады, ортаға жыршы шығады).

Жыршы. Орнатам деп, Исатай бостандықты,

Ордадан – кек, құптауды достан күтті.

Жаңғырған мұң – шаруа күресінен

Жәңгір хан мен ақ патша жасқаныпты.

(Махамбеттің «Ереуіл атқа ер салмай»,

Мен, мен, мен едім», т.б. жырлары айтылады).

Тарихшы. 1941-45 жылдар. Адамзат тарихында болмаған алапат соғыста бірлік, достық жолында жан қиған қазақ батырлары фашизмнен бүкіл адамзаттық азаттықты қорғап, ерекше ерлік көрсетті. Жүзге тарта қазақ қаһармандарына Кеңес Одағының Батыры деген абыройлы атақ берілді. Батырлықты батырлардың батыры Бауыржан Момышұлы бастады.

(«Жас қазақ» әнінің әусерінде жыршының жырғы естіледі. Төлегеннің бейнесі көрсетіледі).

Жыршы. Тоқтаровтай батырлар неткен жалын!

Оқтан ықпай, елім деп төккен қанын.

Батырларым жалынын жалаулатып,

Жатыр мәңгі аялап еккен бағын.

Бауыржандар Мәскеуді қорғап қалған,

Бауырмалдар жауға елді қорлатпаған.

Жатыр бүгін жалын боп алыптарым,

Батырлығы бағым боп орнап қалған.

Қорған болған елінің елдігіне,

Батырлардың бас идік ерлігіне!

Ұрпақтары қаһарман бабалардың

Тәуелсіздік қамалын көрді міне!

Тарихшы. 1986 жыл. Желтоқсанда отты оқиға болды. Елдің егемендігін аңсаған жастар алаңға шықты. Желтоқсан желі

дауылға айналды. Өрттей қуалаған өжет жастар ұлттық намыс құдіретін әлемге паш етті.

Жыршы. «Қазақ елі хан сайлар зор данасын,

Ғажап елді келімсек қорламасын!»

Деп, Қайраты көтерді намыс туын,

Кек қайнатты өрт толып Орда басын.

(«Желтоқсан желі» әні айтылады.

Желтоқсан оқиғасына байланысты кинокадрлар көрсетіледі).

Тарихшы. 1991 жылы қазақ халқының тұңғыш ғарышкері Тоқтар Әубәкіров ғарышта ерлік көрсетті.

Жыршы. Келді, міне, ерлікті бағалар күн,

Аруағы қолдады бабалардың.

Ғарыш шарлап оралды Тоқтар батыр,

Мұратыңа ие бол, бабаларым!

(Шаттық күйі. Ту ұстаушылар әуен әусерінде Республика туын сахна төріне алып шығады. Жұрт орындарынан тұрып, ту астында еліміздің елұранын айтады).

ТЫНЫШТЫҚ

(хор)

Жер-ананы мекендеген бар адам
Арғы тегі бір анадан тараған.
Елде тірлік, бақыт болса, бәрі де
Еңбек, бірлік, достық үшін жаралған.

Қайырмасы:

Достық бізге тым ыстық,
Бірлік – байлық, ырыс – құт.
Жарқырасын күніміз,
Жаса, жаса, тыныштық!

Тірлігімен адам байлық жасады,
Бірлігімен асулардан асады.
Адал жандар, Жер-ананы қорғандар,
Абайлаңдар, бейбітшілік жасағы!

Қайырмасы.

ЖАСА, ҚАЗАҚСТАНЫМ !

(Республика күніне арналған қойылым)

Қатысушылар:

Бастаушы, ақындар және оқушылар.

«Жаса, Қазақстаным!» тақырыбына арналған поэзиялық құрылым.

Бастаушы:

Қазақтың ұлттық күнінде
Азат Күн жадыра, күлімде:
Той бүгін: салтанат құрамыз,
Шалқысын шаттық күй, жыр – аңыз!

1-оқушы:

Қазақ-құт: Ғаламға танықпыз,
Азаттық, ерлікпен алыппыз:
Әр істі өңгерген алып – біз,
Ғарышты меңгерген халықпыз.

2-оқушы:

Басты алға азат ел – анамыз,
Бастауда Нұрсұлтан данамыз.
Гүлденді кең-байтақ даламыз,
Түрленді сәнді сан қаламыз.

1-оқушы:

Елдікке, бірлікке сенеміз,
Ерлікке, тірлікке кененбіз:
«Жол» жасап, алға тез келеміз,
Болашақ бағына енеміз.

2-оқушы:

Басқарған ел басы ұлы іс –
Басталған жаңаша құрылыс:
Оңдаған оны бетбұрылыс,
Оңғарған ер көсем құрып іс.

5-оқушы:

Алтайдан қарт Кәспи арасын,
Марқайған еңбектің даласын
Өндіріс көркейтті, қарашы:
Өндіргіш – қазақтың баласы.

6-оқушы:

Азия кіндігі – Астанам,
Жазира кең далам – баспанам.
Жаннатым – туған жер, жас қалам,
Алматым – пейішім – Бас қалам!

7-оқушы:

Мол шығып күтілген егінім,
Молшылық – бағы боп елімнің,
Тасыды байлығы жерімнің,
Асырды атағын елінің.

8-оқушы:

Қазақтың жырындай әніміз,
Азат Күн нұрындай сәніміз.
Өнерпаз халықпыз – жалынбыз:
Өлең, саз, жыр – біздің жанымыз.

2-оқушы:

Бақытқа бастаған данасы,
Ақықтай нұрлы жас қаласы,
Зейінді елдің әр баласы,
Мейірлі ата мен анасы.

3-оқушы:

Ғаламат ән мен жыр, күйіміз –
Адамзат шаттығы – биіміз:
Меймандос, құтты әр үйіміз,
Тойда мол кәде мен сыйымыз.

4-оқушы:

Жаңаша дарыған білімім,
Жараса дамыған ғылымым:
Қазақтың өркенін өсірген
Азат күн – бақытым – ұлы күн.

5-оқушы:

Еріміз ерлікпен қарымды, –
Еліміз жойған өрт қаруды:
Бастаған бірлікке әр үні –
Басқарған көсемі – дарынды.

6-оқушы:

Тыныштық қорғаны – еліміз,
Ырыс-құт еліне келіңіз:
Дос – құтым, дайын, дос, төріміз,
Достықтың қызығын көріңіз.

7-оқушы:

Бірлігі дәстүрге айналған,
Тірлігі бақытқа сайланған,
Сыйлауды ғаламға үйреткен
Иманды халқымнан айналам!

Бастаушы:

Құтты бақ төрінде той бүгін:
Құттықтап, құшағын жайды күн.
Ақтарып туған жер байлығын,
Мақтан қып, тойлаймыз айбынын.

Бәрі:

Жас та, ғажапстан!

Жаса, Қазақстан!

Бастаушы:

Қазақпыз – жыршыл халықпыз:

Ғажаппыз, жырмен танықпыз!

Жыршымыз перде ашады:

Жырымен шашу шашады.

8-оқушы:

Жаралған бабалардың ерлігінен,

Таралған Желтоқсаннан – өр дүбірден,

Атыңнан айналайын, тәуелсіздік,

Затыңнан абаттандым, елдігімнен!

9-оқушы:

Аялы, нұрлана бер, азат Күнім,

Баянды бақытымсың, азаттығым!

Таңымды тамылжытқан бостандықтан

Танылды бар әлемге қазақ бүгін.

10-оқушы

Қас сақпын – Күннің түрік баласымын,

Қазақпын – ұлы Тұран даласының,

Өмірдің жеңіп алғам Еркіндігін,

Өр үнім, бостандықтың панасымын.

11-оқушы:

Keң далам, құт мекенім, сеңгір тауым,

Жер-Анам алып жатыр көздің жауын.

Байрағым желбіреп тұр биіктерде,

Байладым Тәуелсіздік – өмір бауын.

12-оқушы:

Жаныммен ақтап бабам өсиетін,
Қаныммен жаздым заман қасіретін.
Мың жасап, бар ұрпағым бас иетін,
Қымбат-ақ, Тәуелсіздік, қасиетін.

13-оқушы:

Құтты күн – Тәуелсіздік, киелі Күн, –
Құттысың, егемендік – иелігім,
Уақыттың асқарынан нұрын төгіп,
Бақытым – Еркіндік боп, сүйеді Күн.

14-оқушы:

Жарық Күн – тегім менің, жасын жаным,
Тарихтың – төріндемін-ғасырлардың.
Атқарам бостандықта ұлы істерді:
Бақ маған тәуелсіздік – асыл арым!

Бәрі:

Береке, гүлденген жер, ғажапстан!
Мереке құтты болсын, Қазақстан!

Бастаушы:

Ақын елдің ұлымыз:
Алып іспен ұлымыз,
Абатына халықтың
Арналады жырымыз!

1-ақын:

Қазақ жері – қас сақтай елдің жері:
Ғажап жерді қорғаған ердің ері.
Елі кедей болмаған, құтты мекен
Едігедей баһадүр – шердің елі.

Қазақтың бұл – байлығы тұнған жері,
Азап жүгін – жауларын қуған ері.
Әділетпен Үндіні билеп өткен,
Әділ, өктем Бабырдың туған елі.

2-ақын:

Қазақ елі жеңген мың қасіретті,
Қазақ ері өнерлі, өсиетті:
Египетті билеген Бейбарыстың
Елі – текті, киелі, қасиетті.

Қайырымсыздар әкелсе халыққа мұң, –
Қаһармандар ойлаған халық қамын.
Қобыланды, Ертарғын, Қамбар батыр...
Қорғап қалған ел бағын алыптарым.

1-ақын:

«Жаудан, ерім, қашпағын, үрікпе!» – деп,
Дадан елін сақтаған «дүрлікпе!» деп,
Қазағының Төле би басын қосқан,
«Азат күнің бақытың – бірлікте!» – деп.

«Абылайлап» Сабалақ қол бастады:
Абылай тақ көксемей, жол бастады.
Елге ерлік әкелген бостандықты:
Егемендік тарихтың ол – бастауы.

2-ақын:

Ер елінің Қабанбай тірегі боп,
Өренінің мақтаныш жігері боп,
Ерлік сапта жүр мәнгі өзі бастап,
Өр ұрпаққа от берер жүрегі – от.

Етсе егес Бөгенбай дана батыр,
Өткен емес кек алмай дара батыр:

Айдары боп тарихтың ердің ісі,
Айғағы боп ерліктің дала жатыр.

1-ақын:

Оқтан ықпай ел үшін төккен қанын,
Тоқтаровтай батырлар неткен жалын?!
Батырларым жалынын жалаулатып,
Жатыр жалын – нұрлантип еккен бағын.

Бауыржандар Мәскеуді қорғап қалған:
Бауырмалдар жауына қорлатпаған.
Жатыр бүгін жалын боп рухтары:
Батырлығы бағым боп, орнап қалған.

2-ақын:

Тоқтар, Талғат көтеріп қазақ жүгін,
Ғарышты да меңгерген қазақ бүгін:
Ырыс-құтпен байытқан ерлер, елдің
Тыныштықпен бекіткен азаттығын.

1-2 – ақындар:

Қазақстан – ұлы ел, ғажап бүгін!
«Қазақстан Мемлекеттік Әнұраны» айтылады.

ИНТЕРМЕДИЯЛАР

БІР ҮЗІМ НАН

Ғалымбек көрермендермен амандаса бергенде, біріне-бірі өкпелесіп, Күлдірген мен Бүлдірген келеді.

Ғалымбек. Сәлематсыңдар ма, балалар!

Күлдірген. Мен сенімен ойнамаймын, Бүлдірген.

Бүлдірген. Ойнамасаң, ойынбақ. Мен не жазып қалдым саған сонша?

Күлдірген. Сен бар ғой... Сен кесірсің. Сен кесірленіп, не істедің, білесің бе?

Ғалымбек. Ау, Күлдірген, Бүлдірген, амандасу жоқ, әдеп жоқ, бұларың не? Алдымен мына жұртқа сәлем бермейсіңдер ме?

Бүлдірген. Амансыз ба, ағай? Сәлем, балалар!

Күлдірген. Ым, иә... Сәлематсыңдар ма? Мен нетіп, Бүлдіргенге өкпелеп, иә, кешіріңіздер...

Ғалымбек. Ол не өкпе тағы, әуелі айтсаңшы былай...

Күлдірген. Мен енді Бүлдіргенмен ойнамаймын.

Ғалымбек. Не боп қалды?

Күлдірген. Бүлдірген кесірленіп, жаңа осылай келе жатып, жолда жатқан бір үзім нанды басып кетті.

Ғалымбек. Не дейді? Бұл – әдепсіздік қой!

Бүлдірген. Ағай, мен байқамай...

Күлдірген. Иә, саған... Ағай, бұл көріп тұрса да, жерде жатқан бір үзім нанды қолымен көтермейді.

Бүлдірген. Жерде жатқан нанды не қыламын? Мен аш емеспін, жерден нан теріп жеп, не бопты сонша...

Күлдірген. Қандай ұятың жоқ баласың? Нанды неге баса-сың, ә?! Айтшы өзің?! (*тан береді*).

Бүлдірген. Ағай, мынаны қараңыз, бұл бір үзім нан үшін менімен шайқаспақ.

Ғалымбек. Күлдірген, сен сабыр ет. Ашу – дұшпан, ақыл – дос деген. Әуелі түсінісіп алайық. Бүлдірген, сен дұрыс істемегенсің. Нанды басу қылмыс емес пе?!

Бүлдірген. Ағай, олай деменіз...

Күлдірген. Әй, топас, нанды неге басасың?! Дүниеде наннан қасиетті, наннан қадірлі не бар, ә?! Айтшы!

Бүлдірген. Мен нетіп... байқамай, енді бұдан былай есте болсын... Нанды баспаймын...

Ғалымбек. Сендер мына бір тақпақты білесіңдер ме?

Асыл тастан, алтыннан
Қымбат әрбір алтын дән.
Молшылық боп дәніміз,
Молайды ақ нанымыз.
Қуат берер әр шақта
Аппақ нанды ардақта!..

Күлдірген. Ағай, ол тақпақты мен де білемін. Соңында:
Кесірленіп, жас бала,
Нанды жерге тастама! – дейді.

Бүлдірген. Нанды жерге тастаған мен емес қой соншама. Кесірленген бір бала үзім наннан бір тістеп жеп, қалғанын лақтырып тастап кетіпті...

Ғалымбек. Біреу кесірленген екен деп, оның жаман құлқына қосылуға болмайды.

Күлдірген. Мен бір үзім нанды жерден алдым да, ақ лағыма апарып бердім, ағай.

Ғалымбек. Оның дұрыс болған екен, Күлдірген.

Күлдірген. Ағай, нан туралы тақпағым бар... айтып берейінші.

Ғалымбек. Айта ғой. Ал, кәне, бәріміз қосылып тыңдайық.

Күлдірген. *(тамағын кенеп).*

Мол болса нанымыз,

Жалындар жанымыз.

Тоқ болсақ, той да көп,

Нан – жыр мен әніміз.

Бүлдірген. Ағай, ол тақпақты мен де білемін *(қайталайды).*

Ғалымбек. Дикан нан үшін көп еңбек сіңірді. Егінді орып, астықты қамбаға құю, одан ұн тарту машақаты көп жұмыс емес пе?

Күлдірген. Ағай, мен диірмен тартқан ағайларды көрдім... Тура Аяз ата сияқты бет-жүзі аппақ. Қас-кірпіктеріне ұн жағылып қалады екен.

Бүлдірген. Мен наубайшылардың қасында болдым. Таба нан, бөлке, тоқаш, әр түрлі күлше... Керемет... нанның иісі қандай десеңші, шіркін!

Ғалымбек. Міне, сондай еңбек сатыларынан өтіп, ақ нан қолымызға тиеді.

Күлдірген. *(тақпақтатып).*

Күндей нұры тараған

Айдай аппақ таба нан.

Тоқаш, бөлке, күлшелер –

Тоқшылық қой, білсеңдер!

Ғалымбек. Нан қуат береді, оның иісі керемет емес пе?!

Әр нәрсенің тиісті

Бар өзінше иісі.

Аңқып тұрар: тым тәтті

Нан иісі қымбатты!

Күлдірген. Ағай, әсіресе таба нанның иісін айтсаңызшы! Таба нанды қаймақпен қосып жесең, шіркін... Бір тоясың...

Бүлдірген. Күлдірген, сен осы қашан тоясың? Соны айтшы.

Күлдірген. Мен қашан тоймадым? Тойсам да, мен сен құсап кесірленбеймін. Нанды баспаймын.

Бүлдірген. Мен енді өтпеймін дедім ғой...

Күлдірген. Біз бір-бірімізді өстіп тәрбиелеуіміз керек.

Ғалымбек. Күлдірген дұрыс айтады. Біріңнің кемшілігіңді бірің көріп тұрып, сынамасандар, ол достық болмайды.

Күлдірген. Сын түзелмей, мін түзелмейді. Солай емес пе, ағай?

Бүлдірген. Мақұл, бұдан былай нанды қастерлеп, қадірлей білемін деп, сөз беремін.

Күлдірген. Ағай, мен бұл досымды нанмен сыйлаймын, нанды қадірлеймін...

Ғалымбек.

«Алтын, күміс – тас екен,

Ақ нан – қымбат ас екен», – дейді халқымыз.

Күлдірген, Бүлдірген.

Аппақ алтын нанымыз,

Ардақтаймыз бәріміз!

ТЫНЫШТЫҚ

Білдірген мен Күлдірген көрермендермен амандасады.

Күлдірген. Сәлематсыңдар ма, балалар!

Білдірген. Амансыңдар ма, достар!

Күлдірген. Балалар, мен сендерге бір қызық сұрақ қояйын.

Бұл әлемде не жақсы?

Білдірген. Күлдірген, мен айтайыншы... ә?!

Күлдірген. Жақсы, айта ғой.

Білдірген. Бұл әлемде барлық адам жақсы көретін бір-ақ нәрсе бар. Оны мен де жақсы көремін.

Күлдірген. Ол не? Сонша бәріміз де жақсы көретін не?

Білдірген. Дүниежүзінде бәріміз де жақсы көретін қымбат нәрсе – тыныштық.

Күлдірген. Балалар. Білдірген дұрыс айтып тұр ма? Меніңше, дүние жүзінде «ана» деген сөзден асқан ардақты, қымбат сөз жоқ қой деймін.

Білдірген. Әрине, ана – ардақты сөз. Ана ең әуелі тыныштықты қалайды. Сондықтан бұл әлемдегі ең асыл сөз – ана, ең жақсы сөз – тыныштық!

Күлдірген. Білдірген, сен дұрыс айтасың. Ананың да ардақтап айтатын сөзі – тыныштық.

Білдірген. Күлдірген, менің тауып айтқан жауабымды бағалағаныңа рақмет. Ал енді өзің айтшы: «тыныштық» деген сөздің мәнін білесің бе?

Білдірген. Жер жүзінде соғыс болмаса, тыныштық – сол.

Күлдірген. Оны мына балалардың бәрі де біледі.

Білдірген. «Тыныштық» деген сөздің тағы да қандай мәні бар?

Күлдірген. Тыныштық – үйдегі туыстардың татулығы, достарыңмен ойнап жүріп, ұрсысып қалмасаң, ол да тыныштық.

Білдірген. Күлдірген, сен дұрыс айтасың, ей!

Күлдірген. Сыныпта оқушы тыныш отырса, ол да –

тыныштық.

Білдірген. Мен енді түсіне бастадым, Күлдірген. Аулада, ауылда, қалада, далада тыныштық болса, ең рақаты сол емес пе?

Күлдірген. Елдегі тыныштықты халық «береке-бейбітшілік» дейді.

Білдірген. «Тыныштық!», «Бейбітшілік!» деген сөзден асқан артық сөз жоқ екен-ау, шынында...

Күлдірген. Сөйтсе де, кинодан күнде көріп жүрсің ғой, соғысқа дайындалып, сойқан қару жасап жатқандар да жоқ емес.

Білдірген. Жер-ананың бетінде ядролық қару сыналған кезде мен де сезіп қалам: онда төбе шашым тік тұрып, жүрегім дүрсілдеп, құлағым шыңылдайды.

Күлдірген. Егер ол қару сынақтан өтіп, бомба болып тасталса, не боламыз сонда? .

Білдірген. Жер-ана бүлінеді, қан төгіледі, қалалар өргенеді, дала күйеді...

Күлдірген. Ендеше соғыс болмасын! Тыныштық мәңгі орнасын!

Білдірген. Композитор Ибрагим Нүсіпбаев атамыздың «Тыныштық» деген әнін білесің бе?

Күлдірген. Ол қандай ән? Қане, тыңдап көрейікші.
(Радиодан «Тыныштық» әні беріледі).

Білдірген. Дүние жүзіндегі барлық балалардың тілейтіні осы – тыныштық:

Құлпырып қырымыз,
Жайқалсын гүліміз.
Аспан, Жер, аман бол,
Жайнай бер, Күніміз!

Күлдірген. *(әндетіп).*
Бейбіт күн – тыныштық
Біз үшін тым ыстық.
Ырыс-құт тұтқасы –
Ынтымақ, туыстық!

Білдірген. Барлық елдердің балаларын ынтымақтасуға шақырамыз.

Күлдірген. Ей, әлемнің әділ жанды балалары! Өкелерімізге, аталарымызға айтайық:

Ажал оғын атпасын,
Тыныштықты сақтасын!

Білдірген. *(қосылып).*

Сойқан соғыс болмасын,
Көрмейік жау бомбасын!

Берекелі дүниеде
Бейбітшілік орнасын!

Күлдірген. Біздің еліміз – бейбітшіліктің қамалы. Еліміз аман болса, соғыс болмайды!

Білдірген, Күлдірген. Жаса, тыныштық!

АНАНЫҢ КӨҢІЛІ

Сахнаға Күлдірген мен Білдірген шығады.

Білдірген. Күлдірген, сен менің таудай көңілімді қалдырдың.

Күлдірген. Көңіл деген қала салатын басқан із емес қой және ол өзі таудай бола ма? Қызық екенсің, Білдірген.

Білдірген. Сен Ажармен арсалаңдап амандастың да, оған гүл ұсындың, ал менің анама пысқырып та қараған жоқсың...

Күлдірген. Иә, саған. Мен сенің анаңмен амандасып, басымды идім ғой.

Білдірген. Сен анама басыңды иген жоқсың, былай, нетіп, шүлғи салдың. Және жөндеп қараған да жоқсың. Содан көңілім қалды.

Күлдірген. Көңіл деген ойыншық емес, оны «қалдыра» салуға болмайды. Көңіліңді мен қайда, қай жерде қалдырдым?

Білдірген. Таудай көңілім тарыдай болды.

Күлдірген. Қойшы, Білдірген. Көңіл «тау» емес қой құлап қалатын.

Білдірген. Қалмаған көңіл таудай болады, білдің бе? Сен өзің көңіл дегеннің не екенін білесің бе?

Күлдірген. Көңіл деген – көңіл. Көңіл жақсы болса, қуанамыз. Жаман болса, ренжиміз.

Білдірген. Сол көңілдің жақсы болуы, не жаман болуы қандай жағдайға байланысты, айтшы...

Күлдірген. Ол өзімізге байланысты да...

Білдірген. Көңілдің жақсы болуы айналамызға, досқа, жолдасқа, жақындарымыздың жағдайына байланысты болады.

Күлдірген. Сол да сөз бе екен? Мен күлемін десем, күлемін; ойнаймын десем, ойнаймын.

Білдірген. Ал, сен жылаймын деп, жылай саласың ба?

Күлдірген. Ее, жылау деген жақсы емес... Егер ренжісең, ашулансаң, сен де жылайсың.

Білдірген. Көңіл бір ауыз сөзден де қалады. Ренжу дегеніміз

– көңілдің қалуы.

Күлдірген. Солай ма? Көңіл сондай нәзік бола ма?

Білдірген. Әрине, көңіл нәзік болады.

Күлдірген. Мен онда бұдан былай сенің көңіліңді қалдырмаймын.

Білдірген. Оның дұрыс. Біз, әсіресе, ананың көңілін аялай білуіміз керек:

Қашан да тіл алсаң, Тартады уайым.

Қадірін біле алсаң, Болсаң сен тілазар,

Анашың шаттанар, Анашың тым азар,

Көңілі шат болар. Қырыссаң қанша рет,

Ез болса баласы, Анаға қасірет.

Езіліп анасы, Аялап көңілін,

Тарынып ұдайы, Ақта ана сенімін!

Күлдірген. Білдірген, мен бұл тақпақты жаттап алғамын.

Анашым – мақтаным,

Ақ сүтін ақтаймын!

Білдірген. Күлдірген, сен де ана сыйлап, абыройлы бол.

Күлдірген, Білдірген:

Қуантып ана жүрегін,

Орындаймыз тілегін.

ТІСІМ-АЙ, ІШІМ-АЙ

Бастаушы мен Білдірген көрермендермен амандасады. Күлдірген кешігін келеді.

Бастаушы. Сәлематсыңдар ма, балалар!

Білдірген. Амансыңдар ма, достар!

Бастаушы. Күлдірген қайда, Білдірген? Ол концертке кешікті ғой.

Білдірген. Күлдірген дүкеннен шекілдеуік, шоколад іздеп жүр еді. Өзі қызық... сондай... апай...

Күлдірген. (келеді). Ой-ойй. Тісім-ай! Ой-бай!

Бастаушы. Күлдірген, саған не болған? Әуелі мына көпшілікпен амандаспайсың ба?

Күлдірген. Амансыңдар ма, балалар! Апай... Тісім!!! Тісім!!! Тісім қақсап барады.

Білдірген. Мен саған айттым ғой, тісіңді күт деп...

Күлдірген. Қойшы сен, Білдірген. Онда тұрған не бар? Сенің «ақылыңсыз» да күн көріп жүрміз ғой... Ой-ой! Ай-ай!

Бастаушы. Білдірген дұрыс айтады... Тісті күте білмесең, оның сыртқы эмаль қабаты бұзылып, ол ауырады. Ауырған тіс түсіп қалады.

Күлдірген. Ой-бай! Енді не істеймін! Өліп барам! Тісім түссе, не болады, апай? Онда қартайып қалмаймын ба?

Білдірген. Тіс дегенді таза ұстамаса, өстіп есіңді шығарады дедім ғой саған.

Бастаушы. Күрек тісің бе, азу тісің бе, әлде ақыл тісің бе?

Білдірген. Апай, меніңше мұның ит тісі ауырады.

Күлдірген. Ой-бай! Қайдағы «ит тіс». Ит тіс итте ғана болмай ма? Мен ит емеспін ғой...

Бастаушы. Ит тіс деген тіс те болады. Ол тістер күрек тіске сықасып, артық өседі.

Күлдірген. Ой-бай! Бәсе, онда менің сол ит тісім ауырып тұр.

Білдірген. Апай, мұның жаны қиналып тұр... Тіс дәрігеріне ертіп барып, ауырған тісін жұлдырып тастау керек.

Күлдірген. Ой-ой! Онда мен құримын ғой! Сен мені аямайды екенсің!

Бастаушы. Егер ауырған тісін алдырып тастасақ, Күлдірген кетік болады.

Күлдірген. Ө-ө-өлсем де, тіс дәрігеріне бармаймын? Білдің бе?

Білдірген. Сонда өстіп азап шегіп, бебеу қағып жүресің бе? Өзіңді өзің аямайсың ба?

Бастаушы. Тіс дәрігері тісті жұлып тастаушы ғана емес, ол – емдеуші де. Тістің түбіне дәрі құяды, түрлі тәсілмен емдеп, ауру тісті жазады.

Күлдірген. Бәрібір, мен тіс дәрігеріне бармаймын. Ой-ой-ой! Апай, бұндай ауру қайдан болады?

Бастаушы. Жаңа Білдірген дұрыс айтты. Тіс ауырмау үшін, оны күте білу керек.

Білдірген. Күніге екі рет тісті тіс шайғышпен шайып, шөткелеп жуу керек.

Бастаушы. Тістің мұжылмауына себепші болатын тағамдарды талғап, аз-аздан жеу керек.

Білдірген. Шоколад, конфет дегенге құмарсың, құрты бар алманы көп жегеніңнен құрыды сенің тісің.

Күлдірген. Сен өзің тамақ жемейсің бе? Шоколад берсем, қазір де «кой» демес едің. Ой-ой-ой! Бой-бой-бой!

Бастаушы. Әр нәрсенің қалпы бар. Бұдан былай тісіңді күте біл. Өзірше мына анальгинді тісіңе бассаң, ауырғаны қояды.

Күлдірген. *(дәріні тісіне басып).* Қызық екен! Апай, тістің ауруын анальгин жаза ала ма?

Бастаушы. Тістің біржола ауырмауы үшін, оған ең әуелі күтім керек.

Білдірген. Поморин, зефир, жемчуг дейсің бе... тіс шайғыш пасталар көп қой, содан ал да, күнде тісіңді шайып, шөткелеп, тазалап жүрсеңші.

Күлдірген. Сен өзің ше?

Білдірген. Мен сөйтіп тісімді күткендіктен, тістерім ауырып көрген емес.

Күлдірген. *(кенеттен)*. Ой-баааай! Ішім-ай! Енді ішім ауырып барады. Апай, ол несі? Нетіп қалдым ба, ә?

Бастаушы. Тісің ауырған соң, асты шайнамай жұта бергенсің ғой, шамасы. Асты асықпай, шайнап жұтпасаң, ол жұмыршағынды ауыртады, жұтқыншағыңа да қиын болады.

Күлдірген. Апай, енді не болады?

Бастаушы. Іштің ауруы басылар. Ал жалқаулық пен жауапсыздық, салақтық жасап, тісінді күтпесең, сол жаман.

Күлдірген. Апай, енді бұдан былай тісімді күтіп жүремін. Рас айтам, оған сеніңіз.

Білдірген.

Жалқауланбай Тісің болса, бүтін,

Ол – өмірлік құтың.

Тісті шайып, күнде күтін!

Күлдірген. Мақұл! тісімді күтемін енді...

Бастаушы. Міне, мұның енді дұрыс.

СЫЙЛАСЫМ

Ғалымбек көрермендермен амандасады. Күлдірген қуанып, алақайлап келеді.

Ғалымбек. Сәлематсыңдар ма, балалар!

Күлдірген. Алақай-алақай! Алақай, балақай! Алақай, алақай!

Ғалымбек. Ау, Күлдірген! Иә, қуанышың құтты болсын! Бұл ненің қуанышы?

Күлдірген. Әділеттің сіңлісі Маржан бүгін мектептен «бес» деген баға әкелді. «Бес!»

Ғалымбек. Күлдірген, сен қуана біледі екенсің, мұның жақсы. Бірақ Маржанның Әділетке кім екенін білмей тұрсың.

Күлдірген. Ағай, ол Әділеттің сүйікті сіңлісі.

Ғалымбек. Қыз бала ағасына «сіңлі» болмайды, қарындас болады.

Күлдірген. Ал өзінен үлкен қыз балаға Маржан кім болады?

Ғалымбек. Қыз бала өзінен үлкен қызға сіңлі болады.

Күлдірген. Ағай, оны мына балалардың бәрі де білетін шығар.

Ғалымбек. «Білетін шығар» деп токмейілсу дұрыс емес, туыстық, жақындықты біліп қана қоймай, дәстүр бойынша оларды қалай сыйлауды да біліп, әдептілікті көрсету қажет. Мысалы, сен атадан бастап отбасы мүшелерінің туыс, жақындықтарын айтшы.

Күлдірген. Ата дегеніміз – ата, оның баласы оған бала... Иә, одан кейін баланың баласы, баласының баласы...

Ғалымбек. Міне, сен отбасы мүшелерінің туыстық, жақындық атауларын да білмей тұрсың.

Күлдірген. Ағай, атаның баласы, баласының баласы дегенде, енді басқаша не дейміз?

Ғалымбек. Атаға жақындық реті былай болады: ата, оның баласы, содан соң немере, шөбере, шөпшек, немене, туажат, туыс...

Күлдірген. Ағай-ау, тіптен шұбыртып жібердіңіз ғой... Мұның бәрін кім жаттап жүреді?

Ғалымбек. Туыс, жақындық атаулары жаттап алатын тақпақ емес, оны білу, сезіну қажет. Ағаны інісі мен қарындасы, апаны, яғни әпкені інісі мен сіңлісі құрметтеп, сыйлай білуі керек. Өзінен үлкеннің тілін алу, оны сыйлау, құрметтеу – халықта қалыптасқан әдеп, дәстүр.

Күлдірген. Сонда ең кішісі басқа үлкендердің алдында құрдай жорғалап, жүгіріп жүруі керек пе, ағай?

Ғалымбек. Сыйлау деген – «құрдай жорғалау» емес. Ол – әдеппен ізеттілік көрсету. Үлкен кішіге қамқорлық көрсетсе, кіші үлкенге құрмет көрсетеді. Сөйтіп, әдептілік адамдар арасындағы ризашылықты, қуанышты туғызады.

Күлдірген. Ағай, былайша да «адам – адамға дос, бауыр, туыс» емес пе? Әә?

Ғалымбек. Күлдірген, сен – ақылдысың. Айтқан сөзің дұрыс. Адам жалпы бірін-бірі сыйлап, жақындық, жақсылық көрсету керек. Ал бір отбасындағы адамдар бір-біріне бәрінен де жақын.

Күлдірген. Отбасындағы адамдар бір-біріне жақын екенін білеміз ғой, ағай.

Ғалымбек. Білсең, отбасындағы әрбір адамның әдептік міндеті бар. Бала әкенің айтқан ақылын орындап, оған ең жақын кеңесші, дос, жанашыр болуға тиіс. Аға мен әпке өздерінен кішілерге қамқорлық жасап, оларға әдеп көрсетіп, оларды тәрбиелеуге міндетті.

Әке-шешенің алдында анайы сөйлеп, дауыс көтеруге болмайды. Өзіңнен кішіге үлгі-өнеге көрсете білмесең, жақсы адам бола алмағаның.

Күлдірген. Мұның бәрін *(көрсермендерді көрсетіп)* мынау балдырғандар біле ме, ағай?

Ғалымбек. Ата-ананың тәрбиесін жақсы қабылдаған бала бәрін де біледі.

Күлдірген. Әсіресе, сыйласымды атадан бастау керек. Солай ғой, ағай, ә?

Ғалымбек. Әрине, сыйласым атадан басталады. Саған «Ата» деген тақпақты орындап берейін, қане тыңда, жаттап ал:

Атама әкем – немере,
Атам оны сүйеді.
Оннан астам шөбере
Атама бас иеді.
Атам бізге елжіреп,
Алып күнше қарайды.
«Алтындарым келді» – деп,
Ақ сақалын тарайды.
Атам көріп ізгілік,
Кәрілікке көнбейді.
Күтсек, паркын біз біліп,
«Мың жасаймын мен» дейді.

Күлдірген. Жаксы тақпақ екен. Мен бұл тақпақты жаттап аламын да, өсиетті оындаймын, ағай.

Бастаушы. Бұл жаксы (*көрермендерге*). Әдептілікті осылай үйрену керек, достар!

АДАМГЕРШІЛІК ДЕГЕН НЕ?

Бастаушы балалармен амандасады, сахнаға Күлдірген шығады.

Бастаушы. Сәлематсыздар ма, балалар?

Күлдірген. Амансыңдар ма, жас достар?

Бастаушы. Күлдірген, сәлемат па? Бүлдірген қайда?

Күлдірген. Апай, Бүлдірген ұятқа қалды. Ол бұл кешке келе алмайды.

Бастаушы. Иә, оған не боп қалды тағы?

Күлдірген. Оны Әділет ағай жазалайтын болды.

Бастаушы. Жазасы не тағы?

Күлдірген. Мен қой десем, Бүлдірген болмай, гүлзардан екі гүлді үзіп алды. Содан гүлді таптадың, тәртіп бұздың деп, Әділет ағай оны ұстап алып... Нететін болды...

Бастаушы. Гүл жұлу, гүлзарды таптап жүру адамгершілікке жатпайды.

Күлдірген. Бүлдірген концерттен қалатын болдым деп, жылап-еңіреп кетті.

Бастаушы. Сен адамгершіліктің не екенін білесің бе, Күлдірген?

Күлдірген. Адам не істесе, соның бәрі – адамгершілік. Ал, Әділеттің Бүлдіргенді ұстап алып нетуі, меніңше адамгершілік емес, меніңше...

Бастаушы. Күлдірген, сен балалық жасама. Әділетті бекерге кінәлама.

Күлдірген. Адамгершілік деген сол ма? Бір тал гүл үшін жас баланы жасытып...

Бастаушы. Адам жақсылық істеуі керек. Ал Бүлдірген бүлдіріпті.

Күлдірген. Әділеттің істеген жақсылығы сол ма, шырылда-тып-шырқыратып Бүлдіргенді бүгін кештен қалдырды.

Бастаушы. Оған кінәлі Бүлдіргеннің өзі.

Күлдірген. Егер былай нетіп, ескертсе, бұдан былай өйтіп гүлзарды таптамайтын еді ғой...

Бастаушы. Әділет Бүлдіргенді жаман әдеттен тыяды. Оның үстіне ол жалпы адамның игілігіне өсірілген гүлзарды қорғап қалды...

Күлдірген. Мен де досымды былай... нетіп... қорғап тұрғаным ғой, апай...

Бастаушы. Достық та адамгершілік. Бірақ достың кінәсын, мінін жасыру немесе оның қылмысын қолдау адамгершілік емес.

Күлдірген. Мен Бүлдіргеннің кінәсын қолдап тұрған жоқпын. Оған: «Ойбай, гүлді үзбе! Гүлзар – көпшіліктің ризығы!» деп, шыршыр еттім... Бірақ ол менің сөзімді құлағына ілді ме?

Бастаушы. Бүйтіп тіл алмауды халық тілазарлық, кесір-қырсық мінез, ол адамгершілік емес деп, жек көреді.

Күлдірген. Бүлдірген ақ жарқын жақсы дос қой, бірақ... Балалық істеп... нетіп... ұяттау болды.

Бастаушы. Халық балалықты кешіреді. Сөйте тұра адамгершілікке жатпайтын жаман әдеттен, теріс мінезден баланы сақтандырып, жақсылыққа тәрбиелейді.

Күлдірген. Әділеттің «тәрбиелегені» сол ма? Бүлдіргенді барды да, бақыртып ұстап алды.

Бастаушы. «Дос жылатып айтады, дұшпан күлдіріп айтады» дейді халқымыз. Достың мінін түзеу үшін, оны қатты сынап, қадірлей көмектесу қажет.

Күлдірген. Әділет те сөйтіп Бүлдіргенді былай зекімей тәрбиелемей ме?

Бастаушы. Әрине. Айту, үйрету, талап ету – парыз. Адамгершілік туралы «Атамның өсиеті» деген өлең бар:

Әдеп сақтап әманда, Ынтымаққа қосыл да,
Әрбір адал адамға Ықылас қой досыңа.
Жасасаң бір жақсылық, Ардақтай біл досыңды
Қайтарады саған да. Ақылыңнан тосылма.

Кішілерді аяла, Ақылы бар баласың,
Кісілерден аянба. Айтқан тілді аласың.
Адамдығың көрінсін Намысты боп өссең сен,
Анадай жансаяңа. Нағыз адам боласың!

Күлдірген. Апай, енді түсіндім, адамгершілік дегеніміз – ар, намыс, адалдық, достық, жақсылық жасау екен ғой...

Бастаушы. Адамгершілік деген – ұлы сөз. Адамның игі іс-әрекеті, еңбек, достық, татулық – осының бәрі адамның адамгершілік қасиеті.

Күлдірген. Ұқтым, апай, рақмет!

ТІЛ АЛУ

Ғалымбек көрермендермен амандаса бастағанда, бірін-бірі қуалап, Бүлдірген мен Күлдірген келеді.

Ғалымбек. Сәлематсыңдар ма, жас достар?

Күлдірген. Қо-қо-қойшы, ей! Болмайды...

Ғалымбек. Күдірген-ау, сонша неге зымырай қашып келдің?

Күлдірген. Мынау Бүлдірген ғой «тіліңді алам» деп, қуалап жүрген.

Бүлдірген. Несі бар? Тіліңді алам дедім, аламын...

Күлдірген. Мен саған тілімді ал, яғни айтқанымды істе дедім. Сен келіп... ойынға айналдырып...

Ғалымбек. Тіл алу деген – игілікті іс-әрекет. Ол сөзді ойынға айналдыруға болмайды.

Күлдірген. Ағай, мынау Бүлдіргенге түсіндіріңізші. Осы уақытқа шейін бұл «тіл алу» деген сөздің мағынасын білмейді екен.

Бүлдірген. Маған өзің ғой «тілімді ал», «тілімді ал» деп, болмай қойған. Өзің түсінбейсің ол сөзге, білдің бе.

Ғалымбек. Әуелі әрбір сөздің мағынасын жақсылап біліп алу керек. Үлкеннің, жақын адамның, достың, ақылдың тілін алу деген бар.

Бүлдірген. Ағай, тіл алудың мағынасы көп екен ғой шынында да.

Күлдірген. Мен саған доспын, достың тілін алып жүр, сыйла дедім.

Бүлдірген. Үлкеннің айтқанын істеу, достың тілін алу дегенге түсініп тұрмын. Ал енді «ақылдың тілін» алу дегенді бірінші рет естуім, ағай.

Ғалымбек. Ақыл деген нәрсе ол – көп ойлап, жақсы іс-әрекетке бейімделу. Ақыл – ойдың түйіні. Сол ой шешімін орындауды ақылдың тілін алу дейді.

Күлдірген. Бүлдірген, мен саған айттым ғой, ақылың болмаса, тіл алғыш та бола алмайсың деп.

Ғалымбек. Ақымақтар бірінің тілін бірі алмай, қорлық көреді. Ертеде Тілазар, Тірліксіз, Мізбақпас деген тіл алмайтын үш ағайын болыпты. Аязды қыс екен. Шешелері отын алуға бара жатып, балаларына есікті жауып алындар деп тапсырады. Анасы кетісімен, тозығы жеткен есікті боран ашып, үй ішіне аяз енеді. Өлгі үшеуі бірінің тілін бірі алмай, есікті жаппай отыра береді... Ақырында Тірліксіз, Тілазар, Мізбақпас үшеуі қатып қалыпты.

Бүлдірген. Міне көрдің бе, тіл алмаудың жаман екенін.

Күлдірген. Ондай құлықтың жаман екенін білемін. Сен анаңның тілін алмай, жалғыз өзің орман аралап, адасып кеткенде... білесің бе?

Бүлдірген. Ой, айтпа! Өлі қорқамын. Мені сонда қасқыр жеп қойса, қайтер едім? . содан былай апамның тілін алып жүретін болдым.

Күлдірген. Иә! Тіл алу деген сондай болады. Енді келіп сен гүлді таптама десем, «сенің тіліңді аламын» деп, менің аузыма жармасасың.

Ғалымбек. «Тіл алу» деген сөздің мағынасы кең. Егер жақсылық іс-әрекетті талап етіп тұрса, кімнің болса да тілін алу керек.

Күлдірген. Ағай менің тіл алмайтын бала туралы тақпағым бар. Соны айтайын ба?

Ғалымбек. Айта ғой.

Күлдірген.

Ана тілін алмайды,
Әке тілін алмайды,
Айтыңдаршы Қырысқа,
Осынысы дұрыс па?

Бүлдірген.

Тіл алмастан құрысса,
Ондайларды дұрыстап,
Сабап ал да, жақсылап,
Тұрғызып қой бұрышқа! *(Бәрі күледі).*

Ғалымбек. Әрине, жазалау ондайда қажет болар. Бірақ әуелі тіл алмаудың кінә екенін ол тілазарға түсіндіру қажет.

Күлдірген. Ағай, кейбір тілазар қорқытпаса, тіл алмай қояды...

Бүлдірген. Ағай, «тілазар» деген не сонда?

Ғалымбек. «Тілазар» деп тіл алмайтын баланы айтады.

Күлдірген. «Тіл» деген сөз дейік, яғни айтқанда сөзді орындайтын бала. Ал «азар» деген не, ағай?

Ғалымбек. «Азар» деген «азу», «азып кету» деген мағынаны білдіреді. Тілазар түк те істемесе, іс-әрекет азады, яғни бірте-бірте жоқ болады. Ал әрекет жасамаған әлгі үш балаға ұқсап, жаман жағдайға ұшырайды.

Бүлдірген. Ағай, «тірліксіз» де солай ма?

Ғалымбек. «Тірліксіз» тек тіл алмай ғана қоймайды, ол – өздігінен тірлік істей білмейтін жалқау, еріншек, топас.

Күлдірген. Бәрінен де тіл алмайтындардың ішінде «тірліксіз» жаман екен ғой онда.

Ғалымбек. Тіл алмағанның қайсысы жақсы дейсің.

Бүлдірген. Сонда отқа өртен, суға түс, өл-тіріл десе де, тілді ала береміз бе?

Ғалымбек. (*күліп*). Тіл алғыш деп тек жақсылыққа нұсқаған сөзді орындаушыны айтады. Ал өз жақындарың, достарың саған жақсылық тілейді, жақсы іс-әрекет жасауды талап етеді. Сондықтан олардың айтқандарын істеу керек.

Күлдірген. Ағай, «Мізбақпас» қалай? Ол аздап тіл алатын шығар?

Ғалымбек. «Мізбақпас» қанша рет жұмсасаң да, міз бақпай, яғни қозғалмай, бедірейіп, отырып алады. Тілазар, тірліксіз, мізбақпас – үшеуі бірінен-бірі асып тұрған қырсықтар.

Бүлдірген. Ағай, мен тіл алғыш боламын.

Күлдірген. Ағай, менің «Тілағаш» деген тақпағым бар, айтып берейін бе?

Ғалымбек. Айта ғой.

Күлдірген. (*тамағын кенеп*).

Ерте тұрып күніге

Су құяды гүліне,

Қоқсықтарды қуады,

Еденді де жуады.

Апасына тіл алғыш

Аяжанға мың алғыс!

Бүлдірген. Күлдірген, «алғыс» деген не, білесің бе?

Күлдірген. «Алғыс» деп алатын нәрсені айтамыз.

Бүлдірген. Нені алады?

Күлдірген. Алғыс алады...

Ғалымбек. (*жымып*). Солайын солай ғой... Бірақ «алғыс» деген сөздің толық мағынасы – жұрттың ризалығына ие болу, олардың «рақмет» деген «сыйын алу» деген сөз.

Күлдірген.

Ана тілін алады,

Әке тілін алады.

Тіл алғыш деп мақтаймыз,

Ондай есті баланы.

Ғалымбек. Сондай тіл алғыш, әдепті бала болыңдар.

Күлдірген. Мақұл ағай!

ӘДЕП

Сахнаға Күлдірген мен Білдірген шығады.

Білдірген. Сәлематсындар ма, достар! Күлдірген, сен неге мынау көрермендермен амандаспайсың, ә?

Күлдірген. Амандасамын ба, жоқ, па, оны өзім білемін!

Білдірген. Сен әдепсіз болма...

Күлдірген. Сен немене, сонша пысықсың ба? Мен қашан әдепсіздік жасадым? Әуелі өзің әдепті бол, білдің бе?!

Білдірген. Маржанды қағып, Ержанды соғып кеттің. Бұл жақсы ма?

Күлдірген-ау, есірме,
Анайы боп көсілме,
Айтқан сөзді тындамай,
Айтқасың бұл қалай?

Күлдірген. Достар-ау, мынау не деп тұр өзі?

Білдірген. Күлдірген, сен ойнап сөйлеме, ойлап сөйле:

Секендейсің, ойнайсың,
Ойынға бір тоймайсың.
Әдеп сақта десек те,
Әдетінді қоймайсың.

Күлдірген. Ойын зиян ба? Мен күнде денемді шынықтырамын, білдің бе?

Білдірген. Дененді кешке дейін «шынықтыра» бересің бе? Шынығудың да жөні бар емес пе? Ойнау мен шынығудың арасында айырмашылық бар. Шынығу үшін әуелі гимнастика жасап, спорттық ойындармен шұғылдану керек.

Күлдірген. Мен шыныға білемін. Ал сен болсаң, шынығудың не екенін білмейсің, ерте тұрмай, ерініп жатып аласың.

Білдірген. Иә, саған... Сен бар ғой... Сын айтуды білмейді екенсің. Сын айту үшін, әуелі шындықты білу жөн. Жақсыға жала жауып, қастекі болу – әдепсіздік әрі қылмыс.

Күлдірген. Сын әділ, әдепті болу керек деген сөзді мен де білемін.

Білдірген. Міне, енді түсіністік.

Сынасын дос досыңдай,

Мін түзейік осылай!

Күлдірген. Білдірген, әуелі «әдеп» деп, «әдептілік» деп, қандай мінез бен іс-әрекетті айтамыз, соны біліп алайық.

Білдірген. Әдептілік деп, үлкенді сыйлауды, достарды, айналадағы адамдарды құрметтеуді айтамыз.

Күлдірген. Айттым ғой, Білдірген, білдің бе? Сен мені сыйлап, құрметтеуің керек.

Білдірген. Сен ше? Сен де мені сыйлауың керек (*көрермендерге*). Солай емес пе, достар? Сыйласым екі жақтан бірдей болуы керек. Әдепті жан басқадан сыйласым күтпей-ақ, алдымен өзі басқаны құрметтеп, ардақтай біледі, көпшілікке өзінің әдептілігін көрсетеді.

Күлдірген. Енді білдім: әдеп, ізет, инабат, сыйласым, құрмет, қамқорлық деген сөздер әдептілікті білдіреді екен.

Білдірген. Мен бұл сөздерді баяғыда жаттап алғанмын. Сен де жаттап ал, Күлдірген.

Күлдірген. Сөзді құрғақ жаттау пайдалы емес. Оны түсініп жаттау керек. Сөзді іспен орындау керек.

Білдірген. Тағы да бір нәрсе айтайын ба? Кім кімге де кешірімді болу бар ғой, ол да – әдептілік. Бірақ кейде кешірмейтін де мінез-құлықтар болады.

Күлдірген. Ондай теріс мінезді тезге салып, тез түзеу керек.

Күлдірген.

Жас-кәріге Сіз деген,

Білдірген.

Жақсы үлгі іздеген,

(қосылып).

Дос боламыз біз деген

Ізетті ұлмен, қызбенен!

МІНЕЗ

Сахнада Бастаушы.

Бастаушы. Сәлематсыңдар ма, балалар!

(Күлдірген мен Бүлдірген келеді).

Күлдірген. Ұшқалақ екенің өтірік пе, а?

Бастаушы. Ау, Бүлдірген, Күлдірген, амансыңдар ма? Не болып қалды тағы да? Бұл не дау?

Бүлдірген. Апай, осынысы дұрыс па? Мынау Күлдірген мені «ұшқалақ» дейді...

Күлдірген. «Ұшқалақ» екенің өтірік пе?

Бүлдірген. Ұшқалақ болсаң, өзің бол, білдің бе?

Бастаушы. Ол сөз, мүмкін, дұрыс айтылған шығар...

Бүлдірген. Апай, «ұшқалақ» деген – жаман сөз. Оны менің анам маған тек ұрысқанда ғана айтады.

Күлдірген. Бұл сөзім дұрыс! Сен ұшқалақсың.

Бастаушы. Сендер әуелі сөздің мағынасын түсініңдер. Әр түрлі мінез болады: биязы, момын, сабырлы, дөрекі, қырыс, қикар, ұшқалақ, жеңіл, ауыр дегендей...

Бүлдірген. Сонда «ұшқалақ» деген жақсы мінез бе, апай?

Күлдірген. Жақсы ма, жаман ба, әйтеуір сенің мінезің ұшқалақ.

Бүлдірген. Ал сен ше? Сенің мінезің қандай? Айтайын ба, сен бе, сен момынсың!

Күлдірген. «Момын» деме мені. Мен сияқты ізетшіл, ілтипатшыл баланы «момын» демейді, «әдепті» дейді.

Бүлдірген.

Ей, мыңқибай, мыңқибай,

Еркін сөйле мыңқимай!

Күлдірген. Солай ма, а?! Ұшқалақ, ұшып қонып, елпендеп, елдерме сен:

Селтең етіп, секеңдеп

Селтеңдеме бекер көп.

Бастаушы. Бір-біріңді кемсітпей сөйлеңдер, балалар! Бұл

әдептілік емес.

Күлдірген. Апай, мен сыйлап, құрметтеп сөйлесем де, осы Бүлдірген-ақ бүлдіріп, мені мазақтайды да жүреді.

Бүлдірген. Өзің ғой «ұшқалақ» деп, мені ыза қыласың. Мен ұшқалақ болып, ұшып жүрген жоқпын ғой, сонша.

Бастаушы. Бүлдірген, сені ұшып жүр деп кім айтады? Бірақ мінезіңнің жеңіл екені көрініп тұр. Оны мойындау керек.

Бүлдірген. Мынау Күлдірген өзінің момын екенін мойындасын.

Күлдірген. Мен өте момын емеспін. Сабырлы мінезді «момын» деуге болмайды.

Бастаушы. Сендер өз мінездеріңнің қандай екенін өздерің білмейсіңдер. Күлдірген, сенде момындық бар екені рас. Момын болу жақсы, ал ынжық болу жаман.

Күлдірген. Апай, мен момын болсам да, ынжық емеспін. Шын айтам.

Бастаушы. Әрине, сен ынжық емессің, бірақ момындық та нашар мінез.

Күлдірген. Апай, мен «нашар» болмаймын.

Бүлдірген. Апай, мені «ұшқалақ» демей, осы «жеңіл» десе қайтеді, а?

Күлдірген. «Жеңілтек» десе, дұрыс болар.

Бүлдірген. «Тек» деген қосымшанды қоспашы, Күлдірген.

Бастаушы. (*күліп*). Ау, айналайын, Бүлдірген, оның бәрі бір сөз емес пе? Егер «жеңілге» «текті» қоссақ, онда ол сөз «өте жеңіл» деген мағынаны білдіреді.

Бүлдірген. «Жеңіл» деген сонда жақсы ма?

Күлдірген. Иә, ауырдан гөрі жеңіл жақсы болар.

Бастаушы. Мінездің жеңілден гөрі ауыр болғаны дұрыс.

Бүлдірген. Сонда мен сонша жеңіл мінездімін бе, апай?

Бастаушы. Қандай мінездің жақсы екенін өсе келе, сезіп, біліп, мінездеріңді түзейсіңдер. Әзірше, Күлдірген, сенің момақан екенің, ал, Бүлдірген, сенің мінезіңнің ұшқалақ екені рас.

Күлдірген. Өскенде, мен ынжық болмаймын, апай.

Бүлдірген. Мен өскенде, жеңіл мінезді болмаймын.

Бастаушы. Міне, жақсы мінез өстіп қалыптасады. Сабырлы, салмақты, салауатты болыңдар!

Екеуі. *(қосылып).* Рақмет, апай!

ЖАМАН ЖОЛДАС

Бастаушы мен Бүлдірген көрермендермен амандасады. Балдырған келеді.

Бастаушы. Амансындар ма, балалар!

Бүлдірген. Сәлем, достар!

Балдырған. *(енігіп келеді).* Бүлдірген, сен дос емессің. Сені дос деуге болмайды.

Бүлдірген. Балдырған, саған не болған, сонша... әуелі мына көрермендермен амандаспайсың ба?

Балдырған. Сәлематсыздар ма? Ал енді сен бар ғой жаман жолдас екенсің, Бүлдірген.

Бастаушы. Балдырған, сен Бүлдіргенге не үшін налып жүрсің?

Балдырған. Апай... Бұл бар ғой, мені жауға тастап кетті...

Бастаушы. Тек... жауың не? Әуелі түсіндірсеңші...

Балдырған. Жаңа осылай қарай келе жатыр едік, Көкіштің көк иті алдымыздан арс ете қалып, қуып кеп бермесі бар ма? Бүлдірген қашып кетті, мен сасып, жата қалдым...

Бүлдірген. Мен қабаған иттен қашпағанда, сонша сенің қасыңда тұрмақпын ба?

Бастаушы. Сен де қашпадың ба?

Балдырған. Мен Бүлдірген сияқты желаяқ жүйрік емеспін ғой, апай. Сасқалақтап жата қалдым. Ит тайқып кетті...

Бүлдірген. Сені қабаған иттен құтқарамын деп, пәлеге қалар жайым жоқ, білдің бе?

Бастаушы. Жақсы жолдас өз досын жауға тастап кетпейді. Бүлдірген, сен қашсаң да, Балдырғанды жетегіңе ала кетпедің бе?

Балдырған. Ит «арр» дегенде-ақ, бұл алды-артына қарамай зытты, апай. Бұл өзі қорқақ екен.

Бүлдірген. Балдырған, сен өйтіп сонша сөкпе мені, маған да жан керек, білдің бе?

Бастаушы. Балдырған дұрыс айтады. Әуелі досым не күйде екен деп, оған көз қырын салуың керек еді.

Бүлдірген. Апай, өзіңіз айтыңызшы, ондайда аялдауға бола ма?

Бастаушы. Ондай қауіпті жағдайда досыңмен бірге болып, оны демеп, сүйеніш болуың керек.

Балдырған. Бүлдірген алды-артына қарамай зытқанда, одан бетер берекем кетіп, жан тасалап, жантая кеттім... Бетімді басып алдым... Бұл бар ғой – жаман жолдас...

Бүлдірген. Жаман жолдас өзің, білдің бе?

Бастаушы. Бұл жерде, Бүлдірген, сен дұрыс істемегенсің...

Бүлдірген. *(жыламсырап).* Апай, бұдан былай жолдасымды қауіпте қалдырмаймын.

Бастаушы. Оның дұрыс! Шын дос досынан жанын аямайды.

Балдырған. Міне... Міне! Шын дос осындай болсын! Бүлдірген, сенің кемшілігің көп.

Бүлдірген. «Кемшілік... кемшілік» дейді. Ашық айтпайсың ба? Менің қандай кемшілігім бар сонда?!

Балдырған. Сен қорқақ болма, Бүлдірген.

Бүлдірген. Ей! Өзің қорқақсың.

Балдырған. Ме-ме-мен бе? Мен, әншейін, сасқалақтап қалдым. Сен қасымда болғанда, қорықпайтын едім...

Бастаушы. «Дос жылатып айтады» деген мақал бар.

Қимас доспен келіс,

Қиындығын бөліс.

Түңілтпесе керіс,

Түзеледі кеміс.

Екеуі. Мақұл, апай.

ЖАЛҚАУЛЫҚ – ЖАМАН ҚЫЛЫҚ

Сахнада Ғалымбек, Күлдірген, Бүлдірген.

Ғалымбек. Сәлематсыңдар ма, балалар?

Күлдірген. Мее-мее-меен! Мее! Мен...

Ғалымбек. Күлдірген, саған не болған? Неге сонша «ме-ме» деп?

Күлдірген. Ағай, Бүлдірген неге мені жалқау дейді, ә?

Бүлдірген. *(кекетін).*

Барақ ерте тұрмайды,

Бақта сейіл құрмайды.

Жалқаулыққа беріліп,

Жатып алар ерініп.

Соған ұқсас Күлдірген,

Жалқаулығын білдірген.

Күлдірген. Мен жалқау емеспін. Барақ деген жалқау балаға ұқсағым келмейді.

Бүлдірген. Жалқау екенің өтірік пе? Ертеңмен тұрайық, сейіл құрайық, жүр, тұр десем, ыңыранып жатып алдың ғой сонша... Жалқаусың, білдің бе?

Күлдірген. Мен жалқау болғым келмейді. Жатып алсам да, жалқау емеспін.

Бүлдірген. Жалқау болмасаң, еріншексің...

Күлдірген. Ағай, мынаны қарашы, еріншек дейді. Ызам келіп тұр. Түйіп жіберейін бе осы, ә?

Бүлдірген. Өйдейт деген... Мен шекеннен шертіп жіберсем, талып түсерсің нақаут болып... Білдің бе?!

Күлдірген. Не дейсің! Шикін-ай деген! Мен бүйіріңнен былай... нетіп, соғып жіберсем, қайтесің, а?!

Бүлдірген. «Соғып» көр... Мен соғысты жек көремін, бірақ келші өзің бері...

Ғалымбек.

Кежілдесуді қойыңдар,

Кергуге қарсы ойын бар.

Күлдірген. Сол ойынды бастаңыз, ағай, өйтпесе Бүлдірген әп десе, тап беріп тұр... Елден ұят болар, қырқысып қалсақ...

Бүлдірген. Өзің ғой сонша... Бокстаймын, бүйірден соғамын деп тұрған.

Күлдірген. Ағай, кәне, жұмсаңыз бізді, кім қалай тіл алар екен.

(Күлдірген шынықтыру әнімен жаттығу жасайды, Бүлдірген оған қосылады):

Өмірде тірлік бар қыруар,
Ертеңмен сергек тұрындар!
Айтқанын істеп үлкеннің,
Сөзіне құлақ бұрындар.
Жалқаулықтан қашайық,
Жаттығуларды жасайық.
Кәнігі, ширақ қимылмен
Кәнеки, қадам басайық.
Алға бас, досым, бір-екі-үш,
Тағы да біраз жүре түс.

Ғалымбек. Міне, бұл жалқаулық емес. Екеуің де менің айтқанымды істеп, ақылдылықтарыңды таныттыңдар.

Күлдірген. Мен ерінбеймін, ағай.

Ғалымбек. Ал, қане ойынымызды одан әрі жалғастырайық.

Бүлдірген. Ағай, менің әжем айтты: бір бала жалқауланып жата беріпті, содан орнынан тұра алмай, өліп қалыпты...

Ғалымбек.

Жамансың деп сөгіс айтар саған көп,
Жатып ішер жалқаулықтан жаман жоқ.

Күлдірген. Мен жалқау емеспін, ағай.

Бүлдірген. Сен еріншексің!

Күлдірген. Мен ерініп не істедім, ә?

Бүлдірген.

Ерте тұрмай жатып алдың ерініп,
Сейілдеуге шықпай қойдың керігіп.

Ғалымбек. Күлдірген жалқау емес. Бірақ ерінгені... қиын екен.

Күлдірген. Мен еріншек емеспін.

Бүлдірген. Ағай, онда бұл – бойкүйез.

Күлдірген. Ағай, Бүлдірген мені «бой киіз» дейді...

Киіз болсаң, өзің бол... білдің бе?

Ғалымбек. «Бой киіз» емес, «бойкүйез». Яғни, іске бой ұсынбай, ықылас қоймай, ерінсе, ондайды «бойкүйез» дейді.

Күлдірген. Бәрібір мен ондай «күйез» болмаймын.

Бүлдірген. Ағай, бұл онда – керенау.

Күлдірген. Ағай, Бүлдірген мені «керең-ау» дейді. Менің керең емес екенімді өзіңіз біліп тұрсыз ғой.

Бүлдірген.

Еңбек десе ерінеді,

Ерінбесе, керігеді.

Іске марғау,

– Ол кім?

– Жалқау.

Ғалымбек. Кергу де, керенаулық та, еріншектік те сол жалқаулық деген жаман құлыққа апаратын нәрсе.

Күлдірген. Ағай, мен енді білдім: керенау болып кергу, кері кету, еріну, ессіз болу, жалқаулық – жаман құлық, яғни өзін-өзі қорлау.

Ғалымбек. Міне, сөз мағынасын енді жақсы түсіндің.

Бүлдірген. Ағай, ақыл болған жерде жалқаулық бола ма? Ес болған жерде еріншектік бола ма?

Ғалымбек. Әрине, ақыл мен ес бар жерде ешбір жаман құлықтың болуы мүмкін емес.

Бүлдірген. Онда сіз не себептен Күлдірген ақылды деп тұрсыз?

Ғалымбек. Мен Күлдіргеннің ақылы бар болған соң, ақылды іс-әрекетін қуаттаймын. «Ақыл мен еңбек бәрін де жеңбек».

Күлдірген. Бүлдірген, сен өзіңді «данышпанмын» деп есептейсің бе?

Бүлдірген. Мен өзімді сонша асыра бағаламаймын... Бірақ сенің кемшілігіңді айтуға тиіспін.

Күлдірген. Несі бар! Ақылыммен түзеймін, кемшілігім болса, айт.

Ғалымбек. Күлдірген дұрыс айтады. Кемшіліксіз пенде болмайды, бірақ сол кемшілікті ақылға салып, түзей білу керек.

Бүлдірген. Жалқаулықты да солай жоюға бола ма, ағай?

Ғалымбек. Ақылмен ненің жаман екенін білсең, сол жаман құлықты болдырмау үшін әрекет жасайсың.

Бүлдірген. Ал, мынау Күлдіргенде, меніңше, ақыл көп болғанмен, әрекет аз-ау деп, қорқамын.

Күлдірген. Ол жағынан қорықпа, бәрі болады. Енді ерте тұрамын. Ерінбеймін!

Ғалымбек.

Ерте тұрған жанның бір ісі бар,

Еңбек етсе, көретін ырысы бар.

Еңбек – бақыт, қуаныш. Сол үшін де

Еңбек етіп, жақсыға тырысындар.

Күлдірген, Бүлдірген: Мақұл, ағай!

ҚОРҚАҚ

Бастаушы көрермендермен амандаса бергенде, Бүлдіргенді қуып, Білдірген келеді.

Бүлдірген. (қашып кіреді). Мен қайтсең де, бармаймын, білдің бе?

Білдірген. Бүлдірген, аптықпа, қақтықпа, тоқта! Сабыр ет! Қорықпа!

Бүлдірген. Мен қорқып жүрген жоқпын. Мен... Мен қашып жүрмін, білдің бе?

Білдірген. Қорықпасаң, неге қашасың, ә?

Бастаушы. Бұл қалай, Бүлдірген? Неге сонша қашып жүрсің?

Білдірген. Апай, бұл өзі қорқақ екен. Дәмелі апай укол салып, дәрі егейін деп еді, бұл қаша жөнелді. Содан бүгін кешке дейін осыны қуып, әуре-сарсаң болып, өкпем өшті...

Бүлдірген. Сен мені қумай-ақ, батыр болсаң, өзің укол салдыра бермейсің бе? Менің соңымнан сораң шыққанша жүгірдің. Мен қорқақ емеспін, өзің қорқақсың, білдің бе?

Білдірген. Мен сені... былай ем қабылдауға көндірейін деп едім... Емнен қашуға болмайды...

Бастаушы. Бірің «қашып», екіншің «қуып», екеуің де ем қабылдамағандарың дұрыс болмаған.

Бүлдірген. Апай, апай десе... Мен осы ине сұғып емдегенді жек көремін... Өйтіп емдемей-ақ қойса, неғылады?

Бастаушы. Емнен бекер қашқансыңдар. Сендер түрлі жұқпалы аурумен ауырмауларың үшін, дәрігер дәрі егеді.

Білдірген. Айттым ғой саған. Қашпа, ем қабылдайық десем, болмайсың.

Бүлдірген. Білдірген, сен дірілдеме. Ер болсаң, ем қабылда, содан кейін мен де барып, дәрігерге арқамды тосып көрермін...

Білдірген. Дәмелі апай: «Дәрі егемін, Бүлдіргенді көндіріп, көнбесе, ұстап әкел» деп, мені жұмсаған. Мен үлкен кісінің тілін алуым керек.

Бастаушы. Үлкен кісінің тілін алу, сыйлау, инабатты болу, ізеттік жасау, әрине, дұрыс...

Білдірген. Айттым ғой, Бүлдірген! Қорықпа, қасында мен жүрмін ғой. Мен қолыңнан ұстап тұрамын.

Бүлдірген. Сен өзің сонда укол салдырмайсың ба?

Білдірген. Мен сен құсап қаша жөнелген жоқпын ғой. «Одан да дәрігерге өзіміз барайық, кешірім сұрап, емін қабылдайық», – демедім бе.

Бастаушы. Білдіргеннің ұсынысы дұрыс. Тәртіп бұзбай, дәрігердің айтқанын орындаңдар.

Бүлдірген. Мен өйтіп... емдегенді онша «ұнатпаймын...» Мен қорқып жүрген жоқпын ап... апай..

Білдірген. Сөйт. Сен қорықпа! Тіпті түн ішінде – қараңғыда көзіңе неше түрлі құбыжықтар елестесе де, үрейленбей, қасқайып, былай маған ұқсап тұрып ал.

Бүлдірген. Ой, «батырым-ай!» Тас қараңғы болса да, менің көзіме «құбыжықтар» елестемейді. Ал сен болсаң, үрейің ұшып, қорқасың, білдің бе?

Білдірген. Мен қорықпаймын. Бірақ шошитыным рас. Қатты шошымсам, екі көзімді тарс жұмып алам да, онға дейін санаймын... Сонда бекерге қорыққанымды байқап батылданамын...

Бастаушы. (*күліп*). Байқаймын, Білдірген, сенің өзің де онша батыр емес сияқтысың. «Шошу» үрей туғызады, үрей батылдық емес.

Бүлдірген. Апай, мен ешуақытта үрейленіп көрген емеспін, тек шошымын.

Білдірген. Сен үрейленбесең, неге уколдан қашып жүрсің. Қалшылдап, дірілдеп қаша жөнелгенің өтірік пе?

Бастаушы. Екі дос бір-бірінді мұқатпай-ақ қойыңдар. Одан да дәрігерге барып, ем қабылдаңдар.

Бүлдірген. Апай, мен Сіздің тіліңізді аламын. Бірақ Білдірген емді бірінші болып қабылдасын. Мен бірінші орынға таласпай-ақ қояйын...

Білдірген. Дәрігер: «Бүлдірген, айналайын, сені бірінші емдеймін» деп, ілтипат көрсетіп тұрса, сен қарсы боласың ба?

Бүлдірген. Мақұл, ал сен баста, мен қостаймын. Не болса да, екеуіміз бірге көрейік. Мен досымнан озып, оның алдын кес кестемей-ақ қояйын.

Бастаушы. Үрейлену – ауру. Батылдыққа үйрену керек.

Білдірген. Айттым ғой... Укол салғызбасаң, әрі қорқып, үрей ауруына шалдығасың, әрі жұқпалы аурумен ауырасың. Одан да қорықпа...

Бүлдірген. Сен өзің ше?

Білдірген. Мен де сенен қалмай, қасыңда жүремін ғой, былай өзімді-өзім тәрбиелеп, батыл болуға талпынып дегендей...

Бастаушы. Онда батыл болуды дәрігердің емін қабылдаудан бастаңдар.

Білдірген, Бүлдірген. Мақұл, апай!

«ЖЫРТҚЫШ»

Сахнаға әуелі Бастаушы, кейін Бүлдірген, сосын Күлдірген шығады.

Бастаушы. Сәлематсыңдар ма, балалар!

Бүлдірген. *(Күлдіргенге ренжіп келеді).* Мен жыртықшы емеспін, біліп қой!

Күлдірген. Сен жыртықшы екеніңді мойында, білдің бе?

Бастаушы. Ау, бұл не реніш, достар?

Бүлдірген. Апай, мынау Күлдірген мені «жыртықшы» деп, мазақтайды.

Күлдірген. Апай, Бүлдіргеннің жыртықшы екені рас.

Бүлдірген. Мен «жыртықшы» боп нені бүлдіріппін? «Жыртықшы» деп, аңды айтады, білдің бе?

Бастаушы. Күлдірген, сен әуелі түсіндірші, Бүлдіргенге не себептен «жыртықшы» деген ат қойдың?

Күлдірген. Апай, Бүлдірген кітаптан, не журналдан сурет көрсе, жыртып алады...

Бүлдірген. Ол «жыртықшытық» емес қой сонша...

Бастаушы. Бүлдірген, сенің кітап пен журнал беттерінен жыртыатының рас па?

Бүлдірген. Апай, мен кітапты жыртыпаймын, мен кітаптың ішіндегі суретті ұнатсам, иә... қырқып аламын...

Бастаушы. «Қырқып» алу – жыртып алу деген сөз.

Бүлдірген. Апай, Күлдірген неге мені «жыртықшы» дейді, а?

Күлдірген. Мен сені сонда «жыртықшы» демей, «жыртықшы» деймін бе, әлде «жыртықшы» деймін бе?

Бүлдірген. Қалай десең, олай де, мен «жыртықшы» емеспін. «Жыртықшы» деп, қасқырды айтады.

Бастаушы. Бүлдірген, сен көңіліңе ауыр алсаң да, Күлдірген дұрыс айтады. Кітапты жыртықшы да «жыртықшы» деуге болады. Өйткені кітап – жансыз болса да, жанды заттай қымбат нәрсе... Сондықтан оны жыртыуға болмайды.

Күлдірген. Айттым ғой, жыртпа десем, болмайсың.

Бүлдірген. Мен сонда не бүлдірдім?

Күлдірген. Сен «Жаратылыстану» кітабынан жемістердің суреттерін қырқып алғансың. «Ауыл шаруашылығы» журналынан қойдың суретін қырқып алдың, рас қой?

Бүлдірген. Сол ұсақ-түйек үшін мені «жыртқыш» деуге қалай аузың барады?

Бастаушы. Бүлдірген, сен әуелі түсініп ал, ол «ұсақ-түйек» емес. Кітап – қымбат зат. Сен оны жыртып, бүлдірдің, сол жақсы ма?

Бүлдірген. Апай, кітап онша бүлінген жоқ қой, жыртылғанмен, құртылған жоқ.

Күлдірген. Бүлдірген, сен жыртқан әрбір беттегі қанша сөз жоқ болды. Ол кітапты көрген оқушылар не дейді?

Бастаушы. Кітап – біздің мұрамыз. Оны бүлдіру – қылмыс.

Бүлдірген. Апай, мен қылмыс жасаған жоқпын... мен кітапты құртайын деп ойлаған жоқпын... Керек болса, жыртқан суреттерімді қайтадан жапсырып қоямын.

Күлдірген. Бәрібір сен суретті қайта жапсырсаң да, кітап бүлінді.

Бастаушы. Біз балаларға: кітапты күтіп ұстандар, оның бетін сызбандар, кітапты кірлетпендер деп, үйретеміз. Бүлдірген сен оқушыларды үлкен ұятқа қалдырған екенсің.

Бүлдірген. Апай, мен енді түсіндім, бұдан былай кітап, журнал, альбом дегеннің бірін де жыртпаймын...

Күлдірген. Міне, мұның дұрыс.

Бастаушы. Айтқан сөзді орындай білу – жақсы дағды.

Бүлдірген. Апай, Күлдірген мені бұдан былай «жыртқыш» демесін, айтып қойыңызшы бұған....

Күлдірген. Егер сен енді бұдан былай кітап-журналды жыртпайтын болсаң, «жыртқыш» демеймін. Ал, бар ғой журналдан бір суретті жыртқаныңды көрсем, тура апайдың алдына сені сүйреп әкелемін, білдің бе?

Бүлдірген. Сонда қажет болған суретті де қырқып алмау керек пе?

Бастаушы. Керекті нәрсе орнында тұрсын. Сен «керек» деп қыркып алсаң, ол зат орнынан жоғалады да, басқаларға табылмай қалады.

Күлдірген. Апай, бұл Бүлдірген «керек» деп, талай кітапты тағы да қыркып, құртып жүрмесін...

Бүлдірген. Мен түсіндім. Әр нәрсе өз орнында тұруы керек екен. Өйткені, әрбір зат бір ғана маған емес, басқаларға да керек болады екен. Мен енді кітапты жыртпаймын.... Шын сөзім!

Күлдірген. Міне, бұл сөзің – дұрыс. Ал әлгі... «жыртқыштығың» үшін біз сені жазалауымыз керек...

Бастаушы. Кітапты күтіп ұстау туралы мына бір тақпақты оқып берейін, сендер жаттап алыңдар:

«Кітап – білім бұлағы,

Білім – өмір шырағы.»

Оқудың әр құралы

Ой-білімді құрады.

Білсең, досым, бұларды,

Бізге қымбат тұрады.

Жыртып құртпа құралды:

«Судың да бар сұрауы».

Күлдірген. Апай, мен бұл тақпақты қазір-ақ жатқа айтамын (*қайталайды*). Мен «жыртқыш» болмаймын.

ШЫНШЫА БОЛАМЫН

Бастаушы мен Бүлдірген көрермендермен амандаса бергенде, аптығып Күлдірген келеді.

Бастаушы. Сәламатсыңдар ма, балалар!

Білдірген. Сәлем, достар! *(аптығып Күлдірген келеді).*

Күлдірген. Сәлем, апай, Бүлдірген, ардақты көрермен достар!

Бастаушы. Күлдірген, сен сонша қуаныштысың ғой. Иә, әуелі бізге айтшы, қуанышыңа біз де ортақтасайық.

Күлдірген. Апай, апорт алма пісіпті, маған Әділет досым үлкендігі доптай қып-қызыл, жұпар иісті, қышқылтым-тәтті дәмді апорт алмасын әкеліп берді.

Білдірген. Күлдірген, мұның енді өтірік.

Күлдірген. Бүлдірген, сен мені өйтіп ызаландырма! Мен өтірік айтпаймын білдің бе?

Білдірген. Сен «апорт алмасы доптай» дейсің. Осының дұрыс па?

Күлдірген. Мен «доп» дегенде, апорт алмасы футбол добындай үлкен дегем жоқ қой... Ол деген кәдімгі өзіміз ойнап жүрген қакпа доптың үлкендігіндей...

Бастаушы. Бүлдірген дұрыс айтады. Сен бұл жерде өтірік айтып тұрсың. «Өтірік сөз өрге бастырмайды».

Күлдірген. Апай, кешіріңіз, шынында апорт алмасы доптай екен.

Білдірген. Өтірік айтқан баланы мұғалімдер де, достары да жек көреді, білдің бе?

Күлдірген. Мен өтірікші бала емеспін, мен ақ көңіл, ақ ниеттімін, біліп ал, досым...

Білдірген. Ақ көңіл болсаң, ақылды бол. Әуелі шындықты көлегейлемей, ақиқатты ашық айт, білдің бе?

Күлдірген. Мен анау Кейіткүл сияқты кербакқан, өтірікші емеспін. Ол өтірік айтып, жұртты кейітеді де жүреді.

Білдірген. Кейіткүл деген анау маңдайы тырысып, денесі құрысып жүретін, кері сөйлеп, кесірленіп жүретін бала ма?

Күлдірген. Сол бала «ауырып қалдым» деп, өтірік айтып, сабақтан қалады. Егер «екі» алып қалса, күнделігіне баға қойдырмай, «күнделігім үйде қалыпты» деп, мұғалімді алдайды.

Білдірген. Міне, көрдің бе? Сен жұртты кейітіп жүрген Кейіткүлден үлгі алма. Сенің өтірік айтқаның менің де намысыма тиеді, досым.

Күлдірген. Бүлдірген, мен өтірікші емеспін. Сен мені өйтіп масқаралама, білдің бе?

Білдірген. Жә-жә! «А» дегенше, ашуланып шыға келесің. Сенің осындай ұшқалақтығың да менің намысыма тиеді.

Бастаушы. Күлдірген, әуелі өтіріктің өмірге зиян екенін біліп ал, содан кейін тек шындықты айт.

Күлдірген. Мен – шыншылмын, апай! Мен өлсем де өтірік айтпаймын, апай.

Бастаушы. Шындық – ұлы күш. Адамдық борыш, ар-намыс шыншыл болуды талап етеді. Өтірікші болу – өліммен тең.

Білдірген. Ақиқатқа бас ию, әділеттік, шыншылдық, турашылдық, жариялылық жақсы қасиет қой апай, ә?

Күлдірген. Мен әрқашан да шыншыл боламын!

ГИМНАСТИКА

Сахнаға Күлдірген мен Білдірген гимнастика (жаттығу) жасап шығады.

Күлдірген және Білдірген (*гимнастика жасап, тақпақтап*):

Қолды серме: Спорт салты:
Бір-е-кі-үш! Ерінбейміз!
Кеуде кер де, Жеті-сегіз!..
Дем а-ла-түс. Шынығамыз,
Төрт-бес-алты! Жетілеміз,
Керілеміз, Тынығамыз!

Күлдірген. Білдірген, жарайсың тіпті қызша майысып, өзін жаттығуды жақсы орындайды екенсің.

Білдірген. Мынау көрермен балалардың бәрі де күнде ерте тұрып, өстіп жаттығу жасап, жан сергітеді.

Күлдірген. Біз де бұдан былай үзбей гимнастика жасайық:
Жалқау болма мүлде,
Шынығайық күнде!

Білдірген. Есіңде болсын, Күлдірген, әуелі біраз жүгіріп ал, содан кейін қолдарыңды сермеп, өрге көтеріп, мойныңды, бел, тізе... башпайыңды бәрін қимылдат:

Қаның жүреді,
Жаның кіреді.

Күлдірген. Мұның дұрыс, Білдірген. Мұның бәрін саған кім үйретті?

Білдірген. Маған гимнастика жасауды Әділет ағай үйретті. Шынықпасаң, болбыр болып кетесің деді.

Күлдірген. Шынында, шынықпаған жаман екен-ау, ә?

Білдірген. Солай! (*жаттыға береді*).

Бір-екі-үш!..
Жи-нап күш,

Жаттыға береміз,
Шынықсын денеміз!

Ғалымбек. *(сүйсіне келеді).* Сәлем, Білдіреген, Күлдірген, амансындар ма? Міне, өстіп, дене шынықтырумен шұғылдансаңдар, денелерің сымбатты, өздерің сұлу боласындар.

Білдірген. Ағай, біз гимнастика жасауды үйреніп алдық. Кел, Күлдірген, жаттығуларды орындайық.

Күлдірген мен Білдірген. *(тақпақтап, гимнастика жасайды).*

Алға сермеп қолдарды, Жасыл жаздың нұрымен
Ойнатамыз тізені, Ауасына қанамыз.

Жанға қуат мол бәрі. Жүгіріп те секіріп,
Жаттығамыз біз енді, Шынығамыз қызып қан.

Демді жайлап мұрынмен Еріншектер өкініп,
Ішке терең аламыз. Құр қалады қызықтан.

Ғалымбек. Ерте тұрып, таза ауада бой сергітіп, гимнастикамен шұғылдану – бәріміздің де міндетіміз:

Бір-екі-үш! – де.

Ауа таза.

Күш қос күшке.

Жүрме кергіп,

Жасыл жазда.

Бойды сергіт!

Күлдірген мен Білдірген. *(гимнастика жасайды).*

Олақ болма,

Ал дем енді...

Оңға, солға,

Аптықпа тым,

Артқа, алға

Жаттыққасын,

Бар дененді

Дайын суың,

Иіп ал да,

Таза жуын!

Күлдірген. Ағай, мынандай жарқын жылы жайда кейбір

балалар төсектен тұруға ерініп:

Түске дейін жатады Ондай бала оңа ма?

Ұйқысына батады. Ойы сергек бола ма?

Білдірген. Күлдірген дұрыс айтады:

Олақ, салақ, сабалақ,

Болбыр болу жаман-ақ!

Ғалымбек. Ерте тұрып, керіліп-созылмайтын адам болмайды. Бірақ, гимнастика жасауды әдетке айналдыру керек. Бұл өзі – бүкіл елдің дәстүрі.

Білдірген. Біздің Әділет ағай күнде ертеңмен тұрып, аулада өкпесі өшіп, жүрегі алқынғанша жүгіреді.

Күлдірген. Сонша жүгіре бергенше, жаттығулар орындау керек емес пе, ағай, ә?

Ғалымбек. Жүгірудің де шегі бар. Өкпені өшіктірмеу керек.

Бүлдірген, Күлдірген.

(әндітіп, дене шынықтырады).

Шығып гүлді алаңға, Солға бір

Шынықса кім әманда, Иіл де,

Шымырланып толады, Жиілеп

Шын балуан болады! Денеңді

Бір-екі-үш! Сен енді

Үдет күш! Шынықтыр!

Оңға бір, Содан соң

Тынықтыр!

Ғалымбек. Жарайсыңдар!

ҚҰС ҰЯСЫН БҰЗБАҒАДАР !

Сахнаға Білдірген шығады.

Білдірген. Сәлематсындар ма, балалар! (*Күлдірген келеді*).

Күлдірген. Амансындар ма, достар!

Білдірген. Күлдірген, аман ба? Кейіп жүрсің ғой өзің?

Күлдірген. Бір балаға қатты өкпелеп келдім. Өзім оны жақсы көруші едім, енді тіптен жек көріп кеттім.

Білдірген. Ол кім өзі? Ол не істеп қойды сонша?

Күлдірген. Көмек ағайдың Көшен деген баласы... Мен баққа бардым... Сосын қарасам, ол құстардың ұясын бұзып, жұмыртқаларын жарып жүр.

Білдірген. Мынау нағыз қылмыс қой... Сен оған құстардың ұясын бұзба деп айтпадың ба?

Күлдірген. Мен шыр-пыр болып, «Ұяны бұзба, ол – құстардың үйі, жұмыртқаны жарма, ол – болашақ құстар ғой» десем, ол менің сөзімді тыңдамай қойды. Сосын оның сотқарлығына шыдамай, аздап жағаласып қалдым...

Білдірген. Күлдірген, сен босқа шырқырай бересің... Көшенге құстардың пайдасы бар, олар біздің досымыз, оларға қастандық жасама деп, жағаласпай, жайша айтпайсың ба?

Күлдірген. Ол құстарды айырсадакпен атып, өлтіріп жүр... Бұл не деген сұмдық!

Білдірген. Абыржыма, Күлдірген. Тентек өз жазасын тартады.

Күлдірген. Ол жазасын тартқанға дейін талай құсты таспен атып, жайрататын болды ғой...

Білдірген. Иә, Көшен құстарды аямайды... Сондықтан оған ертерек тыйым салу керек.

Күлдірген. Осындай озбыр тентек болмаса, құстар бізден кашпас та еді. Қарлығаш адамның достығын ұғынып, тіпті үй ішіне ұя салады, көгершін иыққа қонып, қолдан жем жейді...

Білдірген. Сен дұрыс айтасың. Ойлап қарасақ, осы құстардың адамдарға қаншама достығы мен пайдасы бар? Құстар

егінге, баққа, барлық өсімдікке зиянды шыбын-шіркейлерді, құрттарды, шегірткелерді теріп жейді, орманды құрттан қорғап, «орман дәрігері» атанған құс та бар.

Күлдірген. «Дәрігер құсты» мен білем. Ол – тоқылдақ. Тоқылдақ тіпті талдың қабығының астында жатқан құртты да иісінен біліп, оны шоқиды.

Білдірген. Тоқылдақтың ағашты емдеп, тоқылдатқанын мен де естігенмін. Тоқылдақ әуелі тұмсығымен иіскеп, талдың құрттаған жерін біледі де, соны «емдейді».

Күлдірген. Мен өсімдіктерге емші болып, күні-түні тынбайтын Колибры деген кішкентай құс туралы тақпақ білемін:

Үш-төрт грамм салмағы

Құс ұшты да самғады.

Шіркей аулап Колибры,

Титтей тыным алмады.

Гүлдерді ол баптап жүр,

Ыстық жақта қаптап жүр.

Білдірген. Құстар – табиғаттың көркі. Олардың ғажап әндері адамға ерекше әсер етеді. Таң атардағы бұлбұлдың әні, сәске түстегі бозторғай мен көкектің әні керемет қой... Солай емес пе, Күлдірген?

Күлдірген. Білесің бе, Білдірген, қара торғай бұлбұлдың, бозторғайдың, сары торғайдың әндерін араластырып салады... Онысы қалай?

Білдірген. Қара торғай – көктемде алғаш ұшып келетін жыл құсы. Сондықтан бұлбұл сияқты құстар келгенше, соларды жоқтатпайын деп жорамалдап, кейін келетін құстардың да әнін салатын шығар.

Күлдірген. Тыңдашы, Білдірген, мен неше түрлі құстардың үнін сала аламын. *(Ол бұлбұлдың, бозторғайдың, қараторғайдың үнін салады)*. Сен айтшы, мен қандай құстардың үнін салдым?

Білдірген. Сенің салғаның бұлбұл, бозторғай және қараторғайдың даусы ғой. Иә, жаздықүні көл жағасына барып тұрсаң, көптеген әнді тыңдайсың. Бәрі де сүйкімді-ақ:

Сан алуан әні бар,

Сайрауының мәні бар,
Құстар – біздің досымыз,
Құрметтейік досты біз.

Күлдірген. Құстарды қорғау үшін, Көшендей тентек балалардың жазасын беру керек. Олар құс ұясын бұзбасын!

Білдірген. Ұсынысың дұрыс, құстардың жаулары аяусыз жазаланады.

Күлдірген. Балалар, Сіздерге бір тілек: Құс ұясын бұзбандар!

ТҮЙЕ, ТҮЙЕ, ТҮЙЕЛЕР...

Сахнаға Білдірген мен Күлдірген шығады.

Білдірген. Сәлематсындар ма, балалар!

Күлдірген. Сәлем, достар!

Білдірген. Балалар, сендер түйе малын жасына қарай атауды білесіңдер ме?

Күлдірген. Мен білем.

Білдірген. Білсең, айта ғой, Күлдірген.

Күлдірген. Түйе дегеніміз – түйе... бота, тайлақ... солай емес пе, балалар, ә?

Білдірген. Күлдірген, сен әуелі түйе малын жасына қарай ажыратып ата.

Күлдірген. Білсең, өзің айтшы: түйелерді жасына қарай қалай атайды?

Білдірген. Ең әуелі жас туған кезінде «бота» деп аталады, бір-екі жасқа шыққанда – «тайлақ», содан соң...

Күлдірген. Білдірген, мен солай деп атадым ғой...

Білдірген. Күлдірген, сен мені білмейсің деп, өзінді білгішке санама. Сен өзің де қасиетті түлікті жасына қарай ажырата алмай тұрсың.

Күлдірген. Бота, тайлақ, түйе... Міне, одан басқа қандай атауы бар?

Білдірген. Түйені жасына қарай халық бота, тайлақ, інген, атан деп және де буыршын, бура деп ажыратады. Өркешіне қарай түйе қос өркешті (айыр түйе) қоспақ, нар түйе деп аталады.

Күлдірген. «Қоспақ» ол түйе емес... біліп қой.

Білдірген. Әуелі біліп алу керек. Қос өркеші біріккен түйелерді халық «қоспақ» дейді, ал жалғыз өркешті түйелерді нар дейді.

Күлдірген. Сонда нардың бота, тайлағы болмай ма?

Білдірген. Қос өркешті және қоспақ түйе сияқты нардың да нар ботасы бар, нар тайлағы, нар інгені болады. Ал, атан түйе жасына келген нарды халық үлек дейді. Нардың да буыршыны, бурасы болады. Атам түйенің, әсіресе, шұбатын мақтап отырады.

Күлдірген. Шұбат деген не? Шуданың шұбатылған түрі ме?

Білдірген. Шұбат – түйенің сүтін қайнатып, күбіге ашытып жасаған тағам, әрі сусын.

Күлдірген. Білсең, айтшы, Білдірген, түйенің сүті де ешкінің сүті сияқты адамға жұғымды бола ма? Түйенің сүтін ішкен адам түйедей болып өсіп кететін шығар, ә?

Білдірген. Түйенің шұбаты – ауруға ем, дертке – қуат, ол жылқының қымызынан кем емес, қайта қымыздан көрі шұбат қою да майлы болады.

Күлдірген. Осы сен білесің бе? Ерте кезде түйе қазіргі пойыз сияқты болды дейді ғой атам, сол рас па?

Білдірген. Күлдірген, сен қызық екенсің, түйенің жаны бар, ал, пойызды адам жүргізбей ме?

Күлдірген. Мен суреттен көрдім, пойыздың вагондарын тіркегендей түйелерді бірінен соң бірін тіркеп алған, ол пойыз сияқты.

Білдірген. Иә, пойыз жоқ кезде халық түйелерге жүк артып, оларды Ұзақ жолға пойызша пайдаланған. Керуен тартқан.

Күлдірген. Керуен деген не?

Білдірген. Түйелерге жүк артып, бірінің соңынан бірін тізбектеп жүргізуді «керуен» дейді халық.

Күлдірген. «Керуен» деген сөз қазіргі «пойыз» деген сөз емес пе, сонда?

Білдірген. Керуен деген керу, тізбектеу деген сөзден шыққан. Керуен иелері түйелердің апта бойы су ішпей, суға, шөлге шыдайтынын пайдаланған. Сөйтіп, қашық жерге керуен тартқан

Маң-маң басқан

Шудаларын шаң басқан,

Жеген оты өрістен –

Алабота, теріскен.

Мұрындығы келіскен,

«Шөк!» дегенде, «бык» деген,

Шөгеріп жұрт жүктеген,

«Бө-бө» деген әні бар,

Түйе мықты жануар! –деп, халқымыз түйені өлеңге қосқан.

Күлдірген. Бұл тақпақты мен қазір-ақ жаттап алдым
(*тақпақты қайталайды*).

Білдірген. Рахмет, Күлдірген. Әр түліктің аты-жөнін, қадір-қасиетін өстіп біліп алу керек.

Күлдірген. Балалар, бәріміз де түлектерді атай білейік, мақұл ма?!

ТЕЛЕФОН

Қатысушылар: 7- сынып оқушылары Самат пен Күлдірген.
Жеке бөлмеде Самат сабаққа дайындалып отыр. Қатардағы телефон дүңгіршегінде Күлдірген телефон соғып тұр.

Самат: (*Абай өлеңін оқиды*).

Өлең – сөздің патшасы, сөз сарасы,

Қиыннан қиыстырар ер данасы...

Күлдірген: Аллоо! Аллоо!

Самат: (*Телефон трубкины көтеріп, қайта қояды*).

Күлдірген: Алло-алло-алло! Самат барсың ба? Аллоо!

Самат: (*трубкины көтеріп*). Алло! Бұл кім?

Күлдірген: Бұл мен ғой, Самат. Немене танымай қалдың ба?

Самат: Күлдірген, не айтайын деп едің?

Күлдірген: Самат, футбол ойнаймыз, Алаңға тез жет...

Самат: Мен шығарма жазып отыр едім... Бара алмаймын.

Күлдірген: Самат, сен неге, осы, басынды ауырта бересің.

Самат: Мен басымды ауыртып отырған жоқпын... Миыма жұмыс істетіп отырмын.

Күлдірген: Сен миңды ашытпа? Компьютерден бір шығарманы көшіріп ал да, ағайдың алдында оқып бер.

Самат: Күлдірген сен қызық екенсің, шығарма деген ойдан шығады, ол компьютерден шықпайды.

Күлдірген: Ей, сен қайтесің? Менің ақылымды орындасаң жаман болмайсың... Солай ет...

Самат: Күлдірген... Өз ақылдың өзіне! Білімді миға қондыру керек, білім компьютерден көшірілмейді.

Күлдірген: Ей, сен өзін қалайсың? Енді сен өзің маған ақыл айтатын болғансың ба?

Самат: Күлдірген, саған ақыл айтпаймын... мылжыңдасуға уақтым жетпейді.

Күлдірген: Ей, сен кімді мылжың деп тұрсың?

Самат: Күлдірген сен көп сөйлемес...

Күлдірген: Ей, сен өзің, мені кім деп жүрсің?

Самат: Күлдіргенсің, бүлдіргенсің – солай...

Күлдірген: Ей сен өзің мені неге мазақ қыласың, ә? Кешке дүкеннің қасына кел! Жекпе-жекке! Жекпе-жек!

Самат: Күлдірген, сен «жекпе-жекті» кинодан көріп, маған жоқандама. Ондай бұзықтыққа үйрететін киноны мен көрмеймін.

Күлдірген: Сен не кино көрмейсің, не футбол ойнамайсың... Топассың, білдің бе?

Самат: Күлдірген, кімнің топас екенін өмір көрсетеді.

Күлдірген: Әй сен, өзі, өмір дегеннің не екенін білесің бе?

Самат: Сол өмірді білу үшін оқу керек. Ойын қашпайды.

Күлдірген: Сенің оқудың түбіне жеткенінді көрермін...

Самат: Көресің! *(құлаққағарды қоя салады).*

Күлдірген: Алло? Алло-алло-алло! Міне, Самат осындай қырсық оқушы. *(Көрермендерге қарап).* Жұртым? Кімдікі дұрыс. Бұған не дейсіңдер, ә?

КӨКТЕМ КЕЛДІ, АЛАҚАЙ!

Сахнада көктем көріністері. Сахнаға Ұстаз, Күлдірген мен Бүлдірген шығады.

Бүлдірген мен Күлдірген.

Сәлеметсіңдер ме, балалар!

Бүлдірген. Мерекелі жадыраған жасыл көктем құтты болсын, достар!

Ұстаз. Бәрекелі, мерекелі бейбітшілік көктемі – зор қуаныш. Шат-шадыман бақытты көктем аяулы аналар мерекесімен басталады.

Бүлдірген. Апай, көктем наурыз айынан басталады десем Күлдірген сенбейді.

Күлдірген. Қыс айлары: желтоқсан, қаңтар, ақпан... Наурыз – көктем бе сонда?

Ұстаз. Бүлдірген дұрыс айтады... көктем наурыз айынан басталады.

Күлдірген. Сонда көктем: наурыз, сәуір, мамыр айлары ма?

Бүлдірген. Әрине, сен білмейсің бе? Көктемде мерекелер басталады.

Ұстаз. Бүлдірген дұрыс айтады.

Күлдірген. Ең бір гүлді, нұрлы айлар – көктем айлары екен ғой!

Ұстаз. Көктемде жыл құстары келеді. Қар кетіп, жер көгереді. Мал төлдеп, шаруа егін салады, бағбан ағаш отырғызып, гүл өсіреді.

Бүлдірген. Апай, біз күлдірген екеуіміз қараторғайдың ұшып келгенін көріп, қуанып қалдық. Ол өзінің үйшігіне қонып алып, сан алуан құбылтып сайрап отыр.

Ұстаз. Жыл құстары жылы жақтан ұшып келе бастады. Қиқулай әндетіп, кең аспанды сәндетіп тырнарлар келеді. Қатар түзіп, қаз-үйрек келеді.

Күлдірген. Апай, қаз үйректер ауылда да бар емес пе? Олар да жыл құстары ма?

Бүлдірген. Күлдірген, ауылдағы қаз үйректер қолға үйретілген, олар алысқа ұша алмайды, үйренген жерден кетпейді. Ал, анау қаз-үйректер – алысқа талмай ұшатын құстар.

Күлдірген. Олар нағыз спортшылар екен. Солай емес пе, апай, ә?

Ұстаз. Рас айтасың. Кіп кішкентай қарлығаш мыңдаған километр алысқа қонбай ұшады.

Бүлдірген. Апай, Сіз егіндікті жыртып жатқан жерге барып көрдіңіз бе? Қарлығаштар қалқып ұшып, басқа құстар да қаптай қонып, жыртылған жерден шыбын шіркейлерді теріп жеп жүр.

Күлдірген. Жыл құстары өстіп егін жауларын жер жыртылғаннан бастап жеп жояды екен. Солай емес пе, Бүлдірген, иә?

Бүлдірген. Олар егіннің, бақтың қорғаушылары, білдің бе?

Күлдірген. Апай, көктем келгенге дейін де, көктеп өскен егін қазір жайқалып тұр ғой. Оны қандай егін дейді?

Ұстаз. Оны күздік егін дейді. Өйткені, ол егін күзде егілген, ол қыстай қар астында үсімей бөртіп өсе береді, ол көктемнің жылы күндерінде қаулап шығып, өзек жарады. Көктемгі дымқылмен жылы өскен күздік бидай мол өнім береді.

Бүлдірген. Апай, осы біз көктемді не себептен мерекелі, берекелі көктем дейміз?

Ұстаз. Көктем мерзімін мереке дейтініміз мұнда мереке күндері көп. 8-Наурыз – Халықаралық әйелдер күні, 22-Наурыз Жаңа жыл мерекесі, 1-Мамыр халықаралық ынтымақ күні.

Күлдірген. Тыныштық болса, әрбір күн – мереке! Солай емес пе, апай, ә?

Ұстаз. Иә, солай. Ал, көктемді мерекелі мезгіл дейтініміз көктемде мал төлдейді, егін егіледі, жеміс ағаштары гүлдейді, жан жануар өріске шығып көкке тояды.

Бүлдірген. Көктем қандай көңілді!

Күлдірген. Көктемнің әрбір күні, әрбір сағаты – зор қуаныш.

Ұстаз. Бәрекелді, мерекелі бейбіт күнде қуаныш көп, көңілді көктемде көркейе беріңдер.

Бүлдірген мен Күлдірген. *(екеуі қосылып).* Қуаныш көбейе берсін, достар!

ӘДЕП ПЕН ӘДЕТ

(Сахнаға Бүлдірген мен Күлдірген айтыса шығады).

Бүлдірген. Мен білмейді ғой дейсің бе? Әдеп дегеніміз – әдеп, әдет дегеніміз – әдет.

Күлдірген. Бүлдірген, сен әдепті білсең, әуелі мынау көрермендермен амандас, білдің бе?

Бүлдірген. Күлдірген, ондай болса, сен өзің неге амандаспайсың, ә?

Күлдірген. Менде жұмысың болмасын, әркім өзі үшін жауап береді, білдің бе?

Бүлдірген. Ондай болса, сен өзің мені неге «әдепсіз» деп сөгесің, ә? *(Бастаушы келеді).*

Бастаушы. Әдепті болу дегеніміз – ата-ананың тілін алу, үлкенді құрметтеу, адамдарды сыйлау, ізетті де инабатты болу, әрбір адамға сыпайы сөйлеп, сый-құрмет көрсету.

Бүлдірген. Апай, «әдет» деген сөздің мәні де соны білдірмей ме?

Бастаушы. Әдет дегеніміз – іс-әрекет. Жақсыға әдеттену – әдептілікті қалыптастырады, ал жаманға әдеттену – тәртіпсіздік болады.

Күлдірген. Айттым ғой саған. Жаман мінезге әдеттенбе, білдің бе?

Бастаушы. Әдепті болу әркімнің өзіне байланысты.

Күлдірген. Біздің Әділет – әдепті бала. Көкесі мен мамасы бір іске жұмсаса, «мақұл», «құп болады» деп ізетпен бас иеді де, үлкен кісілердің берген тапсырмасын бұлжытпай орындайды.

Бүлдірген. Менде ешкімге қарсы шығып көрген емеспін. Сондықтан да мамам мені жақсы көреді.

Күлдірген. Сен біздің үйге келгенде, рұқсат сұрамай тарсылдатып, есікті қатты серпіп кіресің. Бұл әдептілікке жата ма?

Бастаушы. Әдепті болсаң, әуелі әрбір іс-әрекетті биязы мінезбен, ізетті түрде ықыласпен орында. Егер ыңғайсыздау бір кемшілік жасасаң, үлкеннен, досыңнан кешірім сұрауың керек.

Күлдірген. Біздің Әділеттің:

Үлкендерді сыйлайды,

Кіші қамын ойлайды.

Сүймейді жат әдетті,

Сүйімбай дос әдепті, –

деген тақпағы бар. Мен сол досымнан үлгі аламын. Әдепті боламын.

Бүлдірген. Қойшы-ей, сен осы! «Боламын, боламын!» деп сөз жүзінде әділеттілігің сол ма? Маған сөзді түсіндірудің орнына «сен әдепсізсің», «сен сондайсың», «сен мұндайсың», – деп мені ыза қыласың. Ол әділеттілік емес қой, ә?

Бастаушы. Әділетті болу үшін сабырлы, салмақты, кішіпейіл, шыншыл болу қажет.

Бүлдірген. Мен тәртіптімін ғой, ағай... Мынау ұшқалақ мені «әдепсіз» деп сөгеді...

Күлдірген. Міне, көрдіңіз бе? Осылай, сөзге түсінбей ыза болу да – әдепсіздік, білдің бе?

Бүлдірген. Мен сөзге түсінбейтін милау емеспін.

Бастаушы. Күлдірген дұрыс айтады, әдепті болу үшін әуелі әдеп сақтау керек. Яғни, мынау көрермендердің алдында жаман мінез көрсету – әдептілік емес.

Бүлдірген. Апай, мен ызақор емеспін.

Күлдірген. Әдеп – тәртіп, ал әдет – бір нәрсеге әдеттену. Мамам «Үйрен жақсы әдептен, ізгілікке әдеттен» деп отырады.

Күлдірген. Өстіп өз мініңді мойындап, жақсы сыпайы сын айту да – әдептілік болады. Әдептілік – әдемілік. Әдемі болындар!

Бүлдірген мен Күлдірген. Мақұл, апай.

ӨЗЕН

Сахнаға Бүлдірген мен Күлдірген шығады.

Бүлдірген. Күлдірген, сен бар ғой, ойламай сөйлейсің...

Күлдірген. Бүлдірген, сенің айтқаның дұрыс емес, өзен деген өзінен – өзі ағып жататын үлкен су.

Бүлдірген. Мен саған айттым ғой: өзен қар мен жауынның суынан пайда болады деп, өзің қызық екенсің, айтсам, түсінбейсің.

Ғалымбек келеді.

Ғалымбек. Ау, бұл не? Неменеге таласып тұрсындар өздерің, әуелі айтсандаршы.

Бүлдірген. Мынау күлдірген өзеннің қайдан, қалай пайда болатынын білмейді екен. Айтсам, түсінбейді өзі, қызық.

Күлдірген. Аппақ жалы жарқырап

Ағар өзен сарқырап.

Бүлдірген. Сен тақпақ айтып тақылдамай, әуелі сол өзеннің қалай пайда болатынын біліп ал, білдің бе?

Күлдірген. Өзен аспаннан түскен жоқ, таудан ағып жатыр.

Күлдірген. Өзен өзінен – өзі ағып жатпайды. Айттым ғой саған, ол қардың суы деп.

Күлдірген. Қар деген көктемде – ақ еріп жоқ болады, ал өзен өне бойы ағады да жатады, солай!

Ғалымбек:

Өзен таудан бастау алады:

Қайнардан басталады.

Бұлақтар қосылып,

Ағып, жосылып,

Өзен боп жиылды,

Арнаға құйылды.

Күлдірген. Міне, солай. Өзен қардың суы емес, ол бастаудан басталады екен. Солай емес пе, ағай, ә?

Ғалымбек. Биік тауларда мәңгі қар, мұз жатады, олар шетінен еріп, сай саладан өзен боп қосылады. Жер асты суынан

қайнар шығып, қайнардан шыққан су да өзенге барып, оның суын молайтады, сөйтіп жылғадан жылым, қайнардан бұлақ, олардың қосылуынан өзен пайда болады.

Бүлдірген. Айттым ғой, мен солай десем, Күлдірген түсінбейді.

Күлдірген. Сен «Пайда болады» дегеннен басқа не дедің? Сен білсең айтшы қайнар дегеніміз не?

Бүлдірген. Ол жер асты суының қайнап шығатын жері... Иә.

Күлдірген. Сен білмейсің, қайнар бұрқақ сияқты...

Бүлдірген. Мен білемін қайнар суы қайнап, яғни шымырлап шығады. Ал артезиан құдығынан су атқылап шығады. Нағыз бұрқақ деп соны айтуға болады.

Ғалымбек. Артезиан суы, көбінесе, өзенге қосылмайды, оның суы айналасындағы егіске, қала мен село тұрғындарының қажетіне жаратылады. Ал өзеннің суы егінге де бау-бақшаға да, тұрмыс қажетінің бәріне жетеді.

Бүлдірген. Өзеннен канал тартылып, оның суы қажетті жерге жеткізіледі. Құбыр арқылы өзен суы қала мен селоның әрбір үйіне тартылады.

Ғалымбек. Әсіресе тау өзендерінің арнасына салынған су электр станцияларының елге пайдасы мол.

Күлдірген. Ағай, оны мен білемін. Мен үлкен өзендердің бойына салынған электр станцияларын көргемін.

Бүлдірген. Сен кинодан, телевизордан көрген нәрселеріңнің бәрін көрдім деп айта бересің...

Ғалымбек. Әр нәрсені көріп, білгеннің зияны жоқ. Көріңдер, біліңдер...

Екеуі. *(қосылып:)* Мақұл, ағай.

ТӨЛДЕР

Білдірген мен Күлдірген сахнаға әндеіп шығады.

Екеуі («Алақай әнімен»).

Көктем келді, алақай,
Көр қызықты, балақай!
Ойнақтайды барлық төл,
Ойнап жүрген баладай.
Бота билеп тайрандап,
Бұзауқан жүр сайрандап.
Құлын шапса құлдырап,
Қуанамыз қайран қап.

Екеуі. (*көрермендерге*). Сәлеметсіңдер ме, достар!

Білдірген. Балалар, көктемдегі көп қуаныштарыңмен құттықтаймыз!

Күлдірген. Наурыз, сәуір айларында жас төлдер жарық дүниеге келіп, жайрандап, тайрандап, сайрандап...

Білдірген. Ойнақтап, ой жақта жүр.

Күлдірген.

Секеңдеген лағым,
Селтендейді құлағың.
Серке болып, қой бастап
Сен жүрерсің ойқастап.

Білдірген.

Қошқар болар қошақан
Қойдай жуас момақан.
Көзің қоңыр өңдісің
Өзің жібек тондысың!

Күлдірген.

Күміс жалды құлыным,
Алтын шашақ тұлымың.
Ертең болып сәйгүлік,
Елден ал көп бәйгіні.

Білдірген.

Қасқа бұзау маубасым,
Ай мүйізді, дәу басым,
Балғын бұзау дегізбей
Балуан бол өгіздей.

Күлдірген, Білдірген. *(қосылып).*

Өсе берсін төл басы,
Өркендесін мал басы!

Күлдірген. «Мал өсірсең, қой өсір. Табысы оның көл көсір». Қозы өссе – көрпеш, кепе, марка, ісек не тұсақ, құнан қой, дөнен қой, саулық, қошқар болады.

Білдірген. Сиыр адамға үйір. Сиырдың сүті – елдің құты. Бұзаудан торпақ, тайынша, өгізше, құнан өгіз, дөнен өгіз, не құнажын, дөнежін, сиыр не бұқа өседі.

Күлдірген. Ат ердің қанаты. Құлыннан тай, тайдан – құнан не құнажын байтал, олардан дөнен не дөнежін – бие, одан әрі бесті бие, сәурік, айғыр дегендер өседі.

Білдірген. Нар жолында жүк қалмас: маң-маң басқан, маң басқан шудаларын шаң басқан, төрт аяғын тең басқан – түйе деген жануар. Ботадан тайлақ, тайлақтан буыршын, одан әрі бура өседі. Үлек, інген, нар, коспақ деген түйенің түрлері болады.

Күлдірген. Төрт төлмен бел қайысқан көктем тойы болып жатыр.

Екеуі *(қосыла әндетіп).*

Көктемде маңырап,
Көк төбеде жамырап
Төлдер ойға жайғады:
Көктем тойын тойлады.
Көктем күні қызыпты,
Көлге құстар жүзіпті:
Көктеуде төл тойы бар
Көріңіздер қызықты.

Білдірген. Балалар, көктеуге келіндер, көп қызықты көріндер.

Күлдірген. Төл бағып, ел қуантып, сейілдеп, сергіп қайтыңдар, достар!

ЭЙНЕКТЕГІ ӨРНЕК

Сахнаға Ғалымбек, Бүлдірген, Күлдірген үшеуі шығып, көрермендермен амандасады.

Ғалымбек. Амансыңдар ма, балалар!

Бүлдірген мен Күлдірген. Сәлеметсіңдер ме, достар!

Бүлдірген. Ғалымбек ағай, біз Күлдірген екеуміз терезенің әйнегіне қырау мен өрнекті кім салған деп, соған аң-таң болдық.

Күлдірген. Меніңше ол көркем суреттерді Аяз ата салды.

Бүлдірген. Аяз ата дегеніміз кәдімгі суретші адам ба сонда? Ал әйнектегідей суретті ең шебер суретші де дәл солай етіп сала алмайды: асқар тау, қалың орман, әсем жапырақтар. Не керек, табиғаттың тамаша көріністерінің көбін сол өрнектен көруге болады.

Күлдірген. Меніңше, Аяз атадан басқа ешкім өйтіп сурет сала алмайды.

Бүлдірген. Аяз атаны талай көріп жүрміз ғой, ол кісі өйтіп сурет сала алмайды.

Ғалымбек. Дұрыс айтасың, Аяз ата өйтіп сурет сала алмайды.

Күлдірген. Сонда терезенің әйнегіне табиғат көріністерін әсемдеп, айнытпай бейнелеген суретші кім?

Ғалымбек. Терезенің әйнегіндегі өрнек суреттің пайда болуына әрине, Аяз да себепші болған, бірақ ол адамша суретті қолмен салмайды.

Күлдірген. Ағай, сіз мүмкін білмейтін шығарсыз... Әйнектегі өрнекті салған аяз екеніне менің көзім әбден жетті.

Ғалымбек. Жылы бөлменің ішіндегі ауада ылғал, яғни дымқыл болады. Ол ылғал суық әйнекке тигенде қатады. Дымқыл ауаның қозғалысына сәйкес ылғал әйнекке әр түрлі өрнек болып қатады.

Бүлдірген. Мен білдім, әйнектегі әсем суретті ауа салған екен. Міне, сыр қайда жатыр. Солай емес пе, ағай, ә?

Күлдірген. Сонша жақсы сурет салатын ауа суретші емес қой...

Ғалымбек. Әрине, ауа суретші емес... Бірақ суық әйнекке соққан дымқыл ауадан сан алуан қозғалыс, ағым пайда болады. Осы қозғалыс кезінде әйнекке соққан ылғал да сол ауаның ағымына қарай катады да, әйнек бетінде сурет болып қалады.

Күлдірген. Аға, сонда аяз қарап отыра ма?

Ғалымбек. Қарап отыратын Аяз адам емес. Аяз суық ауа. Ауаның өте суып кетуін аяз дейміз.

Бүлдірген. Міне, солай! Солай емес пе, ағай, ә?

Күлдірген. Менің айтқаным дұрыс. Суретті суық ауа салады, сол ауаның қозғалысы болмаса, сурет салына ма?

Бүлдірген. Ағай, мына Күлдірген не дейді? Бұнысы дұрыс па?

Ғалымбек. Күлдірген, негізінен, дұрыс айтып тұр. Суық әйнекке өрнек жылы ауаның қозғалысы арқылы салынады.

Күлдірген. Міне, солай, Сен «білдім», «білдім» дейсің де көп біле бермейсің. Маған ұқсап, білген нәрсені ғана білдім деу керек.

Бүлдірген. Күлдірген сен өйтіп мақтанба. Мақтаншақ болу жақсы емес, білдің бе?

Күлдірген. Мен мақтаншақ емеспін. Білемін, білген соң айтамын.

Бүлдірген. Ағай, осы Күлдірген мақтаншақ болып кете ме деп қорқамын.

Күлдірген. Білдің бе? Терезенің әйнегіне сурет салған ауаның қоғалысы.

Ғалымбек. Оның дұрыс. Оған қоса, сол суреттердің мәнерлі болуына тағы да бір әсер еткен нәрсе бар. Ол – күн сәулесі. Егер күн сәулесі болмаса, жылылық болмаса, ауада қозғалыс та болмайды.

Бүлдірген. Мен енді бәрін де біліп алдым, ағай.

Күлдірген. Сен аптықпа. Біздің білмейтініміз әлі көп. Білмегенді біліп алуға талаптану керек.

Ғалымбек. Күлдірген дұрыс айтады.

Екеуі. Суретшілер: күн, ауа, аяз – тамаша!

АҚША ҚАР

Ғалымбек көрермендермен амандаса бергенде, Бүлдірген мен Күлдірген келеді.

Ғалымбек. Амансыңдар ма, балалар!

Күлдірген мен Бүлдірген. Сәлеметсіңдер ме достар!

Күлдірген. Ағай, мен ақша қарды аяз мәнерлеген десем, Бүлдірген білгішсініп, олай емес дейді.

Бүлдірген. Олай емес, ақша қардың мәнері табиғаттан пайда болады. Солай емес пе, ағай, ә?

Ғалымбек. Күлдірген, сен әрқашан менікі дұрыс деп кеуде қағып жүресің, оның қалай, әуелі, соны айтшы.

Күлдірген. Ағай, ақша қарды аяз мәнерлемегенде кім оны қалыпқа құйғандай етіп шығарады.

Бүлдірген. Мен аспанда ұшып жүрген ондай шеберлерді көрген жоқпын.

Күлдірген. Ол дұрыс емес. Аяз аспанда өмір сүреді. Адамдар жерде тек соның бейнесін жасайды.

Бүлдірген. Оны кім айтты. Аяз ата дегеніміз – артист. Солай емес пе, ә?

Ғалымбек. Күлдіргеннің ойы қызық екен, әуелі мұның пікірін білейік. Иә, солай де?

Күлдірген. Ақша қарды Аяз мәнерлейтіні рас. Ол туралы ақын ағайдың тақпағы бар:

Аяз аспан шебері,

Ақша қарда мәнері

Ақ алмастай ақ қарды

Алты қырлап, ақтарды.

Бүлдірген. Ол ертегі ғой... Солай емес пе, ағай, ә?

Ғалымбек. Солай... Аяз ата аспанда ұшып жүретін ақ сақалды шал емес, ол халық ойлап шығарған сүйікті бейне.

Күлдірген. Ағай, сіз білесіз бе? Ақша қарды алақанға салып, аңғарып қарасаңыз, алты қырлы, алуан сырлы мәнері бар. Және

жауып тұрған жапалақ қардың бәрі де бір қалыпқа құйғандай. Сонда оны біркелкі етіп кім жасап шығарған?

Бүлдірген. Иә. Қар бұлттан пайда болады. Солай емес пе, ағай?

Күлдірген. Ал қарды кім мәнерлейді? Білсең, айтшы, кәне.

Бүлдірген. Ондай жұмыспен шұғылданған кім екенін білмеймін.

Ғалымбек. Аспандағы ауа қозғалысының өз заңдылықтары бар. Бұдан қар болып қатая бастаған ұсақ түйіршіктер сол ауа қозғалысының әсерімен бір-бірімен байланысып бірігеді. Ылғал түйіршектерінің бірін бірі тарту әсері біркелкі және ол ауа толқындарына байланысты физикалық заңдылықтармен бірігеді, содан қарда біркелкі өрнектер пайда болады.

Бүлдірген. Е, бәсе! Енді білдім: оның бәрі табиғаттың заңына, оның өз шеберлігіне байланысты екен ғой, ә?

Күлдірген. Ағай, мен де енді түсіне бастадым. Бүлдірген, өстіп түсіндірсе ғой, мен мұнымен сонша айтыспас едім.

Ғалымбек. Бір нәрсені білуге құмартып, ол туралы пікір таластырған дұрыс, мен білемін – деп, басқаның сөзіне құлақ аспау – әдепсіздік болады.

Бүлдірген. Солай, Күлдірген, білмеген нәрсені білдім деп мақтануға болмайды.

Ғалымбек. Кейде жеке адам білген шығармын деп қателесуі мүмкін, ондайда оның қателігін достары жөндеп түсіндіруі қажет болады.

Бүлдірген мен Күлдірген. Мақұл, ағай! Бұдан былай солай етеміз!

ПӘНДІК КЕШТЕР

ҚҰСТАР – БІЗДІҢ ДОСЫМЫЗ

Сахнаға құстардың адамға, табиғатқа достығын суреттейтін плакаттар ілінеді. Құстардың ұшып бара жатқанын, даусын елестетін музыка ойналады. Сахнаға бастаушы шығады.

Бастаушы. Жылы шуағымен гүл өсіріп, жыл құстарын ілестіріп, көрікті көктем келді. Шұғылалы шуақты көктем күндері құтты болсын балалар!

(Бәрі қол соғады. Сәукелесінен сәуле шашып, гүл құшақтап, гүлдей жайнап, көктем әуеніне билей жүгіріп Көктем келеді).

Көктем. *(балаларға бас иіп).*

Сәлем, достар, аман ба?

Мынау бейбіт заманда

Шат-шадыман көктемнің!

Шаттық болсын әманда!

Салтанатын ананың,

Туған күнін дананың,

Май мейрамын ғаламның,

Тойлау үшін жаралдым!

Ән құраңдар үнімнен.

Сән құраңдар гүлімнен!

Қуантамын бәріңді

Құт мереке күнімен!

(Бәрі қол соғады).

Сахнаға құс үйшіктерін көтерген қыз бала мен ер бала шығады. Олар көктемге құрмет көрсетеді.

Екеуі. *(көктемге бас иіп).*

Сәлем елдің көктемі,
Әлем енді көктеді.
Құрметпенен бас идік
Құстарыңа көктегі.

(Екеуі құс ұяларын шетке іледі).

Көктем *(қуанышпен).*

Рақмет, балалар,
Сендерде ой, сана бар,
Бау-бақшаның дұшпанын
Бастырмайды құстарым
Кербез құстар әнімен,
Келді міне сәнімен.

Қыз бала.

Ақ тамақты, қарлығаштар, келіңдер.
Аялаймыз, шын достыққа сеніңдер.

Көңілді күй. Сахнаға қос қарлығаш билеп шығады. Басқалары ырғалып, «Қос қарлығаш» биін сүйемелдеп тұрады.

Ер бала.

Қос қарлығаш биіне
Қол соғайық сүйіне.

Қыз бала.

Әнге толсын бай алап,
Әсемденсін саябақ.
Қарлығаштар, сендерді,
Қадірлейміз аялап.

(Күй. Қыз бала мен ер бала қос қарлығашпен қол ұстасып билеп, сахнадан шығып кетеді).

Бастаушы.

Сағынышпен жеткен,
Айналайын көктем.
Жайнап нұрлы гүлің,
Басқар құстар күнін.
(Кетеді).

Көктем сахнада билеп жүріп, тиісті жерлерге гүл қадай-

ды. Кенет тырналардың тыраулағаны естіледі. Көктем қуана құлақ түреді.

Көктем.

Жылы жақтан бір хабар

Әкеледі тырналар

Тырау-тырау!

Тырналар!

Қатар түзіп,

Көкте жүзіп,

Жырландар!

Тырналар қанаттарын сермей тыраулап, баяу ырғақты жүріспен сахнадан көрініс беріп өтеді, тырналардың әуені аққулар үнімен ұласады.

Көктем.

Көлдің сәні,

Елдің әні –

Ақ құсым.

Келді жұппен

Көптен күткен.

Бақ құсы.

Сахнаға қос аққу қанаттарын қағып, билеп шығады. Бәрі қуанышпен қол соғып, оларды қарсы алады.

Қос аққу.

Салып ізгі

Әнімізді

Тынбаймыз –

Көктем нұрын

Көлдің сырын

Жырлаймыз

Қаңқ! Қаңқ!

(Қос аққу әндете билеп сахнадан шығып кетеді).

Көктем.

Құстар түгел сайрады,

Құлпырып жер жайнады.

Әуелеп ұшып тым алыс

Әкелген бізге қуаныш,
Рахмет құстарға –
Рақмет достарға.

Әрбір құс сахнаға билей шығып, өзі туралы тақпақ айтады да, көктеммен қол алысып, қатарға тұрады. (Әр құс маска киеді, немесе өзінің суреті салынған кермені кеудесіне іліп шығады).

Тоқылдақ.

Дәрігермін орманға,
Құрт, шіркей көп ол маңда,
Тоқылдатам, жатпаймын,
Тоғайларды баптаймын.

Көкек.

Көкек! Көкек! Көкек! – деп
Ән саламын секектеп.
Күнде бақтың жауларын
Күні бойы аулаймын.

Қараторғай.

Адамдарға жыр, әнмін,
Ал шіркейге қыранмын.
Бақты мен де күтемін:
Бақ жауларын қырамын..

Үкі.

Кесірлі көп тышқанды –
Кеміруші дұшпанды
Аулап түнде жоямын,
Армансыз ақ тоямын.

Бұлбұл.

Әуеніммен мың түрлі
Әсем бақта нұр тұнды:
Әсер алып адамдар
Әнге салды, жыр қылды.

Ақ көгершін.

Көктем көзге тым ыстық

Көктем бізге ырыс құт.
Көгершіннің тілегі
Мәңгі болсын тыныштық.
(*Бастаушы шығады*).

Бастаушы. Айтсақ – әніміз, ардактасақ – сәніміз, тамылжыған табиғаттың жауларымен күресіп жүрген досымыз – сендерсіңдер, құрметті құстар! Сол достықты жырлаймыз.

(*Бәрі қосылып «Құстар – біздің досымыз» атты хорды айтады*).

Құстар біздің досымыз

(*хор*)

Құстарды біз атпаймыз,
Қыста жемдеп баптаймыз.
Қамқор болып бәріне,
Қорғау заңын сақтаймыз!

Құс достары келіндер,
Құс қызығын көріндер.
Ұя бұзар тентекті
Ұстап, жаза беріндер!

Сан алуан әні бар,
Сайрауының мәні бар
Құстар – біздің досымыз:
Бактың құспен сәні бар.

Құстар үшін бейнелейтін музыка. Құстар биі.

Бастаушы. Тамылжыған тамаша көктемде құстар әні толас-тамайды. Әніміз бен сәніміз болған құстар тойы тойға ұлассын! Бейбіт аспанда қалықтаңдар, шаттана шарықтаңдар, қанатты достар!

ЕҢ КҮШТІАЕР

Энергетика күніне арналған қойылым

Қатысушылар: Ғалым, ТЭЦ, ГЭС, АЭС, Су, Ауа.

Сахна тақырыпқа лайықты безендіріледі. Онда ТЭЦ, ГЭС, АЭС-тердің орналасқан жерлері үш түрлі лампочкалар арқылы жарқырап көрініп тұрады. Залға осы тақырыпқа сәйкес көрме қойылып стенд ілініп, қабырғаға атақты энергетиктердің портреттері ілінеді.

Радиодан ақынның өлеңі естіледі.

Күллі жұрттың ісіне,
Күш қосатын күшіне
Керемет күш – керек нұр:
Кемел қуат – электр.
Троллейбус зырласын,
Трамвай да тұрмасын,
Зымырандар самғасын
Уақыттан қалмасын,
Ғарышқа да керек нұр:
Қолданамыз электр.
Электрдің торабы
Ел ісіне жарады:
Күшті ғажап электр
Күллі істі демеп тұр.

Сахнаға Ғалым шығады. Оны көрермендер құрметпен қарсы алады.

Ғалым. Энергетика күні құтты болсын, достар! Күштің тегі – от.

Күннің отты сәулесін, отынның қызуын пайдаланып, судың бу күшін іске қосып, жылу электр станциялары – ТЭЦ-тер ел пайдасына жарады. Жер асты суының жылуын пайдаланып салған электр станцияларымызды ГерТЭЦ деп, күннің сәулесін пайдаланып салған электр станцияларын ГелирЭС, КЭС деп

атаймыз. Жарық сәуле мен жарқын күшті жасаған ғалымдардың мерейі үстем болсын!

Музыка ТЭЦ эмблемасын кеудесіне таққан оқушы қыз сахнаға билеп шығады. Биді «Бүгін туған күніміз» (музыкасы И. Нүсіпбаевтікі) әнімен ұштастырады.

ТЭЦ.

Жағып түрлі отынды
Жарқыраттым отымды.
Пайдалындым бу күшін,
Елге пайда бұл ісім!
Нұрландырдым қаланы,
Өрлендірдім даланы.
Күшке қуат қосқамын...
Күшті – менмін, достарым!

Ол көпшілікке бас иіп, «ТЭЦ» деген жазуы бар плакаттың тұсына барып тұрады.

Ғалым. Дүние жүзінде су қоры мол. Біз күшін пайдалана білсек, ол әрі арзан, әрі қолайлы. Бір литр су 70 килограмм көмірдің, 300 литр бензиннің қуатын бере алады. Бұл өз алдына үлкен игілікті істің болашағы. Ал су екпінін пайдаланып жасаған су электр станциялары – ГЭС-тер еліміздің ең қуатты күші болып табылады. Әлем тартылысының құдіретті күшімен теңіз деңгейінен көтеріліп, жағасынан асып, қайтып тұрады. Біз сол күшті пайдаланып электр станцияларын салдық. Ол ГЭС деп аталады.

Музыка, ГЭС эмблемасын кеудесіне жарқырата таққан оқушы қыз сахнаға билеп шығып «Айналайын, ақ мамам әнін орындайды». (Әні мен музыкасы И. Нүсіпбаевтікі).

ГЭС. Елдің шамын жаққаным –
Ерлік ісім – мақтаным!
Электрлік қуатпен
Ел еңбегін ақтадым.
Жайнай берсін нұрлы әлем!
Жалпы жұртқа бір сәлем!

ГЭС көпшілікке бас иіп, өзіне арналған плакаттың қасына барып тұрады.

Ғалым. Адам атомның керемет күшін өркендеген өмірдің баянды бақыты үшін бейбіт іске пайдаланады. Уранды реакторлы атом электр станциясы тұңғыш рет біздің елімізде 1954 жылы салынды. Қазір Отанымызда көптеген АЭС бейбіт өмірімізге қызмет етуде. Құрметті күштің құлағынан ұстаған ғалымдардың ғылымдағы табысы соғыс қаупін жеңеді! Азғындықты ақыл жеңеді деп сенеді!

Музыка. АЭС эмблемасын кеудесіне таққан оқушы бала сахнаға билеп шығып, ән айтады.

(«Космонавтар жұлдыздар» музыкасы К. Қуатбаевтікі).

АЭС: Сырлы тастан
Нұры тасқан
Алдым жойқын бұлан күш.
Көкшіл тастан
Көп сыр ашқан
Ғалымдарға мың алғыс.
Ал күшімді
Бар ісінді
Тындыруға мен берем.
Өндірісте
Өнімді істі
Қиындықсыз меңгерем.
Басшым – адам, мол ісің:
Бас иемін сол үшін!

АЭС көрермендерге бас иіп, өзіне арналған плакат тұсына барып тұрады.

Ғалым. Жарық берген кештерде
Алғыс АЭС, ГЭС-терге!
ТЭЦ. Ғалым аға, біліңіз:
Бірімізден біріміз
Артықпыз деп үшеуіміз!
Атақ түрлі, күш егіз.
Аңғарып мән затымды,

Айтпадыңыз атымды.
ГЭС-тен тоғым тым арзан,
Кемсітпеңіз бұлардан!
ГЭС. Сөз сөйлеме шырқырап:
Қоқыс, күлің бұрқырап,
Көмір, газың сасып тұр:
Менен әрі қашық тұр:
ТЭЦ. Байқап сөйле ГЭС-іміз,
Бақытты маған сесіңіз!
Адам іспен өтесе,
Арзанмын мен екі есе!
АЭС. Менмендікті қойыңдар!
Менің айтар ойым бар:
Адал болсын арымыз,
Адамзатқа бәріміз
Адал қызмет етейік,
Абыройға жетейік!
Ғалым. Көмекшісі адамның
Көрік, күші заманның
Алғыс бізден, Эс-терім!
Алға бассын көштерің!

*Музыка. Сахнаның екі жағынан мақтана басып Су мен
Ауа келеді.*

Су. Ғалым, білгір ағамыз!
Әділ болсын бағаңыз.
ГЭС, ТЭЦ, АЭС-бәрі де
Мына біздің баламыз!
Ауа. Егер ауа қыспаса,
Еркінше оны ұстаса,
ТЭЦ тоғын бере ме.
Адам оған сене ме?!
Ғалым. Су мен Ауа, жарқыным
Сонша күштің әр түрін
Алдым сендер арқылы,

Ауа, су-күш қарқыны
Су, Ауа. Баға берген біздерге

Рақмет сіздерге!

АЭС. Бәрімізді қолданған

Игі іске жолдаған

Адамда күш күдірет

Алғыс оған мың рет!

Бәрі ғалымға бас иеді. Музыка. Би. Энергетика табыстарын бейнелейтін кино кадрларының фонында бастапқы өлең қайталанады.

КӨҢІЛДІ КАРНАВАЛ

(Жаңа жыл кешіне арналған екі көріністі ертегі-пьеса).

Қатысушылар: Ертекті, Аяз ата, Балдырған жыл, Қарша қыз, Қоян, Аю, Тиін, Түлкі, Арыстан, Кірпі, Қасқыр.

Бірінші көрініс

Ертегілер әлемі. Сахна ашылғанда ертекті ертект бастайды.

Ертекті. Келіндер, жас ұландар,

Ертегімді тыңдаңдар.

Ертегімде сан қилы

Қызық қызық сырлар бар.

Жаңа жылдың кешінде

Аңдар кеп бір «шешімге»

Достаспақшы ниетпен

Жиналыпты келісімге.

Қасқыр құшып қоянды:

«Дос болайық баянды!»

Деп еді, – аңқау қоянды

Достары тым аяды.

Әр қимылы күлкі, жыр

Сылаң қағып түлкі жүр.

«Достастырам бәрін» деп
Әуреленіп кірпі жүр.
Ертегіні көріңдер.
Шын бағасын беріңдер.
(Кетеді).

Музыкалы пауза. Қалың орман арсынан Қоян шығады. Ол көңілді күйде секеңдеп билеп, ән салып келеді.

Қоян. Ау жарандар,
Ал, қараңдар:
Жауып тұр қар себелеп,
Көкке толды,
Жерге қонды
Сансыз аппақ көбелек.
Тым алыстан
Күн, Марстан
Келіп аяз атамыз,
Жылды тойлап,
Билеп ойнап
Көп қызыққа батамыз!
(Билей жөнеледі).

Қоянның алдынан Аю шығады. Қоян сасып қалады. Музыка.

Аю. Амансың ба, қояным!
Даусыңды естіп ояндым...
Жаңа жылдың алдында
Тойды еске алдым да,
ұйқымды ашып сергідім.
ұйықтамаймын мен бүгін!
Жылды қарсы алайық:
Би билеп, ән салайық!

Қоян. Жаңа жылдың тойында
«Жан салайық» ойынға!

Музыка. Қуана қутыңдап Түлкі келеді, оны Аю мен Қоян билеп, қарсы алады.

Түлкі. Қоянжанға бір сәлем!

Аю паңға мың сәлем!
Аю, Қоян. Аман ба, түке, кел мұнда!

Түлкі. Достарым, Жыл келеді!

Сыйлығын ол береді:

Жұмбақ шешкіш түлкінің

Өнерін жұрт көреді.

(Әндетін).

Тауып өз сыңарымды –

Тауықтай «шынарымды»,

Тайсалмай, биге түсіп,

Тарқатам құмарымды!

(Билей жөнеледі).

Аю, Қоян. Рақмет, түлкіжан,

Жүрген жерің – күлкілі ән!

Бір шеттен кірпі шығады, бәрі қуана қарсы алады.

Кірпі. Сәлем, достар аман ба?

Шырша құрып алаңға,

Жылға шашу шашайық:

Тойлап, көңіл ашайық!

Қоян. Кәне, биге басайық!

Музыка. Бәрі билеп сахнадан шығып кетеді. Оларды аңдып тұрған Қасқыр мен Арыстан сахнаға келеді.

Арыстан. Кербез аңның біреуін

Кездестірмей жүр едім,

Жиналыпты бәрі де,

Жиі соқты жүрегім!

Қасқыр. Ойыңды мен білемін!

Аңдар арыстан мен Қасқырға келіп сәлемдеседі.

Аңдар. Аң патшасы Арыстанға сәлем!

Қасқыр. Армысыздар?!

Бармысыздар?!

Аю. Амансың ба, Арыстан!

Келе жатқан алыстан

Жаңа жыл құтты болсын!

Достығымыз мықты болсын!

Арыстан. Аю досым, саумысың?

Аңғар мендей дәуді шын.

Ешбірінді жасқамай,

Тойды өзім басқарам!

Қасқыр. Жаңа жыл – мереке!

Жақсылық, береке!

Қуанып күлейік,

Қолдасып жүрейік.

Кірпі. Болмасын кектесің,

Береке кетпесін.

Қастандық пиғылдар

Қастықтар жетпесін.

Түлкі. Кәне құшақ ашайық:

Достық тойын жасайық!

Құтты болсын Жаңа жыл!

Арыстан.

Қандай жақсы достасқан:

Құшақтасып қос-қостан

Қане, биге басындар!

Бәрі билейді. Қуана билеп, Тиін келеді. Оны бәрі қуана қарсы алады.

Тиін. Тра-лэ-лэй!

Өршіл аңдар,

Өңкей пандар!

Жаңа жылға әнім бар!

Қол ұстасып,

Биге басып,

Жыл әніне салындар!

Бәріңізге бір сәлем!

Бәрі. Сәлем тиін!

Жақсы-ақ биің!

Арыстанның ойы бұзылып, түлкіні ұстауға ыңғайланады.

Арыстан. (Қасқырға).

Ал, Қасқыр, достық үшін «баянды»

Аймалап сүй қоянды!

(Өзі түлкіні шыңғыртып ұстап алады).

Түлкі. Әй-әй-әй!

Қатты бүрдіңіз аямай!

Құшақташы жай, ағай!

Кірпі. Мынау қайтеді?

Әй тегі...

Бәрі. *(Арыстанға).*

Жібер түлкіні, жалынамыз,

Жібермесең, жабыламыз!

Арыстан. Неғып тұрсың, Қасқыр?!

Саған дайын ас тұр!

Қасқыр. Ала берме тергеуге,

Мен «ойымнан» қайтамын!

Аяз ата келгенде

Не бетімді айтамын?!

Аю. Дұрыс, Қасқыр, айтқаның –

Қастығыңнан қайтқаның.

Арыстан сен де күштеме,

Түлкіні босат! Тістеме!

Арыстан. Қап, қасқыр!

Сенгенім – сен едің, –

Дайын асты жемедің!

Босаттым мен түлкіні!

Мінезі қандай күлкілі!

Ха-ха-ха! Аа-ха-ха-ха!

Бәрі үрейленіп, тым-тырақай қаппақ болады. Аю аңдарды тоқтатады.

Аю.

Тоқтандар, аңдар, бас қосыңдар!

Адамдарша бірігіп, достасыңдар!

Ашылмасын арамыз

Тойға бірге барамыз!

Сездік о жар мінезін,

Арыстанның бір өзін

Қалдырамыз оңаша!

Аңдар.

Та-ма-ша!

Арыстан.

Еш арамдық жоқ ойда...

Мен де барам бұл тойға!

Аю.

Жолама!

Сендей сенімсіз озбырды

Тойға қатыстыруға бола ма?!

Арыстан.

Кергізсеңдер, сертімде тұрамын!

Кездессеңдер, бір-бірлеп қырамын!

Аю.

Онда қош бол, Арыстан!

Жақсы болмас алысқан!

Кесірің тиер елге:

Тойымызға да келме!

Кәне достар, жүріңдер!

Карнавалды көріңдер!

Музыка. Бәрі қос-қастан билеп, шығып кетеді.

Арыстан.

Аррр! Тарттым зар!

Қарашы андыздауын...

Жалғыз қалдым!...

ЕКІНШІ КӨРІНІС

Музыка. Сахна ашылғанда Аяз ата, Балдырған жыл, Қарша қыз көрермендер мен ертекішіге бас иіп амандасады, көрермендер ду қол шапалақтап, оларды қарсы алады. Аңдар келіп оларға сәлем беріп, көңілді карнавалға қатысады.

Балдырған жыл. Бүкіл әлем!

Саған сәлем!

Амансындар ма, аңдар!

Ақ көңіл жандар!

Аяз ата.

Жаңа жыл құтты болсын!

Аю.

Аяз ата, аман ба?!

Аман болғын әманда!

Қарша қызды сүйеміз:

Ізетпен бас иеміз!

Жаңа жылға мың сәлем!

Жасай берсін бұл әлем!

Қасқыр.

Сәлем Жылға жырақтан:

Тау мен дала, қыраттан!

Тиін.

Жылға сәлем орманнан:

Ән еседі ол маңнан!

Қоян.

Сәлем айтты кең дала!

Келдім содан мен жаңа!

Түлкі.

Сәлем Жылға белдерден,

Қырғауылды көлдерден!

Кірпі.

Алыңыздар, ағайын,

Бір сәлемін тоғайдың!

Аяз ата.

Амансыңдар ма, аңдар –

Адал ниетті паңдар!

Жақсылықта жайраңдап,

Жаңа жылда сайраңдап

Қыздырыңдар думанды!

Бәрі.

Қуаттаймыз бұл әнді!

Қарша қыз.

Жаңа жылда жаңаша

Болсын қызық, тамаша!

Балдырған жыл.

Жаңа жылда соғыс өрті болмасын!
Қолдантипандар ешбір жаудың бомбасын.
Бірлік, достық, еңбек, бақыт – тілегім!
Бұл сөзімді бүкіл әлем қолдасын!

(Бәрі қуана құптап қол соғады. «Ура!» дейді).

Аяз ата.

Бәрежелді, карнавалды бастайық!
Биші қоян, кәнекей,
Алдыға шық қасқайып!

Қоян.

Орындалар бұйрығыңыз,
Көп пе берер сыйлығыңыз?!
Биім-жақсы, қызық әнім:
Жылдың тойын қыздырамын!

Аю.

Жаңа жылдың дәстүрі:
Құшақта да қасқырды
Бастап жібер вальс би:
Ол халыққа таныс би...

Қоян.

Одан да ән салайын:
Бал таңдайым бүлкілдесін,
Күлкің келсін! Әл-әуләй!

Қарша қыз.

Әркімнің де әні бар,
Әннің де көп мәні бар.
Келіседі билесең,
Келіс енді биге сен!

Қасқыр.

Би емеспін асқа дайын:
Биді мен-ақ басқарайын!

Би билетіп шеттерінен,
Сүйіп-сүйіп беттерінен,
Шығарып сап оңашаға,
«Батайын бір тамашаға!»

Ол қоянмен бірге билей жөнеледі. Бәрі сүйемелдейді. Бір кезде қоян бақырып жібереді. Бәрі шошып қалады.

Аяз ата.

Мұның қалай, қасқырым,
Ор қоянды састырдың?

Балдырған жыл. (*Қасқырға*).

Тәртіп бұзба ойқастап,
Өнер көрсет той бастап!
Тамашанды көрейік,
Төрелігін берейік!

Қасқыр.

Жаңа жылдың тойында
Жамандық жоқ ойымда...
Тойдың білмей жырларын
Бастай алмай тұрғаным

Түлкі.

Тойды мен-ақ бастаймын:
Той бастаудан қашпаймын!

Қарша қыз.

Қайран түлкі!
Жүрген жерің – ойын, күлкі:
Ал, кәне, саспа
Той баста!

Түлкі.

(*әндетіп билей жөнеледі*).

Ееееей! Ааааау!
«Той бастарды» бастайын,
Той бастаудан қашпайын!
Салмақтайын сөзімді

Сабырсыз боп саспайын!
Жаңа жылда тасайын,
Мен бір қызық жасайын:
Өнерімді көрсетіп,
Өрге қарай асайын!
Қораз маған бағынсын,
Қоянжан да табынсын!
Ауылына барғанда
Алдымнан ас табылсын!
Орындалсын ойымыз,
Құтты болсын тойымыз!

Аяз ата.

Сөзінің басы – дұрыс, –
Соңы – бұрыс!
Сенімді жоқ қылады
Мұндай жүріс.

Қарша қыз.

Такпақ айтсын мерекеміз жайында,
Сөз берейік ардақты аға – Аюға!

Аяз ата.

Қорбаңбайға сөз берілді тыңдандар!

Аю. *(даусын кенеп).*

Айналайын, Жаңа жылым, келдің бе?
Жер шарына жаңаша нұр бердің бе?
Құрметтісің аялаған еліңе,
Құттықтаймын! Сыйлығым көп менің де!
Бейбіт жылы береке боп келдің бе?!
Берекеңді тойлай берем мен күнде!

Бәрі.

Рақмет! Айекең –
Өлең жырға бай екен!

Балдырған жыл.

Тек мән беріп тыңдай білсек сүйсіне,
Өнерлі ғой, сөз берейік Тиінге!

Аяз ата.

Тиінге сөз берейік,
Әнін тыңдап көрейік.

Тиін. *(әндегіп билей жөнеледі).*

Мерекеміз жаңа жыл,
Тойында қызық думан бар!
Жаңа жыл – бұл жаңа өмір:
Сайранда, туыс – туғандар!
Бақытты болып жыл сайын,
Осылай басты қосайық.
Ашық боп аспан әрдайым,
Тыныштық тойын жасайық!

Бәрі.

Бейбітшілік береке!
Бола берсін мереке!

Аяз ата.

Қызық дәурен тез өтуде қарасам,
Қыза берсін жаңа жылдық тамаша!
Кәне, достар, би билейік жараса!

*Бәрі қос-қостан көңілді карнавал биін билейді. Бірақ
Кірпіні ешбір аң биге шақмайды. Кірпі ызаланып бір шетте
жылап отырып қалады. Аяз ата оны аяп, биді тоқтатады.*

Аяз ата.

Тоқтатыңдар биді!
Бәрімізге сыйлы
Кірпіні өкпелеткен
Кім ол шектен кеткен?!

Бәрі. Біз емес өкпелеткен!..

Тиін.

Қуанатын күн бүгін, –
Кірпі неге жыладың?
Кейіме сен, күл бүгін,
Кел, айтайық Жыл әнін!

Кірпі.

Жолдастарым қасыма
Жоламайды кірпі деп,
Именеді досым да
Инелерің түрпі деп.
Қуаныштан бос қалдым,
Қалдым жеке бұрышта:
Шаттық биге достардың
Шақырмауы дұрыс па?

Бәрі.

Байқамаппыз!

Тиін.

Аяз ата, тыңдаңыз,
Аяп тұрмын кірпіні.
Досым еді бұл нағыз
Ренжіп тұр бір түрлі.
Көңілін біз кірпінің
Көтерейік дұрыстап,
Табайық та бір қыбын,
Тұрмасын бос құрыстап

Аяз ата.

Кәне, босқа тұрмайық:
Бар өнерді сынайық!
Көтеруге көңілді
Қандай өнер лайық?

Түлкі.

Ау, халайық!
Кірпі досқа қарайық!
Неше дегенде күлер екен?
Кәне, санайық!

*Бәрі қосылып бір-екі-үш-төрт-бес деп, жайлай санай
бастайды. Кірпі «бес» деген санды айтқанда күліп жібереді,
тамаша әрі қарай қыза түседі.*

Қасқыр. Кірпі қандай есті,
Жақсы көреді екен «бесті».

Аю.

Елемеген тым айып:
Есті досты тыңдайық!
Өлең айтсын Кірпіжан
Өнерін бір сынайық!

Аяз ата.

Көрсетсе жақсы өнерін
Көптеп сыйлық беремін!

Кірпі. *(ән салып, би билейді).*

Жаңа жылды бастаған
Жаны жақын жақсы адам –
Аяз ата сізге мен
Айтам әнді жүздеген!
Қуанышты жыл сайын
Әкел, Қарша, жырлайын.
Жаса, жаңа жылымыз!
Жаса, бейбіт күніміз!

Бәрі ду қол шапалақтап, Кірпіні құттықтайды.

Аяз ата.

Жаңа жылда жаңа бақыт, тыныштық
Жаса! Жаса! Достық! Бірлік! Туыстық!
Құттықтайық жаңа жылды өнермен,
Қуаныштың әр минуты тым ыстық.

Музыка. Бәрі көңілді карнавал биіне билейді. Биде әрбір кейіпкердің өз әркеті байқалады. Карнавал думанын жаңа жылға арналған ән басады. Барлығы әншіні тыңдап тұра қалады.

Балдырған жыл. *(көрермендерге қарап).*

Жаңа жылда өнер сынар қайсың бар:
Алға шығып, өлең, тақпақ айтыңдар!

Аяз ата. Жаңа жылдық сыйлық алып қайтыңдар!

Ретімен алға шығып, өнерпаздар өнер көрсетеді. Бірі биді сүйемелдеп, әнге қосылып, құрмет көрсетеді. Аяз ата сыйлық үлестіреді. Думан қыза береді. Сахнаның бір шетіне бастаушы шығады.

Ертекші.

Барлық жандар бір тілекке қосқан үн:
Бақытты боп бастады жыл дастанын
Қуанышпен келді той боп жаңа жыл,
Құтты болсын жаңа бақыт, достарым!

ХИМИЯЛЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕР АЙТЫСЫ

«Химиялық элементтер айтысы» пәндік кештерде өтеді. Жоспарлы түрде ұйымдастырылған пәндік кеште диспут, викторина болады, қызықты тәжірибелер жасалады, кештің тақырыбына лайықты газеттер, плакаттар ілініп альбомдар жасалады. Кештің көркем бөлімі ретінде химиялық элементтердің айтысы ұйымдастырылады.

Айтысқа қатысатын оқушылар өзі ойнайтын элементтің рөліне сәйкес киім киіп, оның әнін домбыраға қосылып айтуы керек. Айтыстың жанкүйерлері сол айтыстың сөзін соңынан қуаттап, айтысушы ақынға дем беріп отыруы қажет.

Айтысқа дайындық жаттығуларын, айтысушылардың ән сала білу шеберлігін қалыптастыруды, көбінесе мектептің ойын-сауық үйірмесін басқарушы қадағалап, пән мұғалімі басқарады.

Қойылым музыкалы болғандықтан музыкалық шығармаларды мектептің оркестрі немесе ансамблі, магнитофондық жазу арқылы пайдалана білудің мәні зор. Айтыс әрі дүние танытады, әрі өнерге қызықтырады, дарынды дамытады, өнер мен білімнің бір-біріне ұштас екендігіне көрермендердің көзін жеткізеді.

Әрбір элементті ойнаушының кеудесінде немесе маңдайында сол элементтің формуласы жазылған кесте болуға тиіс. Әрбір элементтің өз мінез-құлқы, бет құбылысы, қимыл әрекеті бар ойнаушылар соны ескеруі керек. Сабырмен сөйлейін сары алтынның өзі салмақты, айқан, мінезі қарапайым, кішіпейіл болуы керек.

Айтыстан соң жалпы би немесе дискотека ұйымдастыруға болады. Бұл ойынға кешке қатысушы оқушылардың өнерпаз-

дарын тегіс қатыстыруға болады. Өйткені пәндік кеш қызықты да, көңілді аяқталғаны дұрыс.

Сахна Менделеев кестесіне лайықты көрнекі құралдармен безендіріген. Бастаушы мен элементтер болып кийген балалар сахнаға маршпен шығады.

Бастаушы.

Химиктердің ауылында
Химияның тойы болды.
Элементтер қауымында
Ән, күй, айтыс, ойын болды.
Арнаулы сол кеште бірде
Алтын ойын басқарыпты.
Менделеев кестесінде
Қызық айтыс басталыпты.
Платина кезек алды.
(Көп қой мұнда кереметтер).
«Жюри» болып тыңдай қалды.
Жүзден аса элементтер.

Платина.

Өзгелердің бәрінен
Нағыз асыл – қатты затпын.
Орным бірақ соң қойылған,
Сол көңіліме қатты батты.
Айтысқа шық, қорғасын-ау,
Артық сөзбен қызба бірақ.
Алдыма сен орнапсың-ау.
Шаршап біттім, қызғанып ақ.

Қорғасын. *(қарсы келіп).*

Қорғасынға тіл тигізген
Іші тарлар қайдан шықты?!
Жауына да бас игізген
Бола қоймас мендей мықты!
Өжеттенген қаһарманмын,
Өз шамамнан аса алмаймын.

Тоғызыншы қатардамын, –
Алға қой деп, қасармаймын.
Платина төл өстің сен
Айтысуға «правом» бар,
Абырой жоқ егесуден,
Артық атақ сұрамаңдар.

Платина.

Сүйрік тілді элемент көп
Сүйенетін кіл атына,
Жеңіл ойлың мен емес тек:
Жеңілмейді платина.

(Темір шыдай алмай, айқайлап алдыға шығады).

Темір.

Әй, платина, қорғасын, сендер босқа айтысып әуре болмаңдар.
Сендер өз орындарыңда тұрсыңдар. Мына мен ғой кейін қалып,
сорлап тұрған. Әуелі мына титан да менің алдыма қойылыпты.
Ке-ке-кел, титан мен сенімен айтысамын.

Титан. (қызынып).

Темір неге жарқылдадың?
Титтей артық жерің бар ма?
Кемімейді парқым әлі:
Кем болмаймын елім барда.

Темір.

Ескеретін елім күнде,
Темір атым қайда менің?
Алғаным жоқ тегін жүлде
Адам іске сайлап еді.
Ғалымның сен менен бұрын
Орын апсың кестесінен,
Айт, кәнекей неде сырың?
Айт жырынды дестесімен.

Титан.

Скандиден соң боп орным,
Соған таң боп, налып тұрмын.
Мағынасыз неткен қормын:

Магнийден қалып тұрмын.
Түңіл сен де, темір мүлде:
Түк те шықпас қиқаңынан,
Жеңілмеймін өмірімде:
Жеңіл сен де титаныңнан.
(Күміс құбыла жарқылдап алдыға шығады).

Күміс.

Темір, титан, сендер бостан-босқа қызыл кеңірдек бол-
маңдар. Сендер де өз орындарыңда тұрсыңдар. Мына мен ғой,
орным кейіндеп оңбай тұрған.

Ehe-hey!

Қайда күміс сыңғырларым,
Қалай мұнша артта тұрмын?
Орным неге құлдырады?
Тек жетінші «сапта» тұрмын.

Еркіндетіп суды әбден,
Ең алдыға қойыпты ғой...
Қалыспаймыз біз де сәннен,
Қалді ғалым айтыпты ғой.

(Элементтердің бәрі дау көтере бастайды).

– Су бәрімізден де қымбат болғаны ма?

– Адам баласында әділдік қайда?

– Осы бір аумалы-төкпелі суды есірткен атамыз – Менделе-

ев...

– Су сусылдап жағымпаздық жасаған ғой, шамасы...

Бастаушы.

Ерекше «сыр» орын деген, –
Элементтер ұқпай қойды.

Күншілдіктің зорын көрген
Су айтысқа шақпай қойды.

«Элементтің ішіндемін,
Елемесең, елеме». – деп,

Оттегі тұр күшінде тым.

Оған айтыс неге керек?

«Самародный» сары алтын да

Сабыр сақтап, сөзін айтты:
«Ділгер жұрттың бәрі алтынға» –
Деп, әуелі өзін айтты.
(Алтын әндетіп алдыға шығады).

АЛТЫН.

Менделеев кемеңгерім
Өз орнымды белгіледі.
Мені қымбат демендер тым:
Заттың парқын ел біледі.
Аңғарайық шамамызды,
Артық не бар от пен судан?
Асырмайық бағамызды,
Асыл заттар отпен туған.
Сусыз өмір болған емес.
Сусыз әлем – көркем емес.
Ойға салып айтындаршы,
Отсыз, сусыз зат бола ма?
Оттегісіз қайсың барсың,
Ол бекерге мақтана ма?!
Әділ баға берсек егер,
Әрбір заттың орны басқа.
Кесте мәнін көрсек егер,
Бәрі заңды орналасқан...
Айтыс бітті, хор айтайық,
Ал тартайық күйімізді.
Қуанышты молайтайық,
Елге тартып сыйымызды.
(Ол билей жөнеледі. Элементтердің бәрі де, алтынмен қосылып билейді).

Бастаушы.

Алуан түрлі элементке
Алтын сөйтіп билік етті.
Бас иіп бұл кереметке,
Барлығы да билеп кетті.
Әрбір зат өз құндылығын

Әділдікпен білді бүгін.
Планета шындығының
Шыңында тұр біздің ғылым.

Элементтер ойыны (ретіне тұру, араласу, топтасу, ауысу т.б). өтеді. Әділқазы (алтын) олардың ойын нәтижесін хабарлайды. Қызықты тәжірибелер көрсетіледі. Өнерпаздар өнер көрсетеді.

ҰШЫРАҒЫ ҰЯМЫЗ

«Ұшырды ұямыз» қойылымы – мектепті бітірушілердің салтанатты кешіне арналған. Бұл кешке бірінші кластан бастап мектептің барлық оқушылары мектеп бітірушілерді құттықтап, оларға уәделерін береді. Басқа класс оқушылары да құттықтап, гүл шоқтарын тапсырады. Ұстаздар тілектерін айтып, кәметтік аттестаттарын тапсырады.

Салтанатты кеште мектеп оқушылары, мұғалімдер, ата-аналар өнер көрсетеді. Мектептің көркемөнерпаздар үйірмесін басқарушы мұғалім кешті жан-жақты шеберлікпен ұйымдастыра білуі керек. Ол үшін жоспар жасалынып, оны мектеп дирекциясы талқылап, бекітеді. Жоспардың орындалу барысында ұйымдастырушылар жаңа ұсыныстармен оны толықтырады.

Әсіресе, мектеп бітірушілерді құттықтайтын бірінші класс оқушыларының даярлығы жақсы болуы керек. Өйткені кештегі әсер олардың өмірбойы естерінде қалады. Бұл дайындыққа сынып жетекшілерімен қатар топ басшылары да белсене атсалысулары керек.

Кеште өнер көрсететін оқушылардың, мұғалімдердің ата-аналардың репетицияларын мектеп директорының тәрбие ісі жөніндегі орынбасары үзбей қадағалап, кештің мазмұнды әрі қызықты өтуіне басшылық жасайды. Аттестат тапсыру салтанатты кезінде құттықтау музыкасы ойналып тұрады. Бұл кеште музыка оркестрі, ансамблі, тіпті болмаса, мектеп музыкан-

ты жауапкершілікпен жақсы дайындалуға тиіс. Салтанатты кештен соң гимн ойналады, мектеп бітірушілерінің тілегі бойынша түрлі қызықты ойындар, конкурстар, би өнері мен ән, сөз өнерін сынау тағы басқа ойындар, саяхат, сейіл, қасиетті ескерткіштерге гүл қою тағы басқа салтанат ұйымдастырылады.

Кең зал мектеп бітірушілер кешіне арналып безендіріледі. Мектеп директоры шәкірттерді, ата-аналарды құттықтап, мектеп бітірушілерге аттестат тапсырады.

Мектеп директоры.

Құрметті ұстаздар, ардақты ата-аналар, шәкірттерім менің, осыдан он бір жыл бұрын қуана құлшынып мектеп есігін ашқан жас бүлдіршіндер бүгін кәмелетке толып, аттестатқа ие болғалы отыр. Біздің шәкірттеріміз мектеп қабырғасында білім алып, әрі белгілі бір мамандыққа бейімделіп кәмелетке жетті. Білімі толысып, еңбегі жанып, емтихан сынақтарын жақсы өткізген, он бір жылдық бағдарламаны ойдағыдай меңгерген шәкірттерімізге кәмелеттік аттестат беріледі.

(Директор мектеп бітірушілеріне кәмелеттік аттестат тапсырады).

Аяулы шәкірттер, сіздердің мектеп бітіріп, кәмелеттік аттестатқа ие болуларыңызбен құттықтаймын!

Ұстаз-филолог.

Кәмелеттік аттестат – болашақ өмірге жолдама. Бакытты өмірлерінің болашағына алған жолдамаларын құтты болсын, сүйікті шәкірттер! Ана тілі мен әдебиет барлық ғылымда, өмірде сендерге жетекші болады. Өмірдің өзі – оқу, оқып – үйренуде, еңбекте табыстан – табысқа жетіп, бізді, Отанды, ата-аналарды қуанта беріңдер!

Ұстаз-математик.

Он бір жыл – мектеп тәрбиесі, ұстаздар мен шәкірттердің бірлескен еңбегі. Еңбектегі жемістерің, өмірдегі жеңістеріңмен құттықтаймын, жас түлектер! Біз автоматика, кибернетика, ғарышты игеру, планеталарды зерттеу дәуірінде өмір сүріп отырмыз. Осы тың ғылымды ел игілігіне бейбіт өмір сүру үшін игереді деп, сендерге сенемін.

Ұстаз-физик.

Электроника негіздерін үйреніндер. Кәмелеттік аттестат кемелденудің белгісі. Ғарышты игеруде, алып құрылыстарда, өндірістерде химия құдіретін меңгере біліндер.

Ана. *(ата-аналар атынан).*

Ер жетіп, мектеп бітіруші балаларым, сендерді мектеп бітірулеріңмен құттықтаймын! Ардақты ұстаздар, қиын да құрметті істеріңбен осынша жас түлектерді баурап өсірдіңіздер! Ата-аналарға да ақыл кеңес беріп, ұлы Отанымызға ұлағатты еңбек сіңірдіңіздер! Аналар атынан аяулы ұстаздарға үлкен алғыс айтамын! Сендерге мың рақмет!

Әке. *(ата-аналар атынан).*

Ес біліп, есейген әрбір азамат алдына мақсат қояды. Жас түлектер, алға қойған бір мақсаттарың – он бір жылдық мектепті бітіріп, кәмелетке жету еді. Ол мақсатқа жеттіндер. Алда талай асу бар. Мектеп бітірулеріңмен құттықтаймын! Шәкірттерге білім беріп, тәрбиелеген ұлағатты ұстаздар, сіздерге әкелер атынан шексіз алғысымды айтамын!

Музыка. *Бір топ бірінші сынып оқушылары маршпен сахнаға шығып мектеп бітірушілерді құттықтайды.*

1-оқушы.

Он жыл бойы оқыған,
Ойға білім тоқыған
Апалар мен ағалар,
Орындалды ойыңыз:
Құтты болсын тойыңыз!

2-оқушы.

Үлгілі боп сіздердей
Үлкейеміз біздер де.

3-оқушы.

Біз де ойшыл, өнерлі,
Боламыз істің шебері.

4-оқушы.

Көп екен «төрт», «бесіңіз»
Өмірде өстіп өсіңіз.

5-оқушы.

Талай сыннан өттіңіз
Кәметке жеттіңіз
Қыран болып ұшыңыз,
АУЗ-ға барып түсіңіз.

6-оқушы.

Еңбекте көп қуаныш
Елде талай туар іс:
Кемелденген маман боп,
Келіңіздер аман боп.

7-оқушы.

Мерейлі болсын күніңіз,
Мектепке келіп тұрыңыз.

8-оқушы.

Сағынамыз күн сайын,
Кездесейік жыл сайын.

9-оқушы.

Сіздерге жалын жүректен.
Айтамыз достық тілекпен:

10-оқушы.

Әрқашан сәтті жол болсын!

Бәрі. *(қосылып).*

Сапарларыңыз оң болсын!

(Бәрі қол соғып, марш әуенімен сахнадан шығады).

Бастаушы.

Ұшырса да бұл өмірдің сан құсын,
ұстаз ғалым толастатпас мәңгі ісін.
Тыншымайтын асыл жандар аяулы,
Тындыңыздар шәкірттердің алғысын.

(Мектеп бітіруші оқушылар сахнаға маршпен шығады).

1-оқушы *(қыз бала).*

Кейде біздер ерінсек,
Енжарлыққа берілсек,
Қатені ұстаз көретін:
Кесірге тежеу беретін.

Ойының шексіз өресі.
Әділ де қатаң, төреші.
Ұрыспай айтқан ақылын –
Ұстазым, қамқор, ақылшым,
Мың алғыс сізге түлектен!
Мың алғыс отты жүректен!

2-оқушы (*ер бала*).

Өткенде бізден ағаттық,
Байсалдықпен тағат қып,
Балалық болса кешірген,
Байыппен баурап өсірген,
Үлгілі әр кез, ұстамды,
Сабырлы, ізгі ұстазды
Анадай көріп сыйлаймыз:
Айрылар кезде қимаймыз.

3-оқушы (*қыз бала*).

Жазуларымды қаттаған,
Жақсымды көріп, мақтаған
Ардақты ұстаз – жақсы адам,
Айтқанын ұғып жаттағам...
Жетелеп әрі сынап та
Жеткізген мені мұратқа.
Ұлағат ісін сүйемін,
Ұстазға басымды иемін!

4-оқушы (*ер бала*).

Мектепке алғаш келгенде,
Мейірлі жанды көргенде,
Шарықтап биік қиялым,
Шаттанып шексіз сый алдым.
Анамдай ұстаз, мектебім,
Алғысым айтар көп менің.

5-оқушы (*қыз бала*).

Ай, жыл сайын қаруланытып біліммен
Алға дәйім мені бастап өсірдің.
Нәр алғамын, оқытушым, үніңнен

Аяулысың мектеп – алтын бесігім.

6-оқушы *(ер бала)*.

Өтті бізден балалық,
Өкінішті шалалық
Тезге салды ұстаздар,
Текті мінез – даналық.
ұсынғаны адалдық,
Үйреткені адамдық.
Бар ұстазға тілейміз:
Бақыт, табыс, амандық.

7-оқушы *(қыз бала)*.

Он онбір жыл ғылым игеріп,
Он қабат жолдан өттік біз.
Кәсіп пен білім үйреніп,
Кәмелетке жеттік біз.
Ой, сезім құйған санама
Бас ием мектеп анама!

8-оқушы *(ер бала)*.

Мен оқушы болғанда,
Ойларыңнан от алдым.
Жасым онға толғанда,
Жас ұланың атандым.
Алдым үлгі қанша мол:
Ашып бердің қанша жол.
Асулардан өтемін,
Арманыма жетемін.
Жақсы жолға нұсқадың,
Жаса, қамқор – ұстазым!

9-оқушы *(қыз бала)*.

Өсті білім, санамыз:
Өз отың боп жанасыз.
Өрге самғап барамыз,

Бәрі. *(қосылып)*.

Қош бол мектеп – анамыз!

Бастаушы.

Ақыл, сана, берген білім тереңін
Алғысы көп мектебіне өреннің:
Ұлағатты ұстаздарға сол үшін
Ұрпақтары көрсетеді өнерін.

*Бастаушының хабарлауымен балалар өнерлерін көрсетеді.
Ойын-сауыққа төменгі кластардың оқушылары да қатыса-
ды.*

Мұғалім.

Құрметті ұстаздар, ардақты шәкірттер, біздің салтанат-
ты кешімізге қатысып отырған ата-аналардың ортасында жез
таңдай әншілер де, он саусағынан бал тамған күйшілер де, мың
бұралған бишілер де бар. Әншіге (атын атайды) кезек береміз,
бишіге (атын атайды) кезек береміз, күйшіге (атын атайды) ке-
зек береміз. *(Ата-аналар өнерлерін көрсетеді).*

Бастаушы.

Ардақты ата-аналар, құрметті ұстаздар, шәкірттеріміздің
мектеп бітіру кешінде ұстаздары да өнерлерін көрсетеді.

Бастаушы.

Баулыған әр өренді
Барлық ұстаз өнерлі.
Әрбір сөзін мәнерлі,
Әсем әннің шебері.
Біздің ұстаз...
Бір ән салып береді.

*Бастаушы әнші, биші, күйші ұстаздарға кезек беріледі,
олар өнерлерін көрсетеді.*

10-оқушы.

Бар білгенін аямаған,
Өз гүліндей аялаған
Он жыл бойы нұрын төккен
Аттандырған ақ тілекпен
Ұстаз үмітін ақтаймыз деп,

Бәрі. *(қосылып).* Серт береміз шын жүректен!

11-оқушы.

(Еңбек ардагері – ата мұғалімге).

... Ұстаз атамыз,
Көп бізге алғыс батаңыз:
Өнегеңізді өтейміз,
Өр мақсат – шыңға жетеміз!

12-оқушы. *(Еңбек ардагері – ұлағатты ұстаз анаға).*

Анасы барлық баланың,
Анасы ұстаз ананың –
... Сіздің мен де бір
Шамыңыз болып жанамын!

13-оқушы.

(Еңбек Ері атағын алған ұстазға).

Шәкірттердің мыңдаған
Білім, ойын шындаған
Қызық, қымбат еңбекте
Қиындықтан қыңбаған.
Еңбек Ері анамыз
... дан үлгі аламыз!

14-оқушы. *(Өз мектебіне ұстаз болып оралған түлекке).*

... нағыз ұстаз болдыңыз,
Түлеп ұшқан ұяңызға қондыңыз.
Алтын ұя – бұл мектептен біздің де
Басталады бақыт тапқан жолымыз.
Биіктерге қол жетеді, сенеміз!
Сүйікті елге бар асылды береміз.
Бізде мақсат қызмет ету Отанға,
Сізге ұқсап ұямызға келеміз!

15-оқушы. *(Мектептің ғалым болған түлегіне).*

... ғалым деп,
Қуандық еңбегін мәлімдеп.
Ағамыз жалғауда ұлы ісін:
Аламыз өнеге үлгісін.

16-оқушы. *(Мектептің өнерпаз түлегіне).*

Өнер мен білім өріле,
Шығарар өмір өріне:

Өнерлі... апамдай

Өнерпаз болам беріле!

17-оқушы. (*Агроном болған мектеп түлегіне*).

Суландырудың маманы –

Сүйемін... ағаны.

Бөгеймін көлге тасқынды,

Бөлеймін гүлге даланы.

18-оқушы. (*Егінші болған мектеп түлегіне*).

Мол өнім жинап егіннен,

Мың алғыс алғыс алған елінен

... – болу – арманым,

Кірісем іске сеніммен!

19-оқушы. (*Шопан болған мектеп түлегіне*).

Сүйінткен іспен Отанын

Сүйікті... шопанның

Қайталап ісін еңбекте,

Қадірлі болам мен көпке!

20-оқушы. (*Механизатор болған мектеп түлегіне*).

... дай істі жайғаймын:

Техниканы айдаймын!

Еңбегі табыс – мол алым,

Механизатор боламын!

Бір топ оқушылар.

Өсті деп ой мен санамыз,

Өрлетті мектеп анамыз.

Өріне шығып ғылымның

Нәріне білім қанамыз.

Бастаушы.

Бізге шаттық әкелді

Басшы болып әр істе:

Ұстаз, ана, әкені

Шақырамыз вальске.

«Мектеп вальсі» (әні – И.Нүсіпбаевтікі, сөзі – Ш.Смаханұлынікі). Вальстан соң басқа билердің музыкасы ойналып, бәрі билейді. Өнер көрсетуде үздік шыққандарға

сыйлықтар беріледі. Би арасында түрлі қызықты ойындар ұйымдастырылады. Ең соңында «Қоштасу вальсі» ойналып, барлығы билейді. Бастаушы ұстаздарға, ата-аналарға рақмет айтып, шәкірттерге сәтті сапар тілейді. Салтанат «Ел ұранымен» аяқталады.

КӨКБАЙРАҚ ТУЫМЫЗ ТУРАЛЫ ЕРТЕГІ

Бір актылы, үш көріністі экрандалған ертегі-пьеса

Қатысушылар: Нұрарыс батыр,
Қызыр баба,
Қанатты тұлпар,
Қыран құс,
Қарадәу,
Халық.

I-көрініс

Сахна әсерлі күймен тоғызқан. Қызыр баба жырымен экранда тарихи құбылыстар көрсетіледі:

Дауыс.

Қазақ – ғұн, сақ, түрік тегіміз,

Қазақтың түлегі – еріміз.

Шегі жоқ даланың иесі,

Тегі — от, қазақтың – киесі!

Ерлігі қазақтың өрт еді,

Сол ерлік жайында ертегі.

Ұрпаққа қызық сыр шертеді.

Қазақтың кең даласы, сеңгір таулары, қазақ жеріндегі табиғат гажайыптары экраннан әсерлі көрінеді.

Қызыр баба.

Ертеде елге жау еніпті,

Ерлерге жау қаупі төніпті.

Түн қатқан Қарадәу – жалмауыз,

Түн жақтан келіпті қандыауыз.

Денесі Қараспан тауындай,

Леп есті демінен дауылдай.

Азалы күй. Қызыр баба жырының арқауында сұрапыл дауыл. Түн мен Күн күресі. Жар – жаһанды таптап, түнекті қаптап, Қарадәу шығады.

Қарадәу. Мен! Ме-ме-менікі! Жерді жеймін! Көлді жұтамын!

Қызыр баба.

Зорланды, дәу тыным таппады:

Орманды, қорғанды таптады.

Тауысып, көл, тоған, өзенді

Дәу ішіп, жалмандап келеді...

Өктемді ел жеңе алмады.

Көктегі Күнді де ол жалмады.

Жыр арқауында Қарадәудің қасіретті озбырлықтары: оның айқасқан адамдарды жалмағаны; көл, тоған, өзендерді ішіп, тауысқаны; Қара түнектің күн бетін басып, елді қасіретке ұшыратқаны көрсетіледі. Көріністер қайғылы күйлермен көмкеріледі.

II-көрініс

Қызыр баба.

Қайғырған елге таң атпады:

Қайғыдан қара бұлт қаптады.

Күнді де жау жұтып алғалы,

Қараңғы түнде жұрт зарлады.

Халықтың зары.

Қараңғы – түніміз,

Қасірет – күніміз!

Солды бақ-гүліміз,

Сорлы да, мұңлымыз!

Өңірде өнім жоқ,

Өмірге сенім жоқ!

Қырсыз ел бас бұққан

Қырылды аштықтан...

Қайғылы жыр арқауында экраннан жұрт, ашаршылық, індет, қасіретті тұрмыс бейнесі көрінеді. Ашаршылық азабы мұңлы жырмен, қайғылы күймен тебіренге көрсетіледі.

Қызыр баба.

Қараудәу қасірет салғалы,
Батылдар тіресе алмады.
Батырлар күресе алмады.
Қазақтың ержүрек елінде,
Азаптың жайлаған жерінде
Бар екен жігіттің сұлтаны:
Мінгені – қанатты тұлпары,
Қыран құс баптаған, өнерлі –
Нұрарыс – батыр, ел ері.

Жыр арқауында түнектен жарқ етіп, қанатты тұлпар мінген, білегіне қыран бүркіт қондырған Нұрарыс батыр шыға келеді. Ол қыран бүркітін ұшырып, найзасын жарқылдатып, туған елге, өскен жерге серт береді.

Нұрарыс. Уа, қасиетті туған жер! Айналайын, туған ел! Мен сенің жалмауыз жауыңды жайратып, құдіретті Күніңді қараңғы түнектен азат етуге серт беремін!

Қанатты тұлпар. Арғы ғұн, сақ, түрік тегің мінген пырақпын!

Жауыңа сал мені, Нұрарыс! Біз әділетті күресте жеңеміз.

Қыран құс. Алып Қарадәуді ақыл-айлаңмен жеңбесең, қара күшпен жеңе алмайсың! Амалын тап, батыр!

Нұрарыс.

Қанатты тұлпарым, жасқанба!
Қанат бол иеңе аспанда:
Дауылды екпінмен – айламен
Жауымды түйреймін найзамен!
Қыран құс, үш көкке айналып:
Бұлан күш өзіңде, сайланып.
Сен жауға шүйілсең, оқтайсың,
Сегіз көк «найзамен» соққайсың!

Қанатты тұлпар: Мақұл батыр!

Қыран құс. Сертке-серт! (*Серпінді саз*).

Қызыр баба.

Асқардан тұлпар да шүйілді
Аспаннан қыран да құйылды.
Алпауыт – кара тас жүректі,
«Сәл» қауіп сезініп, дір етті.
Нұрарыс үдетіп қарқынды,
Оң көзін найзамен шаншыды.
Қыран құс сол көзін шарпыды.
Жауы – нән, алапат ақырды:
Аузынан от-жалын атылды.

Алып Қарадәудің Кеңсайда шалқасынан ұйықтап жатқаны көрінеді. Оның қорылы тау сілкіндіреді. Нұрарыс қанатты тұлпарымен биік шыңға шығады. Қыран құс көкке көтеріліп, биікте қалықтайды. Қыран құс пен Нұрарыс бір мезгілде бейқам жатқан Қарадәуге құлдырай шүйіліп, бірі найзамен, екіншісі болаттай тұяғымен оның екі көзін ағызып түсіреді. Ол ақырғанда аузынан күн көкке атылады.

Қарадәу. Ой-бааай! Соям! Жоям!...

Қызыр баба.

Аһ ұрды, жалмауыз бұлқынды,
Бақырды, Жерәлем сілкінді.
Көрсөқыр жер басса, сүрінді,
Жер-топыр, тау-тасқа ұрынды.
Басына тау құлап, жаншыды:
Ашына қанына малшынды.

Жыр арқауында Қарадәудің соқыр болып, тау-тауға ұрынып, сүрінгені, тау-тастың құлағаны, дәудің басына тау құлап, оның жан тапсырғаны көрсетіледі.

III-көрініс

Қызыр баба.

Уа, аруақ! Уа, тәңірім! Тәуба!
Күн сәнімен шығып көк аспанға,
Бұл әлем жүзін нұр басқанда,

Нұрарыс Күн нұрын құшып тұр!
Қыран құс Күн жебеп ұшып жүр.
Жайнаған көк аспан жарқырап,
Жайлаған көкте Күн жарқылдап.

Шаттық күйі. *Көкке көтерілген Күнді қыран құс демеп, биікке шығарады Нұрарыс қанатты тұлпарымен Күнді демей ұшып, салтанат құрады.*

Нұрарыс.

Айналайын, азат Күн,
Аспанында қазақтың.
Алаулайсың, ғажапсың!
Қыран құс. Өрле,
Күнім, жарқырап,
Бар әлемді жарқырат!

Нұрарыс. Уа, алтын Күн, нұр бейнеңді маған бер! Туыма тұмар қылайын!

Күн. Нұрым саған, адамзат!

Нұрарыс. Уа көгілдір аспан нұр бейнеңнен үздік бер!

Ту қылып көтерейін биікке!

Аспан. Кең дүнием, сенікі, батыр!

Нұрарыс. Ау, халайық! Мынау ашық аспан, алаулы ақ сәулелі Күн, *(Күн бейнесін көрсетеді)* алтын Күнді аялаған Қыран құс жеңіс пен ерлікті бейнелейді. Мен осы бір кастерлі көк аспанның бөлшегінен көкбайрақ ту жасадым. *(Көкбайрақ туды желбіретеді).*

Қызыр баба. Ей, Нұрарыс батыр, көкбайрақ туды өзің көтер биікке! Қазақ жерінің аспаны – ашық, күні жарқын! Қыран құс азат күнді аспанға көтер.

Нұрарыс. *(туды сүйін).* Рахмет, Қызыр баба! Сеніміңізді ақтаймын! Жеңіс пен ерлік туы – көкбайрақ туымызды ұрпақтан-ұрпаққа табыс етемін! *(Ту ұстап, Қанатты тұлпарымен ұшады).*

(Шаттық күйі, жеңіс салтанатын бейнелейтін көріністер).

Қызыр баба. Азат Күнім сөнбесін!

Қазақ туын биік ұстандар, ұрпақтарым!

«Сарыарқа күйі» экраннан Қазақстанның байтақ жері, тамаша табиғаты көрінеді.

Аспантаудың шыңына қадалған ту астында Қызыр баба көкбайрақ туралы жырды тебірене айтады, жыр арқауында достықты, меймандостықты бейнелейтін көріністер көрсетіледі.

Қызыр баба күй желісінде, тебірене жыр айтады. Жырдың желісіне байланысты оқиғалар мен бейнелер экран арқылы көрсетіледі:

Қызыр баба.

Көк аспан, Күн, Қыран сәні – құт,

Жарасқан байрақтың мәнін ұқ.

Көкбайрақ – ашық көк кеңісің,

Алтын Күн – белгісі жеңістің.

Ақ Күнді көтерген ел құсы –

Халқымның батырлық белгісі!

Киелі көкбайрақ астында

Иелі іс ұқсас тасқынға.

Көкбайрақ күш беріп ер істе,

Ерлерді жеткізді жеңіске.

Көкбайрақ астында бірлік бар,

Көп сайлап, атқарған тірлік бар.

Желбіреп тұр байтақ аймақта,

Елжіреп қараймыз байраққа.

Киелі байрақта аруақ, бақ,

Иеді басын ел ардақтап.

Көк туды қастерлеп, сүйіп те,

Көтеріп ұстаймыз биікте!

Көрініс салтанатты түрде Әнұранмен аяқталады.

АТА ЗАҢ – АР АЙНАСЫ

(Тақырыптық қойылым)

Қатысушылар: бастаушы және оқушылар, өнерпаздар.

Сахна Ата заңының құқықтық дәстүрлерін бейнелейтін плакаттармен, транспаранттармен безендіріледі. «Республикалық Ата заңымыз – абырой, дәстүр, арымыз!» деген ұран көз тартады.

Музыка. Сахнаға бастаушы мен оқушылар шығады.

Бастаушы. Қазақстан Республикасының Ата заңы тәуелсіздік мұрасын басшылыққа ала отырып, Отанымыздың қоғамдық құрылысы мен саясатының негіздерін баянды етті, азаматтардың құқықтарын бостандықтары мен міндеттерін, ұлттық мемлекеттің тәуелсіздік мақсаттарын белгілеп берді.

1-оқушы. Ата заң еңбек жемісін,

Айқындар ерлер жеңісін.

Азамат еркін айғақтап,

Қызмет етер ел үшін.

Музыка. Сахнаға қолында көк туы бар ту ұстаушылар шығады, жұрт орнынан тұрып қол соғады.

Бастаушы. Біздің Ата заңымыз – дүние жүзіндегі ең әділетті заң. Ол республикадағы халықтардың мақсат-мүдделеріне лайықты жасалған.

2-оқушы. Бұл заңда жеңіс, даңқымыз,

Салтанат құрған салтымыз.

Сүйеніш, қамқор, қорғаушы:

Сүйеді заңын хақымыз.

Оқушылар Ата заң туралы бірнеше ақындардың өлеңдерінен үзінділер оқиды. Арнаулы ән орындалады.

Бастаушы. Ата заң бойынша республикадағы әрбір адамның оқуға, еңбек етуге, өнерін дамытуға, дем алуға құқығы бар.

3-оқушы. Қазіргі кездің жасысың,

Ертеңгі өмір басысың:

Еңбекшіл бол, жас ұлан,
Ел ырысы тасысын.

Бастаушы. Ата заң – халқымыздың қуаты және бағыт беруші күші, саяси жүйенің мемлекеттік және қоғамдық құрылымының ұйтқысы.

4-оқушы. Елімде еңбек беделді,
Еңбекпен халық кенелді.
Әділдік ісі халықтың,
Жеңісті бастап келеді.

Бастаушы. Республиканың әлеуметтік негізін жұмысшылардың, шаруалардың және зиялы қауымның мызғымас одағы құрайды.

5-оқушы. «Қазақ елі» деген тақпақты айтады.

Т ө р т о қ у ш ы «Жұмысшы – шаруа» биін билейді.

Бастаушы. Ата заң қоғамның қажеттеріне сәйкес мәдениеттің, экономиканың, ғылымның дамуына, оны өмірге пайдалануға әрбір азаматтың құқықты екенін айқындап берді.

6-оқушы. Зерттей біл терең ғылымды,
Зер салып үйрен білімді.
Қадірле дейді ұлы заң,
Қастерлеп ана тіліңді.

Бастаушы. Республика азаматтары тегіне, әлеуметтік жағдайына, нәсіліне, ұлтына, тіліне қарамастан тең құқықты.

7-оқушы. Болса да басқа тіліміз,

Өзгеше нәсіл түріміз, –
Достасқан туыс жандармыз:
Туыстық, достық – жырымыз.

Бастаушы. Республиканың азаматы Отан қорғауға құқылы.

8-оқушы. Ел жауы сырттан торлайды,
Ер елін жаудан қорғайды.
Әділет үшін күрессең,
Әділ заң сені қолдайды.

Бастаушы. Ата заңда әрбір азаматтың борышы – басқа азаматтардың ұлттық қадір-қасиетін құрметтеу, көп ұлтты мемлекеттегі ұлттар мен халықтардың достығын нығайту деп көрсетілген.

9-оқушы. Ынтымақ, достық, тыныштық,
Туыстық бізге тым ыстық.

10-оқушы. Әрбір жан ойы қосылған
Құрмет көрер досынан:
Бірлігің, елім, қашанда
Нығайсын деген осы заң.

11-оқушы. Құқықты – заңды жүйеміз,
Шындықты қорғап, сүйеміз.
Мерейі үстем – мерейлі,
Мемлекетке иеміз.

Бастаушы. Республиканың әрбір азаматы өкімет орындары-
на сайлануға және сайлауға тең – құқылы.

12-оқушы. Атқара білсең ұлы ісін,
Ардақтар халық бұл үшін.
Еліңе қызмет етуде,
Білім мен еңбек – ұлы сын.

13-оқушы. Білеміз еңбек парқын біз,
Ерлерді сыйлау салтымыз.
Қадірлі асыл аналар,
Құрметті әрбір қартымыз.

Бастаушы. Жарқын болашағымыз үшін жан қия күрескен
бабаларымыздың қыран көтерген көк туын жоғары ұстап,
жеңістерге жете береміз. *(Салтанатты түрде ән ұраны
айтылады).*

*Бастаушының басқаруымен «Ата заң» күніне арналған
концерт қойылады.*

ШАРЫҚТАУ

Сахна шалқымалы күймен ашылады. . Мирбек пен Кибернет бастаған салтанат. Бастаушы, Мирбек, Кибернет музыка фонында құттықтау сөз айтады, , салтанат балалардың хорымен жалғасады.

Бастаушы: Уа, адамзат! Жер анада бейбітшілік мәңгі орнады. Соғыс болмайды. Қуаныштарың құтты болсын!

Мирбек: Тыныштық – бақыт құтты болсын!

Кибернет: Бірлік пен достық, ынтымақ жасасын!

Х О Р

Жер-Ананы мекендеген бар адам
Арғы тегі – бір анадан тараған.
Елде тірлік, бақыт болса, бәрі де
Еңбек, бірлік, достық үшін жаралған.

Қайырмасы:

Достық – бізге тым ыстық,
Бірлік – байлық, ырыс, құт!
Жанымыз бір – туыстық,
Жаса, жаса, тыныштық!

Тірлігімен адам байлық жияды,
Бірлігімен жер-анаға сияды.
Адал жандар, досшыл, көпшіл, зиялы
Абайландар, жау бұзбасын ұяны!

Қайырмасы:

Достық – бізге тым ыстық,
Бірлік – байлық, ырыс, құт!
Жанымыз бір-туыстық,
Жаса, жаса, тыныштық!

КЕРБАҚБАЙ

Қатысушылар: Ертекті, Кербақбай, ана, аға, іні, Жезтырнақ.

БІРІНШІ БӨЛІМ.

Сахна сыртына Ертекті шығып ертекті айта бастайды. Экраннан түрлі құбылыстар көрсетіледі.

Ертекті. Ертеде ерлікпен ез болған, есерлігімен ел аузында өкінішті сөз болған Кербақбай деген кесірлі бала болыпты. Ол кеңес айтқанға кербағын, қарсы тұрады екен, сондықтан оны жұрт Кербақай деп атап кетіпті. Ол ағасының жағасын жыртып, інісінің шекесін ісіріп, анасының айтқанын тыңдамай, нағыз әу-месер болыпты. Кербақай бір күні ағасы мен інісінің көзінше ардақты анасына қарсы сөйлеп, қара басыпты:

Сахна музыкамен ашылады. Шаруаның үй іші. Ана Кербақбайға ақыл айтып отыр.

Ана: Шырағым балам, саған айтайын деген ақылым үлкенді сыйла, кішіні құрметте, атаңды ардақта әдепті бол.

Кербақ Бай: Апа, менің басым бар, көзім бар сенің ақылыңсыз-ақ адам болам...

Аға. Анаға қарсы сөйлеу – қылмыс. Анасына айуан да қарсы болмайды.

Кербақ Бай: «Өз ақылым-ақыл-ақ, кісі ақылы – шоқырақ».

Іні: Ана, мен Кербақайға ұқсамаймын. Сіздің айтқан ақылыңызды орындаймын, үлкенді сыйлаймын, атамды ардақтап өсемін.

Ана: «Болатын баланың кісіменен ісі бар, болмайтын баланың кісіменен несі бар», деген осы. Айналайын бал тіліңнен, бауырмалым ақылдым менің (баласын сүйеді). Міне, Кербез-ау, мынау ініңнен үлгі алсаңшы!...

Кербақ Бай: Қынқ, осы бір мысық көзден не шығады дейсің. Жетіскен жетпегірдің желкесін үзе салу керек. (Ол інісінің желкесіне жабысады, інісі шыңғырып, ағасы мен анасына қорғалайды).

Аға. Алтындай ініңді аялап өсірмесең адамдығың қайда? Тарт қолыңды, қорлама ініңді.

Ана: Өзегімнен шыққа өрендерім-ау, бірінді бірің сыйлап, құрметтемесеңде, өмірлерің еш болады. Татулық пен бірліксіз өмірдің қызығы бола ма?

Кербәк Бай: Иһ! Мынадай шіңкілдектің мойнын үзіп алса, сол қызық болады. Ха-ха-ха. (Ол інісіне тап береді).

Ана: Кербәкпа балам, бетіңнен кірі бес елі... Оның үстіне оспадар қылық көрсетіп, анады сыйламай тұрсың. Тез жуынып кел. Ас ішіп мал бағуға бар.

Кербәк Бай: Ыңқ! Кеше жуынғанмын. Таза болмасам да тамақ ішуге шама келеді. Кәне не бар жейтін? Әкел асты...

Аға. Сен осы кербәгіп сөйлейтін кесір мінезіңді қашан қоясың?

Кербәк Бай: Иһ! Өзің арам бол. Мә саған арамдық! (ол ағасын соғып қалады. Ана ажыратады).

Аға. Тек, әй! Ағаға қол жұмсау-қылмыс! Ана мынау есіреді ғой...

Ана: Айтқан сөздің бәрін теріс ұғатын тентек болдың ау, балам. Кәне, отырыңдар, татулықпен тағам жеңдер. *(Ана дастархан жайып, тағам қояды. Кербәкәй дәмді тағамдарды өз алдына ысырып, шатақ шығарады).*

Іні: (еңіреп) Апама айтам! Апа, мынау Кербез балаң астың бәрін өз алдына үйіп алды. Қой деңізші. Иһ! Оооһй!

Аға: «Жалғыз басын ойлаған жалмауыздың баласы» деп атам ертеке айтатын. Міне... нағыз сол...

Кербәк Бай: (шайнаңдап). Өзің жалмауыз. Мен өз басымды ойламағанда сенің басыңды ойлаймын ба? Сенің басың маған бас бола ма? А? А? *(Ол ағасымен жағаласып, інісін жылаттып, анасын абыржытады).*

Аға. Тарт қолыңды!

Ана: «Бала-бақыт, бала-бал» деп қариялар айтушы еді *(жыламырап)*, көрсеткен жақсылықтарың осы ма? Еһ!

Шырақтарым-ай! «Баланың жақсысы – қызық, жаманы – күйік» деген осы екен ғой.

Кербақ Бай: Күйік мен бе? Иһ, күйдіріп отырған күйкі бастар – мыналар. Ыңқ, төбесіне төрт қойып, тәртіпке салу керек.

Аға. Міне, бұл сөзің дұрыс. Тәртіп керек, ең алдымен өзінді тәртіпке салған дұрыс болар.

Кербақ Бай: Иһ! Інің екеуің емені неге жек көресіңдер, а? Ағайын деген осындай бола ма?

Ана: Көп сөзді қойыңдар, балаларым. Ақылбек, сен жылқыға бар. Кербақай, сиыр бағып кел.

Кербақ Бай: Ыңқ! Оқырлап кететін оңбаған малдың сайда санын, қырда ізін таппай жүретін жайым жоқ. Бармаймын...

Аға: (Ақылбек) Көкбестінің үйірін Сұлутөрің қырқасына бағып келемін. (кетеді).

Іні: (Мақұлбек). Құп болады. Ақтылы қойды Ақшоқының беткейіне жайып келемін. (кетеді).

Ана: Ал балам, «жатқанға жан жуымас, тұрғанға жүрмек міндет»– дейді аталарың.

Кербақ Бай: Ыңқ! Тұрған аталарым жүре берсін. Онда менің шаруам жоқ.

Ана: Тірі жан тішілік етеді, балам.

Кербақ Бай: Тіршілік етпесем де тірімін.

Ана: Бүйтіп тірі болғаның бар болсын.

Кербақ Бай: Бар болсақ, болармыз...

Ана: Ана тілін алмау – айуандықтан да жаман! Саған сенім жоқ екен. Мал басына өзім барайын. Жалғыз қалатын болдың... Ойла, балам: жалғыздықтан жаман жоқ.

Кербақ Бай: Ха-ха-ха-ха. Мен жеңдім! Ха-ха-х-а!

ЕКІНШІ БӨЛІМ

Сахна сыртында Ертекіші ертекті жалғастырады.

Ертекіші: Ана тілін алмаудан артық қылмыс бар ма? Бірақ Кербәқбай кесірленіп, қарқ-қарқ күліп қала берді. Ұйткені оның ары жоқ еді. Ол ар-ұят дегенің не екенін білмейтін. Адамның жаннан қымбат қасиеті – ұят-намыс, ары. Ар болмаған жерде адамдық бола ма?

Сахна ашыады Кербәқбай үйінде зерігіп отыр.

Адамдықтан жұрдай болған Кербәқай оңаша жалғыз қалып, іші пысып, тым-тырыс тылсым үйде не істерін білмей, үрейлене бастады. Ол қыбыр еткеннен қымсынып, үп еткеннен үрейленіп отырғанда, Жезтырнақ кіріп келді.

Жезтырнақ: Уух! Тамаша! Қандай оңаша! Оңаша жалғыз қалған адаммен ойнағанды жақсы-көрем. Қане, балақай! Атың кім?

Кербәқ Бай: Ке-ке-көррр.

Жезтырнақ: «Кекеррі» менің тамашамды көррр. Әуелі тіліңді суырып. құйрық майға қуырып, содан соң өңешіңді!...

Кербәқ Бай: О-о-бай! Ой-ба-бай!

Жезтырнақ: Бай-байыңды қоя тұр. Мен бабай емеспін, апаймын. Кәне дұрыстап сөйлесейік: Неге жалғыз қалып, жар-биып отырсың?

Кербәқ Бай: Ен-енді қо-қо-қояннн!

Жезтырнақ: Қоян емессің. Меніңше сен адамсың-ау деймін. Бірақ адамдық сиқың көрініп тұрған жоқ. Маған сендей адам-сымақтар керек. Сендейлер мен қалай азғырсам да көне береді.

Кербәқ Бай: Не-не бұйырсаң да орындаймын. Тек жанымды аман қалдырыңыз, апатай!

Жезтырнақ: Сенде де жан бар ма? Адамдар «Арым жанымнан садаға» дейді. Сенде ар жоқ, сондықтан сенде жан жоқ-ау деймін (*Төне түседі*).

Кербәқ Бай: Ап! Ап-па-тай! Жаным бар! Аман қалдырыңыз жа-жа-нымды.

Жезтырнақ: Мен баяғының жалмауызындай сені жемеймін: азғырғаныма қарай азғындап, адамдық сиқыңды кетіре берсең, соған рахаттанамын!...

Кербак Бай: Не бұйырасыз, апатай?

Жезтырнак: Ана тілін алма, аға жолына барма, ініңнің тұмсығын қанда! Ардан безіп, айуан бол! Менің бұйрығым-сол!

Кербак Бай: Бә-бәрі де қолымнан келеді.

Жезтырнак: Сен маған ұнап тұрсың, балақай. Елдің ішін бүлдіретін, сөйтіп мені күлдіретін алаңғасардың өзі екенсің. Сен маған керек боласың!

Кербак Бай: Мен бәрін істеймін, тек тілімді қуырып, өңешімді суырып жанымды шығармасаңыз екен, апатай! Мен сізге қаламын.

Жезтырнак: Солай де, балақай! Міне маған керегі-сол. Жүр кәне!

Кербак Бай: Қа-қа-қайда жүремін?

Жезтырнак: Мен қайда барсам, сонда жүресің, ақылдыларды ақылынан аздырып, адамшылығы басымдарды арынан бездіріп жолдан тайдыру үшін сені үлгі етіп көрсетемін жұртқа.

Кербак Бай: Апатай, мен сізбен бірге бармай-ақ қояйыншы, тапсырмаларыңызды табыстаңыз! Мен бәрін істеймін Ананың тілін алмау, ағаның аузын бұзу, інінің тұмсығынан...

Жезтырнак: Уух! Сен жалғызсың. Сендей арсыздар көп болса, менің мақсатым орындалады. Адамгершілікті азғындық жеңсе менің жаным жай табады. Ух! Жүр кәне! Анаңа қарсы сөз айтып, ағанды балағаттауға лайықты тілің бар. Сол тіліңді көрсетші кәне.

Кербак Бай: Ап-аптай! Не істе десеңіз де істейін, бірақ тілімді...

Жезтырнак: Уух! Жүр кәне қақсамай. (Кербакбайдың желкесінен бүреді).

Кербак Бай: О-ба-бай! Өл-лі-дім!

Жезтырнак: Өлмейсің, өйткені адамның жаны сияқты жан жоқ. Сенде...

Кербак Бай: Жа-жа-жаным бар, апатай!

Жезтырнак: Жүр былай! Әй, адамдар, міне менің азғыруыма түсіп, адамдықтан безетін бала осындай болады! Таптым!

(Кербакбайды шырылдатып, шыңғыртып алып кетеді. Ана келеді).

Ана: Жаным балам, жалғызсырап қалдың ба? Ау, қайдасың? (*Ақылбек келеді*).

Аға. (Ақылбек). Апа аманшылық па? Менің інім қайда кеткен?

Ана: Іштен шыққан баланың қандай қылмысы болса да, ана кек санай ма? Сағынып келіп, сарылып күттім, бауырыңды таппай, тартынып тұрмын (*жыламсырайды*).

Аға. Жалғыздық қасірет қой. Қасірет қайғымен қапа болып, бізді іздеп кеткен шығар (*Мақұлбек келеді*).

Іні: (Мақұлбек). Апа, апатай, неге қапаландыңыз? Кербез ағам қайда? Ағам үшін бәрін де мен істеймін, оған кейімеңіз, апатай! Адам ғой, бірте-бірте мінезін түзейтін шығар.

(Жылап-еңіреп Кербақбай келеді. Келе анасын, азасын, інісін, құшақтап сүйеді),

Кербақ Бай: Кешір, апа! Мен кесапат екенмін. (Ағасына) Айналайын ағатай бұдан былай саған тіл тигізбеймін. (*Інісіне*) Келші інім, Күнім менің (*інісін сүйеді*).

Ана: Сабыр ет, балам! Анаң бәрін де кешіреді.

Аға. Кереке, ақылың кіріп, адам болып қалыпсың ғой. Қайда барып келдің?

Кербақ Бай: (*жыламсырап*). Өзіме де обал жоқ. Асыл анамның тілін алмай, айуандық істеппін. Ағаны ардақтай алмай, ініге ілтипат білдірмей, арсыз болыпшы. «Маған сендей азғын керек» деп Жезтырнақ алып кетті.

Іні: Қ-о-й-ш-ы, О-пай! Қорқам!

Кербақ Бай: Апамның айтқаны рас екен: Жалғыздықтан жаман жоқ! Жалғыз қалып жау қолына түстім. Мені Жезтырнақ адамдарды азғыруға жұмсақ болды, айтқанын орындамаған соң, ит қорлыққа салып, отқа қақтады. Өліп қала жаздадым. Амал тауып зорға қашып құтылдым... Енді адам болам, апатай, маған сеніңіздер! Оңбайын, адам болам!

Ана: (*қуанып*). Адам болып өссеңдер, арманым жоқ, жарығым.

Ретекші. Жалғыз қалып, жаны қиналған Кербақбай адамгершіліктің не екенін осылай түсініпті. «Жалғыз жүріп жол тапқанша, көппен жүріп адас», «Жалғыздықтан жаман жоқ» деген мақал содан қалған екен.

ЖӘНДІКТЕРДІҢ ЖАЗ ТОЙЫ

(Ертегі пьеса)

Қатысушылар: Асан ата: (ертекші),

Алтын Күн,

Құмырсқалар,

Аралар,

Шегірткелер,

Шілдеқоңыз,

Заузақоңыз,

Көк көбелек.

Кеңжазира даланың түкті кілемдей өңірінде: ақсары гүлді рауғаш, қызғылт гүлді қалампыр, тармақты гүлді қарандыз, бүршік гүлді ермен, сап-сары гүлді бақбақ, тағыз басқа көк-майса өсімдіктер құлпырып тұр. Дала төрінен аппақ шыңды асқар тау көк аспанмен көмкеріліп, әсем көрінеді. Төбеде Алтын Күн шапағатты нұрын төгіп тұр. Табиғат төрінен Асан ата күлімдеп шығады.

Асан ата: *(сөзіне қарай экрандық көріністер көрсетіледі).*

Міне ғажап: жаздыгүні шілде айында, кең даладағы табиғаттың аясында таңғажайып оқиға болды. Жазда өсіп-өнген жәндіктер дарқан даладағы тыныштық пен берекеге қуанып, той жасамақ. Кең жазирадағы жәндіктердің саналуан әсем әуендері – ұлы симфония сияқты. Өне, Шілдеқоңыз жәндіктерді жаз тойына шақырып, жар салып жүр.

Шілдеқоңыз:

Ей, жәндіктер, тыңдаңдар,

Кең далада думан бар:

Жазираға келіңдер,

Жаз қызығын көріңдер!

Асан ата: Міне! Жәндіктердің жаз тойына құмырсқаларды Қыпшабел Құмырсқа, Араларды Алабел Ара, шегірткелерді Шегір Шегіртке бастап келді, енді олар тойда ән салып, би билейді.

Құмырсқалар: *(әндепін, билейді).*

Даламызда – сәніміз,
Дайын тойға дәніміз:
Шілде тойда шарықтап
Шырқалады әніміз.

Аралар: *(әндепін, билейді).*

Дала – көркем панамыз,
Гүлін күтіп аламыз:
Тозаңдатып гүлдерді,
Толғанып, ән саламыз.

Шегірткелер: *(әндепін, билейді).*

Құмырсқалар: Аралар!

Құрметті құдалар,
Керемет той жасайық,
Keң даламыз құп алар.

Бәрі *(әндепін, билейді).*

Той-думанды даламыз,
Тойып, әнге саламыз:
Биші гүлдей ырғалып,
Билеп-билеп аламыз.

Айгөлек-ау, айгөлек,
Айдың жүзі дөңгелек:
Жаздың шілде тойында
Би билейміз дөңгелеп!

*Күй. Сахнада Күн шапағы. Сәуле толқыны нұр төгеді.
Алтын Күн жарқырайды.*

Алтын күн *(жарқырай тебіреніп).*

Тойшыларым, айналайын!
Тойлаңдар! Мен аймалайын!

Ара: *(ерекше тебіреніп).*

Уа, тойшы халайық,
Басшы сайлап алайық.

Шілдеқоңыз – бас аға
Болсын тойда асаба.

Бәрі: *(бір ауыздан қосылып).*

Шілдеқоңыз – Бас аға,
Болсын тойда асаба!

Шілдеқоңыз: *(ерекше тебіреніп).*

Тойшы достар, келіндер,
Той қызығын көріндер!
Өнер-жарыс бастаймыз,
Өз бағасын беріндер.

*Музыка. Сахнада спорт алаңы. Экраннан спорт ойында-
рынан көріністер өтеді.*

Шілдеқоңыз:

Ау, спортшы керімдер,
Алаң жаққа келіндер!
Әр топ спорт жұлдызын
Алға тартсын, көріндер.

*Қыпшабел Құмырсқа, Алабел Ара, Шегір Шегіртке спорт
жұлдыздарың болмақ.*

Құмырсқа.

Құмырсқа – Қыпшабел,
Жарыстан озып кел!

Ара: Аражан – Алабел,
Жүлдені алып кел!

Шегіртке. Шегірім, шық алға!
Озып шық! Шығанда!

Шілдеқоңыз: Жәндіктердің тойында,

Биік діңгек бойына
Өрмелендер жарысып,
Жеңгенге бар қалыстық.

*Музыка. Биік діңгек бойымен Қыпшабел Құмырсқа жедел
өрмелейді. Алабел Ара кібіртіктеп, толық өрмелей алмайды.*

Шегір Шегіртке діңгек бойымен секіріп шығам деп, құлап түседі.

Шілдеқоңыз:

Құмырсқа өрлеп өрге тек,
Озып шықты өрмелеп.

Шілдеқоңыз Қыпшабел Құмырсқаны тұғырға шығарып, марапаттайды.

Көрермендер: Жарайсың, құмырсқа,
Оза бер тырмыс та!

Шілдеқоңыз: Ал, жәндіктер, саспаңдар,
Секіруді бастаңдар!

Шілдеқоңыз шырылдап, белгі береді. Құмырсқа мен Ара қалт тұрып қалады. Бәрінен бұрын Шегір Шегіртке тез секіріп, мәреден өтіп кетеді. Шілдеқоңыз оны әрең тоқтатып, тұғырдың бірінші биігіне шығарып, марапаттайды.

Шілдеқоңыз:

Шегіртке болды қайсар нән:
Секіруден майталман!

Көрермендер: :

Жарайсың, қайсар нән,
Шегіртке – майталман!

Шілдеқоңыз: Ау, әлеумет, қараңыз:

Шегіртке мен арамыз
Салып бар күшін,
Ұшып жарыссын!

Шегір Шегіртке пыр етіп ұшады да, – қонып қалады. Алабел Ара талмай ұшып, мәреге бұрын жетеді. Көрермендер мен жанкүйерлер ду көтеріліп, Алабел Араны құрметтеп, құттықтайды. Шілдеқоңыз оны тұғырға шығарып, марапаттайды.

Шілдеқоңыз: Жарайсың Ара.

Ұшудан ғана

Оздың дара!

Көрермендер:

Құттықтаймыз араны,

Құтты болсын қадамы!

Шілдеқоңыз (*шырылдан*).

Шегірткелер: аралар

Спортта түсті пара-пар:

Айтыссын бұл екеуі,

Ақынды жұрт бағалар.

Ара мен Шегіртке домбырамен қосылып, бір-бірімен айтысады.

Ара: (*домбырасын күйлетіп*).

Бал жинаған арамыз,

Балдай сөзді табамыз:

Айтысқа шық, шегіртке,

Арайлансын даламыз.

Шегіртке: (*домбыраға қосылып*).

Ызындаған арасың

Гүлден шырын аласың:

Амалдайсың балыңмен

Адамзаттың баласын?

Ара: (*домбырасын ойнатып*).

Адамзатқа бал-шырын,

Беремін – сол, бар сырым.

Егінді сен таптайсың,

Елге жаусың, жарқыным!

Шегіртке: (*шырылдан*)

Сен гүлдердің бал-асын,

Сорып-сорып аласың, -

Шағып алып жүрсің ғой

Балшының да баласын.

Ара: Арамсың-ау, айлаң көп, -

Адамзатқа пайдаң жоқ:

Жүрсің бәрін опат қып,

Жүрген жерің майдан боп.

Шегіртке.

Шыррр-пыррр... .

Шыррр-шырр!... .

Шілдеқоңыз.

Айтыс – елдің өнері,
Айтыстың да шебері –
Жетік сөзі, әрі аңыз:
Жеңіп шықты Арамыз!

Көрермендер: :

Бал тілді жас ақын –
Балара жасасын!

Шілдеқоңыз:

Даламызда ақын көп,
Ал тындандар жақын кеп:
Зауақоңыз өнерлі,
Арнау айтып береді.

Зауақоңыз: *(домбыраға қосылып, арнау айтады, әр кейпі-
кер іс-әрекетімен экраннан көрінеді)*

Ау! Ара жинар бал-шырын,
Адам білер бар сырын:
Қымбат санар адамзат
Қызметін балшының.

Шегірткелер – шегірлер,
Егін тонар жебірлер:
Шырылдатып, ұстап ап,
Сыбағасын беріндер.

Қыпшабелді құмырсқа,
Қиналмайды жұмыста:
Жазда жинап астығын,
Жаратады тұрмысқа.

Шілдеқоңыз пырылдап,
Шөп басына тұрып ап,

Күнді мақтап, жырлайды:
Күндіз-түні шырылдап.

Инедей-ақ Инелік,
Инелікке тимелік:

Сасып, одан қашып жүр,
Сары маса именіп.

Жаңбыр жауса себелеп,
Жай таппайды көбелек:
Қарасаң көз тартады
Қанатында көп өрнек.

Санай берсем біртіндеп,
Жәндіктердің түрі көп:
Жаппай ән сап жүреді
Жаз айында дүрілдеп.

Әсем әнге саламыз:
Әннен қуат аламыз.
Жайнай берсін анамыз –
Жазира – кең даламыз!
Көрермендер: *(ду көтеріліп).*

Бәрекелді! Жас ақын –
Зауақоңыз жасасын!
Шілдеқоңыз: *(қуана хабарлап).*
Көйлегінде көп өрнек,
Би билейді көбелек!

*Аралар ансамблі күй тартады. Қазақи өрнекті көйлегін
(қанатын) жайып, Көк көбелек әсем билейді, көрермендер
күй ырғағын шапалақпен сүйемелдеп тұрады.*

Шілдеқоңыз: *(мақтай масайрап).*
Көп көбелек бишіміз!
Ара – әнші, күйшіміз:

Тойлап, әнге саламыз,
Тойлы біздің даламыз!

Тойшылар қатар тұра қалып «Кеңдала» ән ұранын теңселіп айтады.

Хор (хорды Шілдеқоңыз бастайды):

Жазира даламыз –
Жайнаған панамыз:
Аймалар біздерді
Алтын Күн анамыз.

Анамыз – Күн ыстық,
Даламыз – тыныш, құт:
Біздерге тым ыстық,
Жасасын тыныштық!

ҚУЫРШАҚ ТЕАТРЫ

КӨКБАЙРАҚ ТУЫМЫЗ ТУРАЛЫ ЕРТЕГІ

Бір актылы, үш көріністі экрандалған ертегі – пьеса

Қатысушылар: Нұрарыс батыр, Қызыр баба, Қанатты тұлпар, Қыран құс, Қарадәу, Халық

БІРІНШІ КӨРІНІС

Сахна әсерлі күймен тоғызған Қызыр баба жырымен экранда тарихи құбылыстар көрсетіледі:

Нұрарыс.

Қазақ – ғұн, сақ, түрік тегіміз,

Қазақтың түлегі – еріміз.

Шегі жоқ даланың иесі,

Тегі – от, қазақтың – киесі!

Ерлігі қазақтың өрт еді,

Сол ерлік жайында ертегі.

Ұрпаққа қызық сыр шертеді.

Қазақтың кең даласы, сенгір таулары, казак жеріндегі табиғат ғажайыптары экраннан әсерлі көрінеді.

Қызыр баба: Ертеде елге жау еніпті,

Ерлерге жау қауіп төніпті.

Түн қатқан Қарадәу – жалмауыз,

Түн жақтан келіпті қандауыз.

Денесі Қараспан тауындай,

Леп есті демінен дауылдай.

Азалы күй. Қызыр баба жырының арқауында сұрапыл дауыл. Түн мен Күн күресі. Жер-жаһанды таптап, түнекті қаптап, Қарадәу шығады.

Қарадәу: Мен! Ме-ме-менікі! Жерді жеймін! Көлді жұтамын!

Қызыр баба: Зорланды, дәу тынып таппады:

Орманды, қорғанды таптады.

Тауысып, көл, тоған, өзенді

Дәу ішіп, жалмандап келеді...

Көктегі Күнді де жалмады.

Жыр арқауында Қарадәудің қасіретті озбырлықтары: оның айқасқан адамдарды жалмағаны; көл, тоған, өзендерді ішіп, тауысқаны; Қара түнектің күн бетін басып, елді қасіретке ұшыратқаны көрсетіледі. Көріністер қайғылы күйлермен көмкеріледі.

ЕКІНШІ КӨРІНІС

Қызыр баба: Қайғырған елге таң атпады:

Қайғыдан қара бұлт қаптады.

Күнді де жау жұтып алғалы,

Қараңғы түнде жұрт зарлады.

Халықтың зары. Қараңғы – түніміз,

Қасірет – күніміз!

Солды бақ-гүліміз,

Сорлы да, мұңлымыз!

Өңірде әнәм жоқ,

Өмірге сенім жоқ!

Қырсыз ел бас бұққан

Қырылды аштықтан...

Қайғылы жыр арқауында экраннан жұрт, ашаршылық, індет, қасіретті тұрмыс бейнесі көрінеді. Ашаршылық азабы мұңлы жырмен, қайғылы күймен тебіренге көрсетіледі.

Қызыр баба: Қараудәу қасірет салғалы,

Батылдар тіресе алмады.

Батырлар күресе алмады.
Қазақтың ержүрек елінде,
Азаптың жайлаған жерінде
Бар екен жігіттің сұлтаны:
Мінгені – қанатты тұлпары,
Қыран құс баптаған, өнерлі –
Нұрарыс – батыр, ел сері.

Жыр арқауында түнектен жарқ етіп, қанатты тұлпар мінген, білегіне қыран бүркіт қондырған Нұрарыс батыр шыға келеді. Ол қыран бүркітін ұшырып, найзасын жарқылдатып, туған елге, өскен жерге серт береді.

Нұрарыс. Уа қасиетті байтақ жер! Айналайын, туған ел! Мен сенің жалмауыз жауыңды жайратып, құдіретті Күніңді қараңғы түнектен азат етуге серт беремін!

Қанатты тұлпар. Арғы ғұн, сак, түрік тегінің мінген пырақпын!

Жауыңа сал мені, Нұрарыс! Біз әділетті күресте жеңеміз.

Қыран құс. Алып Қарадәуді ақыл-айлаңмен жеңбесен, қара күшпен жеңе алмайсың! Амалын тап, батыр!

Нұрарыс. Қанатты тұлпарым, жасқанба!

Қанат бол иеңе аспанда:

Дауылды екпінмен – айламен

Жауымды түйреймін найзамен!

Қыран құс, ұш көкке айналып:

Бұлан күш өзіңде, сайланып.

Сен жауға шүйілсең, оқтайсың,

Сегіз көк «найзамен» соққайсың!

Қанатты тұлпар: Мақұл батыр!

Қыран құс. Сертке-серт! Серпінді саз.

Қызыр баба: Асқардан тұлпар да шүйілді

Аспаннан қыран да құйылды.

Алпауыт – қара тас жүректі,

«Сәл» қауіп сезініп, дір етті.

Нұрарыс үдетіп қарқынды,

Оң көзін найзамен шаншылды.

Қыран құс сол көзін шарпыды.

Жауын – нән, алапат ақырды:

Аузынан от-жалын атылды.

Алып Қараудәудің Кеңсайда шалқасынан ұйықтап жатқаны көрінеді. Оның қорылы тау сілкіндіреді. Нұрарыс қанатты тұлпарымен биік шыңға шығады. Қыран құс көкке көтеріліп, биікте қалықтайды. Қыран құс пен Нұрарыс бір мезгілде бейқам жатқан Қарадәуге құлдырай шүйіліп, бірі найзамен екіншісі болаттай тұяғымен оның екі көзін ағызып түсіреді. Ол ақырғанда аузынан от-жалын атылады.

Қарадәу. Ой-бааай! Соям! Жоям!...

Қызыр баба: Аһ ұрды, жалмауыз бұлқынды,

Бақырды, Жерәлем сілкінді.

Көрсөкыр жер басса, сүрінді,

Жер-топыр, тау-тасқа ұрынды.

Басына тау құлап, жаншыды:

Ашына қанына малшынды.

Жыр арқауында Қарадәудің соқыр болып, тау-тауға ұрынып, сүрінгені, тау-тастың құлағаны, дәудің басына тау құлап, оның «жан тапсырғаны көрсетіледі.

ҮШІНШІ КӨРІНІС

Қызыр баба: Уа, аруақ! Уа тәңірім! Тәуба!

Күн сәнімен шығып көк аспанға,

Бұл әлем жүзін нұр басқанда,

Нұрарыс Күн нұрын құшып тұр!

Қыран құс Күн жебеп ұшып жүр.

Жайнаған көк аспан жарқырап,

Жайлаған көкте Күн жарқылдап.

Шаттық күйі. *Көкке көтерілген Күнді қыран құс демеп, биікке шығарады.*

Нұрарыс қанатты тұлпарымен Күнді демей ұшып, салтанат құрады.

Нұрарыс. Айналайын азат Күн,

Аспанында қазақтың,
Алаулайсың, ғажапсың!
Қыран құс. Өрле, Күнім, жарқырап,
Бар әлемді жарқырат!
(Сахнаға Қызыр баба шығады)

Нұрарыс. Уа, алтын Күн, нұр бейнеңді маған бер! Туыма тұмар қылайын,

Күн. Нұрым саған, адамзат!

Нұрарыс. Уа көгілдір аспан нұр бейнеңнен үздік бер!

Ту қылып көтерейін биікке!

Аспан. Кең дүнием, сенікі, батыр!

Нұрарыс. Ау, халайық! Мынау ашық аспан, алаулы ақ сәулелі Күн, (*Күн бейнесін көрсетеді*) алтын Күнді аялаған Қыран құс жеңіс пен ерлікті бейнелейді. Мен осы бір қастерлі көк аспанның бөлшегінен көкбайрақ ту жасадым. (*Көкбайрақ туды желбіретеді*).

Қызыр баба: Ей, Нұрарыс батыр, көкбайрақ туды өзің көтер биікке! Қазақ жерінің аспаны – ашық, күні жарқын! Қыран құс азат күнді аспанға көтер.

Нұрарыс. (*туды сүйін*). Рахмет, Қызыр баба! Сеніміңізді ақтаймын!

Жеңіс пен ерлік туы – көкбайрақ туымызды ұрпақтан-ұрпаққа табыс етемін! (Ту ұстап, Қанатты тұлпарымен ұшады).

(*Шаттық күйі, жеңіс салтанатын бейнелейтін көріністер*).

Қызыр баба: Азат Күнім сөнбесін!

Қазақ туын биік ұстандар ұрпақтарым!

«Сарыарқа күйі» экраннан Қазақстанның байтақ жері, тамаша табиғаты көрінеді.

Аспантаудың шыңына қадалған ту астында Қызыр баба көкбайрақ туралы жырды тебірене айтады, жыр арқауында достықты, меймандостықты бейнелейтін көрсетіледі.

Қызыр баба күй желісінде, тебірене жыр айтады:

Қызыр баба: Көк аспан, Күн, Қыран сәні – құт,

Жарасқан байрақтың мәнін ұқ.

Көкбайрақ – ашық көк кеңісің,

Алтын Күн – белгісі жеңістің.
Ақ Күнді көтерген ел құсы –
Халқымның батырлық белгісі!
Киелі көк байрақ астында
Иелі іс ұқсас тасқынға.

ХОР:

Көк байрақ күш беріп ер істе,
Ерлерді жеткізді жеңіске.
Көк байрақ астында бірлік бар,
Көп сайлап, атқарған тірлік бар.
Желбіреп тұр байтақ аймақта,
Елжіреп қараймыз байраққа.
Киелі байрақта аруақ, бақ,
Иеді басын ел ардақтап.
Көк туды кастерлеп, сүйіп те,
Көтеріп ұстаймыз биікке!

ЕЛІН СҮЙГЕН ЕР ТАРҒЫН

(Либретто)

Балалар сахнасына арналған үш перделі инсценировка.

Қатысушылар:

1. Ер Тарғын	7. Домбауыл
2. Ақжүніс	8. Сарбаздар
3. Қарт Қожақ	9. Жұрт
4. Ақша хан	10. Уәзір
5. Ханзада хан	11. Жаршы
6. Сыпыра жырау	

БІРІНШІ ПЕРДЕ

Ескі шығыс қаласы. Жұрт тойға жиыла бастаған. Қаланы аралап жаршы жүр:

Жаршы:

Ау халайық, тыңдандар!
Ақша – ханның тойы бар,
Ас-су тегін қойылар:
Қамал бұзған ерлерді
Қадірлейтін ойы бар!
Ноғайылыдан ер шықты:
Жауды жеңіп шер шықты:
Басшы сайлап сол ерді,
Бағалар хан ерлікті!

Салтанатпен келіп Ақша хан тағына отырады, халық оған қошемет, ілтипат көрсетеді.

Ақша хан.

Уа, халқым!
Ұлдарың орындады берген антын...
Кешегі Торғауытта Қамал бұзған
Кім еді, бір шығарған елдің даңқын?!

Жаршы.

Сөйлесін жаршы – ақының:

Тарғын сынды батырың,
Құйысқанын қысқартып,
Екі айылын берік тартып,
Сарала туы салбырап,
Шапты жауға тебініп,
Қамалға кірді желігіп.
Жығып берді тауыңды –
Жеңіп берді жауыңды!

Ақша хан.

Келсін мұнда Тарғыным –
Орындалсын жарлығым!

Уәзір. Кетпесе бұл шаһардан,
Келсін мұнда қаһарман.
Шаршап келсе, тынығар
Шабуылды сапардан!

Салтанатпен Ер Тарғын келеді, жұрт оған құрмет көрсетеді: «Ер-ақ екен, алып екен!», «Ер екені анық екен!», «Біз ерлікті сүйеміз!», «Ерге басты иеміз!».

Тарғын.

Сәлем бердік, ханымыз,
Елге құрбан жанымыз!
Қиындықта халықтың
Қызметіне әзірміз!

Ақша хан.

Алдың жаудан кегімді, –
Айтшы маған тегіңді:
Жат жерденсің, білемін,
Жауынгерім, кім едің?

Тарғын.

Туған, қазақ, бір қызың:
Туыс, жақын қырғызбын!
Бір болған соң намысым,
Ата жаумен алыстым.

Ақша хан.

Ер екенсің, жиенім,

Ерлігінді сүйемін!
Сенен мұндай ерлікті
Өзің өскен ел күтті.
Неге қаштың еліңнен,
Жерідің бе жеріңнен?!

Тарғын.

Өз елімде бек едім,
Өркендетем деп едім, –
Көре алмайтын іші тар
Болады ғой кей мұндар...
Ханымыздың бір бегі
Ерлігімді күндеді,
Жала жауып міндеді,
Ханның бегін өлтірдім,
Тәубасына келтірдім.
Жан жүректі жаралап,
Келдім сізге паналап.

Ақша хан.

Арыстандай айбатын
Жолбарыстай қайратың
Ханың саған қарайса,
Дұшпандарың молайса
Қара дауыл күшіңді
Көрсетпедің қалайша?

Ер Тарғын:

Жұртымды жылатпадым,
Қан төгуді ұнатпадым.
Әрине, елде дау жаман,
Бәрінен де жау жаман!
Қалың елді зарлатқан
Кек алып жүрмін қалмақтан!

Ақша хан.

Естідің бе халайық,
Ерлерден үлгі алайық.
Ер Тарғын болсын қолбасшым,
Елім де мені қолдасын!

Сарбаздар: (бимен айтады).

Ер Тарғындай еріміз,
Ер деп сүйген еліңіз:
Жауды жеңіп, жайратсақ,
Болмас қайғы шеріміз!
Басқыншыны жеңеміз,
Басшымызға сенеміз:
Құлқы жаман жау тисе
Құрта соққы береміз!
Бас иеміз, Қолбасы!
(*Жұрт Ер Тарғынды құрметтейді*).

Жұрт:

Батырлықта құдірет,
Батыр, саған құрмет!
Қастерлейміз атыңды,
Шығарамыз даңқыңды.
Даңқын, Тарғын, жаңғырып
Елмен жасар мәңгілік!

«Елдің ұлы, елмен бірге өлмейді». «Мәңгі жасайсың, Тарғын ер!», «Ризамыз ерлігіңе» деген сөздер естіледі. Нөкерлерімен Ақжүніс келеді. Ол Ер Тарғынға алтын дулыға ұсынып, ізет білдіреді.

Ақжүніс:

Халықтан шыққан, батырым,
Қабыл ал менің сыйымды.
Қарасын жаудың батырдың,
Қалың ел саған сүйінді!

Хан қызы болса серігің
Қаһарман саған жарасар.
Ел сүйген ердің ерлігін
Ескерсем, маған жарасар!

Тарғын.

Бет ажарың қарасам,
Жазғы түскен сағымдай;
Ет ажарың қарасам,
Терісінен айырған

Арпа-бидай, ақ ұндай!
Қасың сұлу керілген,
Кірпіктерің тігілген,
Қолаң шашты, қой көзді
Ақжүніс ару, рақмет!

Ақжүніс:

Ерікті болсам, нетер ем,
Ер Тарғын сендей батырдың
Етегін ұстап өтер ем!
Ханның қызы дегізіп,
Халыққа қызмет етер ем!

Ақша хан.

Қарағым, Жүніс, не дейсің?
Қараны қара демейсің,
Қараға қызды бермеспін,
Қарайсың сені көрмеспін!
Мынау ісің бекер іс,
Көрсетермін теперіш
Ау, жарандар,
Тарандар!

Жендеттер жұртты тарата бастайды, у-шу, реніш «Не жазығы бар еді», «Ел теңдікке зар еді», «Батырдан артық па ханымыз?», «Артық емес жанымыз!».

(Шымылдық).

ЕКІНШІ ПЕРДЕ

ЕКІНШІ КӨРІНІС

Keң дала. Алыстан Қаратау көрінеді. Желдірме күй. Тарғын мен Ақжүніс қаша шауып келеді. Артта шу! Хан қайтсын деді!», «Хан кім де қуып жетсе, «Ақжүністі сол алсын!» деді.

Бірінші сарбаз:

Ойбай-ау жетіп қалдық:
Досты жау етіп алдық!
Ерекең ұрып тастар,

Ерегессек, қырып тастар!
Тілімді алсаңдар, қайтыңдар!

Екінші сарбаз:

Қайтайық бәріміз де,
Қарасайық әлімізге!
Жақсыға жармаспайық,
Жауласып, алжаспайық!

Қарт Қожак:

Мен бір сөзді айтпаймын,
Айтқан сөзден қайтпаймын!
Батыр едім сенімді
Батынбауым – өлім-ді!
Не қырқысып өлемін,
Не қызды алып кетемін!

*Ақжүніс пен Ер Тарғын аттың дүбірін естіп, тоқтай қала-
ды.*

Ер Тарғын:

Ақжүністей жолдасым,
Ақылдасым, мұңдасым,
Қолаң шашты, қой көзді.
Әйелде ару сен едің!
Аш арыстан жүректі
Балуан жолбарыс білекті
Жігіттің мәрті мен едім.
Арт жағыма қарасам,
Қаптаған кара бұлттай,
Қайнап біткен болаттай,
Қабағы тастай түйілген,
Лашын құстай шүйілген,
Жеңсіз берен киінген
Жалғыз қара көрінді.
Енді жүрсем қашты дер,
Аруағым басты дер,
Менен қорқып састы дер,
Алдын орай тосайын!

Ақжүніс:

Ажалың болса, бұл ерден
Жемей қоймас жебір жер,
Кіргізбей қоймас қазған көр,
Нар тәуекел, Тарғын ер!

Қарт Қожақ келеді қарқылдап, Тарғын қарсы алады.

Тарғын.

Сәлем бердік, ағамыз,
Сәлем бердік, бабамыз!
Аруағыңды байқасам,
Қаптаған қардай борасын!
Көк бүркіттей түйіліп,
Лашын құстай шүйіліп,
Қай сапарға барасың?!

Қарт Қожақ:

Ажары сұлу көркем-ді,
Қыз да болса серкем-ді –
Ақжүністей аруды,
Алып қашып барасың!
Беліме семсер ілемін,
Өлсем, өліп кетермін,
Өлмей қалсам, нетемін.
Арпаласып, өзіңнен
Ақжүністей аруды
Айырып алып кетемін!

Ер Тарғын:

Өзің үлкен данасың,
Өрттей қаулап жанасың,
Ерлігің де мінің жоқ,
Ерсіз, доссыз күнің жоқ.
Қадірлеген жарымды,
Қайтіп тартып аласың?...
Қанға батып қаласың!

Қарт Қожақ:

Көк сүңгіні салармын,
Қызыл қанға малармын:

Алпыстан асқан жасым бар:

Әуелгі кезек – менікі!

Соңғы кезек сенікі!

Кезегімді бер енді,

Кесірімді көр енді!

Ер Тарғын:

Ажал оғын кезедің

Ала ғой, сенің кезегің!

Атар болсаң, тездеп ат,

Бір атсаң да көздеп ат!

Ата алмасаң, «батырым»,

Ажал болар – ақырың!

Қарт Қожак:

Садақты қолға алайын,

Кіріске оғын салайын:

Тездет десең, тездейін

Мен былайша көздейін.

Ауп! Паа!

Қауіп па?.. Ха-ха-ха!

Ер Тарғынның қорамсағына оқ тиіп, қиратып кетеді. Ол ашумен, семсерін суырып алып, Қарт Қожакқа тап береді.

Ер Тарғын:

Бақыл бол енді, «ағайым»,

Басыңды кесіп алайын.

Тарғынды қорлап бөскенді

Табаныма салайын!

Қарт Қожак:

Тоқта!

Тарғын, сендік күшім жоқ па?

Атуға сені қимадым,

Абыройыңды сыйладым!

Қорқыттым, оны сезбедің

Қорамсақтан көздедім!

Ашулансаң қайта тұр

Айтқанымды байқа бір!

Ер Тарғын:

Атуға мені қимассаң,

Абыройымды сыйласаң,
Жетпепсің әлі сертіңе:
Жетекке кетпес Ақжүніс,
Кімге барса да, еркінде!

Қарт Қожақ:

Ақжүніс-ау, қарағым,
Ағаңа да қарағын:
Бұзбайын азат еркінді,
Көрсетші маған көркінді.

(Ол теріс қарап тұрған Ақжүніске килігеді).

Ақжүніс:

Ай Қарт Қожақ, Қарт Қожақ,
Атыңның басын тарт Қожақ:
Менің немді сұрайсың;
Бұқар барсаң, қолаңбар,
Қолаңды көр де, шашым көр,
Қаламды көр де, қасым көр,
Пістені көр де, мұрным көр...
Қара жерге қар жауар,
Қарды көр де, етім көр!
Қар үстіне қан тамар,
Қанды көр де, бетім көр!
Менің немді сұрайсың?!

Ер Тарғын:

Ақжүніс, неге жылайсың?!

Қарт Қожақ:

Ер көрмеген жандайсың,
Қақтығасың қандайсың?
Қарт қожақ пен Тарғын тұр
Қайсымызды таңдайсың?
Қайтіп қиып кетемін
Қараңғыда шамдайсың,
Қара мейіз, балдайсың?!

Ақжүніс:

Бес жасыңда, Қарт Қожақ,
Жас шыбықтан жай тарттың,
Жалғыз шиден оқ аттың,

Атқан оғың жоғалттың,
Кәні шыққан мүйізің?!

Қарт Қожак:

Өтті ғой сол балалық,
Балалықта шалалық!

Ақжүніс:

Жиырма беске келгенде,
Ақ балтырың түрініп,
Оймақтай аузың бүрініп,
Қарт бурадай қамданып,
Қас батырдай шамданып,
Қызды бақтың бір кезек,
Кәні шыққан мүйізің?!

Қарт Қожак:

Өтті ғой сол жігіттік,
Жігіттікті ұмыттық!

Ақжүніс:

Отыз беске келгенде,
Қоңыраулы найза қолға алдың,
Жауды көрсең, шүйілдің,
Жеңсіз берен киіндің,
Көк серек атты борбайлап,
Қамалға кірдің айғайлап,
Кәні шыққан мүйізің?!

Қарт Қожак:

Батырлығым ел үшін,
Баян елге жеңісім!
Кесірленбей жауап айт,
Керек емес керісің.

Ақжүніс:

Қырық бес жасқа келгенде,
Қырым деген шаһардың
Жел ағына қаласың,
Ық жағына панасың.
Мың кісіге бір өзің
Шошынбай жалғыз барасың,
Ардақтаған жұртыңа.

Ақыл айтқан данасың!
Ерегеспен қызындың:
Енді неден бұзылды?!
Ер Тарғын:

Жалған ба сөзі қызыңның?!
Қарт Қожақ:

Мен де, батыл батырмын,
Сөзіңді бізше батырдың!
Намысы үшін ерліктің,
Құлай қашқан өзіңді
Қуып келе жатырмын!
Ақжүніс. Елу беске келгенде,
Топқа бардың бой түзеп,
Дауға бардың тіл безеп,
Билік құрдың бір кезек
Әділдігің осы ма?
Әлек салдың басыма!

Ер Тарғын:
Жауап бер, Қожақ, шошыма!

Қарт Қожақ:
Әділ-ақ болған билігім,
Әділетсізге күйді кім?

Ақжүніс:
Алпыс беске келгенде,
Сақал-мұртың қуарып.
Тамырларың су алып,
Алайын деп тұрмысың,
Мені көріп, қуанып?!
Ер Тарғын:

Әділ бол сөзге, Қарт Қожақ,
Жауласқан жоқпыз ту алып!

Қарт Қожақ:
Дәуренім, жастық шағым өткен екен,
Кәрілік өз дертімен жеткен екен,
Әбестік мінезімді сараптадым:
Қосағың құтты болсын, қарақтарым!

Ақжүніс пен Ер Тарғын:

Рақмет өзіне,
Қар Қожақ, ер ағамыз,
Өкпеміз жоқ сөзіңе,
несіне мін тағамыз?!
Бізге әке, дос болыңыз!
Елге сәлем, қош юолыңыз!

Қарт Қожақ:

Қош болыңдар, ғашық жандар!

Ер Тарғын, Ақжүніс:

Қош бол, ағамыз,
Қамқоршы бабамыз!

*Ер Тарғын мен Ақжүніс Қарт Қожақты шығарып салып,
аттана бергенде зар естіледі.*

Зар:

Айналайын атыңнан, Еділ-Жайық,
Бақыт тапқан өзіңнен елім байып,
Тасып жатқан таусылмас ырыс едің,
Бір-ақ күнде көзімнен болдың ғайып-ай!
Елім-ай!
Жерім-ай!
Қарай-қарай жыладым орманыңа,
Қарайламай жөнелдім, сорладым да:
Қасиетті жерімнен ауа көшіп,
Қайғы бұлты мәңгілік орнады ма?
Еділ-ай,
Ерім-ай!

*Ер тарғын мен ақжүніс ауа көшіп бара жатқан заршылар-
дың алдынан шығады, күйме мінген Ханзада Ханмен жолығады.*

Ер Тарғын:

Уа, халайық, армысың,
Тоқтат зарда ар үшін!
Бұл қай ауыл зарлаған,
Жауларың кім қарғаған?!

Ханзада хан:

Қаптаған қыстың дауылы,
Төгілген жастың жауыны.
Қайғының бұлтын жамылған
Ханзада ханның ауылы.

Ер Тарғын:

Хан тағын да ма?
Жігіт бағында ма?
Неге бостыңдар, бірлік жоқ па?
Неге қаштыңдар, тірлік жоқ па?!

Ханзада хан:

Қалмақ алды Шағанды,
Кетірді ғой бағамды:
Біріктірген батыр жоқ,
Бізге заманақыр боп,
Қайғыланып, босып келеміз,
Өлімге басты тосып береміз!

Ер Тарғын:

Уа, халайық!
Бұл емес саған лайық
Өктем жаумен күресейік,
Өлгенше тіресейік!

Ханзада хан:

Ел десе жанын аямаған,
Ерлікпен аялаған,
Қай рудың күні едің,
Қаһарланған кім едің?

Ер Тарғын:

Ел қорғаған Тарғынмын,
Жауды өмірге зар қылдым!

Ханзада хан:

Ер Тарғын батыр өзің бе?
Естігем сені кезінде.
Жеңілген сенен оңалмай
Олалай мен Бұлалай!
Сардалада сандалып,
Сарбазсыз жүрсің бұл қалай?

Ер Тарғын:

Ақша хан біздің атамыз,
Кінәлі болдық қызын ап,
Хандыққа қалай батамыз?

Ханзада хан:

Менің атым – Ханзада,
Менен шыққан сан зада,
Босатсаң жаудан Шағанды
Асырамын бағанды:
Алтыннан етем жағанды,
Күмістен етем тағанды!

Ер Тарғын:

Ердің ісін ел көреді,
Ерге баға ел береді!
Қызықпаймын даңқыңа,
Қызмет етем халқыма!

Ханзада хан:

Уа, жігіттер,
Көтеріңдер, бастарыңды!
Елің үміткер,
Ер бастайды жас-кәріңді...

Жұрт:

Намыс үшін аямаймыз жанды да!

Ер Тарғын:

Ерлігімді көріңдер,
Тірілерің еріңдер,
Берекесіз өлікке
Берілмейміз көніп те!

Жұрт:

Баста, батыр!

Ақжүніс:

Мен Тарғынға серікпін,
Медеуімін ерліктің!
Жауынгерге еремін,
Жауға соққы беремін!

Ер Тарғын:

Аттан, ерлер!

Тарғын жауынгерлерді бастан кетеді жұрт қол бұлғап қала береді.

ҮШІНШІ ПЕРДЕ

ҮШІНШІ КӨРІНІС

Шаған бойындағы шалғынды жер. Қалың дүбір соғыс дүбірі қиқу, қырылыс. Екі жақтан Ер Тарғын мен Домбауыл кездесіп қалады.

Ер Тарғын:

О, домбауыл, Домбауыл,
Жүрген жерің он дауыл
Саламын деп азапқа
Тиісіпсін қазаққа!
Босат жерім Шағанды
Кетіретмін бағанды,
Танытармын «бағанды!»

Домбауыл.

Табанға сап ерінді,
Тартып алдым жерінді!
Жолбарысша жортамын,
Қай қазақтан қорқамын.
Қаһарланба қағынып,
И басыңды бағынып!

Ер Тарғын:

Мен сенше бейбіт елді басынбаймын,
Менменсіп, тентектікпен ашынбаймын!

Домбауыл.

Алайын десем, оңайсың,
Алмайын десем, толғайсың.
Айтшы маған жөніңді,
Қайдан жүрген ноғайсың?!

Ер Тарғын:

«Әкең» Тарғын мен деймін
Іздегенім сен деймін!
Қағысқалы кел! Деймін
Қағып алып басыңды,

Қалмағыңды жөндеймін!

Домбауыл.

«Өжеттеніп өрлеймін
Өшігемін ерлеймін:
Жасың кіші жас ұлсың
Кезегімді бер» – деймін!

Ер Тарғын:

Соғыстың ескі салтына,
Сойқандықпен шалқыма.
Алсаң міне кезегің,
Қиылмаса, өзегім,
Тарғарсың зорлық азабын,
Мен болар ажалың!

Ер Тарғын кезек беріп қасқайып тұрады. Домбауыл кезегін алып, Ер Тарғынға садақ атады.

Домбауыл.

Тарлан аттың басы,
Алтын ердің қасы,
Қақ жүректің тұсы!
Уа-ауп!

Домбауылдың садақ оғы Ер Тарғынның денесіне қадалады, Ер Тарғын садақ оғын суырып жұлып тайтайды да, өз оғын кезенеді.

Ер Тарғын:

Атаңа нәлет, Домбауыл
Кесілмесем қарымнан,
Айрылмасам барымнан,
Түңіле бер жаныңнан!
Алаша аттың басы,
Қалмақы ердің басы,
Қақ жүректің тұсы!
Я, бабам!..
Міне, саған!..

Ер Тарғынның оғы Домбауылға қадалады. Ол «жан тапсырады». Домбауыл «Лалилә лух!», «Уух!» деп құлайды. Домбауылдың сарбаздары қаша жөнеледі. Қырғын соғыс: «Ойбу жаным!», «Ұр бастан», «Жой!», «Құрт», «Лух!», «Уух!» сахнада біресе түн, біресе түн, біресе күндіз болып тұрады. Жау жеңілді. Қолға түскендерді алға салып, Ер Тарғын сарбаздарымен келе жатады, оның алдынан Ханзада хан салтанатпен шығады.

Ер Тарғын:

Көрмейтіндей азап-сорды,
Қазақ жері азат болды!
Қайырлы бол, ханымыз,
Қараймасын жаныңыз!

Ханзада хан:

Жеңіске жеткен батырым,
Желікпей сөйле ақырын...
Жорықта тағы жүріп көр,
Қалмақты түгел қырып бер!
Жеңісшіл сендей ерлермен
Байлығы мол жерлер кең:
Жер жүзін басып аламын,
Жекелеп билік сатып ламыздеп

Ер Тарғын:

Басыну бүйтіп жөн емес,
Басқыншы батыр мен емес
Басқаны неге қорлаймын,
Бакытын елдің қорғаймын.

Ханзада хан:

Ақырын сөйле, ұрынба,
Айтқаны ханның орында!
Ерлігіңнен пайда көп
Ерлік барда айла көп.
Қылмыстанған қалмақты
Қыруар жерді басып ал!
Ерлігіңді көрейін,
Артсында менің мерейім!

(Қысқартылған)

МАЗМҰНЫ

Скетчтер.....	3
Отбасылық қойылымдар	47
Тақырыптық қойылымдар.....	129
Интермедиялар.....	239
Пәндік кештер	300
Қуыршақ театры.....	360

Әдібай ТАБЫЛДЫ

МЕКТЕП САХНАСЫ
(пьесалар)

III ТОМ

Редакторы: Мыңжасар Д.
Суретшісі: Мейрбеков Е.Қ.
Беттеген: Мейрбеков Е.Қ.

Басуға 16.03.2017 қол қойылды.
Қалыбы 84x108 ¹/₃₂. Офсеттік басылым.
Қаріп түрі: Times New Roman
Шарты баспа табағы 20.0,
Таралымы 5000 дана.
Тапсырыс №
e-mail: tiic777@mail.ru

ISBN 978-601-80125-3-2

